

two

dve

DOMOVINI HOMELANDS

24 • 2006

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Marjan Drnovšek

E-mail: MarjanDr@zrc-sazu.si

Mednarodni uredniški odbor / International Editorial Board

Breda Čebulj Sajko, Dirk Hoerder, Aleksej Kalc, Milan Mesić, Mirjam Milharčič -
Hladnik, Leopoldina Plut Pregelj, Andrej Vovko, Adam Walaszek, Rolf Wörsdörfer,
Janja Žitnik

Prevod / Translation: Cveta Puncer

Lektorica / Proofreader: Mija Mravlja

Naslov uredništva / Editorial Office Address

INŠTITUT ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO ZRC SAZU

P.P. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija

Tel.: (+386 1) 4706 485; Fax: (+386 1) 4257 802; E-mail: spelam@zrc-sazu.si

Spletna stran: <http://www.zrc-sazu.si/isi/dd.htm>

Website: <http://www.zrc-sazu.si/ises/two.htm>

Uredniško korespondenco, rokopise in recenzentske izvode pošiljajte
na naslov uredništva.

Editorial correspondence, manuscripts and books for review should be addressed
to the Editorial Office.

Revija izhaja dvakrat letno. / The journal is published biannually.

Letna naročnina 4.000 SIT. Kompleti in posamezni letniki so na voljo.

Annual subscription 20 € for individuals, 30 € for institutions. Back issues available.

Master Card / Euro Card and VISA preferred. Credit card orders must include card
number and expiration date.

Naročila sprejema / Orders should be sent to:

Založba ZRC, P.P. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija

Fax: (+386 1) 425 77 94; E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

© ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo

Revija izhaja s pomočjo Agencije za raziskovalno dejavnost R. Slovenije in Urada Vlade
R. Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu.

C 916

dve DOMOVINI

RAZPRAVE O IZSELJENSTVU

two HOMELANDS

MIGRATION STUDIES

24 • 2006

Izdaja

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU

Published by

The Institute for Slovenian Emigration Studies at the ZRC SAZU

Ljubljana 2006

Revija *Dve domovini • Two Homelands* je namenjena objavi razprav, znanstvenih in strokovnih člankov, poročil, razmišljanj in knjižnih ocen s področja mednarodnih migracij. Revija je večdisciplinarna in dvojezična. Članki so recenzirani. Rokopisov, ki jih pošljejo uredništvu revije *Dve domovini • Two Homelands*, avtorji ne smejo hkrati poslati v objavo kaki drugi reviji.

Dve domovini • Two Homelands is a journal devoted to the publication of essays, scholarly and specialist papers, reports, reflections and book reviews from the field of international migration. The journal is multi-disciplinary and bilingual. Articles undergo a review procedure. Manuscripts submitted to *Dve domovini • Two Homelands* should not be submitted simultaneously to another publication.

Povzetki in indeksiranje / Abstracting and indexing services:

FRANCIS (*Sociology/Ethnology/Linguistics of Francis*), IBZ – *International Bibliography of Periodical Literature*, IBR – *International Bibliography of Book Reviews*, *Sociological Abstracts* IBSS (*International Bibliography of the Social Sciences*)

Oblikovanje / Design and graphic art

Milojka Žalik Huzjan

Fotografija na naslovnici / Cover photograph

Na priseljenškem odru Združenih držav Amerike. Jurij Trunk, Amerika in Amerikanci, Celovec, 1912.

On the Immigration Stage of the United States of America. Jurij Trunk, America and the Americans, Klagenfurt 1912.

Tisk / Printed by

Collegium Graphicum d. o. o., Ljubljana, Slovenija

VSEBINA • CONTENTS

Razprave in članki / Essays and Articles

JURE GOMBAČ

- Vzponi in padci teorije migracijskih sistemov9
(*The rises and falls of the migration systems theory*)20

MAJDA ČERNIČ ISTENIČ, DUŠKA KNEŽEVIĆ HOČEVAR

- Ali so stališča prebivalcev evropskih držav do priseljencev povezana s stališči, ki se nanašajo na odnose med spoloma, rodnostno vedenje in vrednotenje otrok?21
(*Are the attitudes of Europeans towards immigrants related to their attitudes towards gender relations, fertility behavior and the meaning of children?*)46

DAMIR JOSIPOVIČ

- Spremembe rodnostnega obnašanja v Sloveniji pod vplivom priseljevanja v obdobju po drugi svetovni vojni47
(*Changes in birth rate in Slovenia under the influence of immigration in the period after World War II*)63

ANTE LAUŠIĆ, MARINA PERIĆ

- Hrvatski iseljenici u Čileu i Južnoafričkoj Republici: komparativni prikaz dvaju empirijskih istraživanja65
(*Croatian emigrants in Chile and in the Republic of South Africa: A comparative presentation of two empirical researches*)85

JANJA ŽITNIK

- Kulturni položaj priseljencev v Sloveniji: dejavniki in pokazatelji87
(*Cultural position of immigrants in Slovenia: factors and indicators*)113

MARJAN DRNOVŠEK

- Nekateri vidiki odnosa slovenske javnosti do izseljenstva115
(*Some aspects of the relation of the Slovene public to emigration*)132

IRENA GANTAR GODINA

- On the attitude of Slovene intellectuals in Bohemia and Croatia to Jews 133
(O odnosu slovenskih izobražencev do Židov na Češkem in Hrvaškem) 143

IVAN VOGRIČ

- Ivan Resman in izseljenska problematika 145
(Ivan Resman and emigration problematic) 151

IRENA GANTAR GODINA

- Slovenski izobraženci na Hrvaškem po letu 1868:
Ivan Steklasa (1846–1921) 153
Slovene intellectuals in Croatia after 1868: Ivan Steklasa (1846–1921) 166

UROŠ BONŠEK

- »Ker če ne znaš slovenskega jezika, je kot da ne bi bil Slovenec«: vloga slovenskega jezika pri oblikovanju etnične identitete pri tretji in četrti generaciji slovenskih političnih emigrantov v Argentini 167
(“Because if you can’t speak the Slovene language, it’s as if you weren’t Slovene”: The role of the Slovene language in shaping the ethnic identity of the third and fourth generations of Slovene political emigrants in Argentina) 186

ANDREJ VOVKO

- Nekateri vidiki življenja primorskih priseljencev v Prekmurje med svetovnimi vojnami 187
(Some aspects of the life of the Primorje immigrants to Prekmurje between the two World Wars) 203

DARJA GORUP

- Selitve žensk iz Gaberij v Vipavskih brdih med leti 1920–1954 205
(Migration of women from Gaberje in Vipavska Brda between the years 1920–1954) 222

Knjižne ocene / Book Reviews

- Zofka Kveder: Zbrano delo, 1. knjiga (uredila in opombe napisala Katja Mihurko Poniž), Študentska založba Litera, Maribor, 2005, 560 str.
(VLADKA TUCOVIČ) 227

- Paul Hockenos, *Homeland Calling, Exile Patriotism & the Balkan Wars*,
Cornell University Press, Ithaca & London, 2003.
(MIRJAM MILHARČIČ HLADNIK)231
- Bogdan Kolar, *Slovenian Priests and Priests of Slovenian Descent in the Catholic
Communities of California, San Francisco: Educational and Dramatic Club*,
Ljubljana: Salve, 2004, 190 str.
(MARJAN DRNOVŠEK)235

RAZPRAVE IN ČLANKI

ESSAYS AND ARTICLES

**RAZPRAVE IN ČLANKI
ESSAYS AND ARTICLES**

VZPONI IN PADCI TEORIJE MIGRACIJSKIH SISTEMOV

Jure Gombač*

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Vzpni in padci teorije migracijskih sistemov

Teorija migracijskih sistemov, katere nagel vzpon je spodbudila predvsem podpora Mednarodne zveze za znanstveno preučevanje populacij (International Union for the Scientific Study of Population, IUSSP), je nastala predvsem zato, da bi z njeno pomočjo pri raziskovanju mednarodnih migracij storili korak dlje. Odgovorila naj bi na številna vprašanja, ki so se zastavljala v zvezi z migracijami: zakaj se migracijski tokovi sčasoma razvijajo in spreminjajo, zakaj se pojavljajo v določenih državah in zakaj se nekateri ljudje selijo in drugi ne; kako politični, ekonomski, socialni in drugi odnosi med različnimi narodi prispevajo k razvoju migracijskega sistema; kako mednarodni premiki medsebojno vplivajo na druge mednarodne tokove dobrin, kapitala, podatkov, tehnologije; kako migranti razvijejo in uporabijo nadnacionalne družinske in socialne mreže...

Prispevek skuša oceniti, v kolikšni meri je teoriji to uspelo in kakšen je danes njen vpliv na raziskovanje mednarodnih migracij.

KLJUČNE BESEDE: migracije, teorija migracijskih sistemov, migracijske teorije

ABSTRACT

The rises and falls of the migration systems theory

The theory of migration systems of which rapid ascent was stimulated above all by the support of the International Union for the Scientific Study of Population (IUSSP), emerged above all to make a step further with the help of it in researching international migrations. It was to answer numerous questions concerning migrations: why migration streams develop and change in the course of time, why they occur in certain states, why some people migrate and others do not; how political, economic, social and other relations among different nations contribute to the development of the migration system; how international movements interact on other international swims of goods, capital, information, technology; how migrants develop and use supranational family and social nets ...

The contribution tries to estimate the degree of successfulness of the theory and its present influence on researches of international migrations.

KEY WORDS: migrations, theory of migration systems, migration theories

* Doktor sociologije, znanstveni sodelavec, Istitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, SI-Ljubljana, Novi trg 2; e-pošta: jure.gombac@zrc-sazu.si

UVOD

V sociologiji lahko migracije preučujemo tudi s pomočjo migracijskih teorij, ki predstavljajo nekakšen izbor izvirnih idej najrazličnejših družboslovnih, humanističnih ved. Te skušajo raziskovalci prilagoditi in z njimi pojasniti različne segmente selitev, ali pa z njihovo pomočjo povezati posamezne dele v celoto. Tako nastale teorije skušajo čimbolj celostno pojasniti dogajanja znotraj zapletenih sklopov dogajanj, ker pa gre tako pri migracijah kot tudi pri vedah, ki se ukvarjajo s človekom in družbo, za dinamične procese, lahko govorimo o stalno razvijajočem se raziskovalnem sistemu.

Že več kot sto let se skozi nove teorije in njihove kritike skuša najti način, kako čimbolj celostno predstaviti procese, ki potekajo znotraj migracij, in jih tudi razložiti. Obdobje v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja je pomenilo prelomnico, saj so po predstavitvi modela dveh sektorjev nerazvite ekonomije Arthurja W. Lewisa začele nastajati raziskave, ki so pomenile velik korak naprej pri raziskovanju migracij. Michael Todaro in John R. Harris sta razvila tako imenovan Todarov migracijski model in ga trdno zasidrala v neoklasično ekonomijo.¹ Njegova osnovna domneva je, da »migrant presoja o različnih možnostih trga delovne sile na podeželju in v urbanem sektorju ter izbere tistega, ki kar najbolj poveča dobiček migracije. Pričakovani dobički se merijo s pomočjo razlike med že znanim dobičkom v ruralnem in urbanem sektorju ter verjetnostjo, da bo migrant v mestu res našel delo.«²

Nobelov nagradenec Gunnar Myrdal si je izmislil izraz »kumulativna vzročnost« in temu pojmu leta 1957 uspel dati tudi vsebino. »Vzročnost postane komulativna v vsakem dejanju migracije, ki spremeni socialni kontekst, znotraj katerega se sprejemajo naslednje migracijske odločitve potencialnih migrantov tako, da je dodatna migracija verjetnejša.«³

Svoja razmišljanja je v tem času dodal tudi nigerijski raziskovalec ekonomskih aspektov migracij Akin L. Mabogunje. Njegovo delo je čez skoraj dvajset let med raziskovalci migracijskih tem spodbudilo izredno zanimivo diskusijo, ki je potekala znotraj razmišljanja o teoriji migracijskih sistemov. Za to razpravo je značilno, da je povzela večino dotedanjih ugotovitev teorij migracij in zastavljala številna vprašanja, na katera skušajo raziskovalci odgovoriti v novem tisočletju.

¹ Michael Todaro, John R. Harris, Migration, Unemployment and Development: A Two Sector Analysis, *American Economic Review*, vol. 60, št. 1, American Economic Association, Nashville 1970, str. 126–142.

² Michael Todaro, *Economic Development*, 7th. Edition, Pearsons Education Limited, Harlow, 2000.

³ Gunnar Myrdal, *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, Duckworth, London 1957, str. 11.

ROJSTVO SISTEMSKEGA PRISTOPA PRI PREUČEVANJU MIGRACIJ

Sistemske pristop se je pri preučevanju migracij začel intenzivneje uporabljati v sedemdesetih letih 20. stoletja. Eden najzgodnejših poizkusov, da bi formalno sistemsko analizo uporabili pri raziskovanju migracije, je bilo prav delo, ki ga je opravil Akin L. Mabogunje, ko je v študiji »Sistemske pristop k teoriji migracij s podeželja v mesto« skušal pojasniti migracije s podeželja v mesta zahodne Afrike.⁴ Zanimala ga je predvsem vloga migracij v spremembah ekonomske in socialne strukture tako na podeželju, od koder so migranti prihajali, kot tudi v mestih, ki so jih sprejemala.⁵ Analitična moč systemskega pristopa po njegovem mnenju izvira iz dejstva, da je sistem vsota interakcijskih elementov, z njihovimi lastnostmi in odnosi.⁶

Shema sistema je bila sestavljena iz dveh nivojev, ki sta vsebovala precejšnje število med seboj povezanih delov. Prvi, »zunanji« nivo je bilo okolje, ki so ga sestavljali naslednji dejavniki:

1. vladna politika: razvitost kmetijstva, organiziranost trgovine, gibanje prebivalstva;
2. razvitost sistema socialne blaginje;
3. ekonomski pogoji: plače, želje potrošnikov, stopnja komercializacije in industrijski razvoj;
4. stopnja razvitosti transporta, komunikacij, mehanizacij.⁷

Drugi nivo je zaprt znotraj sistema, v katerem so se v določenem vrstnem redu nahajali potencialni migrant, podeželski kontrolni podsistem, kanali pozitivnih povratnih informacij, podeželski prilagoditveni mehanizmi, migracijski kanali, mestni podsistem, mestni prilagoditveni mehanizmi, mestni kontrolni podsistem, kanali negativnih povratnih informacij in meščan.⁸

Najpomembnejši člen takšnega sistema je migrant, ki je zapustil podeželje in odšel v mesto. Večini je skupno zavedanje o odprtih možnostih. Kontrolni podsistemi upravljajo migracije znotraj sistema. Poljedelski podsistem sestavljajo deli, kot sta družina oz. skupnost, ki lahko migranta spodbujajo ali ovirajo. V urbanih središčih so v ospredju možnost naselitve, asimilacije, zaposlitve. Prilagoditveni mehanizmi delujejo tako na podeželju, za odpravo nenadnega pomanjkanja delovne sile, kot tudi v mestih,

⁴ James T. Fawcett, Networks, Linkages and Migration Systems, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2 (78), Center for Migration Studies, New York 1987, str. 671–680.

⁵ Mary M. Kritz, Hania Zlotnik, Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Clarendon Press, Oxford 1992, str. 1–18.

⁶ Akin L. Mabogunje, Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration, *Geographical Analysis*, vol. 2, št. 1, The Ohio State University Press, Ohio 1970, str. 1–18.

⁷ Akin L. Mabogunje, Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration, *Geographical Analysis*, vol. 2, št. 1, The Ohio State University Press, Ohio 1970, str. 1–18.

⁸ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, Exploring Contemporary Migration, Addison Wesley Longman Limited, Harlow 1998.

kjer poteka vključevanje prišlekov.⁹ Smisel takšnega povezovanja je v tem, da zunanji dejavniki vplivajo na notranje, migrant pa prek notranjih lahko vpliva na zunanje in jih tako spreminja sebi v prid. Sistem naj bi bil v ravnotežju, vsaki spremembi znotraj sistema pa je mogoče zaradi njenega vpliva na celoto slediti do njenega izvora.¹⁰

VZPON TEORIJE MIGRACIJSKIH SISTEMOV

Zaradi zapletenosti, nedodelanosti in okornosti se je teoretsko delo počasi umikala v ozadje, vse dokler raziskovalci niso začeli iskati nekaj, kar bi dopolnilo in/ali nadgradilo že obstoječe teorije. Takrat se je sistemska teorija ponovno vrnila v življenje. Ta prizadevanja je podprla Mednarodna zveza za znanstveno preučevanje populacij (International Union for the Scientific Study of Population, IUSSP), ki se ukvarja predvsem s podporo raziskavam populacije, spodbujanjem zanimanja za demografijo pri vladah, narodnih in mednarodnih organizacijah, raziskovalnih ustanovah in zainteresirani javnosti ter z obveščanjem ljudi, ki so vpleteni v raziskave o populaciji.¹¹ Njen Komite za mednarodno migracijo je namreč želel identificirati države, iz katerih prihajajo migranti, in države gostiteljice, ki so povezane v koherentne migracijske sisteme. To iskanje je temeljilo na domnevi, da se mednarodna migracija med dvema državama ne zgodi naključno samo zaradi nivojev in trendov v ekonomskem razvoju ali zaradi razlik v ekonomskem razvoju ter rasti prebivalstva med državami. Pozornost je bilo treba posvetiti predvsem ekonomskim, socialnim, političnim, zgodovinskim, geografskim, kulturnim in še nekaterim drugim povezavam. Te naj bi se med seboj pri vsakem sistemu razlikovale in naj bi bile specifične le za določen sistem.¹²

Glavni odbor IUSSP je tako 10. februarja 1987 finančno podprl konferenco z naslovom »Mednarodne migracije, delavnica o mednarodnih migracijskih sistemih in mrežah«. Srečanje je bilo nekaj uvod v aktivnosti, ki naj bi pomagale identificirati elemente in premaknile raziskovanje mednarodnih migracij korak dlje. Raziskovalcem so bila zastavljena različna vprašanja, kot recimo, zakaj se migracijski tokovi sčasoma razvijajo in spreminjajo, zakaj se pojavljajo v določenih državah in zakaj se nekateri ljudje selijo, drugi pa ne; kako politični, ekonomski, socialni in drugi odnosi med različnimi narodi prispevajo k razvoju migracijskega sistema; kako mednarodni premiki populacije vplivajo na druge mednarodne tokove dobrin, kapitala, podatkov, tehnologije; kakšna je vloga formalnih in neformalnih institucij v razvoju migracijskega sistema;

⁹ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Addison Wesley Longman Limited, Harlow 1998.

¹⁰ Akin L. Mabogunje, *Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration*, *Geographical Analysis*, vol. 2, št. 1, The Ohio State University Press, Ohio 1970, str. 1–18.

¹¹ The International Union for the Scientific Study of Population, <http://www.iussp.org/>, 4. 9. 2006.

¹² IUSSP ACTIVITIES IN THE FIELD OF INTERNATIONAL MIGRATION, www.un.org/esa/population/publications/secoord2003/ITT_COOR2_CH13_IUSSP.pdf, 5. 9. 2006.

kako migranti razvijejo in uporabijo nadnacionalne družinske in socialne mreže; kateri dejavniki vodijo do mobilizacije migrantov, kaj ene motivira, da se selijo, in druge ne; v kakšni meri na interakcije med soodvisnimi državami vplivajo dejavniki, kot so tehnološki napredek in zapletene dolgoročne organizacijske strukture, ter kako vse to vpliva na mednarodno migracijo.¹³

Ker je bila delavnica precej uspešna in so se strokovnjaki strinjali, da gre za pristop, ki utegne obroditi sadove, je IUSSP sklenil, da leta 1988 v Maleziji organizira seminar o mednarodnih migracijskih sistemih, procesih in politikah. Tematsko je bil razdeljen na tri sklope, in sicer »Globalni in regionalni migracijski sistemi«, »Procesi, ki povezujejo državo izvora in državo gostiteljico« in »Politične teme, ki tvorijo osnovo mednarodnih migracij.«¹⁴ Zbornik z naslovom »International Migration Systems: A Global Approach«, v katerem so se različni avtorji ukvarjali z problemi migracijskih sistemov, je izšel šele leta 1992 in bi lahko postal temeljno delo na tem področju, vendar so ga že prehiteli druge raziskave.

Na delavnici in seminarju obravnavana problematika je spodbudila nastajanje študij, ki so se lotevale posameznih sestavin migracijskih sistemov in skušale odgovoriti na zastavljena vprašanja. Najprodornejše raziskave so nastale na področju socialnih in drugih mrež znotraj migracije. Tako je leta 1989 objavo dočakal članek dr. Monice Boyd, ki je poudarila, da so socialne mreže, temelječe na sorodstvu, prijateljstvu in skupnosti, osrednje orientacijske točke pri analizi migracijskih sistemov. Posredujejo namreč med posameznikom in širšimi strukturalnimi silami, povezujejo pošiljajoče družbe z družbami gostiteljicami in pojasnjujejo, zakaj se migracije nadaljujejo, kljub temu da je začetni zagon že oslabil. Postavila je tudi tezo, kako takšni pristopi omogočijo pogled na migracijo kot na socialni produkt. Tako ne gre več za rezultat posameznih odločitev, ki jih sprejme posameznik, niti za rezultat ekonomskih ali političnih dejavnikov, ampak za vsoto vseh teh dejavnikov v interakciji. Važno se ji je zdelo tudi omeniti, da pristop s pomočjo teorije migracijskih sistemov osvetljuje povezave med makro- in mikronivojskimi raziskavami pri preučevanju migracij in da imajo prav socialne mreže posredniško vlogo.¹⁵

James T. Fawcett je skupaj s Fredom Arnoldom že leta 1987 v članku »Razlaga različnosti: Azijska in pacifiška imigracijska sistema« poudarjal, da se je treba izpeljave samega okvira za migracijski sistem, ki naj bi pojasnjeval mednarodne premike prebivalstva, lotiti s pomočjo primerjav med študijami, ki se osredotočajo na posamezne dele

¹³ Lin Lean Lim, IUSSP Comitee on International Migration, Workshop on International Migration Systems and Networks, v: *International migration review*, vol. 21, št. 2(78), Center for Migration Studies, New York 1987, str. 416–423.

¹⁴ Mary M. Kritz, Lin Lean Lim, Hania Zlotnik, Preface, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Clarendon Press, Oxford 1992, str. V–VI.

¹⁵ Monica Boyd, Family And Personal Networks In International Migration: Recent Developments And New Agendas, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), Center for Migration Studies, New York 1987, str. 638–670.

sistema. Kasneje se je še bolj posvetil oblikovanju konceptualnega okvira za razumevanje povezav znotraj migracijskega sistema. Sklenil se je izogniti tokovom migrantov ter se raje posvetiti tistim važnim povezavam, ki so sicer odvisne od ljudi znotraj sistema, ne nastopajo pa kot povezava med njimi. To so recimo finančni in trgovski tokovi, tokovi dobrin, informacij ipd. Z osredotočenjem na te tokove znotraj migracijskega sistema, za katere ni nujno, da vključujejo človeka, naj bi »našli pot do bolj vseobsegajočega pogleda na proces mednarodne migracije.«¹⁶ Teorija migracijskih sistemov se je tako počasi oblikovala, ker pa je bila precej sorodna s »teorijo kumulativne vzročnosti«, jo je večkrat omenila tudi skupina, zbrana okoli Douglasa S. Masseyja.¹⁷

Doktorja Yann Moulier Boutang in Demetrios Papademitriou sta s svojimi prispevki zaježila začetno navdušenje nad navidezno univerzalno uporabnostjo teorije migracijskih sistemov in dala njenim zagovornikom v premislek nekaj važnih dejstev. Njuna leta 1994 objavljena kritika je slonela predvsem na ekonomskih temeljih, zato se je posvečala nedoslednostim v tokovih in protitokovih dobrin in kapitala.

Dr. Hania Zlotnik je nadaljevala z delom, ki si ga je leta 1988 zastavila na seminarju o migacijskih sistemih. S pomočjo dr. Roberta E. Bilsborrowa je tri leta po izidu zbornika skušala identificirati migracijske sisteme v Evropi. Prizadevala si je razjasniti nekatere probleme v zvezi z vprašanjem, kaj migracijski sistemi sploh so, katere države sodijo vanje in kako določiti, kdaj se vzpostavijo. Raziskava je utemeljena predvsem na ekonomskih kazalcih.¹⁸

Leto pozneje je dr. Jacques Poot zaključil preučevanje »Informacij, komunikacij in mrež znotraj sistemov mednarodne migracije«. Raziskavo je zastavil tako, da je najprej temeljito prevetрил Sjaastadov pristop »teorije človeškega kapitala«¹⁹ pri preučevanju migracij, nato pa je skušal še predvideti, kako nanj vpliva razvoj telekomunikacijske tehnologije. Zdelo se mu je, da je treba na novo formulirati model iskanja dela. Vendar je nato ugotovil, da je kontekst mednarodne migracije pravzaprav treba povsem spremeniti, saj bo samo tako mogoče pojasniti potencialne vzorce izbire poklicev in druge potrebe po informacijah, pomembnih za mednarodne migrante. Zagovarjal je tezo, da na prostorsko selektivnost vplivajo migracijske mreže, znotraj katerih igra veliko vlogo informacija. To misel je podprl z analitičnim okvirom migracije, ki ga je postavil na temelje sistemskega pristopa.²⁰

¹⁶ James T. Fawcett, Networks, Linkages and Migration Systems, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), Center for Migration Studies, New York 1987, str. 671–680.

¹⁷ Douglas S. Massey et al., Theories of International Migration. Review and Appraisal, *Popular and Development review*, vol. 19, št. 3, The Population Council, New York 1993, str. 431–460.

¹⁸ Robert Bilsborrow, Hania Zlotnik, The systems approach and the measurements of the determinants of international migration, v: *Causes of International Migration*, ur. R. van den Erfin, L. Heering, Office for Official Publications of the European Communities, Luksembourg 1995, str. 61–67.

¹⁹ Larry A. Sjaastad, The Costs and Returns of Human Migration, *The Journal of Political Economy*, vol. 70(5, Part 2), The University of Chicago press, Chicago 1962, str. 80–93.

²⁰ Jacques Poot, Informations, Communication and Networks in International Migration Systems, *The Annals of Regional Science*, vol. 30, št 1, Springer Verlag Heidelberg, Berlin 1996, str. 55–73.

Pojavil se je tudi zanimiv poskus, da bi teorijo migracijskih sistemov sestavili na novo. Upoštevač ostre kritike pa tudi vse pozitivne strani takšnega pristopa je Nicolas Van Hear predlagal drugačen pristop, ki informacij ne bi več črpal iz mednarodnih delovnih migracij, temveč bi se naslonil na literaturo o prisilnih migracijah. Ta naj bi namreč v nekaterih primerih povedala veliko več o dogajanju znotraj migracij in tako prispevala k ponovni uglastvi teorije.²¹

Kot teorijo mednarodnih migracij so jo leta 1998 omenili tudi britanski avtorji Paul Boyle, Keith Halfacree in Vaughan Robinson, ki so jo uvrstili med poskuse integracije mikro- in makronivoja. Kot tako jo je videl tudi Anthony Giddens, ki je leta 2001 v svoji četrsti izdaji Sociologije o migracijskih sistemih zapisal, da »v zadnjem času gledajo raziskovalci migracij na migracijske vzorce kot na sisteme, ki jih proizvaja in plete interakcija med makronivojem in mikronivojem. Faktorji mikronivoja imajo vsebine, kot so na primer politična situacija v regiji ter zakoni in uredbe, ki urejajo priseljevanje. Faktorji makronivoja pa so povezani z iznajdljivostjo, znanjem in razumevanjem, ki ga ima migracijska populacija. Gre za odločitve posameznikov oziroma družin. Zagovorniki migracijskih sistemov poudarjajo, da nobeden od teh faktorjev ne more razložiti procesa migracije. Vsaka migracija je enkraten produkt interakcije med procesi v makro- in mikronivojih.«²²

MIGRACIJSKI SISTEM. KAKO IN ZAKAJ NAJ BI DELOVAL BOLJE?

Dandanes lahko definiramo migracijski sistem kot »dva ali več prostorov, ki jih povezuje tok ali protitok ljudi«²³, lahko pa tudi kot »skupino držav, ki si med seboj izmenjujejo veliko število migrantov. Migracijski sistem naj bi vključeval najmanj dve državi, čeprav je bolje, če se znotraj sistema znajdejo vse države, ki jih povezujejo veliki migracijski tokovi.«²⁴

Shema systemskega pristopa za preučevanje mednarodnih migracij vključuje številne povezave, najpomembnejše pa so tiste, ki prikazujejo, kako migrantski in drugi tokovi, kot so recimo zgodovina, kultura, tehnologija in kolonialne vezi, povezujejo države v sistem. Takšni tokovi se oblikujejo znotraj nacionalnih kontekstov, katerih politične, ekonomske, tehnološke in socialne dimenzije se neprenehoma spreminjajo, deloma tudi zaradi povratnih informacij in prilagoditev, ki izvirajo iz samih migracij-

²¹ Nicolas Van Hear, *New Diasporas. The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*, UCL Press, London 1998.

²² Anthony Giddens, *Sociology* 4th. edition, Polity Press, Cambridge 2001, str. 260.

²³ James T. Fawcett, *Networks, Linkages and Migration Systems*, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), Center for Migration Studies, New York 1987, str. 671–680.

²⁴ Mary M. Kritz, Hania Zlotnik, *Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies*, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Clarendon Press, Oxford 1992, str. 1–18.

skih tokov. Ljudje se gibajo iz ene države v drugo, število držav v sistemu pa narašča. Izmenjave prebivalstva znotraj sistema ne vključujejo le migrantov, ki se želijo izseliti za stalno, delovnih migrantov in beguncev, temveč tudi študente, poslovneže, vojake, včasih celo turiste.

Tak pristop poudarja medsebojno ekonomsko odvisnost med narodi, na kar opozarjajo sodobna literatura o razvoju modelov svetovnih sistemov in teorije o odvisnosti. Upošteva tudi vplive, ki izvirajo iz specifičnih okvirov posameznih disciplin (kot sta recimo primerjava prostorov v modelih migracijskega vedenja, vzeta iz socialne psihologije, in analiza prostorskih sistemov, vzeta iz geografije); empirično in teoretično prepoznavo številnih oblik gibanja ljudi, vključno s krožnimi in povratnimi premiki, ki vzdržujejo migracijski sistem; vpliv določenih dogodkov, ki so pozornost preusmerili na številne druge dotlej zanemarjene povezave med državami, kot so med drugim tokovi podpor, ki so jih delavci v tujini pošiljali domov; spremembe v zakonskih okvirih pri mednarodni migraciji, kot je recimo združitev družin, ki jih omogočajo imigracijski zakoni kot glavni povzročitelj verižne migracije.²⁵

Potreba po sistemskem pristopu naj bi izvirala iz spoznanja, da je spreminjajoče se trende in vzorce sodobnih mednarodnih migracij mogoče zajeti le s pomočjo dinamične perspektive. Če se upošteva le vzroke ali vplive mednarodne migracije bodisi na države pošiljateljice bodisi na države gostiteljice, se dinamike, povezane z razvojem tokov od njihovega izvora, pogosto ne da uspešno prikazati skozi spremembe v sestavi in obsegu, ko le-ti dozorevajo, upoštevajoč povratno migracijo in denarne pošiljke ter povrhu še politiko in strukturalne pogoje na obeh straneh migracijskega toka.²⁶ »Na ta način naj bi se analiza mednarodne migracije spremenila v uporaben okvir, ker poskuša zlititi politične in ekonomske domneve in dojemanja dinamike migracije, v želji po boljšem vpogledu v celoto pa poskuša spraviti skupaj najrazličnejše sestavne dele.«²⁷

Sistemska perspektiva mednarodne migracije naj bi tako kljub spreminjanju političnega, socialnega in ekonomskega stanju v prostoru in času omogočala osredotočenost na gibanje prebivalstva.²⁸

Okvir teorije migracijskih sistemov naj bi omogočal sledeče:

1. Usmerjal pozornost na oba konca migracijskih tokov in skušal razložiti stabilnost in mobilnost na vsaki lokaciji.

²⁵ James T. Fawcett, Networks, Linkages and Migration Systems, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), Center for Migration Studies, New York 1987, str. 671–680.

²⁶ Mary M. Kritz, Hania Zlotnik, Global Interactions: Migration Systems, Processes and Policies, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Clarendon Press, Oxford 1992, str. 1–18.

²⁷ Tomas Hammar, Laws and Policies Regulating Population Movements: A European Perspective, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Clarendon Press, Oxford 1992, str. 245–262.

²⁸ Richard Bedford, International Migration in the South Pacific Region, v: *International Migration Systems. A Global Approach*, ur. Mary M. Kritz, Lim Lean Lim, Hania Zlotnik, Clarendon Press, Oxford 1992, str. 41–62.

2. Opazoval en tok v kontekstu z drugimi tokovi ali pa eno destinacijo v njenem odnosu z drugačnimi destinacijami.
3. Osvetljeval različne povezave med kraji, vključno s tokovi podatkov, dobrin, služnosti, idej in seveda tudi ljudi.
4. Spodbujal k primerjavi med kraji, istočasno pa skušal pozornost usmeriti na razlike in neravnotežja, ki so vir energije sistema.
5. Opozarjal na medsebojno povezanost znotraj sistema, v katerem je vsak del občutljiv na delovanje drugega.
6. V migraciji naj bi videl dinamičen proces oziroma zaporedje dogodkov, ki so se zgodili v nekem časovnem obdobju.²⁹

Migracijski sistem naj torej ne bi vključeval le migrantskih mrež in posameznikovih odločitev, temveč tudi tokove kapitala, dobrin in informacij; poleg tega bi upošteval še kombinacije s političnimi in kulturnimi vplivi.³⁰

Uporaba sistemske perspektive pri raziskovanju migracije raziskovalcu zagotavlja nekaj prednosti: na migracijo ne gleda več statično kot na enkraten premik z mesta A na mesto B in hkrati poudarja medsebojna odvisnost in načelo recipročnosti. »Zaradi teh dveh razlogov nudi sistemski pristop tri prednosti pri konceptualizaciji migracije. Takšni pristopi se osredotočijo na stabilnost in premike tako na ozemlju, ki pošilja, kot na tistem, ki sprejema. Tokove opazujejo znotraj konteksta drugih tokov in poudarjajo, da so tokovi ljudi del ali pa nanje vsaj deloma vplivajo tudi tokovi dobrin, informacij, uslug ali denarja.«³¹

Migracijske sisteme lahko definiramo tudi tako, da jih imamo za posrednike med makro- in mikronivojem, ki omogočajo migracijo ter določajo smer in količino migracijskih tokov. Socialno organizirane infrastrukture naj bi bile temelj vsakega migracijskega procesa, zato naj bi obstajali trije ključni vidiki migracijskega sistema: »migracijski sistemi služijo kot socialne infrastrukture, vzdržujejo stalen in številčen tok migrantov, povzročijo pa tudi preureditev socialnih odnosov v hčerinskih skupnostih v državah gostiteljicah. Transnacionalne skupnosti, ki nastanejo na tak način, zmanjšujejo ceno in tveganje, povezano z mednarodno migracijo, v zameno pa poskrbijo za sredstva in znanje za vse, ki v takšni skupnosti delajo in živijo.«³²

²⁹ James T. Fawcett, *Networks, Linkages and Migration Systems*, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), Center for Migration Studies, New York 1987, str. 671–680.

³⁰ Stalker's guide to international migration, Theory – networks and systems, http://pstalker.com/migration/mg_theories_3.htm.

³¹ Monica Boyd, *Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas*, *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), Center for Migration Studies, New York 1987, str. 638–670.

³² Naoto Higauchi, *Migration process of Nikkei Brazilians*, www.minpaku.ac.jp/research/symposia/2001/20011211/21.pd.

SLABOSTI TEORIJE MIGRACIJSKIH SISTEMOV

Navdušenje prvih let, ki bi jih lahko imenovali otroška doba, ko je bil sistemski pristop deležen mnogih pohval in so ga skušali aplicirati na najrazličnejše migracije v preteklosti in sedanosti, tako na ekonomske migrante kot na begunce in vse, ki so nekje vmes, se je postopoma poleglo. Pristop, ki je bil naravnano tako, da bi lahko kar najbolje zajel različne migracije kot posledice globalizacije, se je moral soočiti s številnimi kritikami. Te so bile v večinoma povsem upravičene, saj so zagovorniki teorije migracijskih sistemov predpisovali njeno uporabo kot rešitev za vse nerešene probleme in skrivnosti migracij, še preden je bilo sploh jasno, kakšne so njene metode, kateri podatki naj se uporabljajo, kje so njene meje in kaj nam sploh povedo rezultati.

Že ob koncu leta 1989 je postalo jasno, da se je sistemska teorija prehitro razvijala in da je bila marsikdaj prikrojena. Soočenih je bilo toliko vplivov, da ni bilo več konsenza, »kaj pravzaprav sestavlja migracijski sistemski pristop.«³³

Značilnost in hkrati slabost uporabe sistemske teorije je bilo recimo poudarjanje konceptov ravnotežja. Teoretiki so pričakovali, da bo spremembi v kateremkoli delu sistema sledil popravek v drugem delu sistema, kar pa ni bilo dokazano. Zato je bolje, da se ravnotežja v tako raznolikem in nepredvidljivem dogajanju, kot so migracije, sploh ne omenja.

Druge študije s pomočjo sistemskega pristopa so se bolj zanašale na tradicionalne napotke migracijskih raziskav kot na problematizacijo sistemske analize. Zato so sledili predlogi, da bi se zaenkrat posvečali le posameznim delom sistema.

Še ostrejša kritika so prihajale iz Velike Britanije. Sistemski pristop naj bi bilo pri raziskovanju migracij v praksi izredno težko uporabiti, še posebej zaradi velikih težav pri zbiranju podatkov. Kritike je bil deležen tudi pristop s precej natančno izoliranimi in narisanimi mejami okoli sistema. Sistemi v realnem svetu naj ne bili nikoli tako ostro razmejeni, kot je to predlagala teorija. Sistemsko teorijo so kritizirali tudi zaradi pozitivističnega zagovarjanja oblikovanja tokov in interakcij med različnimi deli sistema, s humanističnega gledišča pa so ji naposled očitali še, da je vse preveč mehanična in okorna. Predlagali so celo, »da se ta sistem zavrže kot nekoristen.«³⁴

Slaba stran tega pristopa naj bi bila tudi, da je preveč funkcionalističen in premalo specifičen. Sistem naj ne bi bil dovolj definiran, sam pristop pa naj ne bi dosegel prepričljivih rezultatov. Ker naj bi bil predvsem model ekonomske migracije, naj ne bi zajemal tudi prisilne migracije.³⁵

S takšnim pristopom bi le težko pomagali pri osvetljevanju zapletene in iz najrazličnejših delov sestavljene narave migracij. »Lahko bi se namreč zgodilo, da bi v

³³ James T. Fawcett, *Networks, Linkages and Migration Systems*, v: *International Migration Review*, vol. 21, št. 2(78), Center for Migration Studies, New York 1987, str. 671–680.

³⁴ Paul Boyle, Keith Halfacree, Vaughan Robinson, *Exploring Contemporary Migration*, Addison Wesley Longman Limited, Harlow 1998, str. 79

³⁵ Nicolas Van Hear, *New Diasporas. The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*, UCL Press, London 1998.

tem procesu žrtvovali razumljivost oziroma razpoznavnost. Vse na tem svetu je sicer povezano med seboj, toda težko se je spopasti z vsemi temami naenkrat.³⁶

SKLEP

Teorija migracijskih sistemov, ki je nastala v sedemdesetih, vrh pa dosegla v začetku devetdesetih letih 20. stoletja, je služila predvsem v diskusiji o zgodovini razvoja teorij migracij, v kateri so raziskovalci poskušali določiti pluse in minuse posameznih pristopov in na osnovi novih spoznanj možnosti hitrejšega obdelovanja podatkov in poudarjanja globalizacije najti nove poti. Debata, ki se je vlekla vse od leta 1987, je migracijskim študijam pravzaprav koristila, saj je prevladalo mnenje da teorije v primeru migracij ne morejo zajeti vsega in vseh, četudi se dogajajo v globalni družbi. Pod vplivom kritičnih razmislekov se je začetno navdušenje, ki je botrovalo marsikateremu spodrsljaju, umaknilo treznejši presoji. Tako je teorija povsem izgubila svojo vlogo pri raziskovanju mikronivoja (posameznik, družina), pa tudi njena posredovalna vloga med mikro in makronivojem je bila postavljena pod velik vprašaj. Ko dandanes raziskovalci razmišljajo o migracijskih sistemih, imajo v mislih množične selitvene tokove v daljšem časovnem obdobju, kot so recimo severnoameriški sistem, južnoameriški sistem, avstralski in novozelandski sistem itn.³⁷ Teorija se je torej obdržala na makronivoju, a tudi tam ima bolj opisno vlogo kot teoretsko vrednost.

Če si ogledamo zadnjo, 25. konferenco IUSPP, ki je potekala v juliju 2005, lahko že iz naslovov predavanj prepoznamo najnovejše trende pri raziskovanju mednarodnih migracij. Prispevki govorijo predvsem o socialnem kapitalu, mrežah in povezanosti med migranti. Teorijo migracijskih sistemov so sicer deloma zavrgli, iz nje pa je kot očitno najzvirnejši del zrasla teorija migrantskih mrež v povezavi z družinami, sorodstvom, prijateljstvom.³⁸

³⁶ Stalker's guide to international migration, Theory – networks and systems, http://pstalker.com/migration/mg_theories_3.htm.

³⁷ Douglas S. Massey et al., *Worlds in motion. Understanding International Migration at the End of the Millennium*, Clarendon Press, Oxford 1998.

³⁸ XXV IUSPP International Population Conference, <http://www.iusspp.org/France2005/indexeng.php>, 7. 9. 2006.

SUMMARY

THE RISES AND FALLS OF THE MIGRATION SYSTEMS THEORY

Jure Gombač

Researching of migrations has experienced in the 20th century a bloom; on the foundation of previous researches, several new theories emerged, which tried to explain individual segments of migrations or the entire occurrences. One such theory was responsible for the emergence of the migration systems theory, which was encouraged by a group of researchers gathered in the International Union for the Scientific Study of Population. Within the frame of debating on applicability, advantage and efficiency of the theory, a debate developed about the history of the development of migration theories, as based on new findings, possibilities of faster processing of data and stressing of globalisation, new ways were being sought. The discussion, which actually trailed from 1987, was to the benefit of migration studies because the opinion prevailed that theories in the case of migrations cannot comprise everything and everyone although they take place in a global society. Such research approach was considered as a solution to all the unsolved problems and mysteries of migrations before it was at all clear what the methods were, which data to use, where the borders were, and what at all the results reveal.

The theory, which was in the beginning by the opinions of researchers much promising, soon experienced a run of critiques. However, this is a component part of the process of developing migration theories, on which basis new findings and approaches emerge. Originating from it are new trends in researching international migrations. These speak mainly of social capital, nets and connectedness between migrants.

ALI SO STALIŠČA PREBIVALCEV EVROPSKIH DRŽAV DO PRISELJENCEV POVEZANA S STALIŠČI, KI SE NANAŠAJO NA ODNOS MED SPOLOMA, RODNOSTNO VEDENJE IN VREDNOTENJE OTROK?

Majda Černič Istenič*
Duška Knežević Hočevar*

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Ali so stališča prebivalcev evropskih držav do priseljencev povezana s stališči, ki se nanašajo na odnose med spoloma, rodnostno vedenje in vrednotenje otrok?

Ukrepi v zvezi s priseljivanjem se kažejo kot eden izmed bolj verjetnih scenarijev reševanja neugodne demografske podobe v Evropi – nizke rodnosti in staranja prebivalstva. Vendar povsem odprtega priseljivanja ne podpirata niti javno mnenje v Evropi niti vlade članic EU. S tega vidika avtorici prispevka presojata stališča respondentov do priseljencev v okviru mednarodne raziskave *Population Policy Acceptance*. Ker ideologije o nacionalni identiteti skozi govor o reprodukciji implicitno opredeljujejo tudi *outsiderje*, avtorici domnevata, da so stališča do priseljencev podložena tudi s posameznikovim vrednotenjem rodnosti, partnerskih odnosov, vlog med spoloma in otrok.

KLJUČNE BESEDE: stališča, priseljenci, rodnostno vedenje, vloge med spoloma, nacionalizem, Evropa

ABSTRACT

Are the attitudes of Europeans towards immigrants related to their attitudes towards gender relations, fertility behavior and the meaning of children?

Given the inconvenient demographic image in Europe – low birth rates and the ageing society – immigration policies are amongst the most likely scenarios that could solve this demographic situation. However, neither the European public opinion nor the governments of the EU support open immigration. In this line, the authors of the essay interpret the attitudes of respondents towards immigrants in the frame of the international survey *The Population Policy Acceptance*. The authors assume that the attitudes towards immigrants are underlined also by the individual's assessment of fertility behaviour, partnership, gender roles and children as the ideologies on national identity through the discussion on reproduction implicitly define the outsiders.

KEY WORDS: attitudes, immigrants, fertility behaviour, gender roles, nationalism, Europe

* Višja znanstvena sodelavka, Družbenomedicinski inštitut ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000, Ljubljana; majdaci@zrc-sazu.si

* Višja znanstvena sodelavka, Družbenomedicinski inštitut ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000, Ljubljana; duska@zrc-sazu.si

UVOD

Od poznih petdesetih let prejšnjega stoletja so bile v demografskih predstavah razširjene vizije o prebivalstveni eksploziji. Leta 2000 je bilo na zemlji zabeleženih že preko šest milijard ljudi. Številni ocenjevalci prebivalstvenih trendov so se spraševali, ali bo zemlja sploh vzdržala neprekinjeno prebivalstveno rast? Ukrepi načrtovanja družine so se kazali kot rešitev prebivalstvene bombe na globalni ravni. Toda od leta 2000 dalje naslovi časopisov bolj opozarjajo na prebivalstveno implozijo v t.i. razvitem svetu. Število držav z rodnostno stopnjo pod enostavno obnovo prebivalstva (pod 2,1 otroka na žensko) se je namreč od petih v šestdesetih letih prejšnjega stoletja povečalo na petindvajset v letu 2000, to pa je kar 34 % svetovnega prebivalstva; ZDA so tako edina »razvita država« z izračunano stopnjo rodnosti, ki je blizu enostavni obnovi prebivalstva (Douglass et al. 2005: 3–4).

Številne evropske države pa poleg upadanja rodnosti beležijo tudi upadanje števila prebivalstva. Upada število mladih ljudi, posledično pa tudi število delovno sposobnega prebivalstva. Hkrati skokovito narašča delež starega prebivalstva, še posebno zelo starega. Ocenjevalci demografskih trendov opozarjajo, da je zelo verjetna prihodnost evropskih in drugih t.i. industrijskih držav, ki v glavnem ostajajo zaprte za stalne priseljitvene tokove, upadanje števila prebivalstva (Macura 2002: 2).

Vzporedno s temi trendi populacijski strokovnjaki beležijo nov tip medgeneracijske družine, t.i. fižolovke (*beanpole family*), ki naj bi se v večini »razvitih« držav uveljavila sočasno s spremembami v partnerskem in rodnostnem vedenju (naraščanje zunaj zakonskih partnerskih zvez, rastoče število razvez, reformiranih družin in vedno večje število parov, ki se prostovoljno odločajo, da ne bodo imeli otrok). Fižolovka je po številu članov manjša družina, ki jo sestavljajo štiri sorodstvene generacije. Vsaka naslednja generacija ima praviloma manj članov od prejšnje in posledica je starejša starostna ali generacijska struktura družine (Macura 2002: 2).

Strokovnjaki in politiki kot najpogostejše posledice takih trendov navajajo negativno prebivalstveno rast, ki pogosto postane metafora za propadanje naroda, in staranje prebivalstva, ki se kaže tako v naraščanju stroškov nacionalnih javnih denarnih sredstev (zdravstvene storitve in pokojninski sistem) kot tudi v vedno bolj verjetnem medgeneracijskem konfliktu. In čeprav se kot rešitev kažeta le dva scenarija oziroma strategiji ukrepanja – pronatalistični ukrepi in imigracijski ukrepi –, se voditelji evropskih držav le s težavo odločajo za slednje. Evropsko javno mnenje sicer zahteva človekoljubne odzive na posamične primere v zvezi s priseljevanjem ljudi, vendar ne podpira prostih priselitev. Prav tako se nobena evropska država ne opredeljuje kot priseljenska, večina evropskih vlad in EU administracija pa so nedavno oblikovale še bolj restriktivne ukrepe do priseljencev kot pa obratno; večina EU držav članic počasi ukinja celo pravico do azila (Douglass et al. 2005:7).

Kljub takim pomislekom pa mednarodne priselitve le niso *apriori* zavrnjene kot ena izmed bolj verjetnih strategij reševanja nizke rodnosti v Evropi. V dokumentu Evropske komisije *Green paper* je zapisano (2005: 6), da bi priselitve v EU lahko pri-

pomogle k ublažitvi učinkov upadanja prebivalstva med letoma 2005 in 2025, čeprav niso zadostne, da bi rešile vse probleme, ki so povezani s staranjem prebivalstva. Tudi niso nadomestilo za ekonomske reforme. Še vedno namreč ostajajo odprta številna vprašanja, med njimi: V kakšnem obsegu lahko imigracija blaži določene negativne učinke demografskega staranja? Katere ukrepe naj bi razvili za boljšo integracijo teh migrantov, še posebno mladih ljudi? In nenazadnje, kako lahko instrumenti Skupnosti, še posebno zakonodaja, strukturni skladi in zaposlitvena strategija, prispevajo k boju proti diskriminaciji?

Z vidika navedene problematike avtorici pričujočega besedila presojata stališča prebivalcev izbranih evropskih držav do priseljencev v okviru mednarodne raziskave *Population Policy Acceptance Study*, ki je potekala med leti 2000 in 2003. Poseben poudarek namenjata preučevanju povezave med stališči do priseljencev in stališči anketirancev do vlog med spoloma, do sprememb v rodnostnem in partnerskem vedenju ter vrednotenju otrok. Tako subtilne povezave so običajno spregledane v uveljavljenih demografskih študijah o odnosu med rodnostjo in priseljevanjem. Avtorici domnevata, da so stališča do tujcev podložena tudi s posameznikovim vrednotenjem rodnosti, partnerskih odnosov, vlog med spoloma in otrok, saj novejše razprave o nacionalizmih in reprodukciji poudarjajo vse premalo preučevano povezavo med ideologijami reprodukcije, spola in zamišljanjem nacionalnih skupnosti, ki implicitno opredeljuje tudi nečlane takih skupnosti (priseljence, manjšine, tujce, azilante). Namreč, nacionalistični diskurz, ki je konceptualiziran kot etnonacionalističen, v nasprotju z državljanskim, opredeljuje ženske kot biološke re-producentke nacionalne skupnosti in nečlane kot *outsiderje* (King 2002: 371). Demografa Teitelbaum in Winter sta prav tako opozorila, da se ob koncu devetdesetih let dvajsetega stoletja politiki »razvitih držav« bojijo prav sovpadanja nizke rodnosti in mednarodnih migracij kakor tudi njunega prepletanja v domačih kot mednarodnih politikah. Hkrati sta opozorila, da so neugodna demografska gibanja postala predmet vročih razprav o nacionalni identiteti, ponekod pa so vodila celo k nasilju proti priseljencem, med etničnimi skupinami ali med političnimi nasprotniki (Teitelbaum in Winter 1998: 3–4). Potemtakem ni presenetljivo, da priseljenci drugih rasnih, jezikovnih, verskih ali kulturnih skupin, pogosto sprožijo »globoko ukoreninjene strahove o izgubi narodne ali etnične identitete in/ali nadzora« (Teitelbaum v: Douglass et al 2005: 8).

RAZLIČNI POSKUSI TEORETIZACIJ »STALIŠČ DO TUJCEV«

V zadnjem desetletju preučevalci negativnih stališč do tujcev vedno bolj poudarjajo, da predsodki do zunanjih skupin niso univerzalen pojav, temveč da gre za družbeni pojav, ki se bolj ali manj manifestira v določenih zgodovinskih okoliščinah (Kinnear 1992; Simon in Lynch 1999; Burns in Gimpel 2000; Maddens, Billet in Beeren 2000; Fireside 2002; McLaren 2003; O'Connell 2005). Čeprav zagovorniki enega izmed bolj uveljavljenih, danes že klasičnih, pristopov realističnega skupinskega konflikta,

izhajajo iz domneve, da so ekonomski dejavniki in sovražnost do tujcev pogosto med seboj povezani, rezultati bolj sofisticiranega preučevanja v zadnjem desetletju kažejo, da t.i. ekonomske sile nimajo zgolj neposrednega, neproblematičnega in enosmernega učinka na stališča do priseljencev in da je bolj »subtilna oblika predsodkov« (Pettigrew in Meertens 1995) utemeljena bolj v zaznani grožnji do vrednot in kulture kot pa zgolj v ekonomskih dejavnikih (Fetzer 2000; O'Connell 2005). Ilustrativen je primer O'Connellove študije, v kateri avtor preučuje odgovore na dele raziskave *European Social Survey* iz leta 2002/2003, ki je pokazala, da je ekonomska deprivacija še vedno povezana s sovražnostjo do zunanjih skupin. Po Connellovih rezultatih pa je taka povezava v nasprotju z nedavnimi trendi v proti priseljskih politikah, saj je volilna podpora skrajno desnim strankam bolj prevladujoča v bogatejših in materialno bolj preskrbljenih družbah kot pa v revnejših. Ta navidezen paradoks pojasni z razlago, da ima povečana ekonomska varnost tako neposredne kot posredne družbene učinke in ne le enoznačne, in da si ti učinki nasprotujejo. Ko ekonomsko prikrajšanje upade, so manjše tudi zaskrbljenosti glede ekonomske tekmovalnosti med skupinami hkrati pa se pojavijo nove skrbi, ki se nanašajo na integracijo tujcev, še posebno, ko družba postane privlačna za priseljence (O'Connell 2005: 72–74). Prav tako so s tega vidika zanimivi izsledki Fetzerjeve študije, v kateri je testiral teoriji osebnega ekonomskega interesa in marginalnosti¹ v treh državah: Franciji, Nemčiji in ZDA. Študija je pokazala močan učinek kulturnih oblik marginalnosti na stališča do tujcev, kar nakazuje, da ima nasprotovanje priseljevanju, bolj opraviti s tem, čigave kulturne vrednote bodo prevladale kot pa čigava ekonomska blaginja bo zavarovana (Fetzer 2000: 17–18).

Verjetno ni naključje, da prav v zadnjem desetletju opažamo pri preučevalcih stališč do tujcev premik od ugotavljanja narave in vzrokov negativnih stališč do tujcev kot univerzalnih družbenih dejstev k podrobnejšim analizam družbenih reprezentacij nacionalnih identitet kot tudi pomembnemu viru oblikovanja odnosov do tujcev (Hjerm 1998; Maddens, Billet in Beeren 2000).² Politične in ekonomske spremembe evropskih držav po padcu Berlinskega zidu, vztrajne ekonomske težave, s katerimi se ukvarjajo prebivalci t.i. zahodnoevropskih držav in nenazadnje spremembe zavoljo politično-ekonomskih združenj v Evropi so po mnenju številnih opazovalcev poglobitveni razlogi, da so v Evropi skrajna nacionalna občutenja v vzponu in ne zatonu (Knudsen 1997). Ali, kot nas opozarja Fireside, povsod po Evropi se je povečala raven ksenofobije kot tudi njeno osredotočenje na muslimanske priseljence po enajstem septembru 2001. Države so objavile bolj stroge varnostne ukrepe za azilante in celo v običajno tolerantnih državah (na primer na Danskem) so proti priseljske stranke podvojile svoje sedeže v parlamentih (Fireside, 2002: 477).

¹ Teorija marginalnosti izhaja iz domneve, da izkušnja marginalnosti ali zatiranja ustvari pri posamezniku naklonjenost, sočustvovanje do drugih marginaliziranih ali zatiranih skupin.

² Hjerm ugotavlja (1998: 451), da je tudi, sodeč po objavah člankov o nacionalni identiteti več kot očitno, da gre za raziskovalno področje, ki je vedno bolj v vzponu; kar 75 % člankov o nacionalni identiteti je objavljenih po letu 1990, medtem ko jih je bilo 25 %, objavljenih med letoma 1973 in 1989.

Morda ni pretirano reči, da si preučevalci demografskih trendov in stališč do tujcev prav zaradi povedanega v zadnjem desetletju vedno bolj prizadevajo združiti znanja in izsledke razlagalcev ksenofobije in drugih oblik negativnih stališč do tujcev s spoznanji tistih ocenjevalcev demografskih trendov, ki iščejo vir za svoje razlage tudi pri teoretičnih nacionalizma in etničnosti, ki namenjajo več pozornosti zlasti preučevanju različnih konceptualizacij nacionalizma, nacionalnih skupnosti ter nacionalnih in etničnih identifikacij. Že vpogled v oblikovanje koncepta nacionalne populacije skozi zgodovino bi lahko ponudil dovolj prepričljivo razlago na vprašanje, zakaj je danes v t.i. razvitih državah v vzponu proti priseljensko vzdušje, čeprav veliko populacijskih strokovnjakov gleda tudi priseljence kot potencialne rešitelje neugodnih demografskih trendov v Evropi. Tako, na primer, Fireside meni, da bi bilo v zdajšnjem kontekstu EU, ko se sooča tako z nizko rodnostjo kot staranjem prebivalstva, nujno preučevati tudi iracionalne dejavnike, ki podlagajo zdajšnjo ksenofobijo prebivalcev evropskih držav (Fireside 2002: 469, 471). Podobno ugotavlja Kligmanova, ki meni (2005: 253), da ni presenetljivo, da sta priseljevanje in izseljevanje visoko na seznamu sodobnih demografskih dilem prav zdaj, ko Evropa širi svojo politično in ekonomsko unijo. Pri tem poudari, da ne gre toliko za to, da so evropske države sterilne, ampak za to, da so zgodovinska ali tradicionalna razumevanja naroda vedno bolj v nasprotju z demografskimi realitetami (sorazmerno velikim deležem priseljencev zaradi zahtev trga dela; dodatek avtoric), ki prenarejajo bolj znane obraze evropskih narodov (*ibid.*: 253).

Tradicionalna razumevanja narodov pa so v glavnem primordialna. Narod in/ali nacionalna populacija sta izenačena z nacionalno državo, oziroma po definiciji vključujeta v svoje članstvo tiste ljudi, ki živijo na skupnem ozemlju in imajo skupno jezikovno, kulturno in zgodovinsko izkustvo (Kreager 1997: 155). Take opredelitve nacionalne populacije, ki so jih evropski pisci o nacionalizmu uveljavljali zlasti v drugi polovici 19. stoletja, o narodu/naciji niso govorile le kot o kulturnih in zgodovinskih tvorbah, temveč so jih gledali tudi kot naravne (biološke) entitete. Narodi naj bi bili tudi organsko spojeni s svojimi ozemlji, imeli naj bi naravne pravice do takih krajev in njihovi člani so se bili dolžni celo doma proizvajati. Konceptualna novost take predstave o nacionalni populaciji, v nasprotju s populacijami v *ancient regimu*, se je potemtakem kazala prav skozi njene zamejenosti: državna meja je nacionalno populacijo odrezala od drugih populacij preko meja, hkrati pa je vpeljala neke vrste epistemološko zapiralo kot predpogoj demografskih idealov po popolni evidenci njenih članov (Kreager 1997: 156).

Nacionalizmi kot tudi druga družbena gibanja so potemtakem razvili svoje ideologije reprodukcije z natančno opredeljenimi argumenti o »pravilnih stališčih«, na primer, o rojstvu, materinstvu, odnosih med spoloma in nenazadnje so skozi utopične pripovedi, v katerih igrajo ključno vlogo idealizirane podobe reprodukcije in kontinuitete, natančno definirali, kdo bi se moral reproducirati, kdo ne, in koliko bi se moral reproducirati (Gal in Kligman 2000: 21). Čeprav, kot ugotavljata Galova in Kligmanova (2000: 25), sodobni teoretiki nacionalizma (Anderson, Gellner, Hobsbawm, Horowitz, Smith) niso veliko povedali o vlogah spolov in reprodukcije v

nacionalizmu, je prav skozi razprave o reprodukciji mogoče razbrati, kako so zamišljene nacionalne skupnosti, njihovo članstvo ter posledično občutenja članstva takih kolektivitet. Samo feministična kritika izključitve teh tem iz presoj o nacionalizmu je proizvedla skozi številne študije primerov pomembno literaturo o spolu in naciji kot povezanih kulturnih kategorijah in posledično o naciji in reprodukciji. Tako, na primer, Anthias in Yuval-Davis (1989: 7) definirata pet pglavitnih načinov, s pomočjo katerih ženske sodelujejo v etničnih in nacionalnih procesih v odnosu do državnih praks: kot biološke proizvajalke članov etničnih kolektivitet; kot proizvajalke mejnosti etničnih/nacionalnih skupin; kot udeleženke predvsem pri ideološki reprodukciji kolektivitete in kot prenašalke njene kulture; kot označevalke etničnih/nacionalnih razlik, in nenazadnje kot soudeleženke v nacionalnih, ekonomskih, političnih in vojaških bojih. Katastrofična retorika o »umiranju naroda« torej pogosto prikriva prav dejstvo, da je upadanje prebivalstva problem zato, ker priseljenci niso gledani kot legitimen način za povečanje populacije, zlasti take, ki je zamišljena kot narodna ali etnična v nasprotju z državljsko skupnostjo.³ In kot komentira Kingova (2002: 368), etnonacionalna vizija ima, v nasprotju z državljskim nacionalizmom, negativne implikacije za državljsane manjšine, ker ne ustrezajo dominantni nacionalni podobi. Etnonacionalizem teži k poudarjanju tradicionalnih vlog med spoloma, medtem ko je državljski nacionalizem kompatibilen z ideali razsvetljenstva (racionalizmom in individualizmom).

Kot zgoraj povedano, je danes v Evropi v vzponu prav etnonacionalizem, kar se, kot domnevamo, odraža tudi v stališčih prebivalcev evropskih držav do tujcev, do vlog med spoloma, do sprememb v partnerskih zvezah, rodnostnem vedenju in vrednotenju otrok. Čeprav obstajajo že posamične študije primerov o odnosu med nacionalizmom in spolom ter reprodukcijo, niso pogosta obsežnejša in mednarodno primerljiva empirična preverjanja takega odnosa. Skromen poskus prispevka v tej smeri je oblikovanje naslednjih hipotez, ki se opirajo na podatke iz nedavno izvedene mednarodne raziskave *Population Policy Acceptance Study*.

H1: Stališča do tujcev so povezana s stališči do »tradicionalnih« vlog žensk (domena ženske je delo v družini).

Bolj kot posamezniki zagovarjajo tradicionalni položaj žensk v družini, bolj izražajo negativna stališča do priseljencev.

Manj kot posamezniki zagovarjajo tradicionalni položaj žensk v družini, bolj izražajo pozitivna stališča do priseljencev.

H₂: Podpiranje ukrepov za izenačevanje razlik med spoloma je povezano s stališči do priseljencev.

³ Preučevalci nacionalizma in etničnosti namreč običajno razločujejo med idealnima tipskima predstavama - državljsko in etnično nacionalnostjo in/ali nacionalizmom, pri čemer je državljska nacionalnost utemeljena v predstavi o skupnih političnih odgovornostih in pravicah, etnična ali narodna pa v domnevno skupnem izvoru, kulturi, krvi in ozemlju.

Bolj kot posamezniki podpirajo ukrepe za izenačevanje razlik med spoloma, bolj izražajo pozitivna stališča do priseljencev.

Manj kot posamezniki podpirajo ukrepe za izenačevanje razlik med spoloma, bolj izražajo negativna stališča do priseljencev.

H₃: Negativno ocenjevanje sprememb v partnerskem vedenju (naraščanje zunajzakonskih zvez, razvez, eno roditeljskih družin, samskih oseb) je povezano s stališči do priseljencev.

Bolj kot posamezniki negativno ocenjujejo spremembe v partnerskem vedenju, bolj izražajo negativna stališča do priseljencev.

Manj kot posamezniki negativno ocenjujejo spremembe v partnerskem vedenju, bolj izražajo pozitivna stališča do priseljencev.

H₄: Negativno ocenjevanje sprememb v rodnostnem vedenju (naraščanje števila parov, ki se odločijo za to, da nimajo otrok, upadanje števila rojstev, naraščanje števila edincev) je povezano s stališči do priseljencev.

Bolj kot posamezniki negativno ocenjujejo spremembe v rodnostnem vedenju, bolj izražajo negativna stališča do priseljencev.

Manj kot posamezniki negativno ocenjujejo spremembe v rodnostnem vedenju, bolj izražajo pozitivna stališča do priseljencev.

H₅: Dejansko in pričakovano število otrok vprašancev je povezano z njihovimi stališči do priseljencev.

Več kot ima posameznik otrok (dejanskih in pričakovanih), bolj bodo njegova stališča do priseljencev negativna.

Manj kot ima posameznik otrok (dejanskih in pričakovanih), bolj bodo njegova stališča do priseljencev pozitivna.

H₆: Pomembnost otrok za starše je povezana z njihovimi stališči do priseljencev.

Bolj kot posamezniki pripisujejo pomembnost otrok za starše, bolj izražajo negativna stališča do priseljencev.

Manj kot posamezniki pripisujejo pomembnost otrok za starše, bolj izražajo pozitivna stališča do priseljencev.

H₇: Stališča do priseljencev glede na stališča, ki se nanašajo na partnerske zveze, rodnostno vedenje in vrednotenje otrok se razlikujejo med anketiranci glede na spol, starost, izobrazbo, vrsto kraja bivanja (vas, malo mesto, večje mesto), religioznost, dohodek in državo.

PODATKI IN METODOLOGIJA

Podatki, ki jih analiziramo, so bili zbrani v okviru mednarodne raziskave *Population Policy Acceptance Study* v obdobju od leta 2000 do 2003, v kateri so poleg raziskovalcev iz Slovenije sodelovali še raziskovalci iz Avstrije, Belgije/flamski del, Cipra, Češke republike, Estonije, Finske, Nemčije, Madžarske, Italije, Litve, Nizozemske, Poljske in Romunije. V naši analizi obravnavamo samo podatke tistih držav, ki so v svoj del raziskave vključile tudi modul o tujcih in priseljencih. Te države so: Avstrija, Češka republika, Estonija, Finska, Nemčija,⁴ Madžarska, Poljska in Slovenija. Število anketirancev po posameznih državah predstavlja Preglednica 1.

Preglednica 1: Število anketirancev in leto izvedbe ankete po državah

Država	N	Leto
Avstrija	1995	2001
Češka republika	1094	2001
Estonija	1681	2003
Finska	3821	2002
Madžarska	3057	2001
vzhodni del Nemčija	2052	2003
zahodni del Nemčija	2058	2003
Poljska	4504	2001
Slovenija	1550	2000
Celota	21812	

Osnovni spremenljivki v naši analizi se nanašata na pozitivna in negativna stališča do tujcev:⁵

- Kompozicijska spremenljivka (KS), sestavljena iz pozitivnega presojanja priseljencev, vključuje naslednjih deset trditev:
 - Prisotnost tujcev je pozitivna (dobra), ker omogoča spoznavanje drugih kultur.
 - Tujci so potrebni za opravljanje del, ki jih sami ne želimo več opravljati.
 - Tujci, ki v naši državi živijo najmanj pet let, bi morali imeti pravico voliti na lokalnih volitvah.
 - Tujcem, ki so se integrirali (prilagodili), bi morali omogočiti, da čim prej dobijo državljanstvo.
 - Vlada bi morala občasno razglasiti splošno pomilostitev za vse nezakonite priseljence.
 - Naša država ima moralno dolžnost dovoliti naselitev političnim beguncem v naši državi.

⁴ V raziskavi delimo Nemčijo na vzhodni in zahodni del.

⁵ Lestvica odgovorov pri spremenljivkah, vključenih v to analizo, če ni omenjeno drugače, je pet stopenjska Likartova lestvica: 1. močno se strinjam, 2. se strinjam, 3. se niti strinjam niti ne strinjam, 4. se ne strinjam in 5. močno se ne strinjam.

- Tujci, ki v naši državi živijo že najmanj pet let, bi morali imeti pravico do izvolitve v vlado.
 - Tujci, ki v naši državi živijo že najmanj 5 let, bi morali imeti volilno pravico na državnih volitvah.
 - Imigracije so nujne zaradi upadanja prebivalstva.
 - Imigracij se sploh ne bi smelo omejevati.
- KS, sestavljena iz negativnega presojanja priseljencev, vključuje devet trditev:
 - Povečanje števila tujcev spodbuja širjenje kriminala in nasilja.
 - Tujci nam jemljejo delovna mesta.
 - V naši državi ni prostora za tujce.
 - Vse nezakonite priseljence bi morali izgnati iz naše države.
 - Podjetja, ki zaposlujejo nezakonite priseljence, bi morali kaznovati z visoko globo.
 - Tujci, ki v naši državi živijo že najmanj pet let in se niso integrirali (prilagodili), bi se morali vrniti v svoje države.
 - Prosilce za azil (politično zatočišče), katerih zahteva je bila zavrnjena, bi morali takoj izgnati iz države.
 - Imigracije niso nujne. Ljudje naj bi raje imeli več otrok.
 - Država ne bi smela več dovoliti nobenih novih tujcev.

Obe zgornji spremenljivki sta zaradi različnega števila trditev, pripadajočih posameznim državam, standardizirani, s čimer je zagotovljena primerljivost med državami. Zanesljivost oziroma notranjo konsistentnost merske lestvice pri obeh spremenljivkah, pridobljene z združitvijo desetih oziroma devetih trditev, dokazuje vrednost Cronbach alfe = 0.83.⁶

Glede na naše zastavljene hipoteze so v analizo poleg omenjenih dveh spremenljivk vključene tudi spremenljivke, ki se nanašajo na dejansko in pričakovano število otrok ter stališča do vlog med spoloma in družine. V zvezi s slednjim je bilo izoblikovanih pet kompozicijskih spremenljivk:

- Stališča do tradicionalnih vlog med spoloma je KS, izoblikovana na podlagi strižanja s štirimi trditvami:
 - Predšolski otrok bo verjetno trpel, če je mati zaposlena.
 - Družinsko življenje trpi, če je ženska zaposlena za polni delovni čas.
 - Kar si večina žensk res želi, so dom in otroci.
 - Biti gospodinja je za žensko ravno tako izpolnjujoče kot biti zaposlena.

Veljavnost merske lestvice spremenljivke Tradicionalna stališča do vlog med spoloma dokazuje vrednost Cronbach alfe = 0.53.

⁶ Čim bližja je vrednost Cronbach alfe vrednosti ena, tem večja je pomenska sorodnost izvornih spremenljivk, povezanih v novo oblikovani spremenljivki.

- Izenačevanje razlik med spoloma – je KS, izoblikovana na osnovi podpore sedmim vladnim ukrepom:
 - Podpiranje boljših zaposlitvenih možnosti za ženske.
 - Podpiranje enakega plačila za enako delo moških in žensk.
 - Podpiranje sodelovanja žensk v politiki.
 - Podpiranje vključevanja žensk v tehniške poklice.
 - Podpiranje vključevanja žensk na visoka vodstvena mesta.
 - Spodbujanje očetov za sodelovanje pri varstvu otrok.
 - Spodbujanje enake delitve dela v gospodinjstvu.

Veljavnost merske lestvice spremenljivke Izenačevanje razlik med spoloma dokazuje vrednost Cronbach alfe = 0.78.

- Negativno ocenjevanje sprememb v partnerskem vedenju je KS, izoblikovana na osnovi negativnega presojanja (z odgovori slabo ali zelo slabo) šestih trditev:
 - Vedno več neporočenih parov živi skupaj.
 - Vedno manj je porok.
 - Vedno več otrok preživi del svoje mladosti le z enim od staršev.
 - Vedno več ljudi živi samih.
 - Vedno več otrok se rodi neporočenim parom.
 - Vedno več zakonov se razveže.

Veljavnost merske lestvice spremenljivke Negativno ocenjevanje sprememb v partnerskem vedenju dokazuje vrednost Cronbach alfe = 0.72.

- Negativno ocenjevanje sprememb v rodnostnem vedenju je KS, izoblikovana na osnovi negativnega presojanja (z odgovori slabo ali zelo slabo) treh trditev:
 - Vedno več parov se zavestno odloča, da ne bodo imeli otrok.
 - Vedno manj je rojstev.
 - Vedno več otrok je edincev.

Veljavnost merske lestvice spremenljivke Negativno ocenjevanje sprememb v rodnostnem vedenju dokazuje vrednost Cronbach alfe = 0.64.

- Pomeni, ki jih imajo otroci za starše je KS, izoblikovana na osnovi pozitivnega presojanja sedmih trditev:
 - Prepričan/a sem, da je v tem sodobnem svetu edini kraj, kjer se človek lahko počuti popolnoma srečnega in sproščenega, dom s svojimi otroki.
 - V družbi otrok se vedno dobro počutim.
 - Prepričan/a sem, da si lahko popolnoma zadovoljen s svojim življenjem, če si dobra/dober mati ali oče.
 - Lepo je imeti otroke, ker te res potrebujejo.

- Prepričan/a sem, da je imeti otroke naša dolžnost do družbe.
- Ne verjamem, da si lahko resnično srečen, če si brez otrok.
- Prepričan/a sem, da je najtesnejši odnos, ki ga imaš lahko z nekom, tisti z lastnimi otroki.

Veljavnost merske lestvice spremenljivke Pomen, ki ga imajo otroci za starše, dokazuje vrednost Cronbach alfe = 0.83.

Ker se v vseh državah ni enotno spraševalo po vseh zgoraj navedenih temah, so v posameznih delih analize določene države izvzete.

V analizi smo poleg razlik med državami opazovali tudi razlike v stališčih glede na socio-ekonomske značilnosti respondentov:

Spol: 1. moški, 2. ženske.

Starost: 1. pod 50 let, 2. nad 50 let.

Izobrazba: 1. osnovna ali nižja srednja izobrazba, 2. višja srednja izobrazba 3. več kot srednja izobrazba.

Tip kraja bivanja: 1. vas, 2. manjše mesto, 3. srednje veliko mesto, 4. večje mesto.

Dohodek: pet dohodkovnih razredov – 1 = najnižji, 5 = najvišji razred.

Religioznost: 1. religija igra zelo pomembno vlogo v življenju posameznika, 2. religija igra pomembno vlogo v življenju posameznika, 3. religija ne igra pomembne vloge v življenju posameznika in 4. religija sploh ne igra pomembne vloge v življenju posameznika.

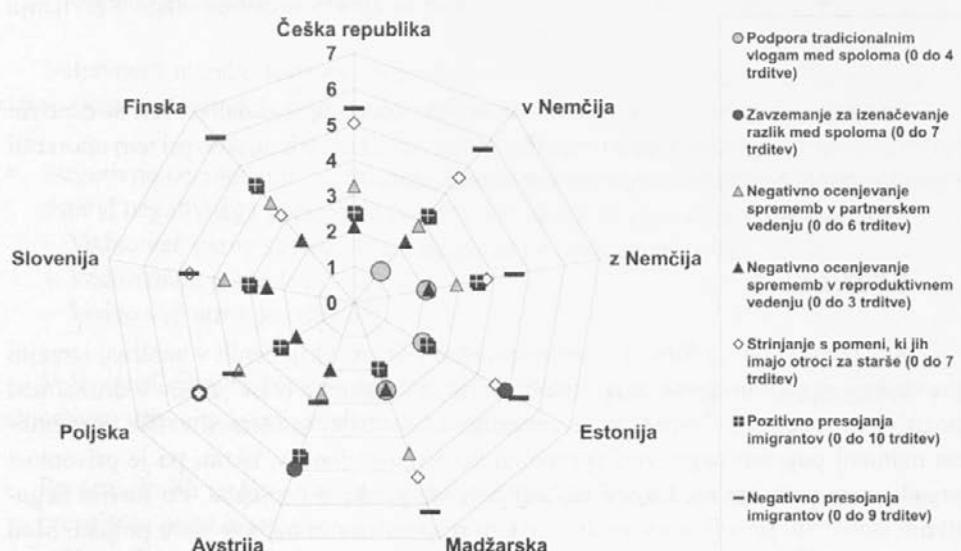
Zastavljene hipoteze preverjamo z bivariatno korelacijsko analizo. Ker se osnovni spremenljivki ne porazdelujeta normalno in ker nista simetrični, smo pri tem uporabili neparametrični Spearmanov korelacijski koeficient.

REZULTATI

Kot je razvidno iz Slike 1, med respondenti držav, vključenih v analizo, izrazito prevladuje negativno presojanje prisotnosti tujcev oziroma priseljencev v družbi nad pozitivnimi ocenami. Izjema so le vprašanci iz Avstrije, ki se med vsemi pomembno najmanj pogosto negativno opredeljujejo do priseljencev, hkrati pa je prisotnost priseljencev v družbi med njimi najbolj pogosto pozitivno sprejeta. Po številu negativnih stališč do priseljencev so avstrijskim respondentom najbolj blizu poljski. Med tistimi, ki izražajo najmanj naklonjenosti do priseljencev, prevladujejo respondenti iz Madžarske; med njimi beležimo najvišje povprečno število negativnih trditev hkrati z najnižjim povprečnim številom pozitivnih trditev. Poseben primer je Finska, kjer najdemo podobno število negativnih trditev do priseljencev kot na Madžarskem ob podobnem številu pozitivnih trditev kot v Avstriji. Podobno razmerje med negativnimi in pozitivnimi trditvami kot na Madžarskem izražajo tudi odgovori respondentov iz

Estonije in Češke republike. Slovenija se z odgovori svojih respondentov umešča v krog držav z nekoliko bolj zmernimi stališči, vendar s še vedno močno prevlado negativnih nad pozitivnimi stališči.

Glede na različno število trditev pri posameznih tematskih sklopih in različnega števila držav, ki so te ocene pridobile, lahko ugotavljamo le razlike v ocenah stališč med respondenti držav, ne pa različna razmerja med posamičnimi stališči. Povedano s primerom: tematski sklop »Podpora tradicionalnim vlogam med spoloma« zajema le štiri trditve, tematski sklop »Strinjanje s pomeni, ki jih imajo otroci za starše« pa obsega sedem trditev. Hkrati so podatki za prvo omenjeni tematski sklop zbrani samo v štirih državah (vzhodni in zahodni del Nemčije, Estonija in Madžarska) medtem, ko so podatke za drugi tematski sklop pridobile vse države razen Avstrije. Zaradi tega lahko komentirava le odstopanja posamičnih držav glede na določen tematski sklop. Tako, na primer, respondenti na Madžarskem in v Estoniji izražajo večjo podporo tradicionalnim vlogam med spoloma, kot pa respondenti v vzhodnem delu Nemčije. Nadalje, zavzemanje respondentov za ukrepe izenačevanja razlik med spoloma se kaže skorajda na isti ravni v vseh treh državah, ki so zbrale ta podatek (Poljska, Avstrija in Estonija). Odstopanje med respondenti držav se kaže še v »Negativnem ocenjevanju sprememb v partnerskem vedenju«, kjer med vsemi državami najbolj odstopa Madžarska z največjim številom negativnih ocen.

Slika 1: Povprečno število strinjanj s trditvami do presojanja priseljencev s trditvami do tradicionalnih vlog med spoloma, do zavzemanj za izenačevanje razlik med spoloma, negativnih ocen do sprememb v partnerskem vedenju, negativnih ocen do sprememb v rodnostnem vedenju in strinjanj s pomeni, ki jih imajo otroci za starše, po državah

Kako močno so pozitivne in negativne presoje prisotnosti priseljencev v družbi povezane s stališči do tradicionalnih vlog žensk, kažejo izračuni neparametričnih korelacijskih koeficientov v Preglednici 2 in 3. Vidi se, da strinjanje s tradicionalnimi vlogami žensk in število pozitivnih trditev do priseljencev nista prav močno povezana. Izračunane vrednosti koeficientov so zelo nizke, skoraj blizu vrednosti nič,⁷ prav tako pa večinoma tudi niso signifikantne. Omembe vredna sta le koeficienta, ki kažeta na šibko obratno sorazmerno povezanost med pozitivnim vrednotenjem prisotnosti priseljencev in stališčem »Družinsko življenje trpi, če je ženska zaposlena za polni delovni čas« v primeru zahodnega dela Nemčije in premo sorazmerno povezanost s stališčem »Predšolski otrok bo verjetno trpel, če je mati zaposlena« v primeru Poljske. Med kompozicijsko spremenljivko strinjanje s tradicionalnimi vlogami žensk in pozitivnim ocenjevanjem prisotnosti tujcev pa se v nobeni državi ne kaže povezanost.

Preglednica 2: Povezanost med pozitivnimi stališči do priseljencev in stališči do tradicionalnih vlog med spoloma po državah (Spearmanovi korelacijski koeficienti)

	Vzhodna Nemčija	Zahodna Nemčija	Estonija	Madžarska	Avstrija	Poljska
	p o z i t i v n a s t a l i š č a					
KS: Stališča do tradicionalnih vlog med spoloma	.037	-.074	.051**	.072		
Predšolski otrok bo verjetno trpel, če je mati zaposlena	.054*	-.082**	.024	.043*	-.024	.111**
Družinsko življenje trpi, če je ženska zaposlena za polni delovni čas	.004	-.119**	.029	.012		
Kar si večina žensk res želi, so dom in otroci	-.012	-.011	.040	.037*	-.040	.076**
Biti gospodinja je za žensko ravno tako izpolnjujoče kot biti zaposlena	.027	-.030	.024	.058**	-.048	.084**

Povezanost je pomembna na nivoju 0.01.

Povezanost je pomembna na nivoju 0.05.

Močnejšo povezanost nakazujejo stališča do tradicionalnih vlog žensk in negativno vrednotenje priseljencev. Vrednosti koeficientov so skoraj povsod statistično pomembni ter nekoliko višji kot pri pozitivnem vrednotenju priseljencev, vendar so še vedno dokaj nizki. Najvišja premo sorazmerna povezanost med negativnim presojanjem priseljencev in strinjanjem s tradicionalnimi pogledi do vloge žensk se kaže v zahodnem delu Nemčije pri kompozicijski spremenljivki (.254) in spremenljivki »Družinsko življenje trpi,

⁷ Povezanost med spremenljivkama je tem močnejša, čim bližje se koeficienti približujejo vrednosti ena.

če je ženska zaposlena za polni delovni čas« (.235). Vidnejše vrednosti koeficientov (od .118 do .183) se pri večini držav kažejo tudi pri spremenljivki »Kar si večina žensk res želi, so dom in otroci«. V Avstriji je negativno vrednotenje priseljencev bolj kot drugje povezano tudi s stališčem »Biti gospodinja je za žensko ravno tako izpolnjujoče kot biti zaposlena« (.179).

Preglednica 3: Povezanost med negativnimi stališči do priseljencev in s stališči do tradicionalnih vlog med spoloma po državah (Spearmanovi korelacijski koeficienti)

	Vzhodna Nemčija	Zahodna Nemčija	Estonija	Madžarska	Avstrija	Poljska
	n e g a t i v n a s t a l i š č a					
KS: Stališča do tradicionalnih vlog med spoloma	.138**	.254**	.172**	.155**		
Predšolski otrok bo verjetno trpel, če je mati zaposlena	.074**	.186**	.146**	.092**	.089**	.138**
Družinsko življenje trpi, če je ženska zaposlena za polni delovni čas	.118**	.235**	.111**	.108**		
Kar si večina žensk res želi, so dom in otroci	.166**	.177**	.118**	.148**	.183**	.133**
Biti gospodinja je za žensko ravno tako izpolnjujoče kot biti zaposlena	.077**	.130**	.029	.125**	.179**	.052**

Povezanost je pomembna na nivoju 0.01.

Povezanost je pomembna na nivoju 0.05.

Povezanost med negativnim in pozitivnim presojanjem prisotnosti priseljencev v družbi in podporo vladnim ukrepom za izenačevanje razlik med spoloma prikazuje preglednica 4. Dobljeni koeficienti v tem primeru nakazuje premo sorazmerno povezanost med pozitivnim presojanjem prisotnosti priseljencev in zavzemanjem za večjo enakost med spoloma. Premo sorazmerna povezanost se najmočneje nakazuje pri kompozicijski spremenljivki v vseh treh državah, ki so pridobile tovrstne podatke, še posebej pa v Avstriji. Posamezniki, ki se v Avstriji zavzemajo za bolj izenačeno delitev dela v gospodinjstvu, sodelovanje žensk v politiki in vključevanje žensk v tehniške poklice so priseljencem še posebej naklonjeni. Med negativnim presojanjem prisotnosti priseljencev in zavzemanjem za vpeljavo ukrepov za bolj izenačene možnosti obeh spolov pri uveljavljanju v družbi pa se povezanost ne kaže; le zelo rahla obratno sorazmerna je v primeru Poljske.

Preglednica 4: Povezanost med pozitivnimi in negativnimi stališči do priseljencev in strinjanjem z ukrepi izenačevanja razlik med spoloma po državah (Spearmanovi korelacijski koeficienti)

	Estonija	Avstrija	Poljska	Estonija	Avstrija	Poljska
	p o z i t i v n a s t a l i š č a					
KS: Izenačevanje razlik med spoloma	.150**	.246**	.146**	.040	.004	.078**
Podpiranje boljših zaposlitvenih možnosti za ženske	.064**	.151**	.093**	.027	.031	.076**
Podpiranje enakega plačila za enako delo moških in žensk	.022	.072**	.094**	.052*	.004	.079**
Podpiranje sodelovanja žensk v politiki	.093*	.181**	.111**	.029	-.026	.058**
Podpiranje vključevanja žensk v tehniške poklice	.129**	.181**	.100**	-.018	-.019	.050**
Podpiranje vključevanja žensk na visoka vodstvena mesta	.132**	.177**	.117**	-.032	-.016	.047**
Spodbujanje očetov za sodelovanje pri varstvu otrok	.038	.211**	.116**	.080*	-.010	.060**
Spodbujanje enake delitve dela v gospodinjstvu	.057*	.149**	.108**	.102**	.058**	.071**

Povezanost je pomembna na nivoju 0.01.

Povezanost je pomembna na nivoju 0.05.

Podobni rezultati kot pri sklopu trditev, ki se nanašajo na tradicionalne ženske vloge, se nakazujejo tudi pri ocenjevanju sprememb v partnerskem vedenju. Iz Preglednice 6 je razvidna večinoma signifikantna vendar šibka povezanost med izbranimi spremenljivkami v smeri: čim bolj posamezniki negativno ocenjujejo spremembe v partnerskem vedenju, tem bolj negativno ocenjujejo prisotnost priseljencev v družbi. Ta zveza je najbolj poudarjena pri kompozicijski spremenljivki partnerskega vedenja, kot pomembna pa se kaže tudi pri negativnem ocenjevanju upadanja porok in naraščanja razvez. Najbolj izrazito se ta zveza nakazuje pri respondentih iz Češke republike, zahodnega dela Nemčije, Slovenije ter delno tudi Avstrije, najmanj pa iz vzhodnega dela Nemčije in Madžarske. Hkrati s tem rezultati tudi nakazujejo (Preglednica 5), da negativno ocenjevanje sprememb v partnerskem vedenju ni pomembneje povezano z bolj pozitivnim presojanjem prisotnosti priseljencev v družbi. Rahlo izjemo v tej smeri nakazujejo le respondenti na Poljskem.

Preglednica 5: Povezanost med pozitivnimi stališči do priseljencev in negativnimi ocenami sprememb v partnerskem vedenju po državah (Spearmanovi korelacijski koeficienti)

	Česka republika	Vzhodna Nemčija	Zahodna Nemčija	Madžarska	Avstrija	Poljska	Slovenija	Finska
	p o z i t i v n a s t a l i š č a							
KS Negativno ocenjevanje sprememb v partnerskem vedenju	-.025	.054*	-.052	.005	.003	.104**	.028	-.034
Vse več neporočenih parov živi skupaj	-.039	-.013	.062**	.019	-.045*	.046	.057	.011
vse manj je porok	-.010	.028	.041	.026	-.045*	.079**	.025	-.024
Vse več otrok preživi del svoje mladosti le z enim od staršev	.020	.064*	-.029	.001	.030	.090**	.024	-.048**
Vse več ljudi živi samih	-.003	.069*	.032	-.020	.061**	.073**	-.001	-.012
Vse več otrok se rodi neporočenim parom	-.006	.027	-.048*	-.027	-.029	.063**	.025	-.041
Vse več zakonov se razveže	-.012	.030	-.061**	.008	.020	.087**	-.006	-.014

Povezanost je pomembna na nivoju 0.01.

Povezanost je pomembna na nivoju 0.05.

Preglednica 6: Povezanost med negativnimi stališči do priseljencev in negativnimi ocenami sprememb v partnerskem vedenju po državah (Spearmanovi korelacijski koeficienti)

	Česka republika	Vzhodna Nemčija	Zahodna Nemčija	Madžarska	Avstrija	Poljska	Slovenija	Finska
	n e g a t i v n a s t a l i š č a							
KS Negativno ocenjevanje sprememb v partnerskem vedenju	.195**	.090**	.183**	.099**	.127**	.142**	.162**	.100**
Vse več neporočenih parov živi skupaj	.092**	.115**	.124**	.043*	.133**	.127**	.103**	.034*
vse manj je porok	.188**	.128**	.196**	.072**	.146**	.097**	.116**	.096**
Vse več otrok preživi del svoje mladosti le z enim od staršev	.138**	-.039	.074*	.020	.032	.049**	.015	.056**

Vse več ljudi živi samih	.045	-.016	.030	.042*	.049*	.082**	.088**	.027
Vse več otrok se rodi neporočenim parom	.121**	.096**	.127**	.100**	.147**	.119**	.136**	.083**
Vse več zakonov se razveže	.151**	.064**	.156**	.062**	.020	.071**	.117**	.054**

Povezanost je pomembna na nivoju 0.01.

Povezanost je pomembna na nivoju 0.05.

Še posebej šibka, a signifikantna medsebojna povezanost se kaže med pozitivnim in negativnim presojanjem prisotnosti priseljencev in vrednotenjem rodnostnega vedenja. Rezultati v tem sklopu nakazujejo določene razlike med državami glede smeri povezav. Denimo, v Češki republiki in Sloveniji sta negativno vrednotenje sprememb v rodnostnem vedenju in negativno presojanje priseljencev med seboj premo sorazmerno povezana (Preglednica 8), prav tako pa sta premo sorazmerno povezana tudi negativno ocenjevanje rodnostnega vedenja in pozitivno presojanje priseljencev na Poljskem in v vzhodnem delu Nemčije (Preglednica 7). Na osnovi tega bi lahko predpostavili, da se na Poljskem in v vzhodnem delu Nemčiji prebivalstvo bolj močno zaveda, da priseljenci lahko blažijo učinke nizke rodnosti kot pa prebivalci Češke republike in Slovenije. V drugih državah medsebojnih povezav med negativnim ocenjevanjem sprememb v rodnostnem vedenju in vrednotenjem priseljencev skorajda ni zaznati.

Preglednica 7: Povezanost med pozitivnimi stališči do priseljencev in negativnimi ocenami sprememb v rodnostnem vedenju po državah (Spearmanovi korelacijski koeficienti)

	Češka republika	Vzhodna Nemčija	Zahodna Nemčija	Madžarska	Avstrija	Poljska	Slovenija	Finska
	p o z i t i v n a s t a l i š č a							
KS Negativno ocenjevanje sprememb v rodnostnem vedenju	.025	.109**	.040	.003	.054*	.113**	.022	.061**
Vse več parov se zavestno odloča, da ne bodo imeli otrok	-.009	.059**	.008	.014	.039	.080**	.025	.031
Vse manj je rojstev	.028	.047*	.024	.023	.038	.094**	-.007	.074**
Vse več otrok je edincev	.034	.121**	.065**	-.020	.043	.088**	.021	.056**

Povezanost je pomembna na nivoju 0.01.

Povezanost je pomembna na nivoju 0.05.

Preglednica 8: Povezanost med negativnimi stališči do priseljencev in negativnimi ocenamisprememb v rodnostnem vedenju po državah (Spearmanovi korelacijski koeficienti)

	Češka republika	Vzhodna Nemčija	Zahodna Nemčija	Madžarska	Avstrija	Poljska	Slovenija	Finska
	n e g a t i v n a s t a l i š č a							
KS Negativno ocenjevanje sprememb v rodnostnem vedenju	.121**	-.042	.055*	.033	.086**	.079**	.142**	.041**
Vse več parov se zavestno odloča, da ne bodo imeli otrok	.120**	-.019	.063**	.002	.066**	.059**	.140**	.055**
Vse manj je rojstev	.114**	-.007	.049*	.007	.033	.036**	.061*	.038**
Vse več otrok je edincev	.062*	-.048*	.008	.063**	.069**	.085**	.114**	-.006

Povezanost je pomembna na nivoju 0.01.

Povezanost je pomembna na nivoju 0.05.

Dokaj šibke povezave se kažejo tudi med vrednotenjem priseljencev in dejanskim številom otrok vprašancev (Preglednica 9 in 10). Pozitivno ocenjevanje priseljencev ni nikjer zabeleženo, razen v Estoniji je (obratno sorazmerno) povezano z dejanskim številom otrok. Povezave z negativnim ocenjevanjem priseljencev so signifikantne vendar še vedno šibko premo sorazmerne. Trend vzporednega naraščanja negativnih trditev do priseljencev z večanjem števila otrok je najbolj opazen med vprašanci v Estoniji, na Madžarskem in v Avstriji. Skoraj nobenih, niti šibkih povezav, z izjemo Estonije, pa ni zaznati med ocenjevanjem priseljencev in pričakovanim številom otrok.

Preglednica 9: Povezanost med pozitivnimi stališči do priseljencev in dejanskim ter pričakovanim številom otrok po državah (Spearmanovi korelacijski koeficienti)

	Češka republika	Vzhodna Nemčija	Zahodna Nemčija	Estonija	Madžarska	Avstrija	Poljska	Slovenija	Finska
	p o z i t i v n a s t a l i š č a								
Dejansko število otrok	.025	-.010	-.021	-.131**	.010	.000	.014	-.008	-.011
Pričakovano število otrok	.082*	.059*	.045	-.019	.020	.048*	.024	-.024	.029

Povezanost je pomembna na nivoju 0.01.

Povezanost je pomembna na nivoju 0.05.

Preglednica 10: Povezanost med negativnimi stališči do priseljencev in dejanskim ter pričakovanim številom otrok, po državah (Spearmanovi korelacijski koeficienti)

	Češka republika	Vzhodna Nemčija	Zahodna Nemčija	Estonija	Madžarska	Avstrija	Poljska	Slovenija	Finska
	n e g a t i v n a s t a l i š č a								
Dejansko število otrok	.072*	.091**	.071**	.163**	.140**	.132**	.065**	.092**	.095**
Pričakovano število otrok	-.078*	-.043	-.021	.091**	.054*	.039	.001	.015	-.015

Povezanost je pomembna na nivoju 0.01.

Povezanost je pomembna na nivoju 0.05.

Ponovno so nekoliko močnejše povezave vidne med presojanjem prisotnosti priseljencev v družbi in med respondenti in njihovim soglašanjem z različnimi pomeni, ki jih imajo otroci lahko za starše. Te povezave so vidne zlasti pri negativnem presojanju priseljencev, in sicer so te povsod premo sorazmerne; v vseh državah in pri vseh trditvah (Preglednica 11). Statistično značilne, a precej šibkejše povezave med pozitivnim presojanjem priseljencev in strinjanjem s pomeni otrok so opazne le pri manjšem delu držav ter le pri nekaterih trditvah (Preglednica 12); so pa tudi te večinoma premo sorazmerne. Izjema je Finska, kjer je nakazan trend naraščanja pozitivnega vrednotenja priseljencev s padajočim strinjanjem s pomeni, ki jih imajo otroci lahko za starše.

Preglednica 11: Povezanost med pozitivnimi stališči do priseljencev in s pomeni, ki jih imajo otroci za starše, po državah (Spearmanovi korelacijski koeficienti)

	Češka republika	Vzhodna Nemčija	Zahodna Nemčija	Estonija	Madžarska	Avstrija	Poljska	Slovenija	Finska
	p o z i t i v n a s t a l i š č a								
KS Pomeni, ki jih imajo otroci za starše	.041	.056*	-.003	.011	.045*		.087**	.071	-.049**
Edini kraj, kjer se človek lahko počuti popolnoma srečnega in sproščenega, je dom s svojimi otroki	.014	.009	-.055*	-.006	.021	-.070**	.046**	.002	-.027
V družbi otrok se vedno dobro počutim	-.010	.080*	.027	-.014	.030	.048*	.076**	.028	-.015
Popolnoma zadovoljen s svojim življenjem si lahko, če si dobra mati ali oče.	.025	.004	-.019	.035	.026		.028	.078**	-.043**

Lepo je imeti otroke, ker te res potrebujejo	.017	.028	.014	.009	.005	-.014	.055**	.029	-.046**
Imeti otroke je naša dolžnost do družbe	.104	.067**	.023	.046	.073**	.030	.078**	.099**	-.004
Ne verjamem, da si lahko resnično srečen, če si brez otrok	.027	.044*	.010	-.001	.019		.057**	.010	-.022
Najtesnejši odnos, ki ga imaš lahko z nekom, je tisti z lastnimi otroki	.001	.057*	.024	-.020	.025	.061**	.080**	.033	-.038**

Povezanost je pomembna na nivoju 0.01.

Povezanost je pomembna na nivoju 0.05.

Preglednica 12: Povezanost med negativnimi stališči do priseljencev in strinjanjem s pomeni, ki jih imajo otroci za starše, po državah (Spearmanovi korelacijski koeficienti)

	Češka republika	Vzhodna Nemčija	Zahodna Nemčija	Estonija	Madžarska	Avstrija	Poljska	Slovenija	Finska
	negativna stališča								
KS Pomeni, ki jih imajo otroci za starše	.245**	.171**	.178**	.211**	.209**		.168**	.181**	.215**
Edini kraj, kjer se človek lahko počuti popolnoma srečnega in sproščenega, je dom s svojimi otroki	.175**	.152**	.198**	.142**	.159**	.206**	.128**	.150**	.148**
V družbi otrok se vedno dobro počutim	.190**	.035	.050*	.079**	.056**	.107**	.018	.119**	.117**
Popolnoma zadovoljen s svojim življenjem si lahko, če si dobra mati ali oče.	.166**	.181**	.153**	.105**	.148**		.118**	.121**	.174**
Lepo je imeti otroke, ker te res potrebujejo	.192**	.101**	.147**	.064**	.060**	.174**	.090**	.159**	.121**
Imeti otroke je naša dolžnost do družbe	.124**	.085**	.105*	.150**	.072**	.165**	.158**	.114**	.155**
Ne verjamem, da si lahko resnično srečen, če si brez otrok	.142**	.085**	.101**	.149**	.168**		.089**	.072**	.120**
Najtesnejši odnos, ki ga imaš lahko z nekom, je tisti z lastnimi otroki	.171**	.100**	.059**	.135**	.130**	.035	.095**	.113**	.113**

Povezanost je pomembna na nivoju 0.01.

Povezanost je pomembna na nivoju 0.05.

Med pozitivnim in negativnim presojanjem prisotnosti priseljencev v družbi in posameznimi socio-ekonomskimi značilnostmi vprašancev izstopajo zlasti povezave z izobrazbo (Preglednici 13 in 14). Zveza se kaže v naslednji smeri: čim bolj so anketiranci izobraženi, manj pogosto negativno presojajo priseljence oziroma čim manj so izobraženi, manj pogosto izražajo pozitivna stališča do priseljencev. Tovrstne povezave se najmočneje odražajo v Avstriji, v obeh delih Nemčije, na Madžarskem, najmanj pa med respondenti na Češkem, Poljskem in v Sloveniji. V Estoniji povezanosti med stališči do priseljencev in izobrazbo ni opaziti, pač pa povezave s starostjo in spolom. Omembe vredno povezanost med stališči do priseljencev, zlasti negativnimi presojami in spolom, zasledimo samo še med respondenti na Finskem, v precej šibkejši meri pa še na Poljskem in Madžarskem. Iz predznakov koeficientov je moč razbrati, da so do priseljencev manj negativno opredeljujejo ženske kot moški. Povezav med pozitivnim presojanjem priseljencev in spolom pa ni zaznati v nobeni od držav, vključenih v analizo.

Preglednica 13: Povezanost med pozitivnimi stališči do priseljencev in socio-ekonomskimi značilnostmi respondentov po državah (Spearmanovi korelacijski koeficienti)

	Češka republika	Vzhodna Nemčija	Zahodna Nemčija	Estonija	Madžarska	Avstrija	Poljska	Slovenija	Finska
	pozitivna stališča								
Spol	.011	-.016	.011	.004	-.047*	-.034	.007	.035	.015
Starost (v letih)	-.056	.046*	-.032	-.140**	.014	-.020	.055**	.094**	.016
Starost (pod in nad 50 let)	.006	.040	-.032	-.095**	.022	-.007	.028	.080	.018
Izobrazba	.041	.188**	.151**	-.012	.037*	.225**	.050	-.015	.161**
Tip kraja bivanja	-.026	.128**	.120**	.070**	-.010		.089**	.133**	.066**
Pomen religije v posameznikovem življenju	-.124**	-.085**	-.051*	.033	-.006	.034	.032*	.054*	-.009
Dohodek	-.033	.112**	.034		.050*	.068		.040	.057**

Povezanost je pomembna na nivoju 0.01.

Povezanost je pomembna na nivoju 0.05.

Povezava med stališči do priseljencev, zlasti negativnimi presojami in starostjo je poleg že omenjene Estonije opazna še na Češkem, Madžarskem, Finskem in v Sloveniji. Povezava se kaže v naslednji smeri: čim mlajši so respondenti, tem manj negativno je njihovo presojanje priseljencev oziroma tem bolj pozitivno je. Šibkejše, a še vedno signifikantne povezave se kažejo tudi še med presojami priseljencev in tipom kraja bivanja, religioznostjo in dohodkom, vendar le pri nekaterih državah. Pri tipu kraja bivanja so povezave vidne v smeri: v tem bolj urbaniziranih območjih

živijo respondenti, tem manj negativno se opredeljujejo do priseljencev oziroma tem bolj pozitivno so naravnani do priseljencev. Tovrstne povezave so vidne zlasti v obeh delih Nemčije, deloma na Madžarskem, šibke a še vedno signifikantne povezave pa se kažejo še v Sloveniji in na Finskem. Povezava med presojanjem priseljencev in religioznostjo je najmočnejša v vzhodnem delu Nemčije in na Češkem, in sicer v smeri: bolj kot respondenti pripisujejo veri pomembno vlogo, bolj pozitivno se opredeljujejo do priseljencev. Na Poljskem in v Sloveniji, kjer je ta zveza šibkejša, poteka v obratni smeri: čim bolj respondenti pripisujejo veri pomembno vlogo, manj so naklonjeni priseljencem. Povezave med stališči do priseljencev in dohodkom pa se kažejo v naslednji smeri: čim višji dohodek imajo respondenti, tem manj pogosto negativno presojujejo priseljence. Taka zveza se kaže na Madžarskem, v Avstriji, vzhodnem delu Nemčije in Sloveniji.

Preglednica 14: Povezanost med negativnimi stališči do priseljencev in socio-ekonomskimi značilnostmi respondentov po državah (Spearmanovi korelacijski koeficienti)

	Češka republika	Vzhodna Nemčija	Zahodna Nemčija	Estonija	Madžarska	Avstrija	Poljska	Slovenija	Finska
	negativna stališča								
Spol	.007	-.021	-.046*	-.111**	.055**	.042	-.040**	-.036	-.146**
Starost (v letih)	.179**	.065**	.078**	.233**	.159**	.125**	.079**	.102**	.199**
Starost (pod in nad 50 let)	.179**	.036	.098	.224**	.125**	.090	.068**	.119**	.152**
Izobrazba	-.108**	-.245**	-.254**	.030	-.253**	-.291**	-.124**	-.153**	-.160**
Tip kraja bivanja	-.085*	-.169**	-.179**	-.002	-.112**		-.029	-.095**	-.072**
Pomen religije v posameznikovem življenju	.054	.137**	.013	-.052*	-.080	-.031	-.057**	-.093**	.028
Dohodek	-.022	-.059*	-.065*		-.161**	-.135**		-.102**	.057**

Povezanost je pomembna na nivoju 0.01.

Povezanost je pomembna na nivoju 0.05.

SKLEPI

Najbolj splošen sklep opravljene analize je ta, da izrazito prevladuje negativno presojanje priseljencev nad pozitivnimi ocenami; odstopa le Avstrija, kjer se kaže obratna slika. Ker trenutno še ne razpolagamo s podrobnim orisom družbeno-zgodovinskega konteksta, zlasti t.i. priseljenke zakonodaje po posamičnih državah, in ker v tej fazi preučevanja še nismo vključili v analizo vseh razpoložljivih podatkov

(na primer deleža in izvora priseljencev po posamičnih državah), ta sklep ne moremo zadovoljivo pojasniti. Lahko le spekuliramo, da je verjetna razlaga povezana z ugotovitvami ocenjevalcev negativnih stališč do priseljencev v Evropi, ki opozarjajo na naraščanje nacionalnih občutenj v Evropi po padcu Berlinskega zidu (Knudsen 1997) oziroma takih, ki opozarjajo na povezavo med negativnimi stališči do tujcev in t.i. krizo nacionalne identitete (Fireside 2002: 474). Primer Avstrije pa velja preučiti v okviru nekaterih domnev novejšje teorije stika, zlasti Allportove (1954) in drugih, ki pravijo, da ima stik s potencialno nepriljubljenimi skupinami (manjšine, priseljenci ipd.) lahko pozitiven učinek v nekaterih okoliščinah, negativen v drugih, lahko pa tudi nikakršnega (McLaren 2003: 911).

V zvezi z odnosom med presojanjem priseljencev in drugimi tematskimi sklopi, ki se nanašajo na vrednotenje odnosa med spoloma, rodnostnega vedenja in vrednotenje otrok, lahko govorimo le o trendih, ker je moč povezav, sicer podobnih smeri, razmera šibka. Šibko moč lahko pojasnimo tudi s težavnostjo merjenja stališč, ki so, kot ugotavljajo njihovi številni preučevalci, hipotetični konstrukt, odvisen tako od izbire primernih kazalcev kot tudi od same ocenjevalne narave izbranih kazalcev (Ajzen 1988: 4). Potemtakem bi v nadaljnja preučevanja kazalo vključiti tak nabor kazalcev, ki se ne bi nanašal samo na ocene posamičnih trditev, ki so običajno zgolj deklarativne narave, ampak bi pojasnil tudi vsakodnevna ravnanja vprašanih, povezanih s priseljenci.

Podobna smer sicer šibke povezanosti med presojanjem priseljencev in tematskimi sklopi v vseh izbranih državah naše raziskave pa govori o konsistentnosti rezultatov, ki nedvoumno potrjujejo začetno domnevo, da so stališča do tujcev podložena tudi s posameznikovim vrednotenjem odnosov do vlog med spoloma, med partnerjema ter starši in otroki. Bolj kot se respondenti strinjajo s tradicionalnimi vlogami med spoloma in bolj kot so zaskrbljeni nad spremembami v partnerskih odnosih, bolj izražajo negativna stališča do priseljencev. Oziroma, čim bolj se zavzemajo za ukrepe izenačevanje razlik med spoloma, bolj pozitivno presojujejo priseljence. V nasprotju z našim pričakovanjem, da obstaja zveza med presojanjem priseljencev in rodnostnim vedenjem, ki smo ga merili z negativnimi ocenami sprememb v rodnostnem vedenju in dejanskim ter pričakovanim številom otrok, je bila ta zveza v vseh državah med najšibkejšimi. Tak rezultat podpira tiste, ki opozarjajo na paradoks javnega odzivanja na priseljence v Evropi in to v času, ko se priselitve kažejo kot eden izmed bolj verjetnih scenarijev reševanja družbenih posledic nizke rodnosti in staranja prebivalstva (Fireside 2002).

Med spremenljivkami, s katerimi smo merili povezanost med presojanjem priseljencev in značilnostmi posameznih respondentov (spol, starost, izobrazba, vrsta kraja bivanja, religioznost, dohodek) v vseh državah izstopata starost in izobrazba kot najmočnejše povezani spremenljivki s presojanjem priseljencev in sicer v smeri: čim starejši in čim manj izobraženi so respondenti, tem bolj so nenaklonjeni priseljencem in nasprotno. Čim mlajši so respondenti in bolj kot so izobraženi, bolj pozitiven odnos do tujcev izražajo. Vendar te zveze ne bi smeli prehitro posploševati. Študija Maddensa, Billeta in Beertena (2000) je namreč pokazala, da je povezava med izobrazbo in starostjo na eni strani in stališči do tujcev na drugi strani različnih smeri in moči, ko

so v analizi upoštevali tudi izrečeno nacionalno pripadnost respondentov. V tem oziru bi kazalo dobljen rezultat poleg kontekstualnih evidenc (območja, kjer večinoma živijo priseljenci) preveriti še z drugimi kontrolnimi spremenljivkami, kot sta na primer nacionalna opredelitev in država rojstva vprašanca.

Tako kot kažejo rezultati nedavnih študij ocenjevalcev teorije osebnega ekonomskega interesa (na primer Fetzer 2000), da ekonomski dejavnik ni vselej odločujoč pri pojasnjevanju negativnih stališč do priseljencev, se je pokazalo tudi v naši raziskavi. Dohodek se je sicer ponekod pokazal kot pomemben dejavnik ocenjevanja priseljencev (na Madžarskem, Avstriji, v vzhodnem delu Nemčije in v Sloveniji), vendar sta izobrazba in starost veliko močnejše povezana s tovrstnim ocenjevanjem. Hkrati ta rezultat govori bolj v prid raziskavam, ki opozarjajo, da v današnjih razmerah v Evropi, ekonomska prikrajšanost ni edini ali poglavitni razlog za izražanje negativnih stališč do tujcev ampak, da so viri predsodkov lahko utemeljeni tudi v zaznani grožnji do vrednot in kulture določene kolektivitete (O'Connell 2005: 62).

Nenazadnje, dobljeni rezultati in ugotovitve naše raziskave, kot sta zlasti prevladovanje negativnega presojanja tujcev nad pozitivnim presojanjem in da so stališča do tujcev podložena tudi s posameznikovim vrednotenjem odnosov do vlog med spoloma, med partnerjema ter starši in otroki, potrjujejo v uvodu nakazano potrebo po bolj sistematičnem raziskovanju povezave med reprezentacijami ideologij nacionalnosti skozi govor o nacionalni reprodukciji, materinstvu, oblikah družin ter povezanih temah in presojanjem priseljencev kot ne/članov tako zamišljenih skupnosti.

LITERATURA

- Ajzen, Icek (1988). *Attitudes, Personality and Behavior*. Chicago: The Dorsey Press.
- Allport, Gordon W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Anthias, Floya in Nira Yuval-Davis (1989). *Introduction*, (ur. Yuval-Davis, Nira, Floya Anthias in Jo Campling). London: The MacMillan Press LTD, str. 1–15.
- Burns, Peter in James G. Gimpel (2000). Economic Insecurity, Prejudicial Stereotypes, and Public Opinion on Immigration Policy. *Political Science Quarterly*, Zv. 115, št. 2, str. 201–225.
- Douglass, Carrie B. (ur.) (2005). *Barren states: The Population »Implosion« in Europe*. Oxford in New York: Berg.
- Douglass, Carrie B. et al (2005). *Introduction*, (ur. Carrie B. Douglass). Oxford in New York: Berg, str. 1–28.
- Fetzer, Joel S. (2000). Economic self-interest or cultural marginality? Anti-immigration sentiment and nativist political movements in France, Germany and the USA. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26/1, str. 5–23.
- Fireside, Harvey (2002). The demographic roots of European xenophobia. *Journal of Human Rights*, 1/4, str. 469–479.

- Gal Susan in Gail Kligman (2000). *The Politics of Gender After Socialism. A Comparative – Historical Essay*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Green Paper (2005). *Confronting demographic change: a new solidarity between the generations*. Brussels: Commission of the European Communities (COM 94 final).
- Hjerm, Mikael (1998). National identity: a comparison of Sweden, Germany and Australia. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 24/3, str. 451–469.
- Kertzer, David I. in Tom Fricke (ur.) (1997). *Anthropological Demography. Toward a New Synthesis*. Chicago in London: The University of Chicago Press.
- King, Leslie (2002). Demographic trends, pronatalism, and nationalist ideologies in the late twentieth century. *Ethnic and Racial Studies*, 25/3, str. 267–389.
- Kinnear, Ralph (1992). National Culture, Migration & Xenophobia: With Particular Reference to Migration and Regional Development in Central Europe. *The European Journal of Social Sciences*, 5/3, str. 39–63.
- Kligman, Gail (2005). *A Reflection on Barren States: The Demographic Paradoxes of Consumer Capitalism*, (ur. Carrie B. Douglass). Oxford in New York: Berg, str. 249–259.
- Knudsen, Knud (1997). Scandinavian Neighbours with Different Character? Attitudes Toward immigrant and National Identity in Norway and Sweden. *Acta Sociologica*, 40/3, str. 223–243.
- Kreager, Philip (1997). *Population and Identity*, (ur. David I. Kertzer in Tom Fricke). Chicago in London: The University of Chicago Press, str. 139–174.
- Macura, Miloš (2002). *Executive Summary. The Generations and Gender Programme: A Study of the Dynamics of Families and Family Relationships*. Geneva: UNECE. <http://www.unece.org/pau/ggp/execsumm.pdf>.
- Maddens Bart, Jaak Billet in Roeland Beeren (2000). National identity and the attitude towards foreigners in multi-national states: the case of Belgium. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26/1, str. 45–60.
- McLaren, Lauren M. (2003). Anti-Immigrant Prejudice in Europe: Contact, Threat Perception, and Preferences for the Exclusion of Migrants. *Social Forces*, 81/3, str. 909–936.
- O’Connell, Michael (2005). Economic forces and anti-immigrant attitudes in Western Europe: a paradox in search of an explanation. *Patterns of Prejudice*, 39/1, str. 60–74.
- Pettigrew, T. F. in R. W. Meertens (1995). Subtle and blatant prejudice in Western Europe. *European Journal of Social Psychology*, 25, str. 57–75.
- Simon Rita J. in James P. Lynch (1999). A Comparative Assessment of Public Opinion toward immigrants and Immigration Policies. *The International Migration Review*, 33/2, str. 455–467.
- Yuval-Davis, Nira, Floya Anthias in Jo Campling (ur.) (1989). *Woman – Nation – State*. London: The MacMillan Press LTD.
- Teitelbaum, Michael S. in Jay Winter (1998). *A Question of Numbers: High Migration, Low Fertility, and the Politics of National Identity*. New York: Hill and Wang.

SUMMARY

ARE THE ATTITUDES OF EUROPEANS TOWARDS IMMIGRANTS RELATED TO THEIR ATTITUDES TOWARDS GENDER RELATIONS, FERTILITY BEHAVIOR AND THE MEANING OF CHILDREN?

Majda Černič Istenič, Duška Knežević Hočevar

Inconvenient demographic trends in Europe, particularly low fertility rates, ageing society, and their social consequences are more and more highly debated in political and academic arenas. Beside pronatalist measures, immigration policies are amongst the most likely scenarios that could solve this demographic situation in Europe. However, neither the European public opinion nor the governments of the EU support open immigration. In this line, the authors of the essay interpret the attitudes of respondents towards immigrants in the frame of the international survey The Population Policy Acceptance. The authors assume that the attitudes towards immigrants are underlined also by the individual's assessment of fertility behaviour, partnership, gender roles and children. Namely, the ideologies on national identity through discussions on national reproduction implicitly determine also the outsiders (immigrants, minorities, foreigners, asylum seekers), defining who should be reproduced and to what extent.

The study was carried out in eight countries (Austria, Czech Republic, Estonia, Finland, Germany, Hungary, Poland and Slovenia) during the year 2000 and 2003. The review of recent theoretical approaches pertaining to the attitudes towards foreigners leads the authors to formulate some basic hypotheses to test the relations between the attitudes towards immigrants on the one hand, and the attitudes related to fertility, partnership, gender roles and children on the other hand. The analysis shows that the negative assessments of immigrants strongly prevail over the positive assessments. The bivariate correlation analysis further reveals that the negative attitudes towards immigrants increase in conjunction with the rise of support of traditional gender roles, negative evaluation of changes in partnership behaviour (increasing divorces, decline of marriages, childlessness, increasing births out of wedlock), and the meaning of children for parents. Contrary to authors' initial expectation, the relation between attitudes towards immigrants and fertility behaviour proves one among the most weak in all countries included in the survey. This result is in accord with those researchers who emphasize the paradox of public negative reaction to immigrants in Europe in the time when immigration is considered as one among the most likely solution of unfavourable demographic trends in Europe. The results obtained also call for more systematic studying the representations of national identities or/and national populations and national communities. Through the discussions on national reproduction, "proper" attitudes towards motherhood, family forms, gender roles and finally outsiders are defined.

SPREMEMBE RODNOSTNEGA OBNAŠANJA V SLOVENIJI POD VPLIVOM PRISELJEVANJA V OBDOBJU PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Damir Josipovič*

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Spremembe rodnostnega obnašanja v Sloveniji pod vplivom priseljevanja v obdobju po drugi svetovni vojni

Prispevek predstavlja razvoj priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni z vidika vplivov na raven rodnosti v Sloveniji. Analizira priseljevanje v Slovenijo in na podlagi primerjav rodnosti posameznih etničnih skupin v Sloveniji opredeljuje vlogo le-teh v skupni rodnosti v Sloveniji. Poudarek je na primerjavah rodnosti priseljenega prebivalstva z večinskim prebivalstvom v Sloveniji. Prikazano je, da priselitve niso dvigovale ravni rodnosti v Sloveniji pač pa so jo v nasprotju z javnim diskurzom celo zniževale.

KLJUČNE BESEDE: rodnostno obnašanje, migracije, priseljevanje v Slovenijo, geografski dejavniki rodnosti, priselitve, demografija, demogeografija, Slovenija, etničnost

ABSTRACT

Changes in birth rate in Slovenia under the influence of immigration in the period after World War II

The contribution presents the development of immigration in Slovenia after World War II from the aspect of influences on the level of birth rate in Slovenia. It analyses immigration to Slovenia and based on a comparison of birth rates of individual ethnic groups in Slovenia defines the role of those in the altogether birth rate in Slovenia. Stress is on comparison of birth rates of the immigrated population and the majority population in Slovenia. It is shown that immigrations did not increase the birth rate but in contrariety with public discourse even lowered it.

KEY WORDS: birth rate performance, migrations, immigration in Slovenia, geographical factors of birth rate, immigrations, demography, demogeography, Slovenia, ethnicity

1 UVOD

Malo je tematik, ki bi bile tako podvržene stereotipom in kontroverzam v laični pa tudi strokovni javnosti, kot to velja ravno za priseljence. Priseljenci in tujci so bili tarča marsikaterih zgrešenih predstav, predsodkov in posploševanj. Pojav je splošen, pa vendarle so med državami precejšnje razlike. Medtem ko so se v Slovenijo »priselili« koncepti in gledanja na tujce ali priseljence predvsem iz zahodno- in srednjeevropskih

* Dr., univ. dipl. geograf, mag., raziskovalec; E-pošta: damir.josipovic@guest.arnes.si.

držav, kjer so bila žarišča prozahodne znanstvene misli, je bila struktura priseljencev zelo različna. Ne le v verskem ali etničnem, temveč tudi v pogledu razdalje do območij, od koder so se preselili. Ti koncepti se odražajo tudi na obravnavi priseljencev, ko se ne glede na družbeni ali ekonomski položaj reproducira tisti rahlo negativistični prizvok, ki ga večina niti ne opazi (npr. Knežević - Hočevar, 2003). Tak pristop se kot podlaga splošnemu javnemu diskurzu zdi že nekako udomačen in s tega stališča celo dopusten in pravičen. Nevarnosti takega gledanja lahko pripeljejo do eskalacij napetosti med posameznimi eksponenti realnih skupin prebivalstva, ena od nalog sodobne družbe pa je tudi preprečevanje konfliktov. Tu se kaže jasna kolizija »sodobnih« namenov in nalog ter uporabe »starega« jezika, ki vodi v konfliktnost, saj je že v osnovi nepravičen.

Od tod izvira želja iz različnih zornih kotov osvetliti obdobje intenzivnejšega priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni. V središču pozornosti je prebivalstvo z območja nekdanje Jugoslavije in njegovi učinki na spremenjeno demografsko in geografsko strukturo Slovenije. Slednji dve v javnem diskurzu nastopata kot osrediščenje in utelešenje nevarnosti za »čisto« slovensko kri skorajda nezavedno prevzetega in reproduciranega koncepta grude in krvi (prim. Le Bras, 2003, 76). Eksistenca teh pogledov dokazuje, da družba in njeni notranji segmenti (npr. humanistično-družboslovna znanost) niso naredili dovolj, da bi razjasnjevali tozadevne probleme, saj so bili pogosto sami podvrženi taki miselnosti in retoriki ter tako marsikdaj niso uspeli ubežati subjektivnosti presoje.

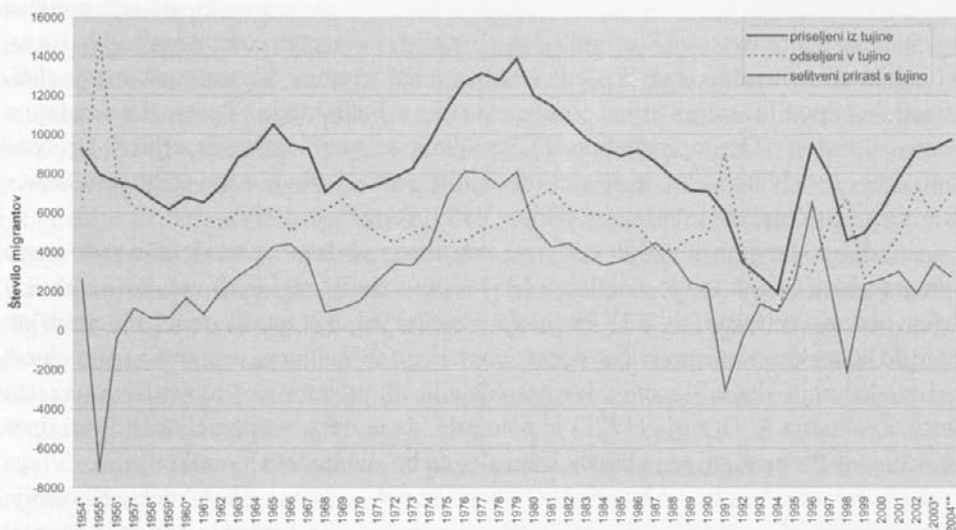
V medijih javnega obveščanja se pogosto pojavljajo preuranjene sodbe, izrečene na podlagi vsebinskega nepoznavanja pojavov. V želji postreči s čimbolj bombastično vestjo, se mnogi mediji javnega obveščanja neženirano lotevajo stvari, katere poznajo zgolj površno. V težnji po čimbolj zgoščenem poročanju pogosto obidejo za razumevanje najpomembnejše detajle. Problematika rodnosti je v Sloveniji tema, ki v zadnjem desetletju še posebej buri duhove. Največkrat kot posledica populističnega iskanja krivcev za nizko rodnost. Že tolikokrat slišane zgodbe o izumiranju Slovencev nimajo več pravega učinka, saj se je prebivalstvo nekako navadilo nanje in jih poslej šteje kot nekaj samoumevnega. Kljub temu bi morala državna oblast na področju rodnosti storiti bistveno več. Za začetek bi se morala resneje lotiti celovite prebivalstvene politike, ki je kljub dolgoletnemu opozarjanju ljudi iz stroke še vedno ni. Seveda bi se prej poleglo tudi negativno pisanje, če bi se v državni politiki v tej smeri nekaj spremenilo. Tako pa se ustvarjajo plodna tla za nove nestrpnosti, ko se išče in najde »grešnega kozla« v različnih manjšinah (Kuhar, 2001). Tako se marsikateri komentarji slišijo malodane kot poziv na strnitev narodovih vrst v boju zoper plodne prišleke, kot da prišleki nismo vsi skupaj. Eni prej, drugi kasneje (prim. *ibid.*). Problem je toliko večji, ker je postavljena premisa netočna. Tako smo imeli v nekaterih slovenskih dnevnikih in tednikih priložnost brati, kako ogrožajoča za (slovensko) etnično substanco je rodnost priseljencev (prim. Šumi, 2004; Drolc, 2003; Vrcan, 2002). Če morda za nekatere druge države velja, da imajo priseljenci višjo rodnost od domačinov, je v Sloveniji slika pravzaprav obratna. To ob pravilnem interpretiranju sami na sebi potrjujejo že nekateri uradno objavljeni popisni podatki. Terjajo pa temeljito vsebinsko analizo in spremni komentar.

2 MIGRACIJE V SLOVENIJI PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Migracije so sestavina mehanskega gibanja prebivalstva, ki se sestoji iz prepleta priselitev in odselitev, označuje pa ga selitveni upad ali prirastek. Mehansko gibanje vpliva na starostno in spolno sestavo prebivalstva ter na nekatere druge kulturne (etnična, verska, jezikovna struktura) in ostale družbenoekonomske značilnosti. V zaprtih prebivalstvih migracije nimajo nobene vloge pri gibanju prebivalstva, saj je to odvisno le od naravnega gibanja. Pri odprtih prebivalstvih obstaja mehansko gibanje različne intenzivnosti. Prebivalstvo Slovenije je tipičen primer intenzivno odprtega prebivalstva, ki je bilo permanentno izpostavljeno intenzivnemu demografskemu prežemanju. Migracijski saldo Slovenije s tujino posebej z vidika primanjkljaja ali presežka v zadnjem času ni obsežen (slika 1; preglednica 1). V »tujino« so zaradi lažje primerjave vključene tudi druge republike SFRJ, ki so sicer pomenile tradicionalno bazo večine priselitev v Slovenijo po drugi svetovni vojni (Gosar, 1993; Repolusk, 1999).

Sodeč po uradnih podatkih selitvene statistike, so bila petdeseta leta še vedno neto emigracijska. Skupno se je v obdobju 1954–1960 izselilo 694 oseb več, kot se jih je v istem obdobju priselilo (slika 1). Prvi večji presežni val se je zgodil sredi šestdesetih let, ki je do konca desetletja praktično popolnoma skopnel. Vendar pa je potrebna previdnost pri vrednotenju vloge Slovenije kot neto dajalke ali prejemnice prebivalstva v tistem času. Že študija A. Gosarja (1978) je pokazala, da je treba v migracijski bilanci upoštevati tudi zdomce, saj se je kmalu izkazalo, da bo večina le-teh ostala v tujini. S tega stališča moremo šestdeseta leta razlagati tudi kot neto emigracijsko obdobje Slovenije (ibid.). Šele sredi sedemdesetih let se je presežek začel bolj povečevati, vrh pa je dosegel med letoma 1975 in 1980, ko so letni presežki dosegali tudi 8000 prebivalcev na leto. Tako so presegli tudi število zdomcev, ki je že po popisu 1971 presegalo 40.000 oseb (vir: Popis 1971, SURS). V osemdesetih letih je priseljevanje sicer še vedno presegalo odseljevanje, a presežki niso več dosegali prejšnjih vrednosti, čeprav so se še vedno v poprečju gibali okrog 4000 prebivalcev na leto. Velike spremembe se v migracijskem smislu zgodijo v devetdesetih letih kot posledica razpada SFRJ. Slovenija je imela v obdobju 1991–2000 presežek 13.137 priseljenih iz tujine nad odseljenimi v tujino ne glede na državljanstvo selivcev. Ta presežek v treh petinah predstavljajo moški (61,7 %), pomeni pa približno le še 1300 neto priselitev na leto. Ob skupno skoraj dveh milijonih prebivalcev znaša ta presežek manj kot promile (0,065 %) na letni ravni. Sicer pa je migracijski saldo v zadnjem desetletju izrazito nestabilen z velikimi nihanji enkrat v smeri primanjkljaja, drugič v smeri presežka. Kljub temu pa je po letu 1998 do 2004 mogoče opaziti dokaj stabilen selitveni prirast, ki znaša okrog 2650 oseb na leto in s katerim se nadomeščajo izgube iz naravnega gibanja prebivalstva Slovenije. To nakazuje na možnost prisotnosti nekakšne »tihe«, nenapisane migracijske politike, katere cilj je vzdrževanje skupnega števila prebivalstva Slovenije na ravni okrog dveh milijonov. Tako je namreč zagotovljena tudi minimalna rast skupnega števila prebivalcev Slovenije (slika 1; preglednica 1). Seveda se taka »politika« na dolgi rok ne more obnesti, saj je starostna struktura tako neugodna, da tako kmalu ne bo več mogoče

nadomeščati demografskega primanjkljaja. Podatki v preglednici pa opozarjajo še na pomemben razkorak med rezultati beleženja tekoče vitalne in migracijske statistike in podatki centralnega registra prebivalstva. Razkorak je bil visok zlasti leta 1999, ko je dosegal kar 8438 (!) prebivalcev in je morda povezan s »povratkom izbrisanih« v aktivne evidence prebivalstva. Velik razkorak se je pojavil tudi leta 2001, ko je število registriranih prebivalcev naraslo za 1971 oseb več, kot bi to lahko pričakovali glede na naravno in mehansko gibanje tega leta (preglednica 1).

Slika 1: Migracije v Sloveniji v obdobju 1954–2004 (* – letopisni podatki; ** – preračun na osnovi polletnih podatkov selitvene statistike) (vir: RR – prebivalstvo 2002, Statistični letopis 1964, 2004, Mesečni statistični pregled 11/2005, SURS).

Preglednica 1: Gibanje števila prebivalcev v Sloveniji v obdobju 1998–2005 (vir: Statistični letopis RS 2004; Mesečni statistični pregled RS, 2005, SURS; lastni izračuni; *ocena).

Leto	Prebivalstvo (31.12.)	Živorajeni	Umrli	Naravni prirastek	Priseljeni	Odseljeni	Selitveni prirastek	Skupni prirastek	razlika v štev. reg. preb.
1998	1 978 334	17 856	19 039	-1 183	4 603	6 708	-2 105	-3288	nd
1999	1 987 755	17 533	18 885	-1 352	4 941	2 606	2 335	983	9421
2000	1 990 094	18 180	18 588	-408	6 185	3 570	2 615	2207	2339
2001	1 994 026	17 477	18 508	-1 031	7 803	4 811	2 992	1961	3932
2002	1 995 033	17 501	18 701	-1 200	9 134	7 269	1 865	665	1007
2003	1 996 433	17 289	19 297	-2 008	9 868	6 469	3 399	1391	1400
2004	1 997 590	17 961	18 523	-562	10 171	8 269	1 902	1 340	1 157
2005(31.03.)	(1 998 079)	(3 923)	(4 860)	(-937)	(2 949)	(1 523)	(1 426)	(489)	489
2005(30.06.)	(2 001 114)	(7 846)	(9 720)	(-1 874)	(5 898)	(3 046)	(2 852)	(978)	3 524
2005*	(1 999 546)	(15 692)	(19 440)	(-3 748)	(11 796)	(6 092)	(5 704)	(1956)	(1956)

vir: SURS; source: SORS

3 RODNOST V SLOVENIJI V ODVISNOSTI OD MIGRACIJ IN ETNIČNOSTI

V Sloveniji se je demografski prehod končal do leta 1960 (Vogelnik, 1965). Značilnosti modernih prebivalstev pa je Slovenija pridobila predvsem v osemdesetih letih, ko je celotna rodnost padla pod raven enostavne reprodukcije (prim. Malačič, 2000, 246, 313). V slovenski literaturi se pogosto pripisuje prevelik pomen imigraciji iz drugih republik SFRJ v Slovenijo, ki naj bi pripomogla zaradi domnevno višje »lastne« rodnosti k višji rodnosti v Sloveniji nasploh. Podatki o priselitvah kažejo, da se je v času največjega priseljevanja rodnost znižala (prim. Gosar, 1993; Malačič, 2000, 181). Kazalnik celotne rodnosti nam kaže stagnacijo v sedemdesetih letih na okrog 2,2 (vir: Statistični letopis SRS 1980), v začetku osemdesetih pa padec pod raven enostavne obnove prebivalstva ter postopno upadanje na vrednosti okrog 1,5 (ibid.). To kaže, da imigracija ni imela zelenega učinka, čeprav so o blagodejnih reproduktivnih učinkih imigracije v tistem času v nasprotju z javnim diskurzom razmišljali le redki. To lahko razberemo tudi iz statističnih podatkov za, denimo, Bosno in Hercegovino, ki je predstavljala emigracijsko območje velikemu delu slovenske imigracije in v tem oziru v veliki meri oskrbovala Slovenijo z dodatnim aktivnim prebivalstvom. Tudi tam je celotna rodnost že v sedemdesetih letih komaj zadoščala za enostavno reprodukcijo (FWA, 2001). Zato lahko gladko ovržemo hipotezo o prenosu učinkovitejšega rodnostnega obnašanja iz Bosne in Hercegovine v Slovenijo, saj se le-to kvantitativno ni prav nič razlikovalo od slovenskega. Če ne bi bilo emigracije iz Bosne in Hercegovine, bi tam nekateri kazalniki rodnosti dosegali še nižje vrednosti.

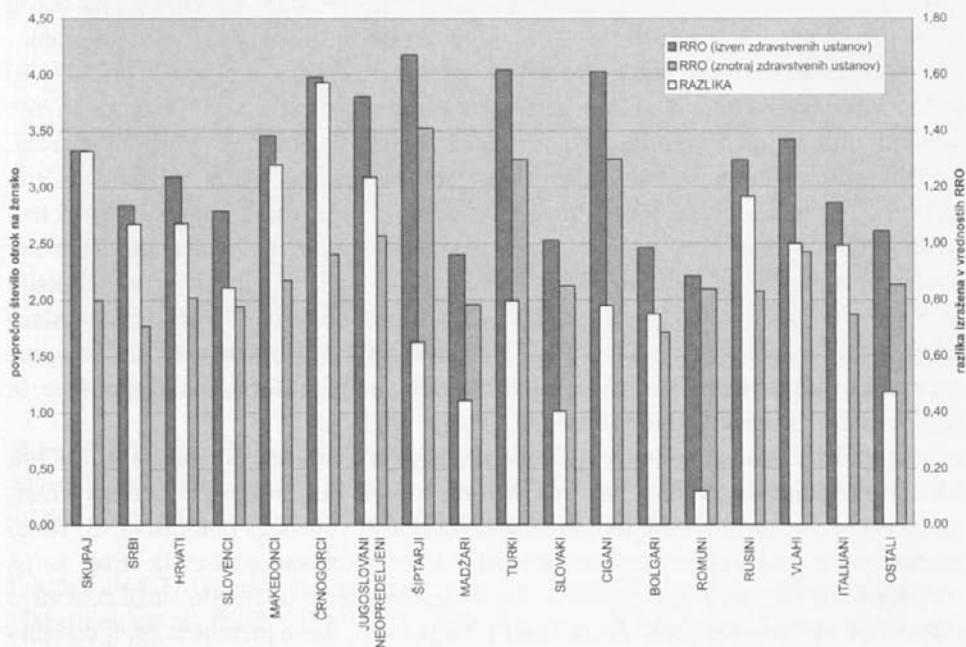
Iz analize rodnosti po etnični pripadnosti, ki jo je izvedla M. Širclj (1991, 342–4, 357), je razvidno, da so takrat kazalniki celotne rodnosti kazali zgolj višje transverzalne vrednosti, ne pa tudi višje longitudinalne vrednosti končnega potomstva. To lahko pomeni predvsem različno tempiranje rojstev sicer načrtovanega števila otrok, ne pa tudi dejansko višje rodnosti. Šircljeva dokazuje, da so tedaj imele Slovenke celo višjo rodnost od večine priseljenih žensk (ibid.). To pomeni, da so priseljeni zgolj dodatno obnavljali in krepili mlajše in srednje skupine aktivnega prebivalstva, k višji rodnosti pa niso bistveno prispevali. Tako je prišlo zgolj do učinka zakasnitve staranja prebivalstva Slovenije, ki se je preneslo v devetdeseta leta in se zaradi vitalnih in migracijskih trendov v Sloveniji še bolj pospešeno nadaljuje.

Iz redkih podatkov, ki nam za obdobje nekdanje SFRJ prikazujejo podatke o rojstvih po etnični pripadnosti mater, lahko že zelo zgodaj razberemo etnično-specifične obrazce rodnostnega obnašanja. Etnična specifičnost rodnostnega obnašanja je v veliki meri plod geografskih razlik med območji, v katerih živijo posamezne etnične skupine.

Za leto 1959 jugoslovanski podatki kažejo rodnost po etničnosti na zanimiv način, tako da ločujejo matere, ki niso rodile v zdravstvenih ustanovah, in tiste, ki so rodile v njih (slika 2). Med obema skupinama mater obstaja večja razlika po (institucionalnem) mestu rojstva kakor po etničnosti. Oba podatka sta močno korelacijsko povezana ($r = 0,823$; $P < 0,0001$). To pomeni, če je pri neki etnični skupini rodnost relativno nižja, bo

le-ta nižja ne glede na to, ali bo porod potekal doma ali v porodnišnici. Razlika velja pri vseh 17 obravnavanih etnijah in skupini etnij (kategorija »ostalo«). Razlika, izražena s kazalnikom realiziranega rodnostnega obnašanja (po Josipovič, 2005) med obema skupinama porodnic, je precejšnja. Na vsejugoslovanski ravni znaša 1,33 otroka na žensko.

Po drugi strani nam institucionalno mesto rojstva kaže tudi na velik razkorak med ženskami, ki so pod vplivom tradicije rojevale doma, in ženskami (praviloma mlajšimi), ki so se v tistem obdobju odločile za porod pod okriljem zdravstvenih institucij. To je v sozvočju z ugotovitvami Rožmanove (2004, npr. 123), ki ravno rojevanje doma opredeljuje kot nadaljevanje praks posebej pri tistih ženskah, ki so vsaj enkrat že rodile in se jim »novotarija« (porodnišnica) ni zdela privlačen kraj poroda.

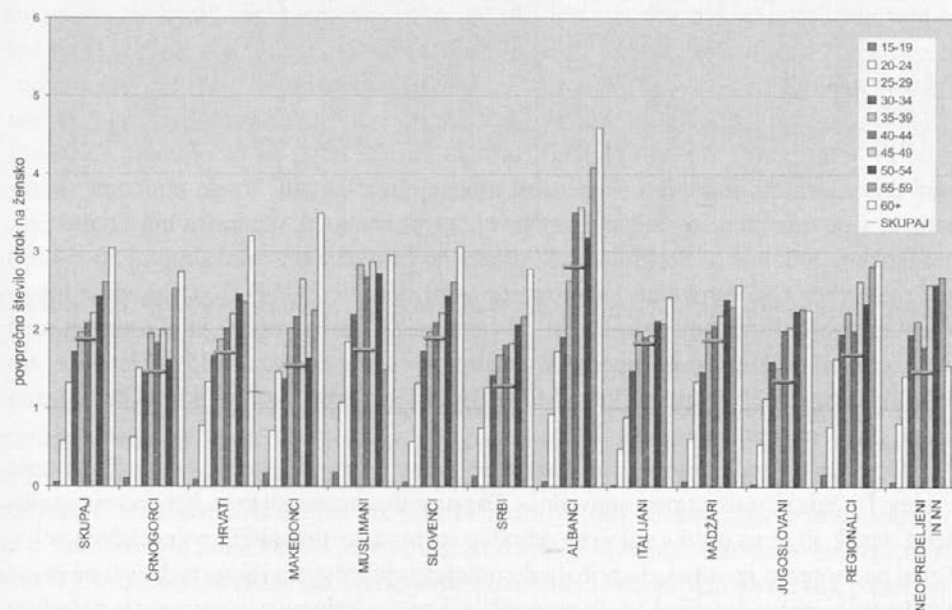

Slika 2: Realizirano rodnostno obnašanje (RRO) po etničnosti mater leta 1959 glede na kraj poroda (v/zunaj zdravstvene ustanove) (vir: SGJ-62, SZS; lastni izračuni).

Največja razlika med vrednostmi kazalnika RRO glede na mesto poroda je pri Črnogorcih, sledijo jim Makedonci in neopredeljeni Jugoslovani (slika 2). Najmanjša razlika je pri Romunih, Slovaki in Madžarih, torej pri etničnih skupinah, za katere so tudi kazalniki RRO med najnižjimi. Če primerjamo Slovence (1,95) z ostalimi, vidimo, da njihove vrednosti niso med najnižjimi. Med jugoslovanskimi narodi so vrednosti pri »porodnišnični« skupini nižje pri Srbih (1,77), Hrvati (2,02) imajo nekoliko višje vrednosti, večja razlika pa je nasproti Makedoncem (2,18), Črnogorcem (2,41) in neopredeljenim Jugoslovanom (2,57). Med slednjimi prevladujejo Muslimani oziroma Bošnjaki. Med vsejugoslovanskimi etničnimi skupinami daleč najvišjo vrednost dosegajo Albanci, tedaj še pod uradno etnično oznako Šiptarji (3,52), najnižjo pa Bolgari (1,71).

Ob koncu petdesetih let torej ugotavljamo bistveno manjše razlike v rodnostnem obnašanju, kot bi jih morda pričakovali. Obenem je opazno postopno nižanje deležev zunajinstitucionalnih rojstev v geografski smeri proti severu in severozahodu, v podobni smeri pa gre tudi nižanje institucionalne rodnosti. Z geografsko smerjo povezujemo predvsem tradicionalne poselitvene teritorije izbranih etničnih skupin.

Popis iz leta 1971 je prvi popis, v katerem lahko skozi etnično strukturo že v nekoliko večji meri številčno sledimo priseljenemu prebivalstvu v Sloveniji. Sicer so šestdeseta leta migracijsko precej manj živahna od sedemdesetih, a so že zaznavni obrisi prvih priseljitvenih tokov. Slovenija tedaj kaže še vedno močno monoetnično strukturo s 94,04 % opredeljenih za Slovence. Delež je med etnično opredeljenim prebivalstvom še višji (94,88 %), popis pa je v večjem številu zabeležil le še Hrvate (41.556) in Srbe (20.209). Vseh ostalih jugoslovanskih narodov in narodnosti je bilo bistveno manj, navadno le po nekaj sto ali nekaj tisoč (vir: Statistične informacije 92, 2003, SURS). Iz tega izhajajoče je bilo tudi relativno nizko število žensk v posameznih starostnih skupinah, ki so prikazane v grafu končnega potomstva (slika 3). Omenimo, da popisni podatki ne vsebujejo vrednosti končnega potomstva za Romkinje, čeprav je skupno število Romov v Sloveniji po popisu 1971 dosegalo 951. Stanje na področju rodnosti kaže še vedno ugoden razvoj v starostnih skupinah 45–49 let (2,22 otroka na žensko) in 50–54 (2,43), vendar pa hitro krčenje obsega končnega potomstva poteka tudi v mlajših petletnih starostnih skupinah žensk. Tako je razvidno, da ob obstoječih razmerah rojevanja v starosti po 40. letu ženske v naslednjem obdobju ne bodo mogle bistveno izboljšati vrednosti končnega potomstva v skupini 40–44 let (2,09), kar že pomeni prehod k zoženi reprodukciji.

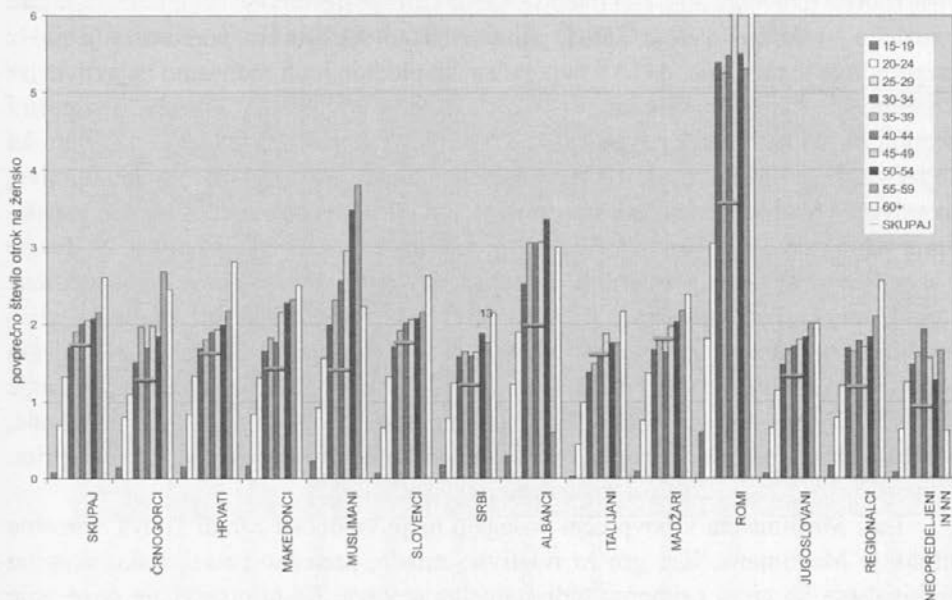
Slika 3: *Potomstvo po etničnosti in starosti 1971, Slovenija (vir: Popis 1971, SURS; lastni izračuni).*

V starostni skupini 45–49 let dosegajo Slovenke relativno visoko vrednost (2,22), višje vrednosti dosegajo Albanke (3,57), Muslimanke (2,87) in Makedonke (2,65). Omenjene tri etnične skupine imajo zaradi nizkega števila precej neenakomerno razporeditev vrednosti po starosti, s tem da predvsem Makedonke v mlajših starostnih skupinah že zaostajajo za Slovenkami. Hrvatice (2,21), Madžarke (2,18), Črnogorke (2,00), Italijanke (1,93) in Srbkinje (1,83) so po vrsti dosegale nižje vrednosti, kar je v mlajših starostnih skupinah še izraziteje. S tem se postopoma že oblikuje vzorec v povprečju višje rodnosti Slovenk v primerjavi s povprečjem pri pretežno priseljenih etničnih skupinah. Povprečne vrednosti končnega potomstva pa so razen pri Albankah najvišje ravno pri Slovenkah, kar gre precej na račun številčnosti in razporeditve v starejših starostnih skupinah, ko so bile vrednosti še precej višje.

Popisni podatki za leto 1981 kažejo, da se je obseg končnega potomstva v Sloveniji že znašel na meji enostavne reprodukcije ali tik pod njo (vir: Popis 1981, SURS, SZS SFRJ). Ženske v starostni skupini 45–49 let so v povprečju rodile 2,06 otroka, naslednja skupina (50–54), ki je že v celoti prenehala z rodnostnim obnašanjem, pa je dosegla le za odtенок višjo vrednost (2,07). Podatki so logično nadaljevanje vrednosti iz popisa 1971, ki smo jih omenili v prejšnjem poglavju. Če upoštevamo podatek, da so te ženske večino svojih otrok v povprečju rodile okrog 30. leta, lahko sklepamo, da je bila raven končnega potomstva sredi šestdesetih že tik pod mejo enostavne reprodukcije. Razlike med etničnimi skupinami niso zanemarljive, ne sicer toliko po obsegu končnega potomstva, kot po njegovi časovni razporeditvi oziroma tempiranju (slika 4). Pomembna skupna značilnost večine etničnih skupin je zelo enakomerna realizacija rodnostnega obnašanja do obsega treh otrok. Rojstva višjega reda odločilno prispevajo oziroma so odločilno prispevala k višjim vrednostim za posamezno etnično skupino. Tako so denimo Italijanke (1,76 otroka na žensko v starostni skupini 50–54) kot številčno večinoma nepriseljena skupina ohranile podobno strukturo rojstev do tretjega reda. Po tem redu (torej od vključno četrtega otroka dalje) pa se pričnejo vrednosti med posameznimi etničnimi skupinami močnejše razlikovati. Vsem etničnim skupinam, ki v povprečju niso močnejše omejevale svoje rodnosti, vrednosti hitro narastejo. Italijkam podobne so Srbkinje (1,88 otroka na žensko v starostni skupini 50–54 let) in Črnogorke (1,85 otroka na žensko v starostni skupini 50–54). Te tri skupine imajo v tem obdobju v starostni skupini 50–54 let najnižji obseg končnega potomstva med vsemi etničnimi skupinami. Omenjene tri skupine v starostni skupini 45–49 let dosegajo nekoliko drugačne vrednosti, kar jih v razširjeni starostni skupini 45–54 let skupno skoraj povsem izenačuje (slika 4).

Omejevanje reda rojstev se ne dogaja le v smeri »navzgor«, torej proti višjemu redu rojstev. Dogaja se tudi v smeri »navzdol«. To pa predvsem zaradi tega, ker znova narašča delež žensk, ki se za otroke sploh ne odločijo oziroma ne uresničijo potencialnih želja. Tukaj ne moremo govoriti, da prihaja do omejevanja rojstev višjega reda, saj ne pride niti do osnovne realizacije, ki bi to omogočila. Omejevanje rojstev navzgor je potrebno obravnavati v kontekstu splošnih razmer ali kar celokupne regionalno-geografske strukture nekega območja. Če namreč pride do omejevanja pri tretjem redu rojstev, gotovo

ne moremo pripisati odgovornosti zgolj enemu dejavniku, četudi tako kompleksnemu, kot je to »način življenja«. Vzročnost rodnostnega obnašanja je pestra, kakor je pester prostor oziroma geografski faktor, ki oblikuje rodnostno obnašanje. Pomen in problem omejevanja višjega reda rojstev je zato zlasti v tem, da maksimalno končno potomstvo posledično ne bo preseglo 1,7 otroka na žensko. Razlogov je zopet več, najpomembnejša pa sta dva: razmerja med obstoječimi redi rojstev in obseg rodnostno neaktivnega prebivalstva. V kontekstu reševanja problematike in iskanja zadovoljivih rešitev zato ne smemo prezreti vloge višjega reda rojstev, saj je alternativa pretirani omejitvi lahko zgolj prerazporejanje in univerzalnost drugega reda rojstev, obenem pa skoraj ukinitve ali drastično zmanjšanje rodnostne neaktivnosti. Ker je slednje praktično nemogoče, je potrebno računati tudi z določenim delom višjih redov rojstev, ki bi jih bilo treba prav tako vzpodbujati še naprej.

Slika 4: *Potomstvo po etničnosti in starosti 1981, Slovenija (vir: Popis 1981, SURS; lastni izračuni).*

Med etničnimi skupinami v Sloveniji so v obsegu potomstva po popisu 1991 razlike že manjše (slika 5). Če opazujemo povprečno končno potomstvo, vidimo, da so Slovenke (1,67) za odtenek nad povprečjem (1,65), večina ostalih pa dosega podpovprečne vrednosti. Med njimi so, razen Hrvatice (1,66), ki dosegajo le za spoznanje nižje vrednosti od Slovenk, vsi jugoslovanski narodi, vključno z Muslimankami (1,64). Najnižje vrednosti so razen neopredeljenih kot običajno pri Srbkinjah (1,48), podobno nizke pa so tudi pri Črnogorkah (1,52) in Makedonkah (1,52). Izrazito odstopanje navzgor tradicionalno beležijo Romkinje (2,64), vendar se razlika iz leta v leto manjša. Tudi Albanke (2,08) dosegajo nadpovprečne vrednosti končnega potomstva, ki pa so

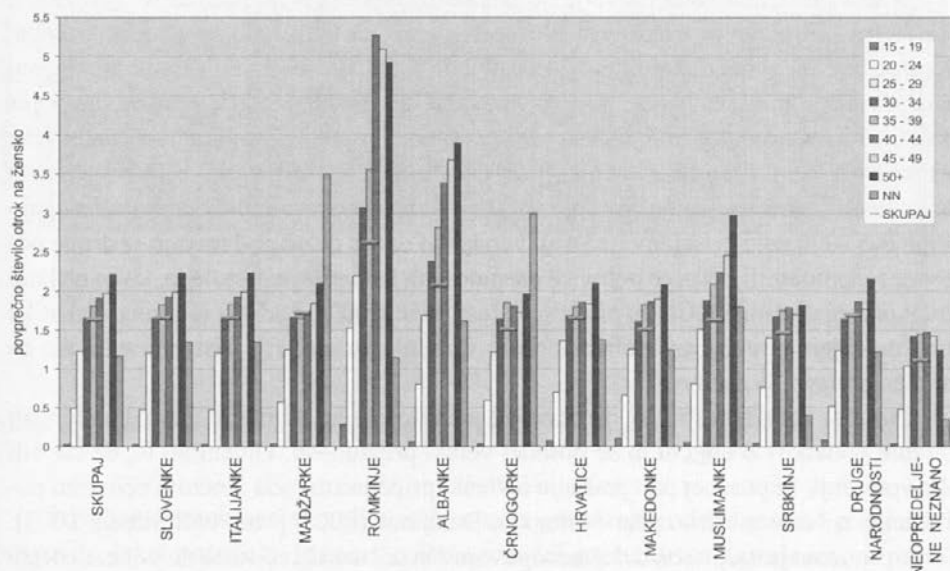
daleč pod tistimi, ki so značilne za albansko populacijo Kosova, Metohije in deloma Makedonije. Tudi to je eden od dokazov, da bistveno bolj kot etnična pripadnost na rodnostno obnašanje vplivajo geografski faktorji in v sklopu slednjih regionalne razlike kot posledica specifične regionalno-geografske strukture. Podoben primer predstavljajo Hrvati v Kosmetu. Le-ti imajo bistveno višjo rodnost od Hrvatov iz Hrvaške, Bosne in Hercegovine ali Vojvodine (vir: Popis 1981, SURS, SZS).

S tem pa ne izčrpamo pomena končnega potomstva v etničnih specifikah. Dodati moramo, da od »ustavnih« manjšin Italijanke dosegajo enako povprečje kot Slovenke, Madžarke (1,73) pa ga presegajo. Vendar se v povprečnih vrednostih lahko skrivajo določene pasti, zaradi česar ne moremo preprosto posploševati rodnostnega obnašanja po etničnih skupinah. Za Madžarke je tako značilno, da so njihove povprečne vrednosti višje, saj končno potomstvo starejših generacij, ki so bile številnejše, hkrati pa zaradi višje starosti tudi rodnostno učinkovitejše. Če ob tem upoštevamo še učinke demografske tranzicije, so razlike še večje. Zato je pomembna tudi starostna razporeditev rojenih. Iz razporeditve je razvidno, da so v najzgodnejših plodnih letih rodnostno najaktivnejše Romkinje, ki v starostni skupini 15–19 let že rodijo v povprečju 0,3 otroka. V starostni skupini 20–25 let imajo v povprečju že 1,5 otroka, v starosti 25–29 let pa z 2,2 otroka na žensko že presežejo enostavno reprodukcijo (slika 5). Po drugi strani pa je zanimivo, da najvišje vrednosti dosegajo v starostni skupini 40–44 let, namreč 5,3 otroka, v naslednjih višjih starostnih skupinah vrednost precej upade. V čem iskati vzroke? Predvsem v specifičnih razmerah, v katerih živijo Romi, in vplivajo na višje starostno-specifične stopnje umrljivosti, vključujoč slabše zdravstveno stanje, višjo mrtvorodnost, višjo umrljivost porodnic ipd. Določeno vlogo igra tudi postopno izboljšanje življenjskih pogojev, ki omogočajo višjo stopnjo donositev, kar tudi vpliva na relativno povišanje vrednosti. Vzporedno s tem pa tudi pri Romih poteka proces demografskega prehoda, vendar bistveno počasneje, zopet iz razlogov družbene marginalizacije Romov (prim. Zupančič et al., 2000, 28; Josipovič in Repolusk, 2003).

Tudi Muslimanke v povprečju dosegajo nižje vrednosti zaradi vpliva starostne strukture Muslimank. Ker gre za relativno mlado, pretežno priseljsko skupino prebivalstva, je temu primerna tudi starostna sestava. Le-ta preprečuje doseganje višjih vrednosti v višjih starostnih skupinah. Najpomembnejši celokupni vzrok za to je demografski prehod, ki je povzročil, da so se najvišje vrednosti končnega potomstva jugoslovanskih narodov začele zniževati. Če temu dodamo povprečno starostno strukturo prebivalstva, ki se preseljuje, je jasno, da je delež žensk, ki so že končale rodno obdobje, v migrantski strukturi razmeroma zelo nizek. Tako se tudi verjetnost za prenos specifičnega rodnostnega obnašanja iz drugega območja zelo zmanjša. Pogoji za prenos se še dodatno zmanjšajo s pomestenjem npr. izvorno ruralnega prebivalstva. Seveda pa ne smemo zanemariti demografskih razmer na izvornih območjih, ki so se marsikje izrazito spremenile, vsekakor pa se je rodnost v zadnjih petdesetih letih povsod močno znižala.

Učinek v povprečju mlade populacije se pri Muslimankah kaže tudi skozi potomstvo po starosti. Njihov vstop v rodnostno obnašanje sicer ni tako hiter, saj imajo

v starostni skupini 15–19 let zelo nizko vrednost (0,06), zato pa je učinkovitejši. V starostni skupini 20–24 let imajo v povprečju štiri Muslimanke od petih že otroka. V starostni skupini 25–29 let, dosežejo vrednost 1,5 otroka, po tem pa se vrednosti povišujejo bistveno počasneje. Kljub vsemu starostna skupina 45–49 let na koncu rodnega obdobja doseže 2,5 otroka. Ne glede na to je opazen trend relativno hitrega vstopanja v starševstvo, predvsem kot posledica v povprečju hitrejšega zaposlovanja in krajšega šolanja, hkrati pa vrednosti kažejo hitro limitiranje rojstev okrog vrednosti 2. To omejevanje je kot odraz družbenih norm in struktur pričakovani (po Paasi, 1986) opazno pri skoraj vseh etničnih skupinah. Pomembno vlogo pa poleg tega igra delež žensk, ki se »rodnostno ne obnašajo«. Delež je od začetka 20. stoletja v Sloveniji vseskozi padal od prek 25 % (vir: Popis 1948) vseh žensk določene starosti do okrog 2 % (prim. Kožuh - Novak et al. 1998, 41–2). Najnižje vrednosti se glede na razpoložljive viře znatno razlikujejo (Josipovič, 2004). Ob popisu 1991 so najnižji delež žensk brez otrok (4,0 %) beležile Albanke, in sicer v starosti 45–49 let (vir: Popis 1991).

Slika 5: *Potomstvo po etničnosti in starosti 1991, Slovenija (vir: Popis 1991, SURS; lastni izračuni).*

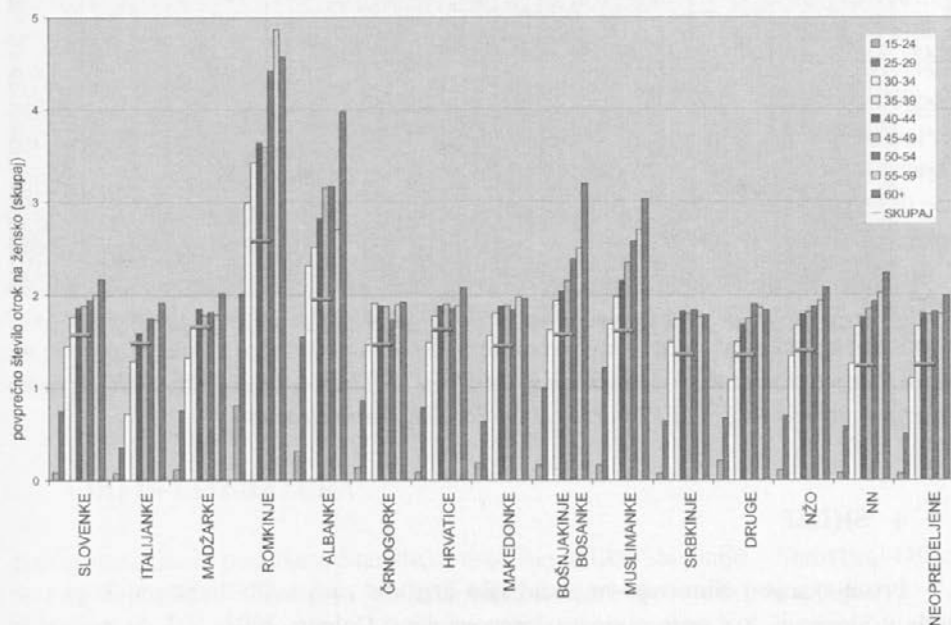
Delež žensk brez otrok znatno vpliva na vrednosti končnega potomstva. Tudi če ženske, ki v svojem rodnem obdobju v povprečju rodijo dva otroka, še zdaleč ni nujno, da bo končno potomstvo doseglo raven blizu enostavne reprodukcije. Zato je pri ocenah o razvoju rodnosti vedno treba upoštevati spremembe v deležu žensk, ki se rodnostno obnašajo. Vrednosti končnega potomstva so v slovenskih razmerah pod bistveno večjim vplivom deleža žensk brez otrok, kot pod vplivom deleža žensk z enim otrokom.

Stanje končnega potomstva pri Srbkinjah in Hrvatich kot dveh najštevilnejših etničnih skupinah na Slovenskem je pod izrazitim vplivom geografskega okolja. Medtem ko Srbkinje kažejo izrazito urbano koncentracijo, poleg tega pa jih kar dve petini živi v glavnem mestu, se Hrvatice v rodnotnem smislu v povprečju obnašajo precej drugače. Njihova poseljenost je bistveno bolj decentralizirana, med vsemi etničnimi skupinami so najmočnejše zastopane v obmejnem pasu s Hrvaško. Ob precejšnji zastopanosti v mestih prihaja do notranje dihotomije pri hrvaški etnični skupnosti. Tako se na eni strani prožijo in tečejo procesi intenzivnejšega krčenja končnega potomstva, ki je nasploh podobno pogojem, v katerih prebiva urbano prebivalstvo. Po drugi strani pa ima določen vpliv na vrednosti precejšen del, ki je v poselitvenem smislu ruralnega značaja. Rodnost pri Hrvatich (1,66) je zato očitno višja kot pri Srbkinjah (1,48). Starostna porazdelitev kaže, da se potomstvo pri Srbkinjah omeji hitreje, saj od starostne skupine 30–34 let ni več bistvenega prirastka, za razliko od Hrvatich, ki v kasnejših petletkah še povišujejo obseg končnega potomstva (slika 5).

Popis 2002 omogoča preverjanje nekaterih hipotez o migracijah v povezavi s spremembami etnične strukture v Sloveniji v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Spremembe, ki potekajo na področju tranzicije rodnoti, se še vedno nadaljujejo, saj nam podatki popisa 2002 znova kažejo v povprečju nižje vrednosti kot predhodni popis (slika 6). Končno potomstvo v Sloveniji je po popisu 2002 v povprečju znašalo 1,55 otroka na žensko, staro 15 ali več let (popis 2002, SURS). Migracije so v prvi polovici devetdesetih let skorajda uplahnile, nato pa so se postopoma začele krepiti (dosegajo približno 3000 neto priselitev na leto), vendar so danes daleč pod ravniyo iz druge polovice sedemdesetih ali prve polovice osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko so na letni ravni presegle tudi 8000 neto priselitev (Josipovič, 2003). Podatki selitvene statistike torej ne dajejo povoda razmišljanju, da bi v zadnjem desetletju bistveno vplivale na etnično sestavo Slovenije.

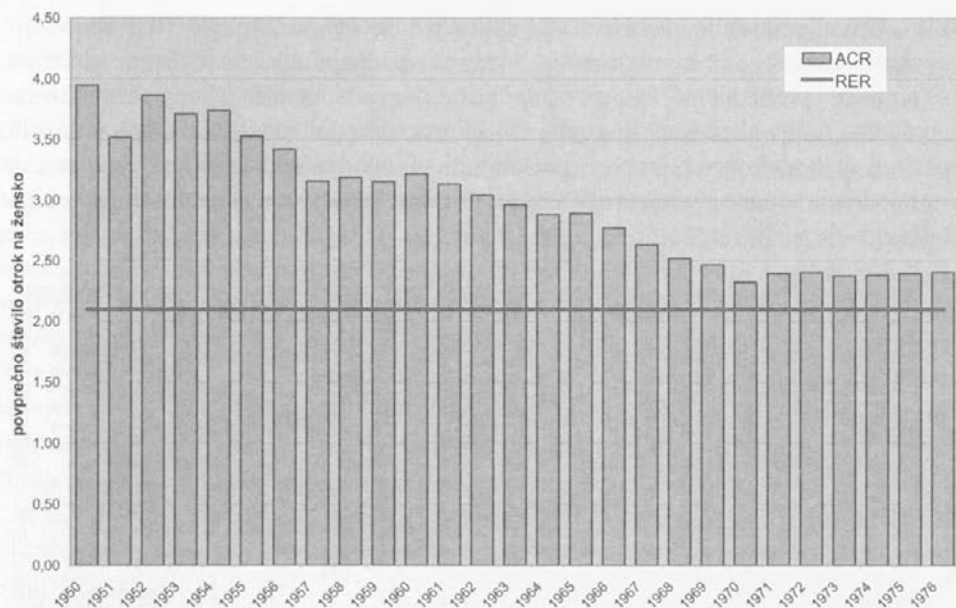
Na tem mestu ne bomo razpravljali o razlogih, ki botrujejo problematičnosti zbranih podatkov o etnični in še posebej verski pripadnosti. Omenimo le, da sta bili obe vprašanji, še posebej pa vprašanje o verski pripadnosti, pod močnim učinkom politizacije, o čemer obširno piše denimo D. Damjanić (2002; prim. tudi Šircelj, 2003). Temu primerno je tudi visok delež neodgovorov in presenetljivo visok delež neznanega. Glede na podobnost drugih, znanih značilnosti prebivalstva, ki ga najdemo v rubriki neznan, z značilnostmi prevladujoče etnične skupnosti v Sloveniji, je na podlagi podatkov popisa 1991 mogoče sklepati, da gre pravzaprav za isto populacijo, pri kateri odgovor o etnični pripadnosti zaradi takih ali drugačnih okoliščin ni znan, ali ni »zbran« (prim. Repolusk, 1999). Podobno bi lahko sklepali tudi na podlagi podatkov popisa 2002 ne le za kategorijo neznan, pač pa tudi za prebivalstvo, ki ni želelo odgovarjati. Na to še posebej navajajo podatki primerjav etničnih opredelitev med popisoma 1991 in 2002 (prim. Šircelj, 2003, 163). Iz povedanega izhaja, da se ob analizi sprememb na področju etničnih opredelitev prebivalstva verjetno najmanj zmotimo, če vzamemo pod drobnogled le skupino opredeljenega prebivalstva in znotraj le-tega iščemo razmerja. Tako ali drugače neopredeljeno prebivalstvo se namreč po svojih značilnostih ne razli-

kuje toliko od preostalih, da bi korenito vplivalo na siceršnje rezultate. Bistveno večjo napako bi zagrešili, če bi preprosto sklepali na upadanje deleža Slovencev glede na vse popisano prebivalstvo, kakor se to pogosto dogaja v medijih javnega obveščanja, neredko pa tudi v akademskih krogih. Ob že omenjeni politizaciji nekaterih popisnih vprašanj se je ob koncu potrebno vprašati tudi, ali taki podatki že ne kažejo dejanske krize področja etnične identitete oziroma pri prebivalstvu prisotne smiselnosti popisnega etničnega opredeljevanja.

Slika 6: *Potomstvo po etničnosti in starosti 2002, Slovenija (vir: Popis 2002, SURS).*

Priseljene ženske so s svojim rodnostnim obnašanjem demografski prehod še pospešile, saj so povečale vrednosti celotne rodnosti na račun tempa rodnosti, ne pa na račun priseljevanja. Priseljenke so sprva s hitrim vstopom v starševstvo le malenkostno (tudi zaradi nizkega številčnega deleža) prispevale k dvigu prečnih vrednosti rodnosti, ker pa so rojevanje končale v manjšem obsegu, so dejansko nižale rodnost. Tako se je prehod izvršil še prej, saj so vrednosti celotne rodnosti strmoglavile hitreje, kot bi sicer. Dodaten vpliv na pospeševanje demografskega prehoda in vstop v drugo tranzicijo pa so dosegle s tem, ko so postopno začele še odlagati rojstva, kar je obseg končnega potomstva še bolj skrčilo. Po drugi strani pa se je tako v Sloveniji kot celotni SFRJ v začetku sedemdesetih izrazil tempo-efekt rojevanja (slika 7). Po nižku leta 1970 se vrednosti aproksimativne celotne rodnosti znova nekoliko dvignejo – analogno situaciji v Sloveniji –, kar pomeni, da se je podoben proces odvijal pravzaprav na območju celotne SFRJ, s tem da so bile vrednosti ACR za približno 0,2 višje.

Slika 7: Aproximativna celotna rodnost (ACR) v SFRJ v obdobju 1950–1976 in raven enostavne reprodukcije (RER) (vir: SGJ-54-78, SZS, lastni izračuni).

4 SKLEP

Priseljevanje v Slovenijo ni podaljšalo oziroma zaustavilo demografskega prehoda v Sloveniji, kot se to pogosto domneva (npr. Dolenc, 2003, 193–4), pač pa je povzročilo, da so bile spremembe še izrazitejše. To lahko dokažemo z generacijskimi vrednostmi končnega potomstva, ki kažejo, da se je krivulja zniževanja končnega potomstva spuščala enakomerno in da glede na povečan obseg generacij, ki so se od priseljevanja številčno najbolj okrepile, v svojih starostnih skupinah niso povečale tudi končnega potomstva. Transverzalni podatki kažejo sovpadanje zastoja v upadanju celotne rodnosti z obdobji izdatnejšega priseljevanja. Poglobljena analiza pa nam kaže, da je pri tem igral najpomembnejšo vlogo starostni efekt, ki ni bil v neposredni zvezi s priseljevanjem.

Celotna rodnost se je ob stagnaciji v sedemdesetih letih že v prvi polovici osemdesetih naglo znižala, kar je v nasprotju s takrat obstoječim trendom naglega povečevanja števila priseljencev. Černič Isteničeva je ugotovila, da je v obdobju od konca šestdesetih do konca sedemdesetih let korelacija rodnosti do priseljevanja negativna, v osemdesetih pa visoka in pozitivna (1994, 71–2). Ob tem je nujno potrebno opomniti, da situacije v osemdesetih letih ne moremo izvzemati iz celote, saj arbitrarna odločitev o časovnem intervalu opazovanja močno vpliva na rezultate. Kako sicer pojasniti relativno visoko in skokovito povečanje migracijskega salda v »prvem« (ibid.) obdobju s splošnim nižanjem

vrednosti celotne rodnosti v Sloveniji, ob hkratnem strmem upadanju in sovpadanju vrednosti celotne rodnosti in migracijskega salda? Situacije v osemdesetih letih torej ne gre posploševati na situacijo v sedemdesetih letih. Posploševanje zajema tezo, da se je z upadom priseljevanja znižala tudi rodnost. Teza je v popolni kontradikciji s situacijo v sedemdesetih letih, ko je priseljevanje skokovito naraščalo, rodnost pa je kljub temu padala.

Integralno gledano je priseljevanje vplivalo dejansko na skrajšanje demografskega prehoda, oziroma je povzročilo strmejši prehod v drugo demografsko tranzicijo. Da priselitve dejansko niso mogle zaustaviti demografskega prehoda, je razvidno tudi iz podatkov o končnem potomstvu priseljenk. Le-to je, kot smo že pokazali, v povprečju nižje od tistega pri Slovenkah. To pa pomeni ravno nasprotno, namreč da so priseljenke prispevale k hitremu upadanju transverzalnih vrednosti rodnosti v osemdesetih letih. Presojanje vplivov priseljevanja na potek demografskega prehoda prek celotne rodnosti je problematično iz več razlogov. Najpomembnejši je ta, da so transverzalni kazalniki pod močnim vplivom trenutnih dejavnikov, posebej še sprememb povprečne starosti mater ob rojstvu otrok. Vpliv sprememb je tako velik, da je lahko letna vrednost precenjena ali podcenjena tudi za več kot desetino (Josipovič, 2005). To pa je bistveno več, kot lahko na vrednosti celotne rodnosti vplivajo kvantitativne spremembe rodnostnega obnašanja, ki so po svoji naravi dolgoročne, in kar potrjujejo tudi longitudinalni kazalniki.

VIRI IN LITERATURA:

- Banka statističnih podatkov. Statistični urad Republike Slovenije – Statistical Office of Republic of Slovenia, Ljubljana. Medmrežje: <http://www.gov.si/bsp>.
- Centralni register prebivalstva. Ministrstvo za notranje zadeve.
- Černič Istenič, M. 1994: Rodnost v Sloveniji. Ljubljana.
- Damjanić, D. 2002: Politizacija vprašanja o veroizpovedi pri popisu prebivalstva. Diplomsko delo. FDV, Ljubljana.
- Dolenc, D. 2003: Migracije iz območja nekdanje Jugoslavije v Slovenijo in njih socio-geografski učinki. Magistrsko delo. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana.
- Drolc, A. 2003: Imigranti med evropsko migracijsko politiko in posebnostmi prostora. V: Pajnik, M. in Zavrtnik Zimic, S. 2003: Migracije – globalizacija – Evropska unija. Ljubljana, str. 147–167.
- Fischer Weltalmanach 2001. Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 2000.
- Gosar, A. 1978: Obseg, vzročnost in karakteristike slovenskega izseljevanja v tujino. Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom. Zagreb, str. 144–159.
- Gosar, A. 1993: Narodnosti Slovenije – spreminjanje etnične podobe v srednji Evropi. V: Geographica Slovenica 24, str. 33–50. IG, Ljubljana.

- Josipovič, D. 2003: Razvoj rodnosti v Sloveniji v zadnjih desetih letih in njen vpliv na staranje prebivalstva. Statistika kot orodje in vir za kreiranje znanja uporabnikov / 13. Statistični dnevi, SURS, SDS, Radenci, Ljubljana, str. 525–534.
- Josipovič, D. 2004: Dejavniki rodnostnega obnašanja v Sloveniji. Založba ZRC SAZU, Ljubljana.
- Josipovič, D. 2005: Demogeografski učinki imigracije v Sloveniji po II. svetovni vojni. Disertacija. Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Ljubljana.
- Knežević Hočevar, D. 2003: Medijska govorica o nacionalni reprodukciji v postsocialistični Sloveniji. Teorija in praksa 40/2, str. 335–356.
- Kožuh - Novak, M. et al. 1998: Rodnostno vedenje Slovencev. Ljubljana.
- Kuhar, R. 2001: Zgrabit in izgnati: vzorec ksenofobičnega diskurza v Slovenskih novicah. Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti. Ljubljana, str. 44–55.
- Le Bras, H. 2003: Kri in gruda: pregled teorij migracij v XX. stoletju. *Varia, Studia humanitatis*, Ljubljana.
- Malačič, J. 2000: Demografija – teorija, analiza, metode in modeli. Ljubljana.
- Paasi, A. 1986: The institutionalization of regions – a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia* 164, 1, str. 105–146.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, Slovenija 1971. Statistični urad Republike Slovenije.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, Slovenija 1981. Statistični urad Republike Slovenije.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, Slovenija 1991. Statistični urad Republike Slovenije.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, Slovenija 2002. Statistični urad Republike Slovenije. Medmrežje: <http://www.stat.si/popis2002/>.
- Repolusk, P. 1999: Ethnically undefined population in Slovenia: population census in 1991. V: Koter, M. in Heffner, K., *Multicultural regions and cities: Regions and regionalism* 4. Lodž-Opole, str. 99–107.
- Rezultati raziskovanj – Results of Surveys. Prebivalstvo Slovenije – Population of Slovenia, različne številke – various volumes. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana – Statistical Office of Republic of Slovenia, Ljubljana.
- Rožman, I. 2004: Peč se je podrla! – kultura rojstva na slovenskem podeželju v 20. stoletju. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana.
- Statistične informacije – Rapid Reports, razne številke – various volumes. Statistični urad Republike Slovenije – Statistical Office of Republic of Slovenia, Ljubljana.
- Statistični letopis – Statistical Yearbook, razni letniki – various volumes. Statistični urad Republike Slovenije – Statistical Office of Republic of Slovenia, Ljubljana.
- Šircelj, M. 1991: Determinante rodnosti v Sloveniji. Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Šircelj, M. 2003: Verska, jezikovna in narodnostna sestava prebivalstva Slovenije, popisi 1921–2002. Statistical Office of Republic of Slovenia, Ljubljana.

- Šumi, I. 2004: Etnično razlikovanje v Sloveniji – izbrane problematizacije. Razprave in gradivo 45, str. 14–47.
- Vogelnik, D. 1965: Razvoj prebivalstva Slovenije zadnjih dvesto let z jugoslovanske in evropske perspektive. Ekonomski zbornik VII, str. 213–348. Ljubljana.
- Vrcan, S. 2002: Etničko kao krinka za nacionalizam. V: Mežnarić, S. (ur.) 2002: Etničnost i stabilnost Europe u 21. stoljeću – položaj i uloga Hrvatske. Zagreb.
- Zupančič, J., Repolusk, P. in Josipovič, D. 2000: Problematika Romov v občini Turnišče. Elaborat. IG, Ljubljana.

SUMMARY

CHANGES IN BIRTH RATE IN SLOVENIA UNDER THE INFLUENCE OF IMMIGRATION IN THE PERIOD AFTER WORLD WAR II

Damir Josipovič

The article presents the development of immigration to Slovenia after World War II from the aspect of influences on birth rate in Slovenia. It analyses the immigration to Slovenia and based on comparison of birth rates of individual ethnic groups in Slovenia, defines the role of those in the collective birth rate in Slovenia. Stress is on the comparison of birth rates of the immigrated population and the majority population in Slovenia. The results offer a basis for a conclusion that immigration to Slovenia did not prolong or stop the demographic transition in Slovenia as is frequently presumed, but caused changes were even more distinctive. We can prove that by generational values of final descendants, which show that the curve of decrease of final offspring descended evenly, and that in regard of increased extent of generations by number most growing since the immigration those within age groups did not increase final offspring. Transversal data show coincidence of standstill in decrease of collective birth rate with periods of copious immigration to Slovenia – that is in the 1970ies. A deepened analysis shows that age effect had the most significant role, which was not in direct connection with immigration.

The collective birth rate with a stagnation in the 1970ies decreased rapidly already in the first half of 1980ies, which is in contrast with the then existing trend of rapid growth of number of immigrants. Some authors ascertained that in the period from the end of the 1960ies and 1970ies the correlation between birth rate and immigration was negative, and in 1980ies high and positive. Necessary to remind here is that the 1980s situation cannot be excluded from the entirety, as arbitrary decision on time interval of observing impacts strongly on the results. How to explain otherwise the relatively high and rapid increase of migration balance in the “first” period with general decrease of value of collective birth rate in Slovenia along simultaneous decline and coincidence of value of collective birth rate and migration balance? The 1980ies situation should therefore not be generalized on the 1970ies situation. Such generalization induces a thesis that with the decline of immigration, birth rate decreased as well. Such a thesis is in utter contradiction with the situation in the 1970ies when immigration increased rapidly and despite so the birth rate decreased.

From an integral viewpoint, immigration actually influenced on shortening of demographic transition and caused an abrupt transition into the next demographic transition. That immigrations actually could not stop the demographic transition is seen from data on final descendants of female immigrants. That is, as we have shown, in average lower from the one with Slovene women.

This means the very opposite, namely that the immigrant women contributed to a rapid decline of transversal birth rate values in the 1980ies. Evaluating the influences of immigration on the course of demographic transition through the entire birth rate is problematic for several reasons. The most important is that transversal indicators are under strong influence of momentary factors, especially of changes of average age of mothers at childbirth. The influence of these changes is so enormous that a yearly value can be over- or underestimated for over a tenth. That is essentially more than quantitative changes in birth rate, which are by their nature long range, and which is also confirmed by longitudinal indicators, can influence on the value of collective birth rate.

HRVATSKI ISELJENICI U ČILEU I JUŽNOAFRIČKOJ REPUBLICI: KOMPARATIVNI PRIKAZ DVAJU EMPIRIJSKIH ISTRAŽIVANJA

Ante Laušić, Marina Perić*

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Hrvatski iseljenici u Čileu i Južnoafričkoj republici: komparativni prikaz dvaju empirijskih istraživanja

U radu se kompariraju dva empirijska istraživanja provedena među hrvatskim iseljenicima i njihovim potomcima u Čileu i Južnoafričkoj Republici u razdoblju nakon domovinskog rata i međunarodnog priznanja Republike Hrvatske. Cilj rada je odrediti stupanj kongruentnosti (suglasnosti) anketnih odgovora ispitanika dviju iseljeničkih skupina, s posebnim naglaskom na pitanja nacionalnog identiteta. Empirijskim istraživanjima, te komparacijom istih želi se utvrditi koliko se iseljenici i poslije višegodišnjeg izbjivanja s hrvatskih prostora osjećaju sastavnim dijelom hrvatskog etniciteta.

KLJUČNE BESEDE: hrvatski iseljenici, Južnoafrička Republika, Čile, hrvatski nacionalni identitet, domovinski rat, etničnost.

ABSTRACT

Croatian emigrants in Chile and in the Republic of South Africa: A comparative presentation of two empirical researches

Two empirical researches are compared in the present article, which were carried out among Croatian emigrants and their descendants in Chile and in the Republic of South Africa in the period after the Croatian war of Independence to the international recognition of the Republic of Croatia. The aim of the contribution is to define the degree of congruency (accordance) of the questionnaire answers of the respondents of two emigrant groups with a special stress on the issue of national identity. The aim of the empirical researches and the comparison of the both are to ascertain to what degree the emigrants after a many years absence from the Croatian space still consider themselves an integral part of Croatian ethnicity.

KEY WORDS: Croatian emigrants, Republic of South Africa, Chile, Croatian national identity, war of Independence, ethnicity

U radu se kompariraju dva empirijska istraživanja provedena među hrvatskim iseljenicima i njihovim potomcima u Čileu i Južnoafričkoj Republici u razdoblju nakon domovinskog rata i međunarodnog priznanja Republike Hrvatske. Cilj rada bio je utvrditi stupanj kongruentnosti (suglasnosti) anketnih odgovora ispitanika dviju iselje-

* Institut za migracije i narodnosti, Trg Stjepana Radića 3, Zagreb. E-pošta: ante.lausic@imin.hr, marina.peric@imin.hr

ničkih skupina, s posebnim naglaskom na pitanja nacionalnog identiteta. Empirijskim istraživanjima, te komparacijom istih željelo se utvrditi koliko se iseljenici i poslije višegodišnjeg izbivanja s hrvatskih prostora osjećaju sastavnim dijelom hrvatskog etniciteta.

1. UVOD

Smjerovi kretanja hrvatskih iseljenika vodili su prema različitim dijelovima svijeta, te otud dosta rašireno mišljenje kako nas svugdje ima. Glavni je pravac ipak bio onaj za Sjevernu Ameriku (USA i Kanada), drugi je vodio prema Južnoj Americi (prvenstveno Argentina i Čile), a treći je išao prema Australiji i Novom Zelandu. Iseljenički putovi Hrvata ipak nisu zaobišli afrički kontinent, kao što azijski zasigurno jesu (usprkos Marku Polu).

Za razliku od uglavnom zajedničkih, istih ili sličnih, razloga odlaska, migracijski smjerovi i doseljeničke destinacije značajno su se razlikovali (useljeničke politike, vrste posla, migrantske šanse, društvene i klimatske prilike, i dr.). Baš ovi drugi, pull faktori-kako ih zajednički često nazivamo, utjecali su i na masovnost, stupanj organiziranosti, dužinu boravka, opću razinu uspjeha i zadovoljstva. Osim toga, procesi adaptacije i resocijalizacije u bitno različitim socijalnim okruženjima, u našem slučaju u Čileu i Južnoafričkoj Republici, mogu za posljedicu imati i razlike u mišljenjima i stavovima ljudi koji inače pripadaju istom etnicitetu (u nas, hrvatskom). Iz svega proizlazi, da bismo opravdano smjeli očekivati vrlo skromnu podudarnost i suglasnost (kongruenciju) u odgovorima hrvatskih iseljenika iz ove dvije zemlje, jer za njih osim zajedničkih (isti etnicitet i vrlo slično predmigracijsko iskustvo) utječu i novi specifični čimbenici.

Zašto smo se uopće upuštali u utvrđivanje stupnja slaganja u anketnim odgovorima ova dva nezavisna uzorka? Što nas je rukovalo da pokušamo nešto više saznati o suglasnosti mišljenja jednih i drugih? Bilo je za očekivati široku disperziju odgovora koji se tiču individualnih problema i sadržaja, subjektivnih ocjena i procjena pojedinačnih i društvenih posebnosti i uspjeha. To je sasvim razumljivo i lako objašnjivo. Očekivali smo, međutim, da među jednima i drugima postoje zasade i doživljaj etničkog/nacionalnog identiteta koji će rezultirati visokom kongruentnošću kada je upravo on (etnički/nacionalni identitet) u pitanju.

Imali smo, naime, na umu već povijesno potvrđeni osjećaj domovinske lojalnosti i solidarnosti hrvatskih iseljenika. Znali smo za njihovo ljubomorno čuvanje i njegovanje tradicionalnih prežitaka različitih formi i sadržaja simboličkog etničkog značenja. U to nas je uvjeravala njihova svesrdna materijalna i druga pomoć tijekom Domovinskog rata i poslije njega (i prije, naravno).

2. HRVATSKI ISELJENICI U ČILEU I JUŽNOAFRIČKOJ REPUBLICI (OSNOVNI SKUPOVI)

1.1 Čile

Čile danas ima veću površinu od 750 tisuća četvornih kilometara, pa je tako za više od deset puta prostraniji od Hrvatske. Prije tridesetak godina bojio je nešto preko 10 milijuna stanovnika, što znači da mu je i tada prosječna gustoća naseljenosti bila značajno manja od hrvatske.

Geografski smješten uz Tihi ocean, Čile ima izrazito izdužen oblik (od sjeverne granice s Peruom do juga pruža se na duže od 4 200 km, a prosječnom širinom od svega tristotinjak kilometara). Ovakav geografski položaj i oblik uvjetuje goleme klimatske razlike (od one skoro pustinske i polupustinske na sjeveru, preko suptropske sredozemnog tipa u središnjem dijelu zemlje, do vlažne i hladne subpolarnog tipa na jugu). Spominjemo ovo i zbog toga, jer bi se s obzirom na pretežno podrijetlo naših iseljenika (srednjodalmatinsko otočje i priobalje: Brač, Dubrovnik, Boka) trebalo očekivati njihov smještaj pretežno u središnjem dijelu, što ipak nije slučaj.

Hrvati su se u Čileu počeli doseljavati u zadnjim desetljećima devetnaestog stoljeća. Privučeni „zlatnom groznicom“ izgleda najprije na Ognjenu zemlju, a nešto kasnije i u sjeverna područja. U početku je u središnjem dijelu zemlje vrlo malo Hrvata. Ti useljenički pioniri orijentiraju se uglavnom na život u gradovima, iako skoro da nema gradskog zanimanja kojim se ne bavi barem pokoji naš iseljenik.

Život i rad u gradu, poglavito poslije veće koncentracije u Valparaisu i Santiagu, političkim i administrativnim centrima, omogućuje im češće i bogatije kontakte sa sunarodnjacima, kao i drugim sugrađanima. Uz stanovite prednosti koje pruža takav život, na nacionalnom planu može utjecati i negativno. Ubrzanu hrvatsku asimilaciju u čileansko društvo i nagrizanje nacionalnog identiteta zamijenili su nacionalno revnija već u prvim desetljećima dvadesetog stoljeća. „Život u gradu, zanimanje koje ga upućuje na nužnu suradnju s domaćim svijetom, školovanje djece itd. – sve to utječe na brzu integraciju pa i asimilaciju našeg čovjeka. On se toj asimilaciji često i ne odupire, smatrajući je naravnim procesom od kojega može imati samo korist“.¹

Govoreći o ovim asimilacijskim nedaćama, krivo bi bilo zaključiti da ove naše iseljenike nije resilo istovremeno i primjereno rodoljublje, izraženo i kroz financijsku pomoć domovini, lobiranje, organiziranje nacionalnih društava i udruga, te druge načine.

Zbog neadekvatnih statistika, jednako u domovini i u zemlji doseljenja, teško je precizno govoriti o broju hrvatskih iseljenika u Čileu (u pojedinim razdobljima, u različitim središtima, u granama djelatnosti). Na osnovi različitih izvora moglo bi biti javiše

¹ Antić, 1991: 92. Autor kao primjer navodi slučaj Mateja Škarinića iz Milne na Braču; došavši iz domovine u trinaestoj godini za samo dvadesetak godina potpuno je zaboravio materinski jezik. To ga nije spriječilo da postane jedan od naših najistaknutijih intelektualaca u to vrijeme i u toj sredini.

5000 Hrvata (najbrojniji u Antofagasta, Tarapaca, Valparaiso, Santiago, Magallanes). Naravno, u nedostatku valjanih dokaza, ima ljudi koji ovaj broj čak i udvostručuju.

Naknadno doseljavanje između dva svjetska rata, te druga generacija, zasigurno je povećala ovaj broj, iako nam je i on nepoznat. S obzirom na lančani karakter migracija vjerojatno u međuvremenu nije bitno promijenjena zavičajna struktura, iako je danas u ukupnom broju zacijelo značajno više onih rođenih u toj zemlji.

U čileanskom društvu mnogi su hrvatski iseljenici ostavili trajni trag. Od naših veterana spomenimo ovdje samo neke: Pascual Baburizza, Julije Gazzari, braća Mitrovići, Ivan Ivanović, Antun Lukšić, Ivan Krstulović, Luka Bonačić – Dorić, Juraj Jordan, braća Martinić. Nova obrazovana generacija ide stopama svojih očeva i djedova, te zauzima istaknuta mjesta u znanosti, umjetnosti, gospodarstvu i društvenom životu uopće.

2.2 Južnoafrička republika

Južnoafrička Republika (Republic of South Africa) smještena je na krajnjem jugu kontinenta (između 22. i 35. stupnja zemljopisne širine). Prostire se na oko 1 220 000 četvornih kilometara (što je više 22 puta veće od površine Republike Hrvatske). Pretežiti dio zemlje nalazi se na visokom afričkom travnjaku (između 1200 i 1800 metara nadmorske visine, što joj uz prostrane priobalne ravnice na istoku i zapadu zemlje, kojima rubove zapljuskuju Indijski i Atlanski ocean u duljini od oko 3000 kilometara, osigurava jadnu od najstabilnijih i najugodnijih klima na svijetu (puno sunčanih dana u godini i ugodne temperature, ljeti između 18 i 27, a zimi između 7 i 18 stupnjeva u najvažnijim državnim centrima i njihovoj okolini, gdje uglavnom i obitava pretežiti dio pučanstva.

Osnova gospodarstva jest rudarstvo, i to prije svega po prirodnim bogatstvima, a znatno manje po broju zaposlenih i udjelu te grane nacionalnom dohotku zemlje.

Evropska kolonizacija juga Afrike počinje u drugoj polovici osamnaestog stoljeća utemeljenjem Kaapstada (Cape Town). Ta je luka zamišljena kao opskrbeni i odmorišni centar dviju istočnoindijskih kompanija (nizozemske i britanske), najviše zainteresiranih za takvo pribježište. Ta luka će kasnije postati najljepšim gradom Južnoafričke Republike.

Već od privih dodira ranije doseljenih Nizozemaca (Bura), te izbjeglih francuskih hugenota i novopridošlih Engleza (najprije kao trgovaca, pa kasnije rudara i industrijalaca, i konačno gospodara) raste napetost i netrpeljivost koji se naposljetku pretvaraju i u višegodišnji rat. Koloniju Kaap su već 1806. definitivno prisvojili Englezi, i tada počinju intenzivnije naseljavati svoje koloniste. S njima dolaze u znatnom broju i Nijemci, Švedani, Švicarci i pripadnici svekolikih protestantskih sekti (Mursalo 1992: 175–182).

Nakon ukinuća ropstva u britanskom kraljevstvu (1835.) za rad na prostranim plantažama šećera (u Natalu) Englezi novi izvor radne snage nalaze u dovođenju indijskih kolonista (od 1860.)

U namjeri utvrđivanja početaka doseljavanja i približnog broja Hrvata koji danas žive u Južnoafričkoj Republici suočavamo se s istim poteškoćama kao i u drugim useljeničkim zemljama (manjak preciznih statistika, registracija doseljenika prema zemlji iz koje dolazi a ne prema nacionalnosti, različiti kriteriji utvrđivanja nacionalnosti rođenih u iseljeništvu. Najbolji poznavatelj ove problematike bez sumnje je Tvrtko Mursalo, koji na temelju proučavanja arhivskih izvora u Cape Townu i Haagu prva hrvatska doseljavanja smješta na početak druge polovice osamnaestoga stoljeća (Francisko Drago, 1757 i Josip Cigančić, 1758).² Ovakvih pojedinačnih useljavanja tijekom osamnaestoga stoljeća bilo je zacijelo više, iako je ograničavajući čimbenik svakako bila neatraktivnost destinacije, kao i useljenička preferencija građana iz protestantskih zemlja.

I drugi istraživači hrvatskog iseljeništa (Holjevac, Antić) ističu dokumentacijske teškoće u ovakvim razmatranjima. Ipak, Derado i Čizmić, 1982 poimenice spominju prve Bračane stigle na ove prostore. Uglavnom može se reći da je useljavanje Hrvata sve do otkrića zlata i dijamanata bilo pojedinačno, neorganizirano i profesionalno raznoliko (poljoprivredni i građevinski polovi, rudarstvo, sitna trgovina, mali obrt). Mursalo navodi da je 1886. u pokrajini Transvaal bilo oko 200 pripadnika hrvatske narodnosti, a u koloniji Cape točno 229 austrougarskih državljana (koji zacijelo svi nisu Hrvati, iako je naših bilo i među popisanim «Talijanima»³).

Osjetan pomak u doseljavanju nastaje pronalaskom zlata i dijamanata u pokrajinama Cape i Transvaal, kako iz drugih zemalja tako i iz Hrvatske. To se lijepo vidi i iz putopisa češkog liječnika dr Emila Holoba, koji je pokraj devetnaestoga stoljeća višekratno boravio u Africi. Prema pisanju Laušića i Antića (2000) izvatke iz njegove knjige u kojoj opisuje svoje posljednje putovanje (1883.–1887.) djelomično je preuzimala *Naša sloga*, list koji je na hrvatskom izlazio u Trstu. Tako tamo na jednom mjestu piše: «U Kimberliju imade mnogo naših Istrana-Hrvata koji su tamo došli da poštenim svojim trudom i radom u tih dijamantnih rudokopih zasluže koju svoticu novca, što je mnogima u istinu kako čujemo i za rukom pošlo».⁴

Dvojbena točnost podataka o tamošnjoj hrvatskoj dijaspori jednako je vidljiva iz ovih Holobovih «mnogo» (?), kao i iz navoda iz članka zagrebačke pravaške Hrvatske domovine⁵ po kojem su molbu afričkih Hrvata upućenu bečkoj Vladi («da se Pretoriju pošalje konzula ili da se konzulat povjeri kojem tamošnjem Hrvat»⁶) tijekom samo četrdeset i osam sati potpisalo više od četiri stotine Hrvata. Dvojbena je utoliko veća, jer uvaženi statističar Josip Lakatoš tvrdi da je tada Hrvata u Južnoj Africi moglo biti najviše 200–250. Antić (1991) dopušta mogućnost da ova nepodudarnost dolazi i zbog hrvatskog doseljavanja iz drugih zemalja, unatoč činjenici što za ovo «ne nalazimo uporište ni u dokumentima ni u literaturi»⁶). Tamošnji hrvatski iseljenik Stjepan Blagus

² Tvrtko A. MURSALO, *Hrvati u Južnoj Africi*, Župne vijesti 10, Johannesburg 1984., 9.

³ Tvrtko A. MURSALO, *In Search of a Better Life. A Story of Croatian Settlers in Southern Africa*, Johannesburg 1981., 89.

⁴ Emil HOBOL, *Od Capstadta u zemlju Mašukulumba*, ulomak *Naša sloga*, Trst, 17.4.1890.

⁵ *Hrvatska domovina*, Zagreb, 10.10.1899

⁶ Ljubomir ANTIĆ, «Hrvati u Africi», *Večernji list*, Zagreb, 30.12.1990.

procjenjuje (1929): «Naša jugoslavenska kolonija u čitavoj Južnoj Africi uključujući i Rhodesie broji oko 2000 duša, od kojih su 95 posto Hrvati»⁷. Par godina poslije drugi izvor će taj broj povećati za skoro tisuću⁸, a treći da daljnju tisuću⁹.

«Teško je bez vjerodostojnih izvora opovrgnuti i procjene od 3500–4000 hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka neposredno uoči Dugoga svjetskoga rata, jednako kao i današnju brojku od šest ili sedam tisuća» (Laušić, Anić 2000: 55). Ako i ne znamo točan broj, prema evidencijama župnih ureda i onih u Veleposlanstvu Hrvata je najviše u Johannesburgu i Pretoriji, znatno manje u Cape Townu i Durbanu, iako ih ima i u drugim mjestima (Vanderbilparku, Pinetownu, Stellenboschu, Pietermaritzburgu, Westvilleu, Roodeportu, Brakvanu i još nekim manjim mjestima).

Unatoč relativno velikoj raštrkanosti iseljenika hrvatskog podrijetla u ovoj golemoj zemlji, što je bez sumnje smanjivalo mogućnosti boljeg nacionalnog organiziranja zajedničkog života, sličan ili identičan društveni i materijalni položaj upućivao ih je jedne na druge. Da dijele zajedničku sudbinu dobro se vidjelo u njihovoj plebiscitarnoj podršci Burima u Englesko-burskim ratovanjima, držeći sličnima njihovo položaj s hrvatskim u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Radi te iste države iz koje su otišli, svejedno su tijekom Prvoga svjetskog rata smatrani sumnjivim neprijateljima. S austro-ugarskom putovnicom bili su na neprijateljskoj strani Južnoafričke Unije, netom formirane 1910. pod britanskim protektoratom. Trpjeli su i uhićenja, izgone i maltretiranja svake vrste. Ubojstvo i ranjavanje hrvatskih zastupnika u beogradskoj Skupštini (1928.) i s tim u vezi iskazivanje hrvatskih nacionalnih osjećaja ni u staroj ni u novoj domovini ne donosi im koristi. Tijekom Drugoga svjetskog rata zbog NDH-a i izbjegličke jugoslavenske vlade u Londonu, opet su sumnjivi; opet su na krivoj strani. Slično kao i u drugim iseljeničkim sredinama, službena jugoslavenska politika i ovdje je sustavno, javno i tajno, radila na razbijanju hrvatskog nacionalnog okupljanja sumnjičenjem ogovaranjem, prijetnjama i različitim drugim oblicima zatamljivanja nacionalne svijesti i hrvatskog nacionalnog identiteta. Nakon Drugoga svjetskog rata, prvenstveno zbog dolaska novih, mahom mlađih doseljenika, koji su iz domovine donijeli svježe uspomene na gašenje nacionalnih osjećaja i suzbijanje nacionalnog organiziranja i udruživanja, a poglavito nakon hrvatskog osamostaljenja i Domovinskog rata, sustavno se radi na aktiviranju i afirmiranju nacionalnih društava i organizacija (Hrvatsko društvo u Južnoj Africi, Nogometni klub Croatia, Hrvatska zajednica Južna Afrika- HZJA/CASA, Hrvatska gospodarska komora CCC i drugi).

Na tragu ovih nastojanja, ili točnije sukladno njima, djeluje i Hrvatska vjerska zajednica- Župa sv. Jeronima u Johannesburgu, sa svojim glasilom Župne vijesti. Godine 1991. na poziv Pastoralnog vijeća u prostorijama Hrvatske vjerske zajednice u Houghtonu osnovan je i hrvatski Caritas sa svojim predstavništvom u Pretoriji, Durbanu i Cape Townu.

⁷ Stjepan BLAGUS, *Obzor*, Zagreb, 20.8.1919

⁸ *Novi iseljenik*, Zagreb, br. 5, 1936.

⁹ *Jutarnji list*, Zagreb, 5.8.1938.

Južnoafrička Republika bila je 54. država po redu koja je 2. travnja 1992. priznala nezavisnost i suverenitete Republike Hrvatske. Hrvatsko veleposlanstvo u Pretoriji uspostavljeno je 1995. (prvi veleposlanik T.A. Mursalo), a nekoliko mjeseci poslije gđa Mxakato-Diseko imenovana je južnoafričkom veleposlanicom u Hrvatskoj sa sjedištem u Beču. Uspostavljenim diplomatskim odnosima između dviju zemalja unaprijeđen je i društveni položaj naših iseljenika.

Među hrvatskim iseljenicima u Južnoafričkoj Republici bilo je, a ima i sada, veoma istaknutih, uglednih i uspješnih pojedinaca i obitelji. Takvi su među vlasnicima poduzeća i trgovina Marušić, Živković, Mursalo, Lisica, Maslov, Lovrić, Markovina, Blagović, Blažević, Murković, Mandušić, Višić, Perković, Jasprica i drugi, te ugledne imućne obitelji- Alfirević, Sinović, Jojić, Vrdoljak, Babaja, Baleta, Juričić. Tu svakako spadaju i odvjetnici i pravnici- Šutej, Sužević, liječnici- Fanjek, Dobronić, Zembić, inženjeri-Volf, Bašić, Kuljiš, Maček i drugi. Svi ovi, i još mnogi nespomenuti ugledni iseljenici hrvatskog podrijetla, sigurno će imati vjerne sljedbenike u mladoj generaciji koja se tek školuje (prije desetak godina se samo na Witwatersrandskom sveučilištu u Johannesburgu na različitim fakultetima uspješno školovalo više od šezdeset studenata potomaka naših iseljenika. Od te se mladosti s pravom mnogo očekuje.

3. PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je bio prikupiti empirijske podatke o očuvanosti nacionalnog identiteta hrvatskih iseljenika poslije višegodišnjeg boravka u stranoj sredini, njihovoj informiranosti o zbivanjima u staroj domovini, zadovoljstvu postignućima u iseljeništvu, te eventualnim namjerama povratka u domovinu, odnosno investiranja u njoj.

Umjesto testiranja nekog teorijsko-hipotetičkog okvira, koji se inače redovito podrazumijeva u sličnim istraživanjima, mi smo naprosto željeli utvrditi neke polazne činjenice na temelju kojih bismo tek naknadno mogli uspostaviti taj okvir. Takav postupak opravdavamo time što ovakvih ili sličnih istraživanja u ovim sredinama i na ovim uzorcima ispitanika do sada nije bilo. Naime, osim šturih podataka o ovim našim iseljenicima objektivnih smo podataka imali vrlo malo, pa se predmet istraživanja sastojao u utvrđivanju opće slike stanja, a posebno su nas interesirale moguće sličnosti i razlike u dvije zemlje na dva različita kontinenta.

Anketnim smo istraživanjem htjeli utvrditi koliko se oni i poslije višegodišnjeg izbjivanja s ovih prostora osjećaju sastavnim dijelom hrvatskog etniciteta, koliko im je očuvan etnički/nacionalni identitet.

Problem istraživanja mogao bi se odrediti ovako:

1. Utvrditi osnovne veličine i smjerove odgovora na anketna pitanja iz ciljeva istraživanja, i
2. Utvrditi sukladnost, odnosno nesukladnost odgovora na ista pitanja u dva različita socijalna konteksta (Čile i Južnoafrička Republika)

4. UZORAK I POSTUPAK ISTRAŽIVANJA

Za ispitivanje kongruentnosti anketnih odgovora hrvatskih iseljenika u Čileu i Južnoafričkoj Republici koristili smo rezultate istraživanja provedenih istom metodom anketnog upitnika, po istom metodološkom ključu ali u različitom vremenskom razdoblju i različitim pristupom¹⁰. U uvodu anketnog upitnika istaknut je cilj i svrha istraživanja. Anketni upitnik ispitanicima u Čileu odašiljan je u pismenom obliku (poštanskim putem i putem interneta) i samo na španjolskom jeziku, budući smo prethodno bili upoznati s činjenicom da većina iseljenika i njihovih potomaka ne zna hrvatski jezik. U Južnoafričkoj Republici je provedeno terensko istraživanje i anketni upitnik dijeljen je ispitanicima na hrvatskom jeziku.

Anketni upitnik sastavljen je od kombinacije pitanja otvorenog, zatvorenog tipa, te pitanja sa višestrukim odgovorima. Strukturalno je podijeljen na tri cjeline.

Prvi dio odnosi se na sociodemografska obilježja ispitanika: dob, spol, obrazovanje, državljanstvo, bračno stanje, vjeroispovijest, zanimanje. Drugi dio odnosi se na obilježja izraženosti etničkog identiteta: samoidentifikaciju, poznavanje i komuniciranje na hrvatskom/materinjem jeziku, članstvo i osobno sudjelovanje u iseljeničkim društvima. Treći dio upitnika odnosi se na položaj ispitanika u Čileu/Južnoafričkoj Republici, na njihove želje za povratak u domovinu, njihov stav o Hrvatskoj, i zadovoljstvo postignutom suradnjom Hrvatske i iseljeničstva. Posljednje pitanje u upitnika ostavljeno je na raspolaganju samim ispitanicima ukoliko su bili voljni dati svoj komentar u obliku prijedloga, preporuka, sugestija i sl.

Podaci dobiveni ovim istraživanjima uzimaju se kao preliminarni, budući uzorci ispitanika nisu reprezentativni pa se stoga podaci ne uzimaju konačno niti se pojedine tvrdnje generaliziraju na razinu općeg, ukupnog mišljenja iseljeničke populacije. Unatoč nereprezentativnosti uzorka, nejednakom broju ispitanika, različitim vremenskim dimenzijama u kojima su se istraživanja provodila ovakva analiza ima višestruku korist.

Empirijska istraživanja o hrvatskom iseljeničkom korpusu poglavito u prekoceanskim zemljama su rijetka i neuobičajena, pa je stoga ova analiza dvaju empirijskih istraživanja neminovna kako bi se došlo barem do početnih spoznaja o postojanju/nepostojanju hrvatskog etničkog/nacionalnog identiteta u ovim udaljenim zemljama na različitim kontinentima. Također predstavlja skromnu ali solidnu osnovu za buduća terenska istraživanja, metodološki dotjeranija, te pruža koncept za formulaciju stavova o problemu iseljeničke populacije prekoceanskih zemalja.

U empirijskom dijelu istraživanja željeli smo dobiti odgovore na nekoliko pitanja:

1. Možemo li govoriti o postojanju/nepostojanju etničkog identiteta?
2. Na koji način se izražava etnički/nacionalni identitet?
3. Koji čimbenici utječu na gubljenje ili održavanje etničkog identiteta?

¹⁰ Empirijsko istraživanje o Hrvatima u JAR provedeno je 1995. godine. Rezultati istraživanja objavljeni u knjizi A.Laušić, J.Anić, *Južna Afrika i Hrvati*, 2000, dok je istraživanje o Hrvatima u Čileu provedeni 2003. godine u sklopu magistarske disertacije, M.Perić, *Obrasci transformacije identiteta hrvatskih iseljenika u Čileu*.

4.1 Osnovne karakteristike uzorka

Kao osnovni parametri sociodemografskog aspekta strukture uzorka uzeti su: mjesto rođenja, spol, dob, bračno stanje, stupanj obrazovanja, državljanstvo ispitanika.

Tablica 1. Država rođenja ispitanika

DRŽAVA ROĐENJA	JUŽNOAFRIČKA REP.	ČILE
ČILE/JAR	14.1	82.5
HRVATSKA	85.9	17.5
UKUPNO	100.0	100.0

Tablica 2. Spol ispitanika

SPOL	JUŽNOAFRIČKA REPUBLIKA	ČILE
MUŠKARCI %	63.4	56.2
ŽENE %	36.6	43.8
UKUPNO	100.0	100.0

Tablica 3. Dob ispitanika

DOB	JUŽNOAFRIČKA REPUBLIKA	ČILE
Do 35	36,0	21,0
36–60	42,2	41,5
Više od 60	21,8	37,5
UKUPNO	100.0	100.0

Tablica 4. Bračno stanje ispitanika

BRAČNO STANJE	JUŽNOAFRIČKA REPUBLIKA	ČILE
Neoženjen/neudata	21,8	25,0
Oženjen/udata	68,6	68,7
Razveden/a	4,9	1,3
Udovac/a	4,7	5,0
UKUPNO	100.0	100.0

Tablica 4. Stupanj obrazovanja ispitanika

STUPANJ OBRAZOVANJA	JUŽNOAFRIČKA REPUBLIKA	ČILE
OSNOVNA ŠKOLA	17,7	6,2
SREDNJA ŠKOLA	47,2	16,3
VIŠA ŠKOLA	17,5	21,3
FAKULTET	17,6	56,2
UKUPNO	100,0	100.0

Tablica 5. Državljanstvo ispitanika

DRŽAVLJANSTVO	JUŽNOAFRIČKA REPUBLIKA	ČILE
JUŽNOAFRIČKO/ČILEANSKO	11.8	71.2
HRVATSKO	60.7	10.0
DVOJNO	24.8	18.8
DRUGO	2.7	0.0
UKUPNO	100.0	100.0

U strukturi uzoraka dviju ispitivanih skupina uočavamo razlike i sličnosti. Dvije ispitivane skupine razlikuju se po mjestu/državi rođenja, obrazovanju i državljanstvu, a slične su po dobi, spolu i bračnom stanju. Mali broj ispitanika iz Čilea je rođeno u Hrvatskoj, dok je u Jar-u najviše ispitanika rođeno u Hrvatskoj, a samo manji broj u Jar-u. U uzorku ispitanika iz Jar-a najveći broj njih ima srednjoškolsko obrazovanje dok u Čileu najveći broj ima fakultetsko obrazovanje. U Jar-u najveći broj ispitanika ima hrvatsko državljanstvo, a u Čileu čileansko državljanstvo. Dva uzorka ispitivanih skupina su slična po spolu, dobi i bračnom statusu, pa je u obje ispitivane skupine veća zastupljenost muškaraca, najviše ih je u dobnom razredu između 35–60 godina i najveći broj ispitanika u obje ispitivane skupine su oženjeni.

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

5.1 Očuvanost etničkog/nacionalnog identiteta

Očuvanost etničkog identiteta iseljenika proučavali smo uzimajući u obzir nekoliko etničkih markera: poznavanje materinjeg jezika, osobni osjećaj iseljenika o vlastitom identitetu, institucionalni i neinstitucionalni oblik etničkog zajedništva, kulturna obilježja etničke grupe.

Jezik je jedan od bitnih markera etničkog identiteta. Ryan (1979) govori da je jezik glavni simbol identiteta grupe. Rosenberg (1992) pak tvrdi da se etnički identitet i jezik ne moraju poklapati te da se sve manje poklapaju.

Između dviju istraživanih skupina uočavamo razliku na relaciji etnički identitet-materinji jezik. U Čileu 41.3 % ispitanika ne poznaje materinji jezik, a 56.2 % ispitanika ne komunicira na hrvatskom, dok u Južnoafričkoj Republici svi govore materinji jezik od toga 78.9 % ispitanika se izjasnilo da ima odlično znanje hrvatskog jezika u govoru i pismu.

Razlog ovoj kontradikciji na relaciji materinji jezik-etnički identitet između dviju ispitivanih skupina nalazimo u različitom iseljeničkom generacijskom kodu, pa je u ispitivanoj skupini Južnoafričkih Hrvata preko 85% ispitanika rođeno u Hrvatskoj, dok je u Čileu situacija dijametralna, pa je svega 10 % rođeno u Hrvatskoj, a 82.5% u Čileu.

Također u Južnoafričkoj Republici 60% ispitanika u kući svakodnevno govori hrvatski, a u Čileu 6.3% ispitanika. Djeca iseljenika u Čileu, sada već četvrta i peta generacija ne govore i ne znaju materinji jezik, dok 45 % djece ispitanika Južnoafričke Republike komunicira na hrvatskom jeziku u kući, sa roditeljima. Gubljenje materinjeg jezika u Čileu objašnjavamo činjenicom velikog broja miješanih brakova i visokom ženidbenom asimilacijom-amalgamacija. Uzroke dalje pratimo u procesima socijalizacije primarne i sekundarne, kroz obitelj i sistem školovanja. Visok je stupanj sklapanja brakova Hrvata sa Čileankama, potom Argentinkama, Bolivijankama i Indijankama¹¹ Unutar miješanih brakova u kojima je otac, glava kuće uglavnom skrbio materijalno za obitelj, te time bio spriječen provoditi vrijeme sa djecom, majka je bila odgovateljica. Unutar takvih obitelji rijetko se govorio hrvatski. Kroz sistem školovanja i čileanski obrazovni sustav prenosile su se zajedničke norme i vrijednosti djeci svih useljeničkih skupina. Ako se pozovemo na Durheima (1981) koji je smatrao da je glavna funkcija obrazovanja prenošenje normi i vrijednosti društva možemo lako uočiti kako upravo u školi dijete ulazi u interakciju sa ostalim pojedincima pripadnicima drugih useljeničkih skupina, na osnovu pravila, a to ih iskustvo nadalje priprema za interakciju s pripadnicima društva kao cjeline. Putem čileanskog obrazovanja postignuta je integracija djece hrvatskih iseljenika u čileansko društvo. U Jar-u je situacija znatno drugačija budući je većina iseljenika došla poslije Drugoga svjetskoga rata, uglavnom su homogene hrvatske obitelji sa nižim stupnjem sklapanja brakova sa članovima/icama drugih etničkih skupina i među njima je bilo snažno djelovanje hrvatske katoličke župe.

Osobni identitet pojedinca koji se izražava kroz autoidentifikaciju i identifikaciju važniji je etnički marker. Kako pojedinac sebe vidi ili definira, s kojom etničkom kategorijom se identificira. Na pitanje o osjećaju hrvatskog podrijetla 58.8 % ispitanika iz Čilea odgovorilo je da su se uvijek osjećali Hrvatima, dok je 22.5 % ispitanika odgovorilo da im je puno važniji osjećaj za novu domovinu. U Južnoafričkoj Republici 90 % ispitanika je izjavilo da su se uvijek osjećali Hrvatima, a samo 1.5 % se smatra Južnoafrikancima.

Institucionalni oblik etničkog zajedništva očituje se kroz članstvo u etničkim društvima i organizacijama kroz koje se promoviraju zajednički etničkih interesa zajednice. Preko 50% ispitanika Južnoafričke Republike i preko 60% ispitanika iz Čilea članovi su različitih hrvatskih etničkih društava. U JAR su iseljenici članovi Hrvatske zajednice Južne Afrike HZJA (CASA). Unutar nje djeluje grupa za socijalni rad, grupa

¹¹ U razdoblju od 1878-1992 od ukupno 600 sklopljenih brakova na sjeveru Čilea/Antofagasta 270 brakova bilo je sklopljeno između Hrvata/ica sa vlastitom nacionalnom skupinom, 301 brak sa Čilancima/ama i 29 brakova sa ostalim iseljeničkim skupinama. (prema podacima VJERA Zlatar Montan, *Imigracion Croata en Antofagasta*, 2002). Na području Punta Arenasa od godine 1890-1896 od ukupno 334 sklopljena braka 55 brakova je sklopljeno između Hrvata i Čileanki. Potom sljede brakovi Hrvata sa Španjolkama, Argenitinkama i sl (JORGE Mihovilovic Kovacic, GERONIMO Drpic Sanhuzea, »Matrimonios efectuados por Yugoslavos, Austriacos inscritos en el registro civil de Punta Arenas desde sus incios en 1885 hasta 1910, *Useljavanje u Magallanes*, Punta Arenas, 1986, 26-29)

za informiranje, grupa za kulturnu aktivnost, grupa za športsku aktivnost, te zajedničke službe¹². U Čileu su iseljenici članovi Hrvatskog doma, Tamburaškog društva, Čileansko-hrvatskog instituta, Društva hrvatskih žena i sl.¹³

Kulturna obilježja – izražavanje identiteta kroz običaje i vrijednosti etničke zajednice bitan su marker etničkog identiteta. Dok se u Južnoafričkoj Republici na samom vrhu ljestvice etničkih vrijednosti nalazi poštivanje etničkih vjerskih običaja i navika (svetkovanje blagdana, odlazak u crkvu, slavljenje imendana) u Čileu se pripremaju nacionalna jela, a unutar obitelji čuvaju se knjige, novine i pisma rodbine iz domovine. U Čileu na dnu ljestvice etničkih vrijednosti ispitanici stavljaju poštivanje hrvatskih nacionalnih običaja, dok u Južnoafričkoj Republici posjedovanje i čuvanje hrvatskih knjiga i časopisa.

I ovdje uočavamo kontradikciju između dviju skupina na relaciji etnički identitet-kulturna obilježja. Ovo objašnjavamo činjenicom da je među iseljenicima u JAR bilo snažno djelovanje hrvatske katoličke župe. Naime 1969 godine utemeljena je Hrvatska vjerska zajednica Župa sv. Jeronima u Johannesburgu koja je permanentno radila na vjerskom i kulturnom radu među iseljenicima. Okupljala je iseljenike, održavala sv. mise na hrvatskom jeziku i izdavala svoj bilten «Župne Vijesti»¹⁴. U Čileu nije bilo hrvatskih katoličkih župa, te varijable etničnost i religijska pripadnost nisu u korelaciji. Etničnost se izražava kroz pripremanje dalmatinskih jela te čuvanje pisama rodbine iz domovine i hrvatskih knjiga.

5.2 Komunikacija i veze sa domovinom

Za očuvanje i održanje kontinuiteta etničkog identiteta bitne su veze i kontakti ispitanika sa domovinom putem raznih medija ili rodbinskih veza koje su često spona između iseljenika u imigrantskoj zemlji i domovine. U Čileu 42.5 % ispitanika kontaktira sa rodbinom u domovini putem telefona, pisama ili e-mail-a, dok u Južnoafričkoj Republici 71 % ispitanika ima rodbinu u domovini te sa njima redovito komunicira ili se dopisuje. Po procjenama ispitanika stupanj obaviještenosti o stanju i događajima u domovini je uglavnom zadovoljavajući. U Južnoafričkoj Republici je 32.4% ispitanika odlično informiran, a 62.7 % su uglavnom dobro informirani, dok ispitanici u Čileu njih 56.3% tvrde da su uglavnom upoznati s glavnim događajima u domovini. Informacije o domovini 70% ispitanika u Čileu dobiva putem sredstava javnog informiranja

¹² Djelovanje HZJA sa raznim radnim grupama uglavnom je rad na dobrovoljnoj osnovi. To je organizacija hrvatskih iseljenika koja djeluje na prostoru cijele JAR, financirana je priložima svojih članova i drugim dobrovoljnim priložima. Vidi opširnije u Laušić, Anić: 2000)

¹³ U Čileu i danas djeluje veliki broj hrvatskih iseljeničkih društava. To su uglavnom vatrogasna, kulturna i sportska društva, a zapaženo je i udruživanje intelektualaca hrvatskog podrijetla (Društvo profesionalaca hrvatskog podrijetla, Čileansko-hrvatski institut za kulturu). Vidi opširnije Perić: 2003)

¹⁴ Opširnije ANTE Laušić, JOSIP Anić, 2000: 66-74.

u Čileu, dok u Južnoafričkoj Republici njih 5.6% dobiva informacije preko sredstava javnog informiranja u Južnoafričkoj Republici, te najviše informacija dobivaju putem domovinskog tiska. U Čileu je 20% ispitanika preplaćeno na domovinski tisak: Matica i Slobodna Dalmacija. Zbog nerazumijevanja hrvatskog jezika većina čita iseljeničke novine koje se izdaju na španjolskom jeziku: Male novine-Punta Arenas, Studia Croatica- Buenos Aires. U JAR je 19.7 % iseljenika preplaćeno na domovinski tisak. Većina samo prigodno kupuje i čita domovinski tisak, ali svaki peti (19,4%) svoju informiranost duguje izvornim obavijestima iz domovine.

Individualne preferencije ispitanika vidljive su iz njihovog navođenja najznačajnijih osoba iz javnog ili političkog života Hrvatske ili Hrvata u Čileu/Južnoafričkoj Republici. Ispitanici iz Južnoafričke Republike percipiraju kao ključne osobe u Republici Hrvatskoj, bivšeg predsjednika Hrvatske Franju Tuđmana (tada aktualnog predsjednika) i kardinala dr. Franju Kuharića. Spominju i Šarinića, Stipu Mesića, Matu Bobana, Paragu, Budišu, Bobetka. U JAR-u najviše cijene fra Veselka Grubišića, fra Marijana Zlovčera, Antu Odaka i Jozu Maslova

Ispitanici iz Čilea na prvo mjesto stavljaju Stipu Mesića, a na drugom Mirku Jozića nogometnog trenera, ali i Franju Tuđmana kao i premijera Ivicu Račana. Spominju i Ivu Sanadera, Matešića, Matu Arlovića, Gorana Granića, Dražena Budišu. Također spominju i Borisa Marunu i djelatnicu Matice iz Splita Branku Bezić Filipović. Od crkvenih autoriteta na prvom mjestu je Franjo Kuharić, potom Josip Bozanić i Vladimir Stanković. Veći broj mladih navodi imena iz sportskog života: Janica Kostelić, Goran Ivanišević, Zvonimir Boban, Robert Prosinečki, Davor Šuker, Miroslav Blažević. U Čileu najviše cijene od crkvenih ličnosti biskupa Alejandra Goića i Vladimira Borića Crnošija, iz političkog života Carlosa Mladinića, ministra poljoprivrede, Radomira Tomića, bivšeg ministra vanjskih poslova, Scarpu Mladinića Tomasa, domokršćanskog političara. Naveli su i imena sveučilišnih profesora: Čedomil Goić, Ernesto Livačić, Erick Goales, Sergio Laušić, Scarpa Antonio, Andres Rajević, Jorge Razmilić. Tu su i imena iz predsjedništva hrvatskih iseljeničkih udruga iz Čilea: Jorge Goić, predsjednik Sokola u Punta Arenasu, Patricia Buos, predsjednica Cluba Croata, Marcos Yokasević, predsjednik Cluba Croata Porvenir, Margarita Mihovilović Perić, urednica Malih novina, Rita Mladinić Beroš, predsjednica udruge Hrvatska žena. Potom istaknuti čileanski liječnici hrvatskog podrijetla: Antonio Rendić, Smiljan Kukulj, Jose Vukasović, Jorge Mihovilović Kovacic. Gospodarstvenici: Ivan Simunović, Estaban tomić, Tomislav Borić, Ivo Koralaet. Umjetnici: Domingo Mihovilović, kazališni redatelj i književnik, Boris Tocies, pisac, Milan Ivelić, direktor muzeja umjetnosti u Santiagu, Francisko Eterović, pisac i dr. Iseljenici iz Čila upoznati su sa nizom osoba iz političkog, crkvenog i sportskog života Hrvatske. U politici jednake simpatije zauzimaju predstavnici lijevice i desnice. Mladi se poistovjećuju sa svjetski poznatim hrvatskim sportašima. Dobro su upoznati i informirani o svim poznatim i ključnim Čileancima hrvatskog podrijetla, čija imena i funkcije s ponosom ističu. Iz njihovih odgovora možemo zaključiti da su potomci hrvatskih iseljenika na značajnim društvenim pozicijama, te da su dobro integrirani unutar čileanskog društva. Više od trećine ispitanika (37,3 %) iz

JAR nije navelo nijedno ime. Ostalima su kako je naprijed vidljivo značajni autoriteti povijesne veličine. Kao ključne osobe u JAR navode većinom osobe vezane uz hrvatski katolički centar.

5.3 Zadovoljstvo iseljenika životom u novoj domovini i želja za povratkom

Životom i postignutim položajem u Čileu je sasvim zadovoljno 53.8% ispitanika, dok samo 3.8% nije zadovoljno. Ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na kontrolirane nezavisne varijable. U prosjeku stupanj zadovoljstva je podjednak. Slična situacija je i u Južnoafričkoj Republici pa je više od 40% ispitanika sasvim zadovoljno, dok 8,5 nije zadovoljno. Ovdje se pokazala statistički značajna razlika samo u funkciji dužine boravka. Naime ispitanici s dužim boravkom u Južnoafričkoj Republici su zadovoljniji u statistički značajnoj mjeri.

Hrvatsku kao mjesto življenja izabralo bi 30% ispitanika iz Čilea iz raznih motiva: dobra klima, lijepa priroda, zbog korijena, jer je to njihova domovina, jer u Hrvatskoj imaju rodbinu, jer su rođeni u Hrvatskoj, nostalgija i sl. Ipak samo 5% ispitanika ozbiljno se priprema za povratak u Hrvatsku. U Južnoafričkoj Republici 54.9 % ispitanika bi izabrali za mjesto življenja Hrvatsku, ponajviše zbog osjećaja pripadnosti i nostalgije, a 43.7 % ih ozbiljno razmišlja o povratku.

5.4 Mišljenje iseljenika o Hrvatskoj i djelotvornosti njihovih međusobnih veza

Najveći broj ispitanika 62,5 % u Čileu složilo se sa tvrdnjom da bi domovina prema iseljenicima trebala više skrbiti i imati tješnje veze, ali nisu sigurni je li moguće uspostaviti takvu suradnju. Izjasnili su se da bi iseljenici trebali biti most suradnje između nove i stare domovine. Ispitanicima su važni kontakti s Hrvatskom. Smatraju da bi se trebao uspostaviti bolji i kvalitetniji odnos među njima, bez političkih polemika iz prošlost. U Južnoafričkoj Republici najveći broj ispitanika 55,6 % smatra se nekompetentnima za davanje ocjene o tom pitanju. Zadovoljno je samo 8.55 % ispitanika. Svjesni poslijeratnog položaja u Hrvatskoj veći broj ispitanika smatra da ratom ugrožena zemlja ima prioritarnijih zadaća od brige za iseljenicima. Statistički značajne razlike s obzirom na kontrolne varijable nema u nijednoj skupini ispitanika

5.5 Prijedlozi i sugestije ispitanika

Na kraju anketnog upitnika ispitanicima je ostavljen slobodan prostor da napišu svoje komentare, sugestije prijedloge. Izdvajamo nekoliko mišljenja ispitanika iz Čilea i JAR-a.

5.5.1 JUŽNOAFRIČKA REPUBLIKA

5.5.1.1 Sukob stare i nove emigracije

Poručujem svim ljudima u Hrvatskoj koji se žele otisnuti u bijeli svijet za boljim životom, da se ne zavaravaju da je ovdje u jar-u emigracija povezana i od pomoći. Mladi emigrant je potpuno prepušten samom sebi i neće mu biti pružena pomoć stare emigracije. Zar nismo Hrvati u «Bijelom svijetu»? Ovdje u JAR-u nemamo svoga predstavnika iz Hrvatske (ne Bosne jer je ona država za sebe), a jako je potreban. (Ispitanik, 1945. godište, Johannesburg)

Mislila sam da je emigracija jedna čvrsta i složna zajednica, ali sam bila u velikoj zabludi, jer ovdje u JAR-u kao da nismo svi Hrvati. Nema razumijevanja ni pomoći od stare emigracije i za njih smo svi mi novi emigranti «komunjare». Želja mi je da ovdje dođe čovjek iz Hrvatske kao naš predstavnik, jer ovaj kojega sada imamo i koji je imenovan kao naš predstavnik je iz Bosne i Hercegovine rodom i ne mogu ga smatrati svojim predstavnikom samim tim što je Herceg Bosna sada priznata država za sebe. (Ispitanica, 1957. godište, Johannesburg)

5.5.1.2 Nostalgija za domovinom

Rodoljub sam svoje domovine ali poštujem i zemlju u kojoj sam već 30 godina ali sam još uvijek Hrvat i čeznem za starim krajem jer tamo sam rođen pa bi tamo i umro. To bi mi bila želja, ali šta dragi Bog da. (Ispitanik, 1939. godište, Germinston)

Veći dio života sam provela u tuđini a moje srce je i dalje u domovini Hrvatskoj i živim s njom. (Ispitanica, 1909. godište, Johannesburg)

5.5.1.3 Želje i potrebe iseljenika

Što prije omogućiti suradnju iseljenika i domovine preko hrvatskog diplomatskog predstavnika u Južnoafričkoj Republici koja ga još uvijek nema. Tim bi se uspostavila suradnja (gospodarska, kulturna) između dviju zemalja (Ispitanik, 1929. godište, Durban)

Što prije naše postanstvo da štiti nas Hrvate u svakom pogledu: političkom, društvenom i gospodarskom, osobito za buduće mlade generacije. (Ispitanik, 1945. godište, Durban)

Željela bi da se što prije ustoliči naša Hrvatska Ambasada u Africi, koja bi bila jaka spona između nas, iseljenika i naše domovine (Ispitanica, 1937. godište, Johannesburg).

Druga generacija ne razumije u potpunosti cijelu situaciju u Hrvatskoj utoliko više jer sama udaja za stranca i djeca više ne govore hrvatski jezik, nemaju ga mogućnosti naučiti. (Ispitanica, 1952. godište, Johannesburg)

5.5.1.4 Povratak i mogućnost zapošljavanja

Uspostavljanje neovisne i slobodne Republike Hrvatske na svojim su leđima iznijeli su Hrvati u domovini. Dijaspora je pomagala financijski, moralno, diplomatski, lobistički. Sada je potrebno da se dio dijaspore uistinu vrati u domovinu, jer će to ubrzati u velikoj mjeri obnovu zemlje i razvoj gospodarstva. No ovo se mora shvatiti istinski iskreno, i provoditi sustavno, a ne samo za političke parole, a zapravo raditi protiv, kako bi se održale zauzet pozicije moći u domovini i eliminiralo konkurenciju kvalitetnih ljudi. Nemojmo završiti na mediokritetima iz doba Jugoslavije i komunizma, jer znamo kamo to vodi. Naša dijaspora ima kapital, ali ne zaboravimo da su njezino znanje, iskustvo, radne navike, poslovne veze itd. Još veći kapital, koji se uglavnom podcjenjuje i ignorira. Ljude iz dijaspore treba stimulirati na povratak, da budu stvarno fizički prisutni u domovini. Držim da na tome nije mnogo učinjeno jer u domovini svatko čuva svoju stolicu kao za onih vremena. (Ispitanik, 1968 godište, Johannesburg).

Većina nas iseljenih Hrvata naučeni smo na dinamičan i efikasan tempo života i rada. Jedan od glavnih uvjeta našeg povratka u domovinu s ekonomskog gledišta je stabilnost, kao na primjer da se zakoni ne mijenjaju preko noći, da se uvjeti poslovanja unaprijed znaju, da su porezne stope otprilike kao na zapadu tj. da država ne oguli čovjeka do kosti, kao što je bilo u staroj Jugoslaviji, i da radnik koji ne zna raditi, ili je lijenčina, izgubi posao. U novoj Hrvatskoj za parazite i monopoliste, po mojem mišljenju, nema mjesta» (Ispitanik, 1963 godište, Johannesburg).

Komentare ispitanika podijelili smo tematski na četiri dijela. Uočavaju se problemi: sukob stare i nove emigracije, nepostojanje diplomatskog predstavnika, nemogućnost učenja hrvatskog jezika, slaba obaviještenost i neznanje poglavito druge generacije o zbivanjima i događajima u domovini. Kod ispitanika je primjetan snažan rodoljubni osjećaj prema domovini. Naglašena je potreba ispitanika za povratkom u domovinu, te njen oporavak i ekonomsko osnaživanje kroz iseljenički kapital. Smatraju da njihov rad i iskustva stečena u JAR-u mogu biti dragocjeni za Hrvatsku.

5.5.2 ČILE

5.5.2.1 Ponosni na hrvatske korijene

Mene i moju obitelj oduševljava Hrvatska. Imali smo sreću da je upoznamo i da se divimo njezinim prirodnim i arhitektonskim ljepotama. I moja majka je putovala da upozna zemlju svojeg oca, a išao je i moj brat. U našoj kući se nalazi hrvatska zastava na istaknutu mjestu. U Punta Arenasu se svi

potomci Hrvata identificiraju kao Hrvati, drži hrvatsku zastavu u automobilima, privjescima za ključeve, itd. Skoro 60 % stanovništva u Punta Arenasu hrvatskog je podrijetla ili je u nekoj rodbinskoj vezi s nekom osobom hrvatskog podrijetla u drugom ili trećem naraštaju. Mnogi potomci više ni nemaju hrvatska prezimena, ali nose osjećaj. Takav je slučaj moje kćeri koja ne nosi nikakvo hrvatsko prezime, ali zna mnogo o Hrvatskoj i o svojim rođacima u Mimicama i Splitu. (Ona je začeta kad smo putovali u Hrvatsku, a moja gospođa je zatrudnjela u Mimicama. Tako je moja kći došla iz iste zemlje kao i njezin pradjed Petar Nikola Mimica Tomas. (Ispitanik Punta Arenas, 1965).

Hvala što ste me konzultirali u ovoj anketi. Jako mi se sviđa što sam potomak Hrvata. Moj djed je stigao iz tako dalekog kraja, Hrvatske, približno oko 1912. godine. Zapravo, moja majka Franka Ivičević je više vezana za hrvatsku zajednicu koja postoji tamo u Antofagasti, dok je meni skoro nemoguće vezati se za tamošnje društvo zbog problema s poslom, ali sudjelujem koliko god mogu. U ne baš dalekoj budućnosti volio bih posjetiti te lijepe krajeve i upoznati zemlju u kojoj se rodio moj djed, a nisam je još uspio upoznati. (Ispitanik, Antofagasta, 1975).

Još od djetinjstva su mi otac i stric Mariano Mimica samo pričali o Mimicama, Omišu, Splitu i cijeloj Dalmaciji. Sanjali smo o tom da, kad završimo studije, posjetimo njihovu rodnu zemlju. Ali, nakon što sam diplomirala, udala sam se i nastanila u Buenos Airesu, Argentina. Moji roditelji su posjetili Jugoslaviju 1957. i obišli su je u cijelosti. Onamo su došle živjeti prvo sestre godine 1928. i 1936., a one su nas naučile pjevati. Uvijek sam sanjala vidjeti Split jer znala sam: «Ta divna splitska noć, u luci male barke...» K tome me još tata držao u uvjerenju da me rođa donijela iz Zagreba...Kada sam već bila udovica posrećilo mi se da ostvarim svoj san i dođem u Hrvatsku. Bilo je to 1967., išla sam s kćeri Silvanom. Najdirljiviji osjećaj je bio kad smo se približavale Mimicama i vidjele tablu s imenom mjesta. Ja i Silvana, tek što smo ugledale Hrvoja koji nas je vodio, skoro smo umrle od emocija i radosti. San se ostvario, a Silvana je došla na zamisao da se okupa u Mimicama skačući u more s istog kamena, s kojeg je naš djed Mariano pričao da je to radio u djetinjstvu. (Ispitanica, Punta Arenas, 1926).

Meni kao mladoj djevojci bilo bi drago kad bi nas odrasli više prihvaćali i kad bismo imali vlastite informacije, namijenjene nama preko e-mail-a. Meni bi odgovaralo da mogu kontaktirati s mladima moje dobi u Hrvatskoj, onima koji otprilike imaju moje interese, budući da se stariji, barem do sada, nisu obazirali na nas. Mi smo ovdje već treći naraštaj, i baš bi voljela kada bi mi mogli poslati informacije, da upoznamo Hrvatsku bolje (Ispitanica, Porvenir, 1981 godište)

5.5.2.2 Potreba za učenjem hrvatskog jezika

Čini mi se da su odnosi između Hrvatske i iseljenika još slabi i da se hrvatska svijest iseljenika zadržala zahvaljujući vlastitim inicijativama klubova ili osobnim inicijativama. Prva i najvažnija kulturna prepreka jest hrvatski jezik; vjerujem da bi trebalo biti besplatnih ili subvencioniranih tečajeva jezika za potomke Hrvata u inozemstvu, te da bi se tako otvorili putovi razumijevanja identifikacije s izvornom domovinom. Mislim da bi se obostrana pomoć hrvatske države i iseljenika mogla ostvariti preko stipendija za studij i sveučilišno usavršavanje, pri čem bi mladi stručnjaci koji žele putovati i upoznati Hrvatsku od tamo mogli donijeti znanje (Ispitanik, Concepcion, 1970. godište)

U mojem gradu ima malo Hrvata rođenih u domovini, uglavnom smo drugi treći naraštaj. Jezik se skoro potpuno izgubio. Potrebni su nam hrvatski učitelji svjesni važnosti svojeg posla, a ne da to shvate kao putovanje radi odmora. Programi učenja jezika trebali bi biti prilagođeni svakoj situaciji: udaljenost od matične zemlje, manje gramatike, više konverzacije; općenito neka ta nastava bude ugodna. Takvi bi tečajevi trebali biti usmjereni osoba-ma hrvatskog podrijetla, a ne bi ih trebalo držati u čileanskim školskim ustanovama koje nemaju nikakve veze s Hrvatskom, osim možda imena, i Hrvatska ih ne zanima kao glavna tema (Ispitanica, Iquique, 1926. godište).

Danas je mali broj iseljenika u Čileu rođenih u Hrvatskoj. Veliki broj čine potomci iseljenika u različitim iseljeničkim generacijama: druga, treća, četvrta pa čak i peta generacija. Potomci hrvatskih iseljenika ponosni su na svoje hrvatske korijene. Njihov etnički identitet zasnovan je uglavnom na mitsko-simboličkoj osnovi, pričama i doživljajima njihovih djedova i pradjedova, koje su se sa generacije na generaciju prenosile usmenom predajom. Njihov identitet danas je prepoznatljiv osim na simboličkoj osnovi i u raznim manifestacijskim akcijama unutar iseljeničkih društava (folklor, tamburaška društva i sl.). Jedna od važnih stavki koje ističu je potreba za učenjem hrvatskog jezika koji danas u Čileu rijetki pojedinci govore. Smatraju da im je u tom pogledu nužna pomoć i podrška Hrvatske. Predlažu da se putem sveučilišne razmjene i stipendija studentima i stručnjacima prenesu i razmijene znanja između dvije domovine, te da se na taj način potiče kulturna i znanstvena suradnja, što bi bilo na obostranu korist Hrvatskoj i iseljenicima.

6. ZAKLJUČAK

Istraživanja o očuvanosti hrvatskog etničkog/nacionalnog identiteta hrvatskih iseljenika u Čileu i Južnoafričkoj Republici smatramo preliminarnim. Odgovore ispitanika uzimamo indikativno jer se stavovi i mišljenja ispitanika ne moraju odražavati

na ukupnu iseljeničku populaciju u istraživanim državama. Valjanost iskaza ispitanika je neupitna, kao i sama objektivnost istraživanja. Na rezultate istraživanja je moglo utjecati nekoliko vanjskim okolnostima nametnutih čimbenika: odgovori ispitanika iz Južnoafričke Republike sa pomalo afektivnim predznakom uzrokovali su događaji vezani uz neposredan završetak domovinskog rata, odgovori ispitanika iz Čilea su u većem postotku pristigli putem e-maila nego poštanskim putem, te time ograničili uzorak na informatički pismenu iseljeničku populaciju i dr. Komparacijom dvaju istraživanja u svrhu ispitivanja kongruentnosti odgovora ispitanika dviju iseljeničkih populacija izvodimo sljedeće zaključke:

1. Iseljenička populacija u JAR i Čileu ima nekoliko distinktivnih obilježja: generacijska pripadnost, obrazovanje, vrijeme iseljavanja, dužina boravka u imigrantskoj državi. Ovi čimbenici direktno su utjecali na stupanj očuvanosti nacionalnog/etničkog identiteta iseljenika kao i na način izražavanja istog.
2. Iseljenička populacija u JAR je sastavljena uglavnom od iseljenika pristiglih nakon Drugoga svjetska rata. U JAR je bila čvrsto vezana uz hrvatsku katoličku crkvu koja je bila i glavno društveno središte okupljanja iseljenika. Stupanj očuvanosti nacionalnog/etničkog identiteta među njima je visok. Oni su u visokom postotku hrvatski državljani, znaju i pričaju na materinjem jeziku kao i njihova djeca, te imaju velike pretenzije za povratkom u domovinu. U Čileu je mali broj iseljenika pristiglih nakon Drugoga svjetskoga rata. Većina je rođena u Čileu, i pripadnici su druge, treće pa i četvrte iseljeničke generacije. Oni su uglavnom čileanski državljani, ne znaju i ne komuniciraju na hrvatskom jeziku, a i mali broj je onih koji bi se vratili u domovinu.
3. Unatoč naprijed navedenim distinktivnim obilježjima nalazimo kongruentnost/suglasnost u odgovorima na pitanja: članstvo u udrugama, stupanj zadovoljstva postignutim u imigrantskoj državi, očuvanost etničkih običaja unutar obitelji, informiranost o zbivanjima u Hrvatskoj. Ovi odgovori govore nam o postojanju jake etničke jezgre kod obje ispitivane populacije.
4. U obje iseljeničke populacije nalazimo veliki broj članova hrvatskih iseljeničkih društava putem kojih manifestiraju svoju etničku/nacionalnu pripadnost. U JAR je hrvatska katolička crkva glavni inicijator okupljanja iseljenika, dok je u Čileu većina iseljeničkih društava nastala samoinicijativno željom iseljenika kako bi očuvali svoj etnički identitet. Oni su uglavnom intelektualci, pa i njihova društva nose slična obilježja (društvo profesionalaca hrvatskog podrijetla, hrvatsko-čileanski institut za kulturu i sl). Unutar obje iseljeničke populacije visok je stupanj zadovoljstva položajem i postignutim u imigrantskoj državi. Također su obje iseljeničke populacije dobro informirane o događajima u domovini, većina redovito kontaktira sa rodbinom i unutar obitelji njeguje hrvatske običaje. Razlika je što se iseljenici u Čileu informiraju o događajima u domovini putem čileanskih sredstava javnog priopćavanja, a glavni uzrok tomu je ne znanje hrvatskog jezika, dok u JAR na više različitih načina ali uglavnom prateći informacije iz Hrvatske. Iseljenici u JAR njeguju vjerske običaje i navike (utjecaj hrvatske katoličke crkve), čuvaju

nacionalne predmete: karta Hrvatske, zastava, pisma rodbine i priprema zavičajnih jela. Rijetko u kući imaju hrvatske knjige, tiskovine i sl., dok iseljenici u Čileu nisu vezani uz tradicionalne vjerske običaje, ali čuvaju hrvatske knjige, tiskovine i sl. Također je na prvom mjestu nacionalna kuhinja (dalmatinske fritule).

- Prijedlozi i sugestije ispitanika ukazuju na još neke probleme i situacije koje nisu bile obuhvaćene unutar anketnih pitanja. I ovdje se zamjećuju različita mišljenja i potrebe iseljenika iz JAR i Čilea. Kod ispitanika u JAR postoji sukob stare i nove emigracije, pa mladi emigranti slove kao „komunjare“. Većina ističe jaki rodoljubni osjećaj i nostalgiju za domovinom. Ovo je uvjetovano neposrednim završetkom domovinskog rata i međunarodnim priznanjem Hrvatske. Zahtijevaju svog državnog predstavnika u JAR koji bi zastupao njihove interese i bio veza između njih i domovine. Žele da se reguliraju uvjeti za povratak i zapošljavanje u domovini. Oni koji ostaju u JAR izražavaju potrebu za hrvatskom školom jer već postoji opasnost za gubitkom materinjeg jezika kod druge, treće generacije. Iseljenici, odnosno njihovi potomci u Čileu imaju jaku potrebu spoznati i izraziti svoj etnički identitet koji je konstruiran na simboličko-mitološkoj osnovi. Jedna od njihovih velikih želja je naučiti jezik svojih predaka i istražiti svoje korijene, i apeliraju na pomoć Hrvatske. Smatraju da je nužna i potrebna znanstvena i kulturna suradnja između Čilea i Hrvatske, te predlažu stipendije na dodiplomskim, poslijediplomskim studijama, specijalizacije i razmjene stručnjaka.
- Ovim istraživanjem smo pokazali da unatoč različitostima među iseljenicima u JAR i Čile-u postoji u obje skupine zamjetan stupanj očuvanosti etničkog/hrvatskog nacionalnog identiteta. Akulturacija kao središnji proces u preobražavanju etničkih identiteta ne samo što nije uzrokovala nužno asimilaciju nego je izazvala jačanje svijesti o identitetu, te u skladu s tim smatramo da je potrebna i nužna suradnja Hrvatske i njene iseljeničke populacije u ovim državama koja se još uvijek smatra na izvjestan način njenim sastavnim dijelom.

LITERATURA

- Antić, Ljubomir (1987). *Naše iseljeničtvo u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918*. Zagreb: Školska knjiga.
- Antić, Ljubomir (1991). *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*. Zagreb: Stvarnost.
- Derado, Klement i Ivan Čizmić (1982). *Iseljenici otoka Brača, Brački zbornik*, Zagreb, br. 13.
- Durkheim Emile (1981). *Vaspitanje i sociologija*. Beograd: Vaspitanje
- Haralambos, Michael (1989). *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus.
- Holjevac, Većeslav (1968). *Hrvati izvan domovine*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Lakatoš, Josip (1914). *Narodna statistika*. Zagreb: Vlastita naklada.
- Laušić, Ante, Anić, Josip (2000). *Južna Afrika i Hrvati*. Zagreb: IMIN.

- Letica, Silvija ur. (2001). *Dodiri svjetova Hrvatska i Čile*. Zagreb: Puljko.
- Matrinić, Beroš Mateo (1997). *Hrvati u Magallanesu, na krajnjem jugu Čilea*. Split: Književni krug.
- Mursalo, Tvrtko (1981). *In Search of a Better Life. A Story of Croatian Settlers in Southern*.
- Perić, Marina (2003). *Obrasci transformacije identiteta hrvatskih iseljenika u Čileu*, magistarski rad. Zagreb.
- Ryan, E.B (1979). Why Do Low-Prestige Language Varieties Persist?, *Language and Social Psychology*. Oxford, 145–157.
- Rosenberg, Peter, Harold, Weydt (1992). *Sprache und Identität. Neues zur Sprachentwicklung der Deutschen in der Sowjetunion, Die Russlanddeutschen – Gestern und Heute*, Köln, str 217–238.
- Weber, Max (1976). *Privreda i društvo*. Beograd: Prosveta.
- Zlatar Montan, Vjera (2002). *Imigracion Croata en Antofagasta*, Antofagasta, Chile.
- Živković, Ilija, Šporer, Željka, Sekulić, Duško (1995). *Asimilacija i identitet*, Zagreb: Školska knjiga.

SUMMARY

CROATIAN EMIGRANTS IN CHILE AND IN THE REPUBLIC OF SOUTH AFRICA: A COMPARATIVE PRESENTATION OF TWO EMPIRICAL RESEARCHES

Ante Laušić, Marina Perić

Among Croatian emigrants and their descendants in Chile and in the Republic of South Africa (RSA), a survey has been carried out in the period after the Croatian war of Independence to the international recognition of the Republic of Croatia with the aim of establishing the existence/non-existence of certain forms of national/ethnic identity. We have compared the answers of the respondents to define the degree of congruency of the questionnaire answers of two different emigrant groups.

By comparing the two researches, we have concluded that the emigrant population in RSA and in Chile have some distinctive characteristics: generation appurtenance, education, period of emigration, length of stay in the immigrant state. These factors have influenced directly on the degree of preservation of national/ethnic identity of emigrants as well as on the manner of demonstration of it.

The emigrant population in RSA is composed mainly of emigrants coming in after World War II. In RSA, that population was firmly connected with the Croatian Catholic Church, which was at the same time the main communal centre for assembling of the emigrants. The degree of preservation of national/ethnic identity among them is high. A large percentage of them are Croatian citizens, they know and speak Croatian language, and their children do so as well, and have great pretensions about returning to the homeland. In Chile, the

number of emigrants arrived after World War II is small. The majority are born in Chile and are members of the second, third and fourth generations. They are mainly Chilean citizens, they do not speak and communicate in Croatian language, and the number of those that would return to Croatia is small. Despite previously alleged characteristic factors, we find congruency/accordance in the answers to the questions: membership in societies, degree of contentment accomplished in the immigrant state, preservation of ethnic customs within families, level of information on events in Croatia. These answers confirm the existence of a firm ethnic essence with the both surveyed populations. With both emigrant populations, we find a large number of members of Croatian emigrant societies through which they manifest their ethnic/national appurtenance. In RSA, the Croatian Catholic Church is the principle initiator for the assembling of emigrants while in Chile the majority of emigrant societies originate from the self-initiative wish of the emigrants to preserve their ethnic identity. They are mainly intellectuals; consequently, their societies have similar features (society of professionals of Croatian origin, Croatian-Chilean institute of culture, and similar). Within the both emigrant populations, the degree of contentment with the position and with the achieved in the immigrant state is high. Likewise, both emigrant populations are well informed on events in the homeland, the majority are in regular contacts with their families, and practice Croatian traditions within families.

KULTURNI POLOŽAJ PRISELJENCEV V SLOVENIJI: DEJAVNIKI IN POKAZATELJI

Janja Žitnik*

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Kulturni položaj priseljencev v Sloveniji: dejavniki in pokazatelji

V članku so predstavljeni nadaljnji rezultati *Ankete o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji* (2005). Povzeta so mnenja anketiranih o njihovi enakopravnosti na področju politike, verskega življenja in izobraževanja. V nadaljevanju avtorica med drugim odpira vprašanja o jezikovni podrejenosti priseljencev ter o tem, kaj menijo Slovenci o (svoji) narodnostni nestrpnosti. Sledi obravnava jezikovnega znanja anketiranih priseljencev, njihovih bralnih navad in gojenja njihovih kulturnih tradicij. Težišče obravnave je na eni strani na možnostih za razvoj in uveljavitev priseljskih kulturnih dejavnosti v širši družbi, na drugi strani pa na dejanskih možnostih materialno šibkejšega dela pripadnikov priseljskih skupnosti za kakršnokoli udeležbo na področju kulture.

KLJUČNE BESEDE: priseljenci v Sloveniji, kulturno-umetniške dejavnosti, kulturni položaj, etnična nestrpnost, družbena obrobnost, mediji

ABSTRACT

Cultural position of immigrants in Slovenia: factors and indicators

Presented in the article are further results of the *Questionnaire on the situation of immigrants, their descendants and their cultures in Slovenia* (2005). Summarized are opinions of the interviewed on their equality in the fields of politics, religious life and education. In continuation, the author amongst other opens questions on language inferiority of the immigrants and on what Slovenes think of (their own) nationality intolerance. A study follows on language knowledge of the interviewed immigrants, their reading habits and practising their cultural traditions. The stress of the treatise is on the one hand on the possibilities for the development and assertion of immigrant cultural activities in the wider society, and on the other on actual possibilities of the materially weaker part of members of immigrant communities for any participation in the sphere of culture.

KEY WORDS: immigrants in Slovenia, cultural-artistic activities, cultural situation, ethnic intolerance, social marginality, media

* Dr. literarnih znanosti, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, e-pošta: janja.zitnik@zrc-sazu.si

UVOD

*Mogoče sem se zmotil.
Mogoče sem le razgret kamen,
ki si ga vzela v premraženo dlan.
Kamen s topimi in ostrimi platmi.
Ostre te presenetijo.*

*In ko se ti bo dlan
majčkeno ogrela,
me boš odvrгла
in še naprej iskala
gladek kamen.¹*

Kot sem napovedala že v svojem uvodnem članku na to temo, objavljenem v 23. številki *Dveh domovin*, ki sicer obravnava identitetni vidik priseljskih situacij v Sloveniji, bom v tem prispevku predstavila nadaljnji rezultat *Ankete o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji*, ki jo je v okviru raziskovalnega projekta *Literarna in kulturna podoba priseljencev v Sloveniji* (1. 7. 2004–30. 6. 2007) izvedlo enajst prostovoljcev – študentov ljubljanske Filozofske fakultete v 26 slovenskih mestih z različno koncentracijo prve priseljske generacije. V pričujočem članku bom izpostavila zlasti tiste anketne odgovore, ki obravnavajo temo tega prispevka, to pa so dejavniki, ki vplivajo na kulturni položaj priseljencev v Sloveniji, in pokazatelji, ki pričajo o tem položaju.

Stereotipi o priseljencih v Sloveniji in o tem, kako ogrožajo etnične Slovence, njihovo preživetje (odvzemali naj bi jim delovna mesta), varnost (za večino kaznivih dejanj v Sloveniji naj bi bili odgovorni priseljenci), kulturo, jezik itd., so posredno indikatorji, neposredno pa dejavniki socialno-ekonomskega, političnega in kulturnega položaja priseljencev, zato bo o tem sklopu dejavnikov govora že v prvem delu tega članka. Nato bodo povzeta mnenja anketiranih o njihovi enakopravnosti na področju politike, verskega življenja in izobraževanja. Temu bosta sledila razdelka o pogosto samoumevni (tudi jezikovni) podrejenosti priseljencev ter o tem, kaj o svoji etnični nestrpnosti menijo Slovenci sami. Sledijo trije razdelki, ki predstavljajo osrednji del članka. Prvi obravnava jezikovno znanje anketiranih priseljencev, njihove bralne navade in njihovo gojenje kulturnih tradicij. Drugi obravnava možnosti za razvoj in uveljavitev priseljskih kulturnih dejavnosti v širši družbi, in sicer v luči anketnih odgovorov kot tudi z vidika spoznanj drugih raziskovalcev, v tretjem razdelku pa odpiram vprašanje o dejanskih možnostih materialno šibkejšega dela pripadnikov priseljskih skupnosti za kakršnokoli udeležbo na področju kulture.

¹ Z. K., Kamen, rokopisna zbirka *Tkalnica trenutkov*, zasebni arhiv. Avtor je pripadnik druge generacije, rojen v Sloveniji, izbrisan iz registra prebivalcev in šele po odvetniški intervenciji vrnjen v aktivni register prebivalcev. Leta 1998 so mu ponovno izdali njegove »pomotoma« razveljavljene državljske dokumente.

BOJ PROTI STEREOTIPOM

Eden od najtrdovratnejših stereotipov o priseljencih iz drugih delov nekdanje Jugoslavije je splošno prepričanje o njihovi neizobraženosti, kar ima lahko posledice že v njihovih izhodiščnih možnostih pri iskanju službe, ki bi ustrezala njihovi dejanski izobrazbi, pa tudi pri poklicnem napredovanju, na kar opozarjajo tudi naši anketiranci: »Poznam namreč zgodbe precej nadarjenih in delavnih Bošnjakov in Bošnjakinj, ki na svojih delovnih mestih stagnirajo, oz. poznam neke primere, pri katerih so te moje znanke celo odpustili, ker je enostavno nekaterim njihovim šefom šla v nos njihova očitna sposobnost, ki se ni ujemala z v Sloveniji tradicionalnimi stereotipi o taki in drugačni inferiornosti Bosancev in Bosank, ki so pač predestinirani za vlogo 'zidarjev in čistilk'«. (175)² Statistični podatki (Josipovič 2005: 142–143) o dejansko mnogo višji izobrazbenosti vseh priseljskih narodov nekdanje Jugoslavije (razen Romov, Albancev in Bošnjakov) od stopnje izobrazbe etničnih Slovencev, ki doslej še ni prodrla v zavest širše javnosti, je vsaj v nekaterih akademskih sferah omajala stereotipno predstavo o visoki izobrazbenosti Slovencev in nizki izobrazbi priseljencev iz drugih delov nekdanje Jugoslavije (Šircelj 2003: 132, citirano v Josipovič 2005: 145). Razumljivo je, da so takšnim zmotnim prepričanjem podvrženi tudi priseljenci sami: »Socialni položaj: slabši, ker je povezan s stopnjo izobrazbe in posledično z dohodki.« (102) »Ja, imajo slabši položaj, glede dela in na sploh, nimajo fakultet in to, so delavci kot jaz.« (2) Sklepanje, da podatki o višji izobrazbi Črnogorcev, Makedoncev, Jugoslovanov, neopredeljenih, Srbov in Hrvatov v primerjavi z nižjo izobrazbo Slovencev pričajo o boljšem socialno-ekonomskem položaju teh priseljskih skupin, pa bi bilo naivno. Ob tem bi namreč spregledali vrsto dejavnikov, ki vplivajo na njihov socialno-ekonomski status. Poleg različnih kategorij v okviru premoženjskega stanja (številni anketiranci izpostavljajo zlasti problem svoje prikrajšanosti za podedovano materialno podlago kot izhodišče za nadaljnji socialno-ekonomski vzpon svoje generacije in potomcev) so med drugim pomembni psihološko-socialni vplivi okolja (anketiranci opozarjajo na nekatere kolektivne miselne prvine, ki jih opažajo v svojih priseljskih soseskah in ki po njihovi sodbi zaviralno vplivajo na izboljševanje socialno-ekonomskega položaja priseljencev: »Vpliv okolja, če bi živel na Fužinah, dvomim da bi danes študiral!« – 231) kot tudi dejansko večji delež nezaposlenih znotraj posameznih priseljskih skupin, kar potrjujejo podatki zadnjega popisa. Anketiranci izpostavljajo tudi problem zaviralnega vpliva svoje etničnosti na polju realnih možnosti pri pridobivanju štipendij, kar mestoma podpirajo z navajanjem svojih konkretnih izkušenj. Ključni na tem področju pa so tudi vsi tisti dejavniki, ki na eni strani povezujejo etničnost s slabšimi izgledi pri iskanju (ustreznejše) zaposlitve, na drugi strani pa z mrežo učinkovitih poznanstev, ki je še posebej odločilna pri iskanju izobrazbi primerne zaposlitve.

² Izpolnjeni vprašalniki ankete so opremljeni z zaporedno številko od 1–249. Številka za vsakim navedkom je torej zaporedna številka citiranega anonimnega anketiranca/anketiranke oziroma njegovega/njenega izvoda vprašalnika.

Prisotnost nekaterih od zgoraj navedenih dejavnikov ugotavljajo tudi drugi avtorji, npr. Romana Bešter (2005). Vzroke za slabši socialno-ekonomski položaj priseljencev od položaja slovenskega prebivalstva delno pripisujejo etnični diskriminaciji, k čemur jih napeljujejo na eni strani objektivni kazalci (višja stopnja brezposelnosti, poklicna struktura in merljive oblike diskriminacije v delovnem okolju) – o teh piše med drugim Sara Brezigar (2006), na drugi strani pa pričajo o tem tudi subjektivne ocene udeležencev njihove ankete:

Dobršen (čeprav vseeno manjšinski) del proučevane populacije namreč meni, da se kot pripadniki manjšinskih etničnih skupin na področju dela (zaposlovanje, napredovanje, plačila) v Sloveniji srečujejo z diskriminacijo in svojega položaja ne zaznavajo kot enakopravnega z drugimi Slovenci. Približno 12 odstotkov proučevane populacije meni, da nima enakih možnosti za zaposlitev kot drugi Slovenci. Prav tako 12 odstotkov jih meni, da nimajo enakih možnosti za napredovanje na delovnem mestu v primerjavi z drugimi Slovenci. Kar dobrih 23 odstotkov pa ima občutek, da so dobro plačana delovna mesta rezervirana za Slovence. Subjektivni občutki proučevane populacije so vsaj delno upravičeni in razlike med pripadniki »novih« etničnih skupnosti in večinsko populacijo, na katere kažejo objektivni kazalci, so lahko tudi posledica (predvsem prikrite) etnične diskriminacije. (Bešter 2005, v Komac in Medvešek 2006: 255)

S stereotipi o priseljenih v Sloveniji se torej najbolj zavzeto spopadajo raziskovalci (med drugim Dekleva in Razpotnik 2002; Josipovič 2005; Klopčič, Komac in Kržišnik-Bukić 2003; Kobolt 2002; Razpotnik 2004; z analizo in vrednotenjem literarnoumetniških dosežkov priseljencev pa tudi Dimkova 2005 in Mugerli 2005) in priseljenici sami, zadnja leta pa vse bolj tudi etnični Slovenci, ki se oglašajo predvsem na »vročih« straneh slovenskih spletnih forumov, da bi omajali nekatere značilne predsodke in fiksne ideje svojih rojakov: »predvsem pa nam »kradejo« delovna mesta, ki so za naše standarde preslabo plačana in jih noben slovenec noče opravljati.« (Forum Pivnica, 7. 5. 2004) »Seveda, priseljenici so leni in nagnjeni h kriminalu, odvzeli pa nam bodo delovna mesta. Kako bodo lenuhi nam mravljam odvzeli delovna mesta? Nekaj je s to logiko narobe.« (forum Dnevna Mladina, 2003-10-08)

POLITIKA, VERSKO ŽIVLJENJE, IZOBRAŽEVANJE

Sedmo anketno vprašanje se glasi: »Menite, da so priseljenici v Sloveniji (ne)enakopravni na področju politike, verskega življenja, izobraževanja in poklicnega napredovanja? Kje to opazate?« Domala vsi anketiranci opozarjajo na versko diskriminacijo, pri čemer skoraj vsi, ne glede na svojo narodnost in vero, izpostavljajo primer ljubljanske džamije. V zvezi s statusnopravno diskriminacijo najpogosteje omenjajo

izbrisane. Njihov osrednji argument, ki priča o politični izločenosti priseljencev (kot nepriznane manjšine nimajo svojih predstavnikov v državnem zboru), pa navajam v različnih avtentičnih formulacijah anketirancev že v svojem omenjenem predhodnem članku.

Krepko prevladujoči del anketiranih pa meni, da so neenakopravni na večini naštetih področij ali celo na vseh: »Da. Povsod.« (14) »Da – neenakopravni so na vseh omenjenih področjih. Opažam pri ljudeh, ki spremenijo odnos, ko opazijo priimek s končnico 'ić'.« (114) »Mislim, da če ni opaženo v javnem življenju še ne pomeni, da to ne obstaja.« (75) »Na vseh področjih, razen na področju izobraževanja, so priseljenci neenakopravni. V politiki lahko sami ugotovite, koliko poslancev je t. i. priseljskega porekla, pravoslavna cerkev je le ena v Sloveniji (pa še ta brez WC), džamija je sporna...« (17) »V politiki nimajo enakopravnega položaja, nemorejo uspeti v politiki. /.../ Muslimane ne upoštevajo tako kot krščane.« (57) »Mislim da nimamo enake pravice. Pravoslavni ljudje v Mariboru poskušajo dobiti dovoljenje za graditev pravoslavne cerkve, že par let se nič ni premikalo. Kamoli ene druge vera katera ni podobna kristijanski. Primer gradnje džamije v Ljubljani.« (18) »Verskega življenja ne, kajti še cerkev svoje nimamo.« (25) »Na področju politike po osamosvojitvi mislim da so neenakopravni, kar je razvidno tudi od števila v javnem političnem življenju.« (21) »Mislim da se smatrajo kot drugorazredni narod. Da nimajo veliko šans da bi se prebili v politiki v sam vrh. Versko področje nepopono. Nimamo dovolj velike objekte (molilnice).« (33) »Izgradnja Đžamije v Sloveniji će je demokratična. Primjer je samo ena Nemčija.« (34) »Kot prvo mi Muslimani državljani Slovenije moramo a imeli jo bomo svojo versko hišo Mušejo. A nas je v Sloveniji čez 200.000 ljudje islamske veroispovesti. In ki je tu enakopravnost v državi Sloveniji. I mi smo ljudje.« (35) »Da. Ni enakopravnosti.« (42) »Na področju politike, ker so nekateri še vedno po krivici izbrisani, na področju verskega življenja, kjer so npr. muslimani še vedno zapostavljeni, na področju izobraževanja, kjer so otroci na ić še vedno obravnavani (večinoma) kot slabši učenci in obravnavani kot da niso sposobni dosegat boljših učnih rezultatov.« (43) »V politiki neenakopravni – še nisem slišal, da bi bil v parlamentu tujec. /.../ Že zaradi priimka pa ne morejo biti recimo župani ipd. /.../ V verskem življenju /.../ menim, da je nasprotovanje džamiji fobija malih narodov.« (50) »Osnovne pravice so enake, če pa hočeš napredovati pa ne moreš. Hrvati so enakopravni. Če pa je druga vera pa niso enakopravni.« (60)

Politika je v Sloveniji grozna (za k...), nobena ni dobra, ne prej ne zdaj, mogoče še bolj zdaj, ko so še bolj postali neprijazni, ne samo do nas, do vseh, na primer cigani pa to. /.../ Glede vere nismo enakopravni, glej koliko je cerkva za vas, mi imamo samo eno. Tudi to politika dela, mi ne moremo imeti več cerkva, vi pa imate svoje na vsakem koncu, to ni fer. (2)

V naši regiji priseljenci niso vključeni v politični sistem. Kar se tiče verskega življenja, glede na to, da smo pravoslavci, je versko življenje omeje-

no. Ne vidim v naši regiji sodelovanje katoličke in pravoslavne cerkve. V Posavju nimajo pravoslavci verski objekt, kjer bi se lahko posvečali svoji verski identiteti. (118)

Mladi anketiranci (zlasti iz Velenja) gledajo na vsesplošno diskriminacijo priseljencev s širšega zornega kota: »To je odvisno od vladne strukture. Ta problem je v vseh državah Evropske Unije, ampak je bolj tabu tema. /.../ Kot Evropa v celoti, se boji tudi Slovenija islamske vere. Če imajo tudi večina drugih verskih skupnosti svoje dejavnosti in mesto za veroizpoved, mi se zdi nesmiselno razpravljati (npr. o džamiji v Sloveniji) o takšnih in podobnih temah.« (111) Med njihovo starejšo generacijo pa so mnjenja nekako razdvojena, zmedena, nedorečena, saj so njihove izkušnje včasih protislovne: »V Velenju to ni toliko opazno. /.../ Kot Slovenec imaš sigurno večje možnosti. Drugače pa tudi priseljenci imajo možnosti za šolanje in take zadeve. Tudi Slovenci so barabe, ne samo priseljenci.« (106) »Vseposvodsod so ljudje, ki žalijo in delajo diskriminacijo med nami, vendar izobraženi ljudje tega ne počnejo. Ponavadi se glede tega ne razburjam oz. sem tiho.« (110)

Ne. Vsak ima enake možnosti, če ima slovensko državljanstvo. V Velenju se dogaja kontra asimilacija. Drugače pa, če imaš slovensko državljanstvo, se moraš prilagajati. /.../ Nisem proti temu, da imajo drugi narodi svoje objekte. Ampak vseeno bi morali biti arhitekturno nevpadljivi (mogoče v vsakem mestu nevpadljiva mošeja), džamija pa v Ljubljani (prestonici) zaradi kozmopolitanstva. /.../ Moti me tudi, da za vse »pizdarije«, ki jih ostali naredijo, ocenjujejo tudi nas. /.../ V Velenju je prikrit nacionalizem. /.../ Velenje je nastalo (in se razvilo) na podlagi priseljencev. /.../ Drugače pa lahko vsak vse doseže, če se prilagodi. /.../ Asimilacija je nujna. (107)

Nekateri opažajo razlike v stopnji neenakopravnosti med samimi priseljenjskimi narodnostmi: »...je pa tudi odvisno od narodnosti priseljenca. Npr. Romi, imajo težave pri izobraževanju in poklicnem napredovanju.« (51)

V pravnem smislu so enakopravni, v proceduralnih postopkih pa se ta enakopravnost včasih na nek način izgubi (primer ljubljanske džamije). Določene verske pravice muslimanov v tej državi niso spoštovane na primeren način: npr. posebnosti pri prehrani – moj lasten primer, pri šolskih malicah ni nikogar zanimalo, ali jaz v skladu z mojimi nazori jem svinjino ali ne, čemur bi pa npr. v ZDA posvetili kar precejšnjo pozornost /.../; potem problem rednih dnevnih molitev pri t.i. prakticirajočih muslimanih, to, ali bodo dobili nekaj minutni odmor za potrebe opravljanja molitve, je stvar dobre volje njihovih delodajalcev, ki ponavadi nimajo posluha za tovrstne potrebe, četudi gre za udejanjanje verske pravice, ki pa spada med človekove pravice, katere naj bi bile neodtujljive. (175)

In kaj menijo o verskih pravicah priseljencev v Sloveniji pripadniki nacionalne večine? Oglejmo si, denimo, nekaj argumentov za in proti gradnji islamskega versko-kulturnega centra v Ljubljani, ki so jih udeleženci diskusije navajali na spletnem mestu »RTV Slovenija Forum, Re: Slovenija – Islamija?!?«.

PROTI	ZA
<p>Po primitivnosti nihče v Evropi ne more tekrovati z Islamom. Zato bo vsakdo v konfrontaciji z Islamom gladko izgubil. Razlog je preprost: Civiliziranega človeka ovira lastna vest in pa zapletanje v lastne (nedokazane!) dogme o humanosti moderne družbe. Musliman se mu bo mimogrede [žaljivo] na sred katedrale, potem bo pa še zahteval varuha človekovih pravic, kateremu se bo pritožil, da so mu kršene pravice, ker da tukaj nima 52 mošej, pa da ne more iz službe ob vseh urah, ko mora moliti, pa da morajo njegovi otroci hoditi v šole, kjer ne učijo Korana.... Da ne naštevam! (9. 8. 2004)</p>	<p>Kaj, ljudje bi želeli obdržati svoje navade???? ... to si pa nikoli ne bi mislil ... kr postrelit jih!!! /.../ Če pa hočeš insinuirat da bo 10.000 muslimanov kaj diktiralo ostalim 1.990.000 potem pa res nisi v stiku z realnostjo. Tipi si želijo samo džamijo postaviti za božjo voljo saj vendar ne bodo hoteli uzakoniti žrtvovanja prvorojencev. (11. 8. 2004)</p> <p>Vsem nasprotnikom gradnje džamije, ki vidite edine argumente za to v Saudovi Arabiji predlagam, da zaradi obrednega klanja živali, ki ga opravljajo katoliki na Indonezijskem otoku Flores, preprečijo vsako nadaljnjo gradnjo katoliških cerkev v Sloveniji. (12. 8. 2004)</p>
<p>Cerkve v Sloveniji so del naše stoletne kulturne dediščine, ki ste jo muslimani veselo požigali in podirali. Sedaj, ko smo vam ponudili prst, da lahko živite pri nas, pa bi nas radi potegnili iz čevljev. (24. 8. 2004)</p>	<p>Pravkar sem gledal na TV oddajo Čez planke. V Kairu so hoteli obiskati ostarelo »Aleksandrijo«, ki živi svojo pozno starost pri nunah. Niso mogli opraviti intervjuja ker so jo nekdanji muslimanski gospodarji odpeljali s seboj na dopust. Nam so pa ostareli starši ob času dopusta v breme in bi jih najraje poslali v dom onemoglih. Banda muslimanska teroristična. (14. 8. 2004)</p>

NAJ SE VE, KDO JE V TEJ HIŠI GOSPODAR

Očitno je pojmovanje korektnosti odnosa večinske družbe do priseljencev lahko zelo subjektivno tudi med samimi priseljenci. Manjšemu delu anketirancev se namreč zdi problematiziranje politične in verske podrejenosti priseljencev odveč, saj v svojem

neenakopravnem položaju ne vidijo nič spornega: »V politiki ni enakopravnega položaja in je tudi v redu tako. Državo naj vodijo ljudje z narodnostjo države. Enakopravnost glede verske etike pa tudi ni vzpostavljena. No naj prevladuje tista verska skupina, ki pripada tej državi.« (30)

Del anketirancev meni, da naj bi jim v novi domovini od pridobitve državljanstva dalje vsaj načelno pripadala tudi vsakršna družbena enakopravnost: »Če imajo slovensko državljanstvo, so enakopravni (vsaj na papirju).« (23). Nekateri pa državljanstva sploh ne povezujejo s pojmom enakopravnosti: »Mislim, da imam glede svojega položaja v Sloveniji zelo dobro pospravljeno 'podstrešje'. Slovenija je moja druga domovina in je moja dolžnost, da sem lojalna državljanica. To pomeni – jaz sem se tukaj priselila in na meni je da spoštujem pravila 'Hiše'.« (24) Jasno je torej, kdo je tu gospodar, in ta ima izključno pravico, da piše pravila »Hiše«.

Pravkar citirana dvainpetdesetletna brezposelna učiteljica (24), ki se je pred slabima dvema desetletjema priselila iz Hrvaške z že končano višjo izobrazbo, je s svojim življenjem v Sloveniji povsem zadovoljna. Poudarja, da ima njena družina dober socialni položaj. Kaj to konkretno pomeni? Imajo toplo stanovanje, mož redno službo, otroka imata možnosti za študij. Seveda je treba biti skromen in svoja pričakovanja prilagoditi danim razmeram. Ne glede na to, da sta z možem aktivno sodelovala v slovenski vojni za osamosvojitve, dobila slovensko državljanstvo in plačevala slovenske davke, je v tej »Hiši« le gostja, ki mora biti hvaležna svojim gostiteljem, da so jo velikodušno sprejeli pod svojo streho. Očitno je torej, da je brez kakih opaznih pomislekov sprejela od ožje okolice in širše družbe ponujeno stališče, ki je v diametralnem nasprotju s stališčem enakopravne državljanke, zdaj prav toliko domačinke in gostiteljice, kot so to pripadniki nacionalne večine, in nič manj legitimne gospodarice, odgovorne in polnopravne pripadnice družbe, ki si tudi sama prizadeva, da bi prispevala k blagostanju svoje »Hiše« in bila zaradi tega upravičena do enakovrednega uživanja skupaj ustvarjenih dobrin, pa tudi do skupnega pisanja njenih pravil. Ker naša anketiranka ocenjuje svoje razmere, za katere na drugem mestu priznava, da seveda niso tako idealne, kot bi sklepali iz njenega pisanja, z zornega kota hvaležne gostje, je njena najprikladnejša strategija ohranjanja osebnostne integritete v takšnih razmerah pač v dobrodejnem optimizmu, skromnosti, enostranskem prilagajanju in iskreni, čeprav še tako nedvomno podrejeni lojalnosti, ki dejansko izključuje občutek polnokrvne, enakovredne pripadnosti *s pravico do aktivne udeležbe v družbeni samokritiki*:

Za lažje življenje uporabljam t. i. metodo pozitivne kompenzacije. Namesto da tavam zaradi brezposelnosti, imam možnosti da se več ukvarjam z »domačimi zadevami« – pomagam otrokom pri šolskem delu, varčujem pri prehrani, delam na vrtu, pletem... /.../ Za mene lojalnost pomeni da sem hvaležna da tukaj imam dom, da se otroka šolata, da ne »pljuvam v skledo« iz katere jem...« (24)

Tudi odgovori anketirancev na vprašanje, v katerih jezikih se pogovarjajo v raznih okoljih in kaj vpliva na njihovo izbiro jezika, tako rekoč v celoti pričajo o njihovi samoumevni podrejenosti na področju jezikovnega prilagajanja v vsakdanji komunikaciji. Nekateri odgovarjajo, da se vedno in povsod – celo doma – pogovarjajo samo v slovenščini. Odgovori vseh drugih pa so smiselno povsem enotni: »V družbi je izbira jezika odvisna od ljudi, ki so moji sogovorniki.« (80) »Pogovarjam se v jeziku, ki je najbližji mojemu sogovorniku.« (85) »Na mojo izbiro jezika vpliva predvsem jezik ljudi, s katerimi govorim.« (87) In tako dalje. Ali pripadniki nacionalne večine v vsakdanji zasebni komunikaciji razmišljajo o svoji izbiri jezika glede na jezik sogovornika enako kot njihovi (po ustavi v vseh pogledih enakopravni) priseljenki? Poglejmo: »Če je to to, potem bi valjda morali na javnih krajih govoriti slovensko. Saj so oni priseljenci in se morajo nam prilagoditi. Kako govorijo doma, me boli briga. Če mi gremo v namčijo ali anglijo, moramo govoriti tako, da nas razumejo.« (Forum Svet pogovorov, 2. 5. 2004) »Veliko jih je že zelo dolgo tukaj, 20 let in več tako da ne najdem nobenega opravičila da se niso naučili govoriti Slovensko, še več mislim da se jim pod častjo govoriti naš jezik (niso vsi taki, veliko se jih je naučilo prav lepo govoriti).« (Forum Svet pogovorov, 4. 5. 2004)

Ponekod po Evropi (npr. v Nemčiji, prim. Graf 2004) se v zadnjem času že dokaj enakovredno uveljavlja tudi obratna logika. Če uporabim zgoraj citirano formulacijo udeleženca foruma Svet pogovorov, bi lahko razmišljali tudi takole: »Veliko jih je že zelo dolgo tukaj, dvajset let in več, tako da ne najdem nobenega opravičila, da se nismo naučili govoriti njihovih jezikov; še več, mislim, da nam je pod častjo govoriti njihove jezike (nismo vsi takšni, veliko se nas je naučilo prav lepo govoriti).« Predstavnica dunajskega županstva je na mednarodnem simpoziju *Möglichkeiten und Grenzen des Multikulturalismus: Der Schutz sprachlich-kultureller Vielfalt in Kanada und Europa* (Universität Wien, 8.–10. november 2001) predstavila udeležencem uspešno delovanje poskusnih osnovnih šol na Dunaju, v katere vpisujejo svoje otroke tudi etnični Avstrijci in na katerih poučujejo v večinskem (priseljenkem) jeziku posamezne soseske. Seveda tudi nekateri razpravljalci na slovenskih spletnih forumih razmišljajo o položaju priseljenkih jezikov v sodobnejšem duhu:

Ustava RS zagotavlja vsakomur pravico, da govori katerikoli jezik hoče in to praktično povsod. Tudi na javnih mestih. Le uradni in uradovadni jezik je slovenščina. In menim, da je tako prav. /.../ Konec koncev s kakim Angležem ali Nemcem tudi v Sloveniji ne govorimo slovensko, ker nas preprosto ne bodo razumeli. In zame osebno je princip isti za vse ljudi. Moj cilj je komunikacija, zato govorim tako, da me bo sogovornik razumel. /.../ Primeri »priseljencev« niso zame nobena izjema. (Forum Svet pogovorov, 2. 5. 2004)

»JAZ NISEM NESTRPNEN ČLOVEK, AMPAK ...«

Če pogledamo nekatere slovenske spletne forume – ne samo zloglasni Nemejebat.com, ampak npr. tudi Jesenice online forum, Sloport forum, Forum Dnevna Mladina, Forum Pivnica, RGL Forum, RTV Slovenija forum, Forum Svet pogovorov, Dogodki.Net – Forum, Slovenski hip-hop portal – Forum, nekdanji Mladi forum ZLSD in sedanji Mladi forum SD, bomo videli, da je med njimi kar nekaj takšnih, ki z objavljanjem žaljivih, agresivnih verbalnih napadov na priseljence podpihujejo etnično, versko in kulturno nestrpnost v Sloveniji. Na spletnem mestu Mladega foruma SD so v času, ko to pišem, objavili naslednje sporočilo: »Zaradi vse pogostejšega nekulturnega dialoga na našem debatnem klubu vas obveščamo, da smo začasno onemogočili dostop do debatnega kluba. V najkrajšem možnem času bomo vzpostavili možnost za izražanje vaših mnenj brez nekulturnih izpadov in žaljivk.« Vsekakor pa je na spletu dostopno tudi mnogo manjše število drugih slovenskih forumov, na katerih poteka neprimerno kulturnejša in spoštljivejša debata o problematiki priseljencev v Sloveniji.

Prek spletnih forumov si ljudje izmenjujejo tudi mnenja o vprašanih, ki zadevajo občutek ogroženosti slovenskega jezika zaradi vplivov priseljenjskih jezikov. Delček značilnih spletnih debat o nestrpnosti in občutku kulturne, verske, jezikovne itd. ogroženosti nacionalne večine naj bralcu tega članka ustvari vsaj bežni vtis o izraziti razdeljenosti mnenj na področju priseljenjske problematike. Tu zasledimo nestrpna pa tudi odprtejša razmišljanja:

PRIMERI ZAVEDNE ALI NEZAVEDNE NESTRPNOSTI	PRIMERI ODPRTEJŠEGA RAZMIŠLJANJA
<p>Velik je ljudi k pridejo iz juga v slovenijo – skor 1 milijon (so i heard), logično d se pol slovenski jezik ne more širt med priseljenci če pa nočejo govoriti slovensko <i>in ustvarjajo svojo kulturo kle – na slovenskih tleh. Za take pa mamó pr nas skine – d me ne bo kdo narobe razumu – skini so prjazn, izobraženi ljudje in so kul.</i> (Slovenski hip-hop portal – Forum /hiphopar.com/, 28. 2. 2004)</p>	<p>Jezik k ne sprejema tujga vpliva je obsojn na propad, recmo ang je postala globaln jezik sam zato k je sprejemala vplive francoščine, latinščine... (Slovenski hip-hop portal – Forum /hiphopar.com/, 28. 2. 2004)³</p> <p>Najbolj zoprni so mi tisti hinavci, ki začenjajo nekako takole: »Jaz nisem nestrpen človek, AMPAK...« Ta ampak vse pove! /.../ In gospod Zlatko, ki s svojim pravičniškim čutom redno kliče na RGL v imenu nekih ljudi, ki se jim godi kaka krivica, najbrž tudi ne razume vseh krive enako. Enim se očitno lahko dogajajo. Žaljivo</p>

³ Odgovor na tako liberalna stališča je kajpak (včasih tudi bolešno radikalen) jezikovni purizem

Ker si relativno mlada, te v šoli najbrž niso učili o časih turških vpadov v Slovenijo oz. takratno Avstroogrsko, ki so se dogajali z območja sedanje Bosne, zato najbrž težko razumeš odpor Slovencev do vsega kar je muslimansko še večji pa je odpor do 'janičarjev', verjamem pa, da se večina lahko otrese tega strahu in odpora, nikakor pa se to ne bo zgodilo, če boste ljudi nazivali z nestrpnosti in podobno. (RGL Forum, 2. 4. 2004)

Naj se g. Osman Đogić najprej nauči slovenščine preden sploh kaj zahteva. Treba pa je vedeti, da so oni pri nas priseljenci in se morajo temu primerno vesti. Oni se morajo nam prilagajati ne mi njim. *Sam nisem rasist ali nacionalist in spoštujem vsakogar in vsa verstva, vendar sem Slovenec, na kar sem ponosen.* In mislim, da bi morali vsaj malo zaščititi slovensko kulturo pred vsemi vplivi, in ne samo pred muslimanskimi. (RGL Forum, 18. 3. 2004, podarila avtorica)

in nizkotno je govoriti o tem »kaj in koliko jim bomo dovolili«. To je njihova ustavna pravica /.../ Moje mnenje torej je, da bi Slovenci morali to rešiti pri sebi in nekoliko razširiti svoje srce. Ampak, saj vemo, smo vljudni, gostoljubni, kulturni in prijazni, dokler nekje v naši bližini ne nameravajo zgraditi kake komune za zdravljenje narkomanov, vrtca za telesno in duševno prizadete, doma za mladoletne prestopnike, begunskega centra ali, bog ne daj, celo džamije! (RGL Forum, 23. 7. 2003)

Full dobr s povedou, cool varianta! A ni res, nas morjo zaščit! K če ne, naumo več Slovenci, bomo kar nekaj šprehali in se fensi obnašali, k mo vse od forejnerjev vzeli. Sam tko, d bo bl štos in bl in. K pol, k bomo tefau gledali, seveda, k bom psa zjutraj pelou na wok, bojo pa reklamo delal za sms centr, k tisti, k ne piše, je itak mona. K če ne naumo v sinergiji z wrldom in nas nabo nbedn pogledou. Pa itak kej v wrldu dogaja zveš samo iz ferejnerskega njusa, naši tko »lickajo butt« Bushu... Saj ne vem, kaj vse sem nametal, /.../ ampak - koga moramo zaščititi???? A si že kdaj poslušal mladino, kako se pogovarja? A si že kdaj poslušal reklamna besedila na TV? A si kdaj poskusil razumeti? In koga moramo in pred kom zaščititi? Jaz bi rekel, da moramo sami sebe zaščititi pred sabo!!!! Svojo majhnostjo in predvsem malomeščanskostjo. (RGL Forum, 19. 3. 2004)

In kaj menijo o jezikovni strpnosti Slovencev naši anketiranci? »Se pa opazi nestrpnost v javnih službah, pa tudi v širši družbi, posmehovanje če kdo ne zna dobro govoriti slovenščine.« (128) »Nekatere učiteljice so me spraševale, kako se doma pogovarjamo in da je vidno da imam težave pri izražanju.« (120) »Včasih grdo gledajo zaradi jezika oziroma 'naglasa'.« (123) »Sem pa videla veliko primerov, ko so se sošolci v osnovni šoli vedli nestrpno do pripadnika druge narodnosti, ker je bil revnejši od njih, slabše oblečen ali pa ni znal tekoče govoriti slovensko.« (88) »Slovenci sicer zelo dobro razumejo in govorijo jezike bivše Jugoslavije, vendar pa ne odobravajo, da se priseljenci ne naučijo slovenskega jezika.« (102) »Slabše obvladajo jezik okolja,

v katerem živijo, zato domačini imajo občutek, da se ne želijo prilagajati, čeprav iz lastnih izkušenj vem, da ni tako in v želji da se ne zmotiš v kakšni besedi se rado zgodi nasprotno. Slovenščina je za narode nekdanje Jugoslavije izjemno težka.« (71)

Prav to potrjuje tudi empirična raziskava, katere rezultat je bil objavljen pred petimi leti. Avtorici ugotavljata, da večina govorcev pri uporabi drugega jezika obdrži tipične prvine iz prvega jezika, najizraziteje na ravni fonetike (tujega naglasa, po katerem lahko prepoznamo govorcev prvi jezik), pri sorodni jezikih pa tem bolj tudi na vseh drugih jezikovnih ravnanjih, pri čemer se enake systemske napake kažejo pri govornem kot pri pisnem sporazumevanju. Nadalje poudarjata: »Prenos zaradi sorodnosti jezikov sicer omogoča takojšnje sporazumevanje, vendar pa je hkrati tudi razlog za intenzivnejše interference, ki so težje odpravljive oz. lahko ostanejo trajne.« (Požgaj Hadži in Ferbežar 2001: 68; poudarila avtorica) Temu še dodajata, da se kažejo povsem vzporedne jezikovne interference pri tistih, katerih prvi jezik je slovenščina, drugi pa hrvaščina, srbsščina ali bosanščina. Kljub nesorodnosti slovenščine in angleščine pa prihaja do številnih značilnih interferenc med tema dvema jezikoma tudi v govoru slovenskih priseljencev v angleškem govornem prostoru, o čemer obsežno piše Nada Šabec (1995). Tako kot Vesna Požgaj Hadži in Ina Ferbežar je tudi Tatjana Balažič Bulc (2004) naredila analizo negativnega jezikovnega prenosa med dvema najsorodnejšima jezikoma, srbohrvaščino kot prvim jezikom in slovenščino kot drugim. Podrobneje je predstavila zlasti tisti del raziskave, ki se nanaša na sistemizacijo in tipe napak, nastalih zaradi takšnega prenosa. Iz analize napak je razvidno, katerim področjem bi morali pri poučevanju slovenščine posvetiti posebno pozornost, ko imamo pred seboj govorce srbohrvaščine. Vselej sporno pa ostaja vprašanje, koliko prostora dejansko posvečajo tem vidikom obstoječi učni načrti. Mikolič (2004) v tej zvezi predlaga več poudarka na medkulturni pragmatiki. Termin označuje sodobni pristop h kontrastivni analizi jezikov in kultur. Gre za vključevanje vsebin medkulturne sporazumevalne zmožnosti v tujejezikovno poučevanje, pri čemer so v ospredju tista področja medkulturne pragmatike, ki lahko pomembno obogatijo oziroma nanovo opredelijo metode poučevanja slovenščine kot drugega/tujega jezika. Pri vključevanju medkulturne pragmatike v tujejezikovni pouk ne gre le za vnašanje kulturnih elementov, pač pa za ozaveščen pristop k medkulturnim razlikam v jezikovnih sistemih in njihovi rabi, s pomočjo katerega bodo učenci usposobljeni za učinkovito komunikacijo v zanje tujejezičnem okolju. Žal pa učni načrt za pouk slovenščine na osnovnih in srednjih šolah, kjer slovenščina ni materni jezik vseh učencev in dijakov, omenjenih spoznanj s področja učenja slovenščine kot drugega jezika ne upošteva.

Pirih Svetina in Ferbežar (2005) izpostavljata dejstvo, da je pojavnih oblik slovenščine toliko, kolikor je njenih govorcev. Nacionalna večina v Sloveniji, katere materni jezik je slovenščina, pa je mnogo manj občutljiva na medsebojne razlike v izražanju in znanju jezika kot pa na značilna odstopanja v slovenščini določenih skupin priseljencev. Omenjeni članek je zanimiv tudi s tega vidika, saj obravnava tudi vprašanje, kako domači govorcev slovenščine sprejemamo in vrednotimo slovenščino tujejezičnih govorcev in kako tolerantni smo pri tem.

JEZIKOVNO ZNANJE, BRALNE NAVADE, GOJENJE KULTURNIH TRADICIJ

Rezultati ankete govorijo v prid hipotezi, da sorazmerno velik del priseljencev prve generacije ne obvlada niti knjižne materinščine niti knjižne slovenščine, medtem ko njihovi otroci večinoma sorazmerno dobro obvladajo knjižno slovenščino. Ob branju in jezikovnem pregledu njihovih odgovorov (kot lektorica znanstvenih in strokovnih besedil slovenskih avtorjev s področja različnih ved) ocenjujem, da povprečno jezikovno znanje anketiranih pripadnikov druge generacije nikakor ne zaostaja za jezikovnim znanjem nacionalne večine. Prva generacija anketiranih kaže bolj šibak interes za brezplačno jezikovno izpopolnjevanje v slovenščini ali materinščini; kot razlog navajajo zlasti pomanjkanje časa (večino časa porabijo za delo), nekateri se za to počutijo prestare, drugi so poskusili z izpopolnjevanjem, pa ni šlo; največji problem je izgovorjava brez naglasa, tudi sicer se jim zdi knjižna slovenščina izredno zahtevna; mnogi pa menijo, da jim njihovo povprečno obvladovanje pogovorne slovenščine zadošča in da se v njej veliko lepše slovensko izražajo kot pa, denimo, slovenska mladina. Precejšnje število tistih, ki bi se želeli izpopolnjevati v slovenščini, pa kljub temu kaže na nekoliko pomanjkljivo organiziranost ali vsaj obveščenost na tem področju: »Ne obvladam knjižno slovenščino in bi želela brezplačno izobraževanje bilo kje.« (118) »Knjižno slovenščino obvladam povprečno in bi se želel izpopolnjevati znanje jezika.« (119) »Rad bi videl, da bi bila na TV-ju oddaja, ki bi vzpodbujala izgovorjavo in izobraževanje slovenščine, ki bi tudi vzpodbujala nacionalno zavest vseh državljanov (avtohtonih in priseljencev).« (107)

Njihovi otroci pa pogosto obžalujejo svoje slabo znanje materinščine (oziroma materinščine staršev). Čeprav le redki dejansko obiskujejo tovrstne jezikovne tečaje, predvsem v okviru društev, je sorazmerno velik delež tistih, ki vendarle kažejo poudarjen interes za morebitno izpopolnjevanje. Večini mladih bi se zdelo primerneje, če bi se lahko učili materinščine v redni šoli in ne na društvenem tečaju. Na vprašanji »Ali dobro obvladate knjižno materinščino? Ali bi se želeli brezplačno izpopolnjevati v znanju materinščine in kje (šola, društvo, drugo)?« odgovarjajo: »Književno materinščino ne obvladam dobro. Da, v šoli.« (121) »Knjižno materinščino slabo obvladam. Rad bi spoznaval hrvaško kulturo, jezik, zgodovino, književnost v svojem rednem procesu izobraževanja.« (97) Ob tem je treba opozoriti na bistveno razliko med poukom maternega jezika otrok priseljencev kot fakultativnega predmeta, ki ni pogoj za uspešno napredovanje v šoli, je prostovoljen in predstavlja dodatno obremenitev za učenca, in poukom priseljskega jezika kot obveznega izbirnega predmeta, ki predstavlja izbirni del obveznega predmetnika in torej za učenca ne pomeni dodatne obremenitve.

Podobno ugotavljajo v svojem *Zaključnem poročilu* tudi izvajalci raziskovalnega projekta *Percepcije slovenske integracijske politike*. Čeprav se jim je v sklepnem delu raziskovalnega poročila očitno pomotoma zapisalo, da je za potomce priseljencev iz nekdanje skupne jugoslovanske države, ki so rojeni v Sloveniji, »tvorba integracijskih

politik, ki naj bi olajšale vstop v slovensko družbo *nepotrebna*» (Komac in Medvešek 2006: 247), v nadaljevanju kajpak sami vključujejo med svoje predloge za prihodnje smernice slovenske integracijske politike tudi naslednjega, ki se tiče predvsem druge generacije:

Glede na to, da večina anketiranih v raziskavi PSIP meni, da bi bilo dobro, da bi se otroci učili tudi jezik staršev, če ta ni slovenščina, lahko predvidevamo, da relativno majhno število otrok, ki dejansko obiskuje pouk neslovenskih jezikov, ni posledica pomanjkanja interesa, temveč gre tu za bolj pragmatične odločitve. Dejstvo je, da so otroci obremenjeni z obveznimi šolskimi dejavnostmi ter drugimi interesnimi dejavnostmi. Učenje jezikov narodov in narodnosti nekdanje Jugoslavije bi moralo biti *omogočeno kot izbirni predmet*, če se na posamezni šoli ali šolskem okolišu pokaže interes. (Komac in Medvešek 2006: 253–254)

V anketi smo povprašali tudi po bralnih navadah anketiranih. Rezultat kaže zelo podobno razmerje kot pri etničnih Slovencih (Žnideršič, Podmenik in Kocijan 1999), pri čemer anketirani priseljenci navajajo tudi enake ovire za pogostejše branje kot slednji, tj. zlasti pomanjkanje časa in denarja. Tudi posamezni žanri so pri anketiranih zastopani v podobnem razmerju kot pri Slovencih v omenjeni raziskavi, s tem da se pri jeziku literature, ki jo berejo priseljenci, izrazito odraža njihova bilingvalnost.

Priseljenci, ki smo jih zajeli v anketo, v veliki večini v vsakdanjem življenju ohranjajo vsaj kako izvorno etnično tradicijo in gojijo vsaj kako slovensko tradicijo (predvsem gre za obhajanje enih in drugih praznikov ter občasno pripravo nacionalnih jedi, v manjšem delu pa tudi za aktivno folklorno dejavnost ter ohranjanje nekaterih ljudskih obrti). Del anketiranih –tudi iz vrst druge generacije – goji le izvorne kulturne tradicije. Tako se npr. enaindvajsetletna študentka iz Sevnice, rojena v Sloveniji srbskim staršem iz Bosne, ki sicer redno spremlja slovensko kulturo, pri ohranjanju tradicij omejuje na izvorne: »Slovenske tradicije ne ohranjam, ohranjam pa tradicijo, ki sta mi jo podala starša, ki sta iz Bosne. Praznujem vse verske praznike (božič, veliko noč, slavo) in ostale mednarodne praznike (1. maj...).« (120) Tudi šestinštiridesletni tehnik, srbski priseljenec prve generacije, ki živi v Sloveniji že prek trideset let, še vedno vztraja samo pri izvornih tradicijah: »Slovenskih ne ohranjam, v svojih pa praznujem božič, veliko noč in slavo Sveti Jovan.« (119) Nasprotno pa šestdesetletna Hrvatka iz Velenja priznava: »Skoraj popolnoma sem se prilagodila slovenski tradiciji.« (129)

Pretežni del anketiranih v svojih odgovorih omejuje kulturne tradicije na verske, le redki vključujejo še kaka druga področja: »Sem včlanjen v medimursko društvo Velenje, ki šteje cca 200–300 članov. Včasih sem pel medimurske pesmi v medimurski noši. Meni veliko pomeni kultura mojega naroda, vendar drugače ne gledam, kdo je kdo in od kod prihaja.« (107) »V današnjem svetu je težko ohranяти tradicijo. Kajti, vse bolj nam vsiljujejo imperialističke praznike (haloween, valentinovo...). Spoštu-

jem vse vrste praznikov, krščanske, ortodoksne in islamske.« (111) »Pesmi, ki so jih peli moji starši oziroma predniki poznam in se jih hočem učiti. Tradicija se ohranja v praznovanju božičnih in velikonočnih praznikov.« (128)

Tradicije ob božiču, veliki noči, prvomajski praznik. /.../ Ostale praznike pa praznujemo v međimurskem društvu, kjer smo parkrat na leto (prazniki in druge dejavnosti, kot so slikarske razstave, predstavitev knjig hrvaških avtorjev našega dialekta...). Včlanjeni smo v društvo Međimurcev v Velenju. Aktivno sodelujem na razstavi peciva vsako leto. To so kulturni večeri. Drugače pa se tudi udeležujem prireditev kulturne dediščine naših običajev. Ponavadi priredimo igre (v smislu predstave) starih običajev (kot npr. ohcet, krst, prva potovanja v Velenje z vlakom...). Zmeraj se tudi udeležijo ugledne osebe Velenja (župan, zdravniki...).« (108)

Izvajalci ankete so v pogovorih z anketiranci dobili še dodatne informacije. Nekateri so si na ta način lahko ustvarili celovitejšo sliko o izkušnjah in mnenjih anketirancev, kot pa jo ponujajo odgovori v anketnih listih. Te podatke povzemajo v svojih poročilih:

Dijakinja je bila rojena v Sloveniji in je edina [moja] anketiranka, ki je vključena v društvo (makedonsko društvo v Novi Gorici). Njena družina se je priselila v Slovenijo zaradi želje po boljšem socialnem in ekonomskem statusu. Obiskuje slovensko šolo, je ambiciozna in zelo aktivna. V anketi je z veseljem sodelovala in podala svoje mišljenje. Kljub svoji mladosti je dijakinja zelo razgledana in samozavestna (ponosna je na svojo narodnost). Sodeluje tudi v društvu: izpopolnjuje se v maternem jeziku, nastopa, bere literaturo, se srečuje s sonarodnjaki. Kljub oddaljenosti sedeža društva (40 km) se srečanj redno udeležuje. Na splošno pa se v Sloveniji dobro počuti in praznuje tudi slovenske praznike. Tradicionalne makedonske praznike praznujejo v krogu družine, vesela je, da jo starši seznanjajo s tradicijo in jo namerava prenašati tudi na svoje otroke. (Mrak 2005: 2)

V priseljska kulturna društva je vključenih več kot deset odstotkov anketirancev – ti se večinoma zanimajo za kako področje kulture in tudi sami umetniško/kulturno delujejo, med ovirami pa največkrat navajajo pomanjkanje državnih subvencij za kulturno delovanje društev ter neustreznost društvenih prostorov. Med preostalimi 90 odstotki jih prav tako večina izpričuje interes za spremljanje različnih področij kulture, pri čemer med ovirami navajajo predvsem pomanjkanje časa (delo za preživetje jim ne dopušča nobenega prostega časa) in denarja.

MOŽNOSTI ZA RAZVOJ IN UVELJAVITEV PRISELJENSKIH KULTURNIH DEJAVNOSTI V ŠIRŠI DRUŽBI

Pod osmo točko ankete smo zapisali naslednje vprašanje: »Menite, da imajo priseljenci v Sloveniji (ne)enakopravne možnosti za razvoj in uveljavitev svojih kulturnih dejavnosti v širši družbi? Kje to opazate?« Le redki se na tem področju počutijo enakopravne: »Da, pojavljajo se številna društva, kjer se ohranja njihovo izročilo, plesi, kulinarika. Obstajajo tudi lokali, kjer se taka glasba posluša, npr. Katastrofa, Gostilna pri Jovotu, En Pub, 12, Tramontana. So tudi društva, ki so povezana s cerkvijo.« (120)

Večina odgovorov pa opozarja na najrazličnejše signale, ki govorijo v prid domnevi o neenakopravnih možnostih za razvoj in uveljavitev priseljenjskih kulturnih dejavnosti v širši družbi: »Kulturnega razvoja priseljencev ni, saj Slovenci zavračajo njihovo kulturo kot nekaj manjvrednega.« (43) »Da, priseljenci imajo manj možnosti za razvoj in uveljavitev svojih kulturnih dejavnosti, predvsem v javnih predstavitev in medijih.« (71) »Kulturne dejavnosti morajo nekoliko 'skrčiti' in prilagoditi okolju/razmeram. Običajev ne morejo ravno gojiti v polnem razmahu. To se opazi predvsem ob verskih praznikih in ostalih nacionalnih običajih.« (76) »Ne. Ker ni prostorov.« (67) »Pri tem ni enakopravne možnosti in je razlika med Hrvati ali pa Srbi, Bosanci...« (60) »Menim da določeni narodi da, ker imajo mogoče take običaje oz. delajo stvari katere se nam ne zdijo vsakdanje.« (6) »Neenakopravno – na več področjih.« (7) »Mislim, da ne. Muslimani ne, ker je drugačna kultura, vera.« (55) »V našem kraju ne deluje nobeno kulturno društvo priseljencev. Zato o tem ne morem veliko govoriti. Obstajajo pa kulturna društva Slovencev.« (48) Gre za slovensko mesto, v katerem samo prva generacija tistih priseljencev, ki so se vanj priselili neposredno iz tujine (večinoma iz Hrvaške), predstavlja kar 16 % vseh prebivalcev mesta. »... zaradi neenake situacije ni možna uveljavitev kulturnih dejavnosti priseljencev v širši družbi. Predvsem zaradi maloštevilčnosti in finančne neenakopravnosti /.../ nimajo priložnosti da dosežejo višjo kvaliteto in pritegnejo več pozornosti in zanimanja za svoje kulturne dejavnosti.« (89) »Dosti težje kot domačini. Po domače povedano mislim da velja fraza: dol z moje njive! Če ti kaj ni prav, pojdi domov!« (125)

Muslimani imajo neenakopravno možnost razvoja in uveljavitve svojih kulturnih dejavnosti v širši družbi in to je povezano s problemi pridobivanja ustreznih prostorov za izvajanje versko-kulturnega življenja v Sloveniji. Delno je to povezano s trenutnim širšim političnim trendom po svetu glede takoimeno-ovane »vojne proti terorizmu« in izenačbo ekstremizma z islamom. (103)

Nekateri pripisujejo odgovornost za obstoječe stanje izključno priseljencem samim: »Zelo je odvisno od samih priseljencev, mogoče je napaka pri njih samih da so premalo aktivni v kulturi in v širši družbi.« (128) »Uveljavitev kulturnih dejavnosti je pogojena z njihovo osebno motivacijo, delovanjem, odrekanjem in žrtvovanjem za željene cilje. Vsak nadaljnji razvoj pa je odvisen, kot povsod od ekonomskih možnosti

društev, skupin itd.« (62) »Menim, da imajo enakopravne možnosti za razvoj in uveljavitev svojih kulturnih dejavnosti, samo je vprašanje pomanjkljivosti prostega časa, ta prave organizacije in seveda finančnih sredstev.« (118)

Na slednje, namreč pomanjkanje denarja, opozarjajo tudi avtorji druge ankete med priseljenci:

Iz rezultatov raziskav je jasno razvidna želja pripadnikov »novih« manjšinskih skupnosti po ohranitvi oddelka na Ministrstvu za kulturo, ki podpira kulturno ustvarjanje narodnih skupnosti, romske skupnosti, drugih etničnih skupnosti in priseljencev. Uresničevanje sprejetega nacionalnega kulturnega programa bi v mnogočem prispevalo h kulturni integraciji etničnih skupnosti. *Na žalost pa je obseg sredstev, ki jih država namenja za kulturno »integracijo« premajhen, da bi izpolnil tisto, kar jim obljublja nacionalni kulturni program.*« (Komac in Medvešek 2006: 252; poudarila avtorica)

Deveto vprašanje ankete se glasi: »Menite, da slovenski mediji dovolj poročajo o kulturnih dejavnostih priseljencev v Sloveniji in o njihovem kulturnem prispevku? Kaj predlagate?« Večina meni, da so njihove kulturne dejavnosti v širši družbi spregledane: »Ne, mislim da premalo.« (38) »No, kar se tiče Hrvaške marsikaj objavljajo, o tistih, ki so prišli iz BiH pa skoraj nič.« (41) »Menim da premalo, glede na to da dosti spremljam medije, nisem ravno zasledila nič o tem.« (44) »Nisem zasledila dosti o tem.« (66) »Menim da se zelo malo govori o dejavnosti preseljencev v kulturi. Menim da bi bilo dobro da se govori o tem.« (45) »Ne. Zelo malo je takih poročil. Lahko bi jih blo več, in daljša. Sploh pa o hrvaških kulturnih dogajanjih v Sloveniji nisem zasledila nobenega poročila.« (48) »Slovenci dovolj poročajo o drugih [narodih], o naših pa bolj malo, sploh o priseljencih. Boljše bi bilo, če bi več poročali, da bi se spoznali/prepoznali, da bi bilo manj problemov, ki so dosti zaradi nepoznavanja.« (50) »Mislim, da ni dovolj medijskega poročanja.« (51) »Ne. Nič. Več poročanja o tem bi bilo dobro, da bi se bolj vedela v javnosti situacija.« (52) »O tem ni veliko v medijih. Mislim, da bi bilo dobro, moralo bi biti več govora o njih.« (55) Ne poročajo o teh dejavnostih.« (57) »Kar koli bi predlagal bo naletelo na gluha ušesa. Stanje je porazno.« (70) »Ne, ne poročajo, skoraj da tega ni!« (71) »Nisem zasledila posebnih poročanj o kulturnih dejavnostih priseljencev. Videla sem že prispevke o dosežkih posameznih ljudi, toda nikoli nisem zasledila nikakršnega prispevka o kulturnih dejavnostih, ki so tipične za posamezne narode iz bivše Jugoslavije.« (89) »Ne. Sploh pa če javna televizija pride v roke vlade in bo ta upravljala z njo, ne bo sploh možno poročati o kulturni dejavnosti priseljencev.« (43) »Ne, nič. Tako ali tako se z mojimi predlogi ne bo nič spremenilo.« (114) »Lahko bi bilo večkrat predstavljeno kulture drugih narodov (ples, drame...).« (104)

Tudi tu nekateri izpostavljajo sistematično ustvarjanje negativne predstave o priseljencih in razpihovanje etnične in kulturne nestrpnosti ter opozarjajo na ključni problem ekonomsko-socialne diskriminiranosti kot pravzrok vseh drugih oblik neenakopravnosti, tudi kulturne izločenosti: »Poročajo samo o slabih stvareh – pištrole in

tako, samo to, nobene kulture, zakaj to sprašuješ. Kultura, kultura, vsi nekaj govorijo, naj se pobrigajo za ljudi, za življenje.« (3) »Radia nimam.« (54) »Ne poznam, še največ govorijo o politiki in raznih težavah (npr. s cigani).« (12) »Mediji poročajo o tem, kar njim prinaša dobiček (televiziji, časopisom). V to so prisiljeni zaradi kapitalistične družbe. Mislim da poročila o kulturnih dejavnostih priseljencev ne prinašajo velikega števila gledalcev (dobička), kot npr. svetovni terorizem, kateri je neposredno povezan z islamsko versko skupnostjo.« (111)

Med tistimi mediji, ki jih anketiranci ob omembi splošnega medijskega ignoriranja priseljskih kulturnih interesov in dejavnosti vendarle izvzemajo v pozitivnem smislu, so nacionalna televizija z oddajo Polnočni klub in tednik *Mladina* (73), pa časnik *Večer* in radio Bakla: »Ne, le v *Večeru* kdaj kaj piše ali se v cerkvi kaj sliši.« (26) Ne. Samo pa v *Večeru* večkrat kaj piše. Če pri nas kaj organiziramo in ljudje to izvejo preko medijev jih zelo malo pride na kakšne kulturne dogodke.« (39) »Pohvalil bi tudi radio Bakla, ker vrtijo vse (slovenske, tuje in tudi balkanske).« (107)

Večina se torej svoje kulturne izločenosti iz širše družbe in njenih osrednjih medijev zaveda (njihov odgovor na deveto vprašanje je negativen), pri čemer navajajo tudi svoje predloge: »Slovenski mediji so podrejeni trgu in deloma politiki. Ne trg ne politika nista pripravljena na sprejemanje teh tem. Predlagam vsaj mesečnik, ki bi seznanjal ljudi z dogodki (kultura, šport) in problemi te populacije.« (97) »Ne. Da je v časopisih rubrika o priseljenih!« (7) »Ne, več vključevanja diplomatskih predstavništev.« (10) »Premalo. Oddaje o priseljenih.« (13) »Mislim da bi rabili več nacionalnih programov.« (149) »Premalo odaj. Lahko blo več da se vsi ljudje v Sloveniji saznajo z kulturami drugih narodov kateri živijo v Sloveniji.« (18) »Ne. Posebne oddaje o njihovi kulturi.« (21) »Mislim, da so v kulturnim dejavnostima hrvaški priseljenci dokaj zapostavljeni na celotnem področju. Dosti je na TV o priseljenca mađarske narodnosti, a o hrvaškim nič. Več odaj na TV o hrvaški kulturi.« (28) »Ne. Slovenski mediji ne poročajo dovolj o kulturnih dejavnostih priseljencev. Celo menim, da nasploh slabo govorijo in predstavljajo kulturo priseljencev. Po medijih bi lahko večkrat naredili kako oddajo o različnih kulturah, ki živijo v Sloveniji. Tega primanjkuje.« (30) »Mislim, da jaz od kar tu živim še nisem zasledil kakšne odaje na temo priseljenci in njihova kultura. Mislim, da bi morali zlasti več informirati ljudi o statusu priseljencev, o njihovem življenju, kulturi pa tudi njihovih pravicah. Predlagam odajo na to temo.« (64) »Mislim, da nekako premalo. V bistvu se bi moralo vedeti več o kulturi priseljencev, da bi se čimveč zvedelo o njih, njihovih običajih... Predlagam več dokumentarcev o priseljenih, njihovih položajih, življenju v njihovi [izvorni] državi in tukaj.« (65) »Poudarek medijev o kulturni dejavnosti priseljencev v Sloveniji je majhen. Za povečanje slednjega bi bilo potrebno več oddaj in podobnega.« (59) »Ne. Mogoče kakšne oddaje na nacionalni televiziji o priseljenih v Sloveniji, o njihovem kulturnem delovanju, običajih, načinu življenja v Sloveniji...« (61) »Slovenski mediji skoraj nič ne poročajo o kulturnih dejavnostih. Predlagam, da se vsaj enkrat na mesec naredi kulturni prispevek na regijskem nivoju.« (118) »Ne poročajo. Predlagam da imajo na TV in radiu najmanj enkrat na mesec oddaje o svoji kulturi.« (68) »Po mojem mnenju bi morali pripraviti različne oddaje o

kulturnih dejavnostih posameznih priseljskih skupin, kajti vse nimajo enakih kulturnih dejavnosti, enakih šeg in navad, načinov praznovanja posameznih praznikov...« (88) »Slovenski mediji ne poročajo dovolj o kulturnih dejavnostih priseljencev v Sloveniji. Predlagam oddajo na nacionalni TV trikrat na teden o različnih kulturnih in zabavnih dejavnostih priseljencev.« (86) »Ne (malo več odaj, ne samo za manjine).« (130) »Ne preveč. Da bi vsakotoliko obstajale kake brošure, predstavitvene strani raznih časopisov.« (131) »Ne. Na TV tega ni zaslediti. Lahko bi bile posebne oddaje v ta namen, da se prikaže njihovo izročilo in kako se ohranja v Sloveniji.« (120) »Žal ne. Morda bi se morali sami priseljenci malo bolj organizirati ter angažirati in Slovencem predstaviti (približati) svojo kulturo.« (132) »Mislim, da mediji ne poročajo dovolj o njihovih kulturnih dejavnostih, tako da to ostaja bolj interna zadeva. Predlagam (za prodor v širšo javnost) najprej kakšne skupne projekte s strani priseljencev in slovenskih kulturnikov, ki bi kulturo priseljencev predstavili širši množici. Sodelovanje kulturnikov se mi zdi najbolj pomembno.« (74)

O kulturnem prispevku priseljencev mediji ne poročajo oziroma ne dovolj. V medijih se omenijo le kadar gre za verske praznike (božič, bajram, pasha), sicer pa drugo v medijih nisem zasledila. Predlagam da se večje kulturne dejavnosti oziroma stvaritve oznanijo v časopisih, poročajo na radiu in da se naredi kakšen televizijski prispevek – na HTV-u imajo posebno oddajo namenjeno priseljenecem in njihovem življenju – mogoče podobno lahko naredi SLO 1. (117)

Prav tak je tudi predlog izvajalcev raziskovalnega projekta *Percepcije slovenske integracijske politike*:

Dolžnost države bi torej bila, da ustvari ustrezne razmere za ohranjanje in uveljavljanje kulturne in jezikovne identitete vseh njenih prebivalcev. Glede na povedano bi bilo treba *slovensko zakonodajo o medijih ustrezno dopolniti z obveznostmi javnih medijev, v prvi vrsti javne RTV, da omogočijo »novim« manjšinskim skupnostim uresničevanje pravice do pristopa (vstopa) v medije in s tem do sodelovanja v kulturnem življenju. Ignoranca, tudi medijska, vodi v različne oblike getoizacije; to pa je v nasprotju z zelenim procesom integracije. Pregled medijske zakonodaje kaže na najlažjo in najbolj elegantno pot za izhod iz medijskega mrka – oblikovanje narodnostnega programa v okviru RTV, kar bi bilo mogoče doseči z dopolnilom zakona o RTV. Če bi bilo dopolnilo napisano v duhu določb, ki veljajo za klasični manjšini, bi se izognili prenekateri nevšečnosti. (Komac in Medvešek 2006: 254–255)*

Med dejavniki, ki bistveno vplivajo na slabše pogoje za razvoj in uveljavljanje njihovih kulturnih dejavnosti, opozarjajo anketiranci zlasti na diskriminatorni odnos države: »Menim da je razvoj oziroma uveljavitev kulturnih dejavnosti otežena zaradi

manjše denarne potpore države – vemo da je pri kulturi to odločilni dejavnik!« (21) »Država se obnaša mačehovsko.« (70) »– Nimajo svojih kulturnih objektov (ali zelo malo). – Mislim da se malo ali skoraj nič denarja ne namenja za priseljence.« (68) »Možnosti za razvoj kulturnih dejavnosti so, vendar je to odvisno od politike in finančnih sredstev; mislim pa, da širša družba oziroma javnost ni posebno seznanjena z delovanjem 'tujih' kulturnih društev.« (117) »Da. Ni državnih programov, ki bi bili subvencionirani za ohranitev in prenos kulturnih vzorcev na mlajše in izmenjave idej, problemov priseljencev.« (97) Predvsem tisti anketiranci, ki so včlanjeni v priseljska društva, še zlasti pa oni, ki v takšnih društvih opravljajo vodilne funkcije, imajo zaradi večje dostopnosti podatkov tem jasneje izoblikovano mnenje o neenakopravnem kulturnem položaju priseljencev:

Definitivno! Poglejte samo sredstva, ki jih vlada RS in lokalne skupnosti namenjajo društvom, ki negujejo kulturo nepriznanih manjšin. Gre za minorna sredstva, ki ne zadostujejo niti za osnovne potrebe teh društev. Če bi izračunali vsoto sredstev, ki jo nepriznane manjšine prispevajo v državni proračun, in če bi potem primerjali, koliko teh sredstev se investira nazaj v kulturne dejavnosti, ki ohranjajo slovensko kulturno dediščino, in v kulturne dejavnosti, ki ohranjajo kulturo nepriznanih manjšin, bi po mojem prepričanju odkrili precejšen razkorak med finančno oskrbo enih in drugih dejavnosti (ob upoštevanju vsote vložka domicilne in »priseljene« populacije ter ob upoštevanju števila ene in druge populacije). (175)

To vsekakor drži in po moji sodbi prav v tem tiči jedro kulturne diskriminacije priseljencev s strani slovenske države. Kot sem omenila že v članku v prejšnji številki *Dveh domovin*, znaša vsota vseh državnih subvencij za kulturne dejavnosti avtohtonih in priseljskih manjšin 0,54 % kulturnega proračuna RS. 0,51 % kulturnega proračuna prejemajo avtohtone manjšine, ki vse skupaj (vključno z romsko skupnostjo) predstavljajo 0,6 % prebivalstva Slovenije. Njihov delež porabe kulturnega proračuna bi torej lahko predstavljal nekaj manj kot ustrezno zaščito manjšinskih kultur. Na drugi strani pa priseljske skupnosti, ki glede na narodnostno opredeljenost v popisu 2002 predstavljajo 6,2 % slovenske populacije, torej imajo več kot desetkrat toliko pripadnikov kot vse avtohtone manjšine skupaj, prejemajo od leta 1998 povprečno le 0,03 % letnega kulturnega proračuna. To pomeni, da je znesek državnih subvencij, preračunan na osebo, namenjen, denimo, slovenskim Italijanom, več kot tristokrat večji od zneska na osebo, ki ga za svoje kulturne dejavnosti prejemajo priseljenci, čeprav v kulturni proračun prispevajo eni in drugi. Po najbolj poenostavljenem izračunu razmerja med pričakovanim vložkom in porabo torej lahko avtohtone manjšine s svojim vložkom v kulturni proračun z dobro mero pokrijejo svojo porabo. Priseljske skupnosti iz drugih delov nekdanje Jugoslavije (če jih po enaki metodologiji kot avtohtone manjšine zreduciramo na samo tiste pripadnike, ki so se v zadnjem popisu izrecno narodnostno opredelili v tem smislu) pa po enakem izračunu prejemajo za svoje kulturne dejavnosti

manj kot pol odstotka svojega »hipotetičnega« vložka v kulturni proračun RS, medtem ko 99,5 % sredstev, ki jih prispevajo v kulturni proračun, namenjajo za slovenske kulturne programe in projekte. Mnoga od 62 (večinoma kulturnih) priseljskih društev se prijavljajo na vsakoletni razpis Ministrstva za kulturo, vendar je velik del njihovih vlog vsako leto zavržen. Če bi priseljenci prejeli iz kulturnega proračuna RS za svoje kulturne dejavnosti samo polovico tistih sredstev, ki jih vanj prispevajo, torej samo stokrat več, kot so prejeli doslej, kar bi znašalo 3 % letnega kulturnega proračuna, bi lahko ustanavljali svoje osnovne in srednje šole, založbe, časopise, revije in druge etnične medije, knjižnice, literarne in umetniške delavnice, gledališča, arhive in muzeje, seminarje na temo medkulturnega sodelovanja in kulturne integracije ter raziskovalne in operativne skupine za dejavnejše vključevanje priseljskih kultur v osrednje slovenske medije in druge organizacijske oblike kulturnega dogajanja, pa tudi v nacionalne znanstvenoraziskovalne vsebine in potrjene učbenike. Drugo polovico svojih sredstev, namenjenih kulturi, pa bi lahko še vedno prispevali za vse druge segmente slovenske (poli?)kulture.

Pa poglejmo, v kolikšni meri si lahko naši anketiranci privoščijo uživanje sadov kulturnih dejavnosti vseh tistih slovenskih porabnikov kulturnega proračuna, ki jih priseljenci tako širokopotezno sofinancirajo – domala s svojim celotnim prispevkom v kulturni proračun.

MOŽNOSTI ZA UDELEŽBO V KULTURNEM ŽIVLJENJU

Izvajalka ankete med velenjskimi priseljenci piše v svojem poročilu: »Glede na to, da sem iz Velenja, kjer je po moji oceni več kot polovica prebivalcev priseljencev iz bivše Jugoslavije, sem predvidevala, da bom uspela dobiti odgovore na vse ankete. /.../ Drugače pa so tisti, pri katerih sem bila, vsi zelo odprti ljudje, ki nimajo kaj skrivati. /.../ Večine (ali bolje rečeno vseh) mojih sogovornikov kultura ne zanima.« (Verdelj 2005: 1) Podobna so opažanja prostovoljke, ki se je pogovarjala z anketiranci v delavskih naseljih na Gorenjskem in ki ugotavlja, da slednji »enostavno nimajo želje ali časa po lastnem kulturnem udejstvovanju v materinščini (starejši), medtem ko se predstavniki mlajše generacije ukvarjajo s še bolj specifičnimi problemi, ki so se razvili znotraj njihove subkulture.« (Medić 2005a: 1) Tudi prostovoljka, ki je izvajala anketo na območju Maribora, v svojem poročilu že uvodoma izpostavlja naslednjo ugotovitev: »Kot boste videli pri analizi anket, večine priseljencev, ki sem jih jaz anketirala, ne zanima kultura v smislu ustvarjanja literarnih del, koncertov, opere, gledališča ipd. Njihov osnovni cilj je preživeti, za to pa so pripravljene prijeti za kakršnokoli delo.« (Fekonja 2005: 1)

Anketirani vidijo marginalizirani kulturni položaj priseljencev že v problemu same ekonomske baze priseljskih kultur ter v posledični nedostopnosti kulturnih dobrin, v svoji socialno-ekonomsko pogojeni prikrajšanosti za možnost pasivne ali aktivne udeležbe v kulturnem življenju etnične skupnosti ali širše slovenske družbe. V svojih odgovorih na zadnji dve vprašanji, »Katero področje kulture vas najbolj zanima in

kako resno ga spremljate? Navedite morebitne ovire za večje kulturno udejstvovanje,« in »Ali ste tudi sami aktivni na kakšnem kulturnem področju? Na katerem, kako? Ali ustvarjate na kakem umetniškem področju? Kaj in kako?« si nekateri niti ne prizadevajo z olepševanjem svoje neprostovoljne kulturne podobe ali samopodobe: »Ni časa za to. Nobeno. Nič.« (4) »Nobeno. Preživet.« (6) »Mal več služb. / Nobeno. Službe.« (14) »Ne moreš delati nič, ker ni denarja, pa tudi časa. /.../ Otroci hodijo v šolo /.../, tudi včasih grejo gledat kakšno gledališče /.../. Jaz in starejši pa ne gremo, ne moremo it, pa tudi ni denarja.« (3) »Nimam časa.« (8) »Ni časa.« (9) »Nobeno. Ne.« (11) »Ni časa. Ne.« (12) »Poslušam narodnjake, za ostalo ni denarja. Ne.« (15) »Ni dovolj prostega časa.« (20) »Včasih so to bili pevski zbori, zdaj tudi za to ni več časa.« (21) »Nič ne spremljam. Nimam časa. Ne.« (27) »Kultura me dosti kaj ne zanima.« (28) »Nisem nikjer, ker res nimam časa za nobene aktivnosti. Kjer res delam po cele dneve da bisi izboljšo, svoje in moje familije boljše življenje.« (34) »ne nisem danes v to doba preveč se dela tak, da res nimam časa.« (35)

... nič ne hodimo v gledališče ali na koncerte – kakšni koncerti, to vse stane. /.../ Berem, kaj to misliš? Knjige – ne, to ne berem, kakšne knjige. Mogoče kako revijo, slovensko pogledam, naših itak nimamo. Pa ni časa brat, misliš da smo vsi taki kot vi, študenti, da imamo čas brat? /.../ Nisem, punca, kakšna društva. Mi nimamo časa za to, jaz delam od 7h do 15h, potem pa še včasih popoldan. Zvečer pridem sem na vrt in tukaj delam, nimam časa za te stvari. (2)

Drugi si za kulturo lahko vzamejo vsaj nekaj časa, če že ni denarja za to: »Kultura me zanima na splošno – o kulturnih dogodkih poslušam po radiju, ali pogledam kulturne priloge na TV. Pogledam včasih oddajo Knjiga mene briga... Osebn obožujem gledališče in film. Zaradi denarja in obleke /.../ žal ne hodim v kino in gledališče. Rada imam tudi koncerte – poslušam po radiju...« (24) »Zanima me gledališče. Vendar me čas, denar in snobizem moti. /.../ Če bi bilo možno priti tja v hlačah in majici in tako neformalno, bi se udeještoval.« (107) »Pomanjkanje entuziazma, ambicij in, seveda, denarja.« (76) »Folklor (plesi). Finančne težave.« (31) »Najbolj me zanimajo koncerti /.../. Največja moja ovira je predvsem denar.« (91)

SKLEP

Odgovori anketiranih⁴ večinoma odražajo mnenja, da imajo priseljenci slabše pogoje za kulturno-umetniško delovanje kot drugi državljani, da osrednji slovenski

⁴ Medtem ko po podatkih zadnjega popisa prebivalstva 90 % vseh priseljenih iz tujine prihaja iz drugih republik nekdanje Jugoslavije in 10 % iz drugih držav, podobno razmerje pa kažejo tudi rezultati popisa v kategorijah strukture po narodnosti in maternem jeziku, je med anketiranimi 93,6 % pripadnikov narodnosti iz drugih republik nekdanje Jugoslavije oziroma njihovih potomcev.

mediji tako rekoč ne poročajo o njihovih kulturno-umetniških dejavnostih, da slovenska država te dejavnosti le mačehovsko podpira in da je torej kulturni položaj priseljencev v tej državi nedvomno obroben. Vzrok in posledico takšnega stanja vidijo v prevladovanju negativnih stereotipov o priseljenicah, v trdovratno zakoreninjenih predstavah, ki tvorijo izkrivljeno javno podobo priseljencev. Velik del anketirancev vključuje v ta začarani krog verižnih členov, ki hkrati delujejo vzročno in posledično, na prvem mestu svoj neenakopravni socialno-ekonomski položaj, ki je tesno dvosmerno povezan z njihovim neenakopravnim položajem na področju politike, izobraževanja in poklicnega napredovanja. Podobno dvosmerno vlogo v tem krogu dejavnikov in učinkov pripisujejo tudi verski neenakopravnosti ter vsem drugim oblikam etnične diskriminacije in ksenofobije, od prezirljivega odnosa slovenskih sokrajanov pa vse tja do prikritega ali očitnega zapostavljanja s strani posameznih uslužbencev v državnih uradih in javnih zavodih, deloma pa tudi s strani slovenskega pravnega sistema ter zakonodajne in izvršne oblasti v državi.

Tudi posredni vzroki za obstoječo raven jezikovnega znanja anketiranih (kot tudi njihovega interesa za jezikovno izpopolnjevanje) ter interesa za pasivno ali aktivno udeležbo na področju tako manjšinskih kot osrednje nacionalne kulturne ponudbe po vsem videzu v pretežni meri izvirajo iz njihovega socialnega statusa, ksenofobnega odnosa večinske družbe do njih ter najrazličnejših oblik etnične, verske, politične, kulturne in socialne diskriminacije s strani države in družbe, medtem ko neposredni vzroki izvirajo predvsem iz njihove posledične kulturne marginalizacije in psiholoških spodbud ali zavor, ki jim jih ta prinaša: »Sem povedal, nimam časa za kulturo, to je brez veze. Delamo vedno. /.../ Študentje vedno nekaj govorite o kulturi, pa vlada pa to. Brigajte se rajši za to, da bo kaj boljše, ne pa za kulturo.« (2) V vseh primerih gre za subjektivno odzivanje na objektivne okoliščine, ki za opazen del priseljencev pomenijo izrazito prikrajšanost na vseh področjih, česar se vse bolj zavedajo tudi etnični Slovenci: »'Južnjaki' kot jim praviš, so prisiljeni delati za tako mizerno plačo ker ne dobijo dela na bolj prestižnem delovnem mestu. /.../ Sam občudujem delavce, ki garajo večino dneva, celi mesec in domov prinesejo 60K SIT za družino, res sramota da se to dogaja v EU.« (Forum Pivnica, 7. 5. 2004) »Vzviišen folk bi revščino gledal samo na Discoveryju. Dejstvo je, da so revni priseljenci druga plat medalje bogate Evrope, da ji nastavljajo ogledalo, so njena črna pekoča vest...« (forum Dnevna Mladina, 2003-10-08)

Živimo v času potrošniških in delniških vrednot, globalne konkurence, strategij iskanja še cenejše delovne sile, krčenja osnovnih človekovih socialnih pravic, kopičenja svetovnih virov in kapitala v žepu peščice posameznikov in malo večje peščice njihovih omembe vrednih tekmecev – nove ekonomije, ki z vrtooglavo naglico potiska svet, države, narode in družbene sloje na levi ali desni breg vse globljega, vse širšega in vse bolj neprehodnega socialnega prepada. Ob sodobni tehnologiji in neomejenem medijskem dometu, ki bi lahko pod taktirko družbene spodobnosti v trenutku spremenila svet, je pomanjkanje pač res sramota za človeško družbo.

Jenko, Kette in Murn so več let kot ne živeli v pomanjkanju, pa so vendarle ustvarili vrhunska dela. A so zelo mladi umrli. Njihova krivična in nesmiselna smrt je oropala

slovensko kulturo za celo vrsto umetniških mojstrov. Koliko pa je bilo tedaj in koliko je tudi danes tlečih talentov, ki – ohromljeni od boja za preživetje in poraženi v boju z dolgočasno, samovšečno, ozkogrudno, prezirljivo, brezmejno čaščno povprečnostjo malomeščanskih meril in ambicij – niso in nikoli ne bodo doživeli svoje uresničitve; talentov, ki nikoli ne bodo mogli odstreti za vedno zastrtih oken s pogledom v edinstvene nove umetniške refleksije, neodkrite izrazne možnosti, prvinsko spontane ali subtilno dovršene estetske odseve videnega, slišane, doživetega v pre mnogih kulturno skorajda nevidnih diasporah, ki brez svoje maloštevilne, opazno privilegirane »umetniške elite« najbrž ne bi bile deležne niti pričujoče obravnave?

LITERATURA

- Balažic Bulc, Tatjana (2004). Jezikovni prenos pri učenju sorodnih jezikov (na primeru slovenščine in srbohrvaščine). *Jezik in slovstvo*, 49, št. 3–4, str. 77–89.
- Bešter, Romana (2005). Ekonomska integracija priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev v Sloveniji. *Percepcije slovenske integracijske politike: Zaključno poročilo* (ur. Miran Komac in Mojca Medvešek). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, str. 559–590.
- Brezigar, Sara (2006). Pojavi etnične diskriminacije v javni upravi, vojski in policiji v Republiki Sloveniji. *Percepcije slovenske integracijske politike: »uskoško« prebivalstvo v Beli krajini, etnična diskriminacija v delovnem okolju, izseljevanje in povratništvo Slovencev: Zaključno poročilo* (ur. Miran Komac in Mojca Medvešek). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, str. 73–151.
- Dekleva, Bojan, in Špela Razpotnik (2002). *Čefurji so bili rojeni tu: Življenje mladih priseljencev druge generacije v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta in Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Dimkovska, Lidija (2005). Književnost priseljencev v Sloveniji – njene značilnosti in položaj v Slovenski kulturi. *Dve domovini / Two Homelands*, št. 22, str. 59–78.
- Graf, Peter (2004). Migration as a change of cultural relations by a new language map. *Dve domovini / Two Homelands*, št. 19, str. 9–23.
- Josipovič, Damir (2005). *Demografski učinki imigracije v Sloveniji po II. Svetovni vojni*. Doktorsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- Klopčič, Vera, Miran Komac in Vera Kržišnik-Bukić (2003). *Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Kobolt, Alenka (2002). *Zdej smo od tu – a smo še čefurji?*. Ljubljana: I2.
- Komac, Miran in Mojca Medvešek (ur.) (2005). *Percepcije slovenske integracijske politike: Zaključno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- (ur.) (2006). *Percepcije slovenske integracijske politike: »uskoško« prebivalstvo v*

- Beli krajini, etnična diskriminacija v delovnem okolju, izseljevanje in povratništvo Slovencev: Zaključno poročilo.* Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Mikolič, Vesna (2004). Medkulturna pragmatika pri pouku slovenščine kot J2. *Jezik in slovstvo*, 49, št. 3–4, str. 103–121.
- Mugerli, Maruša (2005). Slovenski prevodi literarnih del priseljskih avtorjev po letu 1990. *Dve domovini / Two Homelands*, št. 22, str. 79–93.
- Pirih Svetina, Nataša, in Ina Ferbežar (2005). Slovenščine tujejezičnih govorcev. *Jezik in slovstvo*, 50, št. 6, str. 3–15.
- Požgaj Hadži, Vesna, in Ina Ferbežar (2001). Tudi to je slovenščina. *37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* (ur. Irena Orel). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, str. 57–68.
- Razpotnik, Špela (2004). *Preseki odvečnosti: nevidne identitete mladih priseljenk v družbi tranzicijskih vic.* Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Šabec, Nada (1996). *Half pa pu: The Language of Slovene Americans.* Ljubljana: ŠKUC (Studia humanitatis, Apes).
- Šircelj, Milivoja (2003). Verska, jezikovna in narodnostna sestava prebivalstva Slovenije, popisi 1921–2002. Ljubljana: SURS.
- Žitnik, Janja (2006). Položaj priseljskih kultur v Sloveniji: identitetni vidiki. *Dve domovini / Two Homelands*, št. 23, str. 107–139.
- Žnidaršič, Martin, Darka Podmenik in Gregor Kocijan (1999). *Knjiga in bralci IV.* Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.

SPLETNI VIRI

- Dogodki.Net – Forum /<http://www.dogodki.net/forum/> (vpogled 26. 8. 2004)
- Forum Bicikel.com /<http://www.bicikel.com/sl/forum/> (vpogled 25. 8. 2004)
- Forum Dnevna Mladina – Komentar /<http://www.mladina.si/dnevnik/> (vpogled 25. 8. 2004)
- Forum Pivnica /<http://www.slo-lanparty.com/forum/> (vpogled 25. 8. 2004)
- Forum SDS /<http://www.sds.si/forum/> (vpogled 25. 8. 2004)
- Forum Svet pogovorov /<http://www.gape.org/cgi-bin/yabb/YaBB.pl/> (vpogled 25. 8. 2004)
- Forumi portala Ekonomija /<http://www.ekonomija.net/> (vpogled 26. 8. 2004)
- <http://www.lajf.com/forum/> (vpogled 24. 5. 2006)
- <http://www.nemejebat.com/> (vpogled 13. 3. 2005)
- <http://www.stat.si/popis2002/si/> (reden vpogled od januarja 2004 dlje)
- Jesenice online forum /<http://forum.jesenice.com/> (vpogled 25. 8. 2004)
- Mladi forum SD /<http://www.mladiforum.org/> (vpogled 25. 5. 2006)
- Poljub.com forumi /<http://www.poljub.com/> (vpogled 26. 8. 2004)

RGL Forum › Vaše mnenje o ... › Džamija v Ljubljani /<http://www.rgl.si/rgl.php/>
(vpogled 25. 8. 2004)

RTV Slovenija forum /<http://www.rtv slo.si/forum/> (vpogled 25. 8. 2004)

Sloport forum /<http://www.sloport.net/forum/> (vpogled 25. 8. 2004)

Slovenski hip-hop portal – Forum /<http://www.hiphopar.com/> (vpogled 26. 8. 2004)

DRUGI VIRI

Anketa ISI 2005 – Anketa o položaju priseljencev, njihovih potomcev in njihovih kultur v Sloveniji. Arhivsko-dokumentacijski center Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Projekti ISI, Literarna in kulturna podoba priseljencev v Sloveniji, Anketa.

Bajda, Polona (2005). Izvajanje ankete med priseljenci – terensko poročilo. *Anketa ISI 2005*, anketna dokumentacija.

Fekonja, Martina (2005). Poročilo, 13. 5. 2005. *Anketa ISI 2005*, anketna dokumentacija.

Kramer, Laura Bianka (2005a). Poročilo: Dobovec pri Rogatcu in Trlično, 29. 4. 2005. *Anketa ISI 2005*, anketna dokumentacija.

— (2005b). Poročilo: Rogaška Slatina, 2. 5. 2005. *Anketa ISI 2005*, anketna dokumentacija.

— (2005c). Poročilo: Rogaška Slatina, 6. 5. 2005. *Anketa ISI 2005*, anketna dokumentacija.

Medić, Željka (2005a). Poročilo (Kranj, Jesenice). *Anketa ISI 2005*, anketna dokumentacija.

— (2005b). Poročilo (Tržič – Križe). *Anketa ISI 2005*, anketna dokumentacija.

Mrak, Nataša (2005). Poročilo o izvajanju anket, 16. 5. 2005. *Anketa ISI 2005*, anketna dokumentacija.

Vareško, Tina (2005). Poročilo (Brežice/Novi mesto/Metlika). *Anketa ISI 2005*, anketna dokumentacija.

Verdelj, Katja (2005). Poročilo za Velenje. *Anketa ISI 2005*, anketna dokumentacija.

Vižintin, Urška (2005). Poročilo o opravljenem anketiranju (24. 4. – 15. 5. 2005). *Anketa ISI 2005*, anketna dokumentacija.

Vokić, Tatjana (2005). Evidenca anketiranja po posameznih soseskah, Prilogi A in B. *Anketa ISI 2005*, anketna dokumentacija.

Žitnik, Simon (2005). Povzetek dosedanjih podatkov iz sumarnika. *Anketa ISI 2005*, anketna dokumentacija.

— (2006). Anketni sumarnik: tabele 3–11. *Anketa ISI 2005*, anketna dokumentacija.

SUMMARY

CULTURAL POSITION OF IMMIGRANTS IN SLOVENIA: FACTORS AND INDICATORS

Janja Žitnik

In the contribution, the results of the Questionnaire on the situation of immigrants, their descendants and their cultures in Slovenia is resumed, which was carried out within the research project Literary and cultural image of immigrants in Slovenia (1. 7. 2004-30. 6. 2007) by eleven volunteers - students of the Faculty of Arts in Ljubljana - in 26 Slovene towns with different concentration of the first generation of immigrants. Pointed out in the present article are those answers to the questionnaire that deal with the title theme of this contribution that is with factors, which influence on the cultural position of immigrants in Slovenia, and with indicators witnessing to that position.

The stereotypes on immigrants in Slovenia and on how they imperil ethnic Slovenes, their survival (immigrants supposedly take off jobs), security (immigrants are supposedly responsible for the majority of criminal offences in Slovenia), culture, language etc.; are indirectly indicators and directly factors of social-economic, political and cultural position of the immigrants; thus, the first part of the article deals with the group of factors. Following are summarized opinions of the interviewed on their equality in the field of politics, religious life and education. The next are two sections on frequently self-evident (as well language) subordination of the immigrants, and on what Slovenes think of their own ethnic intolerance. The following three sections present the central part of the article. The first is about language knowledge of the interviewed immigrants, their reading habits, and their practising of cultural traditions. The second deals with the possibilities for the development and assertion of immigrant cultural activities in the broader society, namely in the light of the questionnaire answers as well as from the aspect of cognisance of other researchers. The third section issues the question of actual possibilities of the materially weaker part of members of immigrant communities for any kind of participation in the field of culture.

NEKATERI VIDIKI ODNOSA SLOVENSKE JAVNOSTI DO IZSELJENSTVA

Marjan Drnovšek*

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Nekateri vidiki odnosa slovenske javnosti do izseljenstva

Prispevek skozi zgodovinsko optiko predstavlja odnos javnosti do izseljenstva, kjer se srečamo s pogostim čustvenim reagiranjem v odnosu do realnosti. Ta se odraža v vprašanju razdvojenosti izseljencev, pri ugotavljanju njihovega števila in splošnega odnosa slovenske javnosti do tega pojava in procesa. Poudarjena je vloga posameznika in njegove volje pri odhajanju v svet in pri različnih opredeljevanjih, npr. stanem Slovenec ali ne, se vrnem domov ali ostanem v tujini ipd. Avtor ugotavlja raznolikost pristopov v zvezi z ocenjevanjem števila slovenskih izseljencev po svetu in množičnostjo izseljevanja in pretiravanji v tej zvezi. Največjo pozornost posveča razlogom za odhod in pretiranemu negativnemu reagiranju slovenske javnosti na izseljevanje Slovencev v 19. in 20. stoletju, in sicer z vidika ogroženosti zaradi maloštevilnosti Slovencev in nevarnosti tujine, pri čemer je bila najbolj dejavna katoliška Cerkev.

KLJUČNE BESEDE: Slovensko izseljenstvo, stereotipi, odzivi javnosti, črno-belo podoba izseljenstva, 19. in 20. stoletje

ABSTRACT

Some aspects of the attitude of the Slovene public to emigration

The contribution presents through a historiographical optics the relation of the public to emigration, where we meet with frequent emotional reactions in relation to reality. That reflects in the question of separateness of emigrants, in ascertaining their number, and in general relation of the Slovene public towards this phenomenon and process. Accented is the role of the individual and one's wish when going abroad and with declaring, for example, do I remain a Slovene or not, do I return home or stay abroad, and similar. The author establishes the variegation of approaches in connection with estimating the number of Slovene emigrants across the world, massiveness of emigration and with it connected exaggerations. His attention is focused on the reasons for departure and on the exaggerated negative reacting of the Slovene public in regard of emigration of Slovenes in the 19th and 20th centuries from the viewpoint endangerment due to fewness of Slovenes and the danger of foreign parts; most active was the Catholic Church.

KEY WORDS: Slovene emigration, stereotypes, responses of the public, black-white image of emigration, 19th and 20th centuries

* Dr. zgodovine, arhivist, znanstveni svetnik, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija; e-pošta: marjandr@zrc-sazu.si.

Kdor bere pripovedi ali se pogovarja s Slovenci, ki dlje časa živijo v tujini, hitro spozna, da so njihovi pogledi na lastno usodo in odnos domovine do njih večinoma čustveno obarvani, s poudarjenimi stereotipnimi »podobami« domačih krajev, ljudi in vrednot, ki jih ni več, mnogokrat s poveličevanjem tragičnosti lastnega odhoda in življenja v tujini. Ali so usode **vseh** izseljencev res tako tragične? Ali so bili razlogi za njihov odhod v tujino vedno posledica pritiskov in nujnosti? Nedvomno so mnogi odhajali zaradi njih, velika večina pa se je le odločila po lastni volji. Mnogi se niso mogli integrirati v novo okolje, kar je travmatiziralo njihovo življenje, mnogi so se (če so se smeli) vrnili v domovino. Nekaterim je bila tujina grenka, hladna, mačehovska, drugim je ponudila več, kot bi dosegli doma. Razumljiva je čustvenost v njihovih pripovedih, saj je v tujih okoljih (ki postajajo sčasoma vedno bolj domača) spomin na košček domovine – naj bo to jezik, domača pesem, domača hrana ali le poglabitev v samega sebe – nujno potreben za duhovno ravnotežje, nadomestek za »izgubljeno« domovino. In prav je tako. Vendar moramo priznati še pozitivne posledice izseljevanja, na primer višji standard, boljše pogoje za študij otrok, širitev duha, svetovljanstvo in še kaj.

Verjetno ni področja, ki bilo tako večplastno in prepleteno, kot je izseljenstvo, kjer se dejstva prepletajo s čustvenim dožemanjem, realnost z željami in utopijami, kjer se podobe starega sveta konzervirajo v spominu izseljencev (podobno kot jezik) in njihovi nosilci ne upoštevajo, da se človek in družba stalno spreminjajo, tudi v Sloveniji. To je področje, kjer je v Sloveniji do odhajajočih veljal (in deloma še vedno velja) neizoblikovan in nejasen odnos z velikim razponom, od pretirano čustvene zgroženosti nad njihovo usodo do hladne teze, češ odšli so in niso več del nas. Že pestrost oznak za pojav kot tak – za odhajajoče: izseljenstvo oz. zdomstvo, eksodus, diaspora, izseljenec oz. emigrant, zdomec, politični emigrant, pregnanec, begunec, izkoreninjenec, razseljena oseba, ter za prihajajoče: priseljenstvo, priseljenec oz. imigrant, delavec na začasnem delu v tujini in še kateri – nam kaže razne nianse dveh osnovnih pojmov, ki ju najbolje izrazimo s tujkama: emigrant(stvo) in imigrant(stvo). Pri tem ne gre samo za dogodke, ampak tudi procese, ne gre samo za splošne pojave in gibanja, ampak predvsem za posameznike, njihove življenjske zgodbe v najširšem in najglobljem pomenu besede. Zato nas ne preseneča, da se z migracijsko tematiko ukvarjajo tako družboslovne kot humanistične vede, med katerimi izstopajo družbena geografija, sociologija, antropologija, etnologija in v manjši meri zgodovinarstvo.

Po mnenju pisatelja Zorka Simčiča je politična emigracija ostro ločila med pojmom zamejstvo in zdomstvo. Prvo je oznaka za pokrajine za mejo matice, drugo »za emigracijo po svetu«, ko je bil poudarek namerno postavljen na **z-dom**-stvo in ne na **iz**-seljenstvo.¹ Vse to povzroča raznolikost v uporabi migracijskih pojmov, saj je njihova vsebina marsikdaj odvisna od tistega, ki uporablja določen pojem, to je države, cerkve, politične stranke in ne na koncu samih izseljencev. (Lep primer za to je uporaba pojma »zdomec«, ki ga je najprej uporabljala politična emigracija po letu 1945, enako oznako,

¹ Zorko SIMČIČ, Srečanja z Majenom: Buenos Aires – Maribor: 1961–1970 (Ljubljana 2000), 24.

»zdomci«, pa so uporabljali tudi v drugi Jugoslaviji za t. i. »delavce na začasnem delu v tujini«. Temo lahko popestrimo še z razmišljanjem o zunanji in notranji migraciji, ko imamo v mislih državni prostor (notranja migracija) in tujino (zunanja migracija), ali pa človekov notranji svet, ko posameznik fizično ostane v izvornem okolju, vendar se umakne oziroma zbeži v samega sebe, v osamitev, kar je posledica zunanjega, to je državnega ali političnega pritiska, če imamo v mislih več kot štiridesetletno obdobje po končani drugi svetovni vojni. Konkretno: pisatelj Zorko Simčič je emigriral v Argentino, njegov nikoli videni in samo po pismih bližnji prijatelj pisatelj Stanko Majcen pa je ostal v Sloveniji. Prvi je postal zunanji politični emigrant (z vidika matice sovražni emigrant, neoseba), drugi po prisili na stranski tir postavljeni notranji emigrant. Simčič je deloval svobodno, vendar odrezan od Slovenije in skoraj neznan v domovini, Majcen pa je živel v Sloveniji, vendar v osami, neznan in delno priznan šele v letih pred smrtjo. Na duhovnem nivoju sta pisatelja dobila stik, ki sta ga gojila prek pisem do Majcnove smrti leta 1970.²

RAZDVOJENOST IZSELJENCEV

Odhod ljudi z doma, prihod v tujino in organiziranje življenja v novem okolju je proces, ki ga spremljajo ekonomski in družbeni pretresi ter osebni stresi. Za večino izseljencev izselitev ne pomeni samo trenutnega stresa, ampak dosmrtno stanje, ki se kaže v njihovi človeški in duhovni razcepljenosti med staro in novo domovino, tako tistih, ki nikakor ne morejo pretrgati korenin z domom, kot tistih, ki se nikakor ne vživijo v novo, tuje okolje. Občutek izkoreninjenosti iz domačih tal in nezmožnosti ukoreninjenja v tuja je močan pri mnogih izseljencih.³ »Ni mi več jasno, ali v Slovenijo prihajam iz ljubezni do sebe ali se prihajam mučit ... Odhajam, da bom lahko spet prišla. Prihajam, da blažim odsotnost,« je zapisala več kot dvajset let v Londonu živeča pesnica in lončarka Ifigenija Simonović, ki se je nedavno vrnila v Slovenijo.⁴ Govorimo o svojevrstnem kulturnem šoku, ki nam ga najbolj ponazorijo literarna dela in osebne usode njihovih ustvarjalcev.⁵ Na Dunaju živeči slovenski pisatelj Lev Detela uporablja za podnaslov svoje knjige spominov pomenljiv in poveden naslov *Emigrant – pregnanec med dvema svetovoma 1960–1990*.⁶ Zaradi svojega kritičnega pisanja je v Sloveniji veljal za nezaželeno osebo, političnega emigranta. Domovina mu je za trideset let zaprla meje, ni mu pa mogla odvzeti zanimanja zanjo in pisanja o njej. Za vrsto drugih razmišljajočih sta bili stara in nova domovina dve domovini, kar naj

² Zorko SIMČIČ, Srečanja z Majcnom (Ljubljana 2000).

³ Pretrgane korenine. Sledi življenja in dela Rajka Ložarja, ur. INGRID SLAVEC - GRADIŠNIK, HELENA LOŽAR - PODLOGAR (Ljubljana 2005).

⁴ Ifigenija SIMONOVIČ, Sprotnosti XLIII. Nova revija (Ljubljana 1999), 122..

⁵ Slovenska izseljenska književnost, 1 (Evropa, Avstralija, Azija), 2 (Severna Amerika), 3 (Južna Amerika). Ur. Janja Žitnik, Helga Glušič. Ljubljana: Rokus in Založba ZRC, 1999.

⁶ Lev DETELA, Emigrant: pregnanec med dvema svetovoma 1960–1990 (Ljubljana 1999).

ponazorimo z naslovom pesmi ameriške Slovenke Anne Praček Krasne *Domovina je tu in domovina je tam* (1977) oziroma proznega dela *Med dvema domovinama* (1978).⁷ Tudi slovensko-ameriški slavček, pesnik Ivan Zorman, je v pesmi *Izseljenec* (1938) zajel občutke rojaka Amerikanca na obisku domače vasi: »... Nič več ni to njegova vas domača, / nič več njegovi niso to ljudje – / skrivnosti svoje živo se zavé: / čez ocean k uspehom duh se vrača. // In vendar žge ga pelin-cvet, bridkost, / vzdihuje: kje je srečni dom privida, / ki vabi vanj nevidna lepa Vida? / Nikjer več? To bila je le mladost. /.../ Zdaj mu odpeva dvoje domovin / in med obema se mu tre življenje, / k obema vabi, kliče hrepenenje – / v obeh je zemlje sin brez korenin.«⁸

Pojav kulturnega šoka zasledimo tudi pri širšem in manj izobraženem krogu izseljencev že na poti in v stiku z novim okoljem in kasneje, ko so se začele rušiti dotodanje (možne) napačne idealne predstave o tujini, ki so mnogokrat sprožile idealizacijo ali mitizacijo izvorne domovine. Strah pred tujino, domotožje, obupavanje nad lastno usodo ipd., so čustvena stanja, ki so vsečloveška, neodvisna od stopnje izobrazbe in so bila dana vsem ljudem. Koliko preprostih pesmi (»Izseljenci smo tuji tu v tujini / pa tudi tuji v domovini / kjer dimniki visoki se vzpenjajo v nebo / kjer rovi so globoki, speljani pod zemljo / v nam tuji domovini ...«⁹), zapisov v izseljenških pismih, ki so prihajala izpod peres preprostih ljudi, izražajo enake občutke kot vrhunska literarna in umetniška dela. Izkoreninjenost iz domače grude, če uporabim enega od številnih prispevkov izseljevanja, in vedno bolj ukoreninjeno življenje v novi domovini, to je izginjanje v morju tujstva, ponujata plodna tla za čustvena reagiranja in dožemanja novega življenja, tako v izseljenškem kot priseljenškem okolju. Ravno na področju izseljenstva so se iz medsebojne interakcije dom(ovina) : tujina razvili številni stereotipi¹⁰ in emocionalne podobe sveta.¹¹

Pomanjkanje objektivnosti in realnega odnosa do »rakave rane slovenskega naroda« spremljamo v domači javnosti od začetkov izseljevanja Slovencev do današnjih dni. Dokler so pojavi del družbenega dogajanja, jih moramo tako sprejemati, saj so v glavnem emocionalni odraz reagiranja na stanje v izseljenstvu, ko pa zaidejo na področje strokovnih in celo znanstvenih razmišljanj, pa moramo zazvoniti plat zvona. To niso samo plodna tla za subjektivna, ampak tudi ideološka gledanja, ki so zlasti nevarna v primerih njihove prisotnosti pri predstavnikih javne sfere, npr. pri

⁷ Tudi znanstvena revija Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v Ljubljani ima naslov *Dve domovini/Two Homelands*. Za priseljence, rojene na Slovenskem, je postalo priseljenško okolje nova domovina, za njihove potomce je bila prva domovina kraj rojstva, na staro domovino staršev pa so se lahko navezali le duhovno, npr. zelo močno povojni argentinski Slovenci.

⁸ Ivan ZORMAN, Iz Novega Sveta (Cleveland, Ohio 1938), 94–95.

⁹ N. N., Izseljenški vestnik, III/1, 1933.

¹⁰ Pojem *stereotype* uporabljam v pomenu ustaljene in ponavljajoče se podobe sveta (tujine), običajno nepreverjene oz. neizkustvene in s tem pogosto napačne ali vsaj posplošene.

¹¹ (Negativni) čustveni pogled na tujino in (pozitivni) na domovino je pri slovenskih izseljencih prisoten od začetkov izseljevanja. Mnogokrat je srce prevladalo nad razumom, čustvo nad treznim razmislekom. Skozi emocionalna očala je bila podoba sveta kot domovine mnogokrat izkrivljena ali vsaj zamegljena.

državnih organih, cerkvi, političnih strankah, odločujočih posameznikov in drugih oblikovalcih javnega mnenja. Tudi ni bil samo čas izseljevanja Slovencev v Združene države Amerike bolj dovzeten za nastajanje stereotipov in emocionalnih podob sveta, ampak ga zasledimo v vseh obdobjih odhajanja Slovencev v tujino. Skratka, ko razmišljamo o izseljenstvu z različnih zornih kotov, se nam vedno pojavlja dvojnost, tako izseljenčevega občutka pripadnosti (domovina : tujina), opredeljevanja (Slovenec : Američan), odločanja glede načina življenja, odnosa do lastne usode (zgodovine) nekoč (pred odhodom) in danes (v novem okolju) itd. Zato so osebne in javne opredelitve mnogokrat obarvane črno-belo, kar ustvarja idealne pogoje za oblikovanje raznih stereotipnih podob, še več, do skrajno nasprotnih pogledov na lastni položaj in drugih pojavnih oblik izseljenstva.

500.000 SLOVENCEV ZUNAJ MEJA REPUBLIKE SLOVENIJE?

Med najpogostejša pretiravanja v izseljenstvu sodi ocena števila Slovencev po svetu, ne da bi ocenjevalci razložili kriterije za dobljene podatke. Že pregled starejše publicistike nas prepriča o tem. Marsikdaj ne veš, ali avtor upošteva samo priseljence ali tudi njihove v tujini rojene potomce, samo moške – delavce ali tudi njihove družinske člane, samo kot državljane priseljske ali tudi izseljske države itd. Kar veliko raznih ocen najdemo v časopisju. Najbolj nejasna pa je opredelitev Slovencev po svetu. Kdo so to? Ali samo tisti, rojeni v Sloveniji, ali tudi rojeni v tujini? Kljub temu da so številni raziskovalci proučevali slovensko populacijsko problematiko, vključno z izseljevanjem (npr. Janko Mulaček, Slava Lipoglavšek, Vlado Valenčič, Dušan Vogeltnik, Igor Vrišer, Matjaž Klemenčič, Janez Malačič, Jože Velikonja in drugi), je ugotavljanje števila slovenskih izseljencev za posamezna obdobja mnogokrat le rezultat ocen na podlagi nezanesljivih selitvenih statistik. Nekaj znanih statističnih stanj, navadno z mnogimi pomanjkljivostmi, nam ne more odtehtati teže ugotovitve, ki smo jo postavili na začetku odstavka. Precenjevanja so mogoča tam, kjer odpovedo kvantitativne statistične metode ugotavljanja stanja. To velja tudi za ugotavljanje številčnega stanja slovenskih izseljencev po svetu, saj so jih priseljske statistike vodile pa državni pripadnosti (Avstrijci, Italijani, Madžari, Jugoslovani) ali celo skupaj s pripadniki drugih narodov (npr. v ZDA skupaj s Hrvati). Izseljske statistike (avstrijska in obe jugoslovanski) niso spremljale narodne, ampak le državno pripadnost. Le občasno so popisi prebivalstva v priseljskih državah evidentirali prebivalce po maternem jeziku, rodu, domovinski ali rojstni pripadnosti in podobno, še najpogosteje v ZDA.

Kot primer vzemimo navajanje števila vestfalskih Slovencev. Leta 1899 je Janez E. Krek ocenil, da v jugozahodnem delu Vestfalije (Nemčija) živi nekaj manj kot 10.000 Slovencev, kar nam svojevrstno potrjuje nemško ljudsko štetje leta 1900, ki je evidentiralo 9.193 oseb s slovenskim maternim jezikom; ti so po kraju rojstva v glavnem prihajali iz Štajerske in Kranjske. Vlado Valenčič meni, da je bilo to število nekoliko

višje, ker zaradi raznih vzrokov vsi niso navedli svojega maternega jezika.¹² Po Slavi Lipoglavšek je Valenčič povzel oceno, da je pred prvo svetovno vojno živel v Nemčiji 70.000 Jugoslovanov, povečini Slovencev,¹³ vendar s pomislekom, da je glede na znan selitveni saldo slovenskih dežel in obseg izseljevanja v nemške avstrijske dežele in Ameriko število pretirano. Lipoglavškova je oceno prevzela iz brošure jugoslovanskega konzula Berislava Deželića iz Düsseldorfa.¹⁴ Njegove ocene ni komentirala, vendar jo je le označila kot konzulovo »sodbo« o številu Jugoslovanov v Nemčiji. Navedla je še oceno, da je bilo ob koncu prve svetovne vojne v Vestfaliji 40.000 Slovencev, ki so se v naslednjih letih deloma razselili proti zahodu, to je v Belgijo, Francijo, na Nizozemsko in drugam. Tudi v elaboratu za Narodno skupščino v Beogradu za leto 1925/26 najdemo informacijo, da je bilo ob koncu vojne v vestfalskih rudnikih zaposlenih okrog 60.000 Slovencev in Ličanov.¹⁵ V elaboratu je govora samo o zaposlenih. Kaj pa nezaposleni, družinske sopotnice in otroci? Večkrat zasledimo trditev, da sta asimilacija in naturalizacija v Porenju in Vestfaliji izredno hitro ponemčila Slovence v t. i. nemškem talilniku (Schmelztiegel). Zato moramo biti glede uradnih rezultatov ljudskih štetij oprezni, npr. 16. 6. 1933 so v Nemčiji evidentirali samo 17.258 jugoslovanskih državljanov, od tega 13.724 v Porenju in Vestfaliji. Ker so jugoslovanske oblasti ocenjevale, da jih je v Nemčiji v celoti 25.000, nastane primanjkljaj okrog 8.000 oseb, za katere Lipoglavškova meni, da so prevzeli v nemško državljanstvo, ne da bi se odpovedali jugoslovanskemu. Izrazila pa je dvom v podatke obeh strani in menila, da živi v Porenju in Vestfaliji več Slovencev in njihovih potomcev ter ocenila njihovo skupno število na okrog 40.000, ki pa je zaradi velike gospodarske krize v tridesetih letih upadlo. Ni pa tvegala ocene za čas tik pred izbruhom druge svetovne vojne.¹⁶ Oglejmo si še nekaj ocen o številu Slovencev v Nemčiji, ki jih zasledimo v publicistiki: okrog 50.000 (okoli 1908),¹⁷ 30.000 (1914),¹⁸ 20.000–30.000, med njimi 3.000–4.000 mož (1924),¹⁹ 40.000 (1937),²⁰ 50.000 (1937),²¹ 32.000 (1938)²² itd. Po podatkih banske uprave Dravske banovine je leta 1931 z njihovega območja živel v

¹² Vlado VALENČIČ, *Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne*, Dve domovini/Two Homelands, 1 (1990), 64.

¹³ Slava LIPOGLAVŠEK - RAKOVEC, *Slovenski izseljenci*, Geografski vestnik, XXII (1950), 38.

¹⁴ Berislav DEŽELIĆ, *Naša emigracija u Njemačkoj* (Düsseldorf 1931).

¹⁵ *Izseljenska služba. Izveštaj Narodnoj skupštini za 1925/26. godinu* (Beograd 1926), 23. Podatek sem vzel iz citirane razprave V. Valenčiča, str. 80.

¹⁶ Slava LIPOGLAVŠEK, n. d., str. 38–39.

¹⁷ August HEGENKÖTTER, *Moje delo med Slovenci* (Ljubljana 1970), 8.

¹⁸ Božidar TENSUNDERN, *Vestfalski Slovenci* (Ljubljana 1973), 9.

¹⁹ *Westfalsko pismo, 1924*, Naš zvon, II/3 (Gladbeck/Kranj 1926).

²⁰ *Izseljenski vestnik – Rafael*, VII/9 (Ljubljana 1937).

²¹ Jože PREMROV, *Izseljenska nedelja – praznik naše krvi v tujini*, *Izseljenski vestnik – Rafael*, VII/11 (Ljubljana 1937).

²² Alojzij KUHAR, *Naše izseljensko vprašanje*, v: *Spominski zbornik Slovenije* (Ljubljana 1939), 527.

Nemčiji 30.000 oseb.²³ In še bi lahko naštevali različne ocene. Zato so bila to ugodna tla za ponavljajoče se (velikokrat pretirane) ocene o številu izseljencev, kar je bila posledica prepisovanja in celo navajanja samo najvišjih ocen, čeprav so bile nerealne že na prvi pogled. Ob strani sem pustil primer ZDA, za katere so statistični podatki še najbolj znani,²⁴ vendar ne toliko, da konec koncev njihov poznavalec, zgodovinar Matjaž Klemenčič, ne bi podal ocene, da se je v to državo do danes izselilo več kot 500.000 slovenskih izseljencev, od katerih je večina sprejela ZDA kot novo domovino.²⁵ Geografu Jožetu Velikonji se zdi ta ocena pretirana.²⁶ In danes? Če vzamemo v roke predlog Zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, ki ga je 13. maja 2004 Državnemu zboru Republike Slovenije predložila skupina poslancev, v oceni stanja preberemo, da zunaj Republike Slovenije prebiva 500.000 Slovencev, od tega je približno 150.000 zamejskih Slovencev.²⁷

Čeprav realnega obsega slovenskega izseljevanja na vse strani sveta ne moremo določiti, drži ocena, da je bil glede na maloštevilnost Slovencev odliv v času množičnega izseljevanja Slovencev v Združene države pred prvo svetovno vojno med najvišjimi v Evropi (pri tem ne smemo pozabiti na velik delež Kočevarjev)²⁸ in da je bilo slovensko ozemlje izrazito izseljensko do srede šestdesetih let 20. stoletja, ko je Slovenija postala vabljev priseljski cilj prebivalcem iz drugih (manj razvitih) jugoslovanskih republik.

V tesni povezavi z vprašanjem števila je tudi vprašanje množičnosti izseljevanja Slovencev. Kdaj lahko govorimo o začetkih tega procesa, ki ga poznavalci izseljenstva postavljamo v različna desetletja druge polovice 19. stoletja? Enotni smo v njegovem koncu, ki ga določa ameriška priseljska zakonodaja s povojno uvedbo kvotnega sistema v dvajsetih letih 20. stoletja. (Zato lahko trdimo, da je množično izseljevanje Slovencev v ZDA zaustavila tuja zakonska omejitev in ne spoznanje, da je proces »škodljiv« za slovenski narod.) Tudi drugi, manjši del predvojnega vala v Porenje in Vestfalijo je tako kot prvega zaustavil izbruh svetovne vojne, po njej pa splošna gospodarska in politična kriza v Nemčiji, ki je del Vestfalcev celo prisilila, da so se podali na drugo izseljensko pot proti rudnikom Francije, Belgije, Nizozemske in drugam. Konec znan, kaj pa začetki? Kateri so kriteriji za določitev množičnosti? Težko je določiti gornjo kvantitativno mejo, od katere dalje bi lahko govorili o množičnem procesu, lahko pa na podlagi znanih, čeprav nepopolnih statističnih podatkov vsaj za

²³ Arhiv Republike Slovenije, DPK, konvolut 5 (Izseljenišvo Dravske banovine, Izseljeniški referat banske uprave Dravske banovine, b. d.).

²⁴ Roger DANIELS, *Coming to America. A history of immigration and ethnicity in American life* (New York 2002).

²⁵ Matjaž KLEMENČIČ, *Slovenes of Cleveland* (Novo mesto 1995), 70.

²⁶ Jože VELIKONJA, *Demografska podoba Slovencev v Združenih državah Amerike v letu 1990*, v: *Slovenski izseljenski koledar '95* (Ljubljana 1994), 145–146.

²⁷ Zbirke Državnega zbora RS – predlogi zakonov (internet). Kasneje je bil sprejet Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja, Uradni list RS, št. 43–1836/2006, str. 4605.

²⁸ Marjan DRNOVŠEK, *Izseljevanje Kočevarjev v Združene države Amerike*, v: *Dve domovini/Two Homelands*, 21 (2005), 7–34.

Kranjsko postavimo začetek procesa v čas zadnjega desetletja 19. stoletja.²⁹ Prezgodaj je postavljati začetke množičnosti v sedemdeseta leta 19. stoletja, kar zasledimo tudi v slovenskem zgodovinopisju.³⁰ Zgodovinar Matjaž Klemenčič postavlja ločnico med »zgodnjim« in »poznejšim« naseljevanjem Slovencev v ZDA v »konec« 19. stoletja; za obdobje od 1880 do 1910 navaja, da se je izselilo blizu 160.000 prebivalcev več, kot se jih je priselilo na slovensko etnično ozemlje, pri čemer se je skliceval na analizo migracijskih saldov statistika Živka Šifererja.³¹ Besedi množičnost se je avtor v omenjenem prispevku izognil, hkrati pa ni opredelil časa začetka večjega odliva v označenem obdobju tridesetih let. Geografa Rado Genorio in Vladimir Klemenčič v objavljenem referatu *Adamič v procesu množičnega izseljevanja s slovenskega ozemlja* (1981) govorita o množičnem izseljevanju v drugi polovici 19. stoletja, »... ko so se tudi Slovenci pridružili drugim evropskim narodom v množičnem preseljevanju preko oceana ali pa v razvitejše predele znotraj kontinenta.«³² Geograf Anton Gosar izhaja iz periodizacije migracij, ki jo deli v predindustrijsko, industrijsko z začetkom 20. stoletja in v urbano migracijo novejših dobe.³³ Kakorkoli že, ocena začetka množičnosti izseljevanja Slovencev bi bila bolj realna, če bi bilo obdobje sedemdesetih in osemdesetih let 19. stoletja bolj raziskano, zlasti z demografskega vidika.

Slovenci so se v zadnjih dveh stoletjih dejansko razpršili vsepovsod po svetu. Kot napoved tega lahko citiramo misel pisatelja Janeza Trdine iz daljnega leta 1860: »Menda je ni zemlje na svetu, kamor bi ta ali uni naš rojak ne priblodil ... Če greš križem-svet, najdeš Kranjca!«³⁴ In če listamo dnevnik in spomine nekdanjih in današnjih popotnikov po svetu, zasledimo v njih srečanja z njimi v najbolj odročnih in nenavadnih predelih sveta.

»BOLJE DOMA POD KAPOM KOT V TUJINI NA SOLNCU!«³⁵

Med najpogostejša izseljenska vprašanja uvrščamo na prvi pogled enostavno vprašanje: zakaj so se Slovenci izseljevali? Nema lokrat zasledimo misel, da je o vzrokih izseljevanja že vse znano,³⁶ na drugi strani pa imamo iz enakega časa mnenje,

²⁹ Marjan DRNOVŠEK, Okrajna poročila o izseljevanju iz Kranjske v letih 1892–1913, v: Gestrinov zbornik (Ljubljana 1999), 413–432.

³⁰ Darko FRIŠ, Ameriški Slovenci in katoliška Cerkev 1871–1924 (Celovec – Ljubljana – Dunaj 1995), 22. Avtor postavlja začetek »tako imenovanega množičnega izseljevanja« v omenjeno desetletje.

³¹ Matjaž KLEMENČIČ, Slovenci v ameriški statistiki v 19. in 20. stoletju, v: Celovski zvon, II/4 (Celovec 1884), 27–28.

³² Rado GENORIO, Vladimir KLEMENČIČ, Adamič v procesu množičnega izseljevanja s slovenskega etničnega ozemlja, v: Louis Adamič. Simpozij (Ljubljana 1981), 24.

³³ Anton GOSAR, Obseg, vzročnost in karakteristika slovenskega izseljevanja v tujino, v: Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom. Zbornik (Zagreb 1978), 144.

³⁴ Kranjci na Horvaškem. Spisal J. Trdina, Novice, XVIII/14, Ljubljana, 4. 4. 1860, str. 107.

³⁵ Svet in tujina v pregovorih, Izseljenski koledar za leto 1937, str. 23.

³⁶ Slava LIPOGLAVŠEK - RAKOVEC, Slovenski izseljenci, Geografski vestnik, XXII (1950), 3.

da so vzročne zveze na splošno še malo raziskane.³⁷ Vendar, bolj ko se poglobljamo v vzročna ozadja in spodbude za izseljevanje, bolj spoznavamo njihove različnosti in številna nasprotja. Nedvomno je v humanističnih in družboslovnih vedah demografskim, ekonomskim in socialnim temeljem izseljevanja doslej posvečena največja pozornost, vendar mnogokrat le s splošnega vidika, ne da bi upoštevali želje in upe posameznikov, njihovo razumevanje potrebe po odhodu z doma, osebne poglede na izseljevanje ipd. Redke zgodovinske raziskave izhajajo iz zgodbe posameznika ali družine.³⁸ Mnogo bolj so pojasnjena in znana objektivna družbena ozadja izseljenkega procesa kot pa človekova subjektivna volja, ki je bila v času prostega izseljevanja odločujoča ob odhodu za pridobitev večjega kosa kruha v tujini, če uporabim mnogokrat simbolno uporabljeno prispodobo za izseljevanje Slovencev.

V svetovnem izseljenkem dogajanju je bil čas množičnega izseljevanja Evropejcev v Ameriko od konca 18. stoletja do zaprtja ameriških »zlatih vrat« po končani prvi svetovni vojni tudi čas oblikovanja podobe Amerike kot dežele neizmernih prostranstev, zaposlitvenih možnosti in osebne ter verske svobode, podobe, ki je bila mnogokrat razpeta med mitičnimi predstavami in realnostjo tamkajšnjega sveta. O tem je več znanega tudi pri nas, saj so se mnogi razmišljajoči ali v javnosti delujoči dotikali tega vprašanja ves čas izseljevanja Slovencev v Združene države Amerike. Pisana in še bolj govorjena beseda sta v omenjenem času razdelila Slovence na nasprotnike izseljevanja, in s tem prikazovanja Amerike v negativni luči, in redke pojasnjevalce vzrokov za izseljevanje, ki so hoteli objektivneje in realneje ovrednotiti ta proces.

V razmišljanjih o vzrokih izseljevanja se nam nekako ne izide teza, da bi urejeno gospodarsko in socialno stanje doma s perspektivnostjo tehnološkega in industrijskega razvoja in krepitvijo občutka varnosti zadržalo ljudi doma. Čas izbruha množičnega izseljevanja Slovencev v Združene države Amerike se pokriva s časom gospodarske uspešnosti v Avstriji. S Slovenci poseljen del države je bil mnogokrat označen kot južni oziroma nerazviti del, ki pa se ga je dotaknil tudi splošni gospodarski razvoj; tudi na Slovenskem sledimo širitvi industrializacije, oblikovanju denarnih kapitalov, blažitvi agrarne krize, npr. z razširitvijo združne mreže, in na prelomu v 20. stoletje občutku varnosti ljudi v okrilju habsburške monarhije.³⁹ Čeprav je bil gospodarski in socialni položaj kmečkega prebivalstva v omenjenem času v primerjavi z drugimi plastmi družbe slabši, je bil nedvomno boljši oziroma lažji, kot v prvih desetletjih po odpravi zemljiške odveze. Vendar se je slovenski izselitveni plaz sprožil šele konec in ne sredi 19. stoletja. Res je, da so bile komunikacijske povezave v času množičnega izseljevanja

³⁷ Vlado VALENČIČ, *Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne, Dve domovini/Two Homelands*, 1 (1990), 43. Valenčičev tekst je bil napisan na začetku petdesetih let in objavljen štirideset let kasneje v dveh revijah, tj. v zgoraj omenjeni, drugi del (*Izseljevanje Slovencev v druge dežele habsburške monarhije*) pa v *Zgodovinskem časopisu*, 44 (1990), 49–71.

³⁸ Poti in usode. Selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje. ALEKSEJ KALC s sodelavci. (Koper – Trst 2002); *Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu* (Ljubljana 2001).

³⁹ Peter VODOPIVEC, *Od Pohlinovalce do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja* (Ljubljana 2006).

s svetom boljše, da je bila reklamna dejavnost izseljenskih agentov agresivnejša, potni stroški nižji, vendar malo vemo, kakšen je bil vpliv večje izobraženosti Slovencev na razmišljanje o odhodu, kakšna je bila stopnja rahljanja tradicionalnih vezi na slovenskem podeželju in kako je večje védenje o svetu med prebivalstvom vplivalo na izseljevanje in podobno. (Še več neznanek nam postavlja izseljevanje Slovencev v industrijske zahodnoevropske države v šestdesetih in začetku sedemdesetih let 20. stoletja, ko je bilo doma dovolj dela, zaslužek času in prostoru ustrezen, socialna in zdravstvena zaščita na solidni višini. Slovenija je takrat veljala za gospodarsko najbolj razviti del Jugoslavije, kar je pritegnilo delovno silo iz gospodarsko nerazvitih delov države. Za ta čas še vedno lahko govorimo o urejenem gospodarskem in socialnem stanju – kljub težavam in pojavom brezposelnosti –, o možnostih razvoja oziroma izobraževanja in zlasti o občutku varnosti, če glede slednjega pustimo ob strani ne tako obsežen beg možganov, kjer so poleg ekonomskih razlogov igrala svojo vlogo tudi politična, nazorska in mišljenjska omejevanja in pritiski. Ravno v tem času se je sprožil tudi plaz organiziranega izseljevanja Slovencev, zlasti v Nemčijo in skandinavske države, ki ga je delno zaustavila šele evropska gospodarska recesija z izbruhom naftne krize leta 1973.) Tako za čas množičnega izseljevanja v Ameriko kot za omenjeni val pred manj kot štirimi desetletji velja, da sta bila, rečeno zelo poenostavljeno, višji zaslužek in življenjski standard med najpomembnejšima privlačnima silama za izselitev, pri čemer ne smemo zanemariti številnih domačih vzrokov in spodbujevalcev za odhod v tujino. Izogibati se moramo posploševanjem in raziskovati posamezna izseljevanja v svojem času in prostoru, zlasti s poudarkom na lokalnih (regionalnih, krajevnih itd.)⁴⁰ območjih, posameznih slojih prebivalstva in ne nazadnje z raziskovanjem posameznih usod in njihovega doživetja razmer doma in v tujini.

Zlasti v publicistiki zasledimo stereotipne poglede, češ da so se Slovenci izseljevali zaradi lakote, revščine, preživetja, verskega ali političnega pritiska⁴¹ ipd. Nedvomno so se izseljevali tudi zaradi omenjenih razlogov, vendar moramo biti pri oblikovanju sklepov vedno objektivni in konkretni. V nadaljevanju se ustavimo le pri lakoti, revščini (bedi) in možnosti preživetja kot (edinih) vzrokih izseljevanja Slovencev v tujino. Kdaj je bila v mirnodobnem času na Slovenskem zadnja lakota, če imamo v mislih čas izseljevanja? In če vprašanje razširimo, kje je v času najbolj množičnih izseljenskih valov v tujino prag revščine? Kako je bilo s skromnostjo življenja na slovenskem podeželju, npr. v primerjavi z mestnim po posameznih obdobjih? Najprej si oglejmo definicije za gornje pojme, ki jih najdemo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Temeljna

⁴⁰ Marjan DRNOVŠEK, Mobilnost Slovencev in regionalizem, Zgodovinski časopis, 56/3–4 (2002).

⁴¹ Na primer: geslo *migracije* v Enciklopediji Slovenije prinaša trditev, da ima izseljenski val primorskih Slovencev med svetovnimi vojnami značaj samo politične in ne več gospodarske selitve (»V primerjavi s selitvami pred I. sv. v. so imele te politični in ne več gospodarski značaj.«). Izključujoč gospodarsko ozadje, da o drugih niti ne govorimo, in označitev tega vala kot izseljevanje samo zaradi političnih vzrokov, smatram za posplošeno trditev. Opraviti imamo s kombinacijo političnega (fašistični pritisk) in ekonomskega izseljevanja, če ostalih vzroke ne naštevamo.

trditev je, da je lakota »pomanjkanje hrane«, in celo več, v določenem pomenu, »kdor živi v slabih gmotnih razmerah«. ⁴² Kje je tu meja med zadostnostjo in nezadostnostjo hrane za preživetje oziroma med slabimi in dobrimi gmotnimi razmerami? Tudi revščina je opredeljena kot »stanje, za katero je značilno veliko pomanjkanje materialnih dobrin«, bolj izrazito tudi »majhno premoženje«. ⁴³ Podobna je razlaga izraza beda; to je »materialna stiska«. ⁴⁴ Nedvomno je imel Anton Tomaž Linhart v pismu prijatelju Martinu Kuraltu (1781) v zvezi z govoricami o zniževanju števila uradnikov po smrti Marije Terezije pred očmi drugačno lakoto (»... Bolje je, če ima človek svoj kruh v Ameriki, ko da crkava od lakote v domovini ...«) ⁴⁵ kot dopisnik J. S. iz Konjic na Štajerskem (1865), ko nasprotuje mnenju Janeza Bleiweisa v trditvi, da hrepenenje (Auswanderungsfieber) tira Slovence v svet, in v tej zvezi opozori na lakoto in pomanjkanje oblačil med hribovskim prebivalstvom konjiške okolice, ki sta silila kmečke gospodarje v odpuščanje poljedelskih delavcev, njih same pa prisilila v iskanje dela na tujem. »Če nam pa izseljevanje nikakor ne priporočate v taki stiski, nam pa kažite pot, po kateri bi se pretečeni lakoti, stiski in revščini oteli. Domovina nam je, se vé, da čez vse, al glad in siromaštvo je najhujše na svetu.« ⁴⁶ Podobno trdo življenje so imeli tudi drugod, npr. v Kastvu, Čičariji in Brkinih, kjer so po časopisnem poročilu živeli na robu lakote, kar jih je pognalo v svet. »Posebno sedanji čas, ko lakota strašno žuga, si Čič in Brkin s Kastavcem vred v Porsaidi, Izmaili, Kairi, Kazargizu in Aleksandriji zaslužka iščeta, semkaj pa v Avstrijo pošiljata napoleonce in šterlinge svoji družinici za obleko in kašo.« ⁴⁷ Od srede šestdesetih let sledimo izseljevanju iz okolice Kranja, Bleda, Gorij, Dovjega in Mojstrane, kar je Dušan Kermavner povezal z agrarno in fužinarsko krizo na Gorenjskem in posledično s skrajno revščino in pavperizacijo prebivalstva. ⁴⁸ Veliko se je govorilo in pisalo o krizi železarske in žebljarske proizvodnje, sočasnem propadanju platnarstva, suknarstva in sitarstva ter propadanju malega kmeta na Gorenjskem; vendar omenjeni prvi val kmečkega izseljevanja iz Gorenjske v ZDA bolj povezujemo z delovanjem misijonarja Franca Pirca, ki je vabil na plodno zemljo daljne Minnesote. Pot je bila draga in le redki so imeli dovolj denarja zanjo in obenem za začetek novega življenja v Ameriki. ⁴⁹ Viri nam malo povedo o pravem ozadju, več pa o tem, da so v času Pirčevih obiskov nekaterih gorenjskih krajev ljudje kar drli k mašam, kjer je maševal ameriški misijonar in poslušali njegove pripovedi o

⁴² SSKJ, 2. knjiga (Ljubljana 1985), 553.

⁴³ SSKJ, 4. knjiga (Ljubljana 1985), 497.

⁴⁴ SSKJ, 1. knjiga (Ljubljana 1970), 110.

⁴⁵ M. REMEŽ, Abbé Martin Kuralt, v: Zbornik Matice Slovenske, 14 (Ljubljana 1912), 10.

⁴⁶ J. S., Gospodarske stvari. O preseljevanji Slovencev v ptuje dežele, Novice, 30 (Ljubljana, 26. 7. 1865), 237.

⁴⁷ A. M., Iz Kastva na Istrskem, Novice, XXIV/8 (Ljubljana 21. 2. 1866).

⁴⁸ Dušan KERMAVNER, Politični boji na Gorenjskem in delavsko gibanje na Jesenicah – Javorniku od začetkov do leta 1918 I (Ljubljana 1974), 36–40.

⁴⁹ Po informacijah v tisku je stala pot za odraslega od 200 do 240 goldinarjev, za otroke mlajše od 12 let, so plačali polovično ceno, za dojenčke pa je bila pot brezplačna.

možnostih življenja onstran Atlantika.⁵⁰ »Pirčev mit« je bil odmeven tudi širše, saj se je nanj leta 1864 pisno obrnil posestnik in rokodellec iz Štajerske in mu sporočil, da se zbirajo rokodelci, ki so se odločili, da mu s svojimi družinami sledijo v Ameriko.⁵¹ Utrjeval pa ga je še s svojimi pismi v *Zgodnji danici*. Kot zanimivost omenimo sočasna vabila za priselitev Slovencev v Banat in Srbijo, idejo, ki jo je v nekem času podpiral Janez Bleiweis.⁵² Odziva med Slovenci ni bilo, čeprav so bili za revnejše kmečke sloje in rokodelce opisi možnosti kar vabljivi.

Znana je splošna slika agrarnega gospodarstva in agrarnih premoženjskih razmerjih od srede do konca 19. stoletja, vendar moramo glede izseljevanja vedeti, da je to do devetdesetih let zajelo le nekatere slovenske predele (ni rečeno, da najbolj gospodarsko ogrožene) in v takem številu, da bi vsako posploševanje vzrokov na vse slovensko ozemlje pomenilo ustvarjanje zgodovinske neresnice. Ne smemo pa tega izseljevanja zamolčati oziroma ga odriniti na rob našega zanimanja.⁵³ Šele posamezne krajevne oziroma regionalne študije nam bodo odgovorile na vprašanje, zakaj so se npr. v tem obdobju izseljevale Goričanke, Kraševke, Vipavke in Istranke v Egipt (leta 1875 jih je bilo tam več kot 2.000, leta 1882 pa že 3.200), ne pa Notranjke, zakaj Gorenjci v šestdesetih letih v ZDA, ne pa gospodarsko bolj ogroženi Dolenjci, zakaj je bila bolj vabljiva Amerika, ne pa Srbija itd. Zlasti so nam malo poznani izseljenski procesi na kratke razdalje, npr. odhajanje Gorenjcev na Koroško, Štajersko, na Hrvaško, v Trst in drugam.⁵⁴

Do prave izseljenske mrzlice in množičnega izseljenskega vala na Slovenskem pride šele v devetdesetih letih, saj zajame vse slovensko ozemlje in je v največjem obsegu usmerjen v ZDA in v mnogo manjšem v Nemčijo, Brazilijo, iz Primorske pa še naprej v Egipt. Če preživetje razumemo v pomenu pomanjkanja dela (zaslužka) in ogroženosti življenjske eksistence v najširšem pomenu besede, trditev drži, vendar je ne smemo posplošiti na vse oblike izseljevanja in njihove časovne pojave. Npr.: iz časa množičnega izseljevanja v ZDA pred prvo svetovno vojno so podatki, da so odhajali tudi kmečki sinovi, ki so imeli zemljo, da je občasno primanjkovalo poljedelskih delavcev,⁵⁵ mladih vajencev za obrti itd.

⁵⁰ Marjan DRNOVŠEK, Franc Pirc (1785–1880): sadjar na Kranjskem in misijonar v Ameriki (Naklo 2003).

⁵¹ *Zgodnja danica*, 6, 20. 2. 1864.

⁵² Olga JANŠA, Agitacija Novic za preseljevanje Slovencev v Srbijo v letu 1865 in 1866, *Kronika*, X/3 (Ljubljana 1962), 185–187.

⁵³ Marjan DRNOVŠEK, Nekaj pomislekov glede tez o starejšem slovenskem izseljenstvu, *Zgodovinski časopis*, 53/1 (114), 101–106.

⁵⁴ Delni pregled statusov animarum radovljiške dekanije za čas od srede 19. stoletja do 1890 nam ogromno pove o smereh začasnega ali stalnega odhajanja z doma. Glej gradivo v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani.

⁵⁵ Mišljeni so kot agrarni delavci, ki so bili v delovnem razmerju neposredno zaposleni pri poljedelskih, živinorejskih in gozdarskih delih. Glej: Sergij VILFAN, Delavci v agrarnem gospodarstvu, v: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev II* (Ljubljana 1980), 355 in sl.

In velja ponoviti večkrat objavljene misli o vzrokih množičnega izseljevanja, ki sta jih v razmaku enega leta izjavila duhovnika in vidna predstavnika slovenskega javnega življenja Anton Korošec in Janez Evangelist Krek. Korošec je na tretjem katoliškem shodu 1906 podal jasno sliko slovenskih izseljencev ali izseljenk: gre za ljudi, ki težijo k osebnemu napredku in sreči, ki niso bledi, izžeti, lačni, obupani, ampak krepki, cvetoči, življenja in moči polni mladeniči in mladenke. V tujino jih ne žene obup, ampak upanje in zavest v lastne moči, saj jim doma vsa »umnost« in pridnost ne pomaga, da bi razvili svoje sposobnosti, zato hitijo v tujino z upanjem na lažjo dosego sreče in blagostanja.⁵⁶ V *Slovencu* so objavili Krekova razmišljanja, ki jih je izrekel na ustanovnem shodu ljubljanske podružnice avstrijske Rafaelove družbe (11. novembra 1907), da ljudi žene v Ameriko njihova boljša izobrazba, razširjeno duhovno obzorje in želja po boljšem zaslužku in večji svobodi – seveda v škodo slovenskega naroda.⁵⁷ Če odmislimo njuni omembi, da je izseljevanje žalosten pojav, ki škodi narodu (kar je bilo splošno gledanje, zlasti v cerkvenih krogih), nam Korošec in Krek prikazujeta podobo izseljenca, ki se odločno in zavestno odloči za pot na tuje. In zlasti Krekove misli o pomenu izobrazbe, večje razgledanosti in želje po večji svobodi, ki ženejo Slovence v svet, so vredne razmisleka, saj razbijajo stereotip o konservativnem gledanju slovenske duhovščine na izseljevanje v obravnavanem času.

Za trenutek se lahko ustavimo pri »mitu o Ameriki«. Ta se pri Slovencih nikoli ni razvil do tiste stopnje, kot nas prepričuje publicistika tistega časa, zlasti nasprotniki izseljevanja, ki so pisali o že zdavnaj minulih časih, ko je bila Amerika za Evropejce zlata jama. Če je bila Amerika sredi 19. stoletja za večino Slovencev še bolj ali manj eksotična dežela, poznana po Indijancih, neizmernih prostranstvih, kalifornijskem zlatu, neobdelanih ravninah in brezmejnih gozdovih, polnih divjačine, je bila konec stoletja že dežela, ki je ponujala predvsem delo in boljši zaslužek kot doma. Še več: že prvi slovenski ekonomski priseljenci so prišli z bolj ali manj jasnim načrtom, npr. gorenjski kmetje so bili v šestdesetih letih daleč od sanj o Ameriki, kjer po cestah ležijo zeleni dolarji in kjer se cedita samo med in mleko. Drznem si postaviti trditev, da je večina Slovencev, odločenih za izselitev v Ameriko, dobro poznala slabe in dobre strani dežele onstran Atlantika.⁵⁸ Zlasti izseljenska pisma so z ozirom na osebno izkušnjo kazala Ameriko bolj v temnih kot svetlih barvah. V njih najdemo številne klišeje, ki mnogokrat niso bili le posledica osebne izkušnje, ampak pripovedi iz druge roke, vendar je število objavljenih pisem v *Novicah*, *Zgodnji danici*, *Slovencu*, *Slovenskem narodu*, *Slovenskem gospodarju*, *Gorenjcu*, *Notranjcu* in drugod omogočalo vedno bolj pismenim Slovencem oblikovanje stvarnega pogleda na svet, zlasti na Ameriko. Na prelomu v 20. stoletje se je večjemu številu glasil na Slovenskem pridružilo tudi izseljensko časopisje in slika Amerike je bila še bolj stvarna. Vedno več je bilo tudi stalnih povratnikov in Amerikancev, ki so le obiskali staro domovino. Ti so dopolnjevali

⁵⁶ III. slovenski katoliški shod v Ljubljani dne 26., 27. in 28. avgusta 1906 (Ljubljana 1907), 20.

⁵⁷ Slovenec, št. 265 (Ljubljana, 16. 11. 1907).

⁵⁸ Marjan DRNOVŠEK, Usodna privlačnost Amerike (Ljubljana 1998).

sliko Združenih držav Amerike. Res je bilo naše podeželje preplavljeno z reklamnimi brošurami, letaki in lepaki, slikami parnikov, fotografijami, časopisi so bili polni oglasov posamezni ladijskih družb, vendar je to oblikovalo le zunanjo podobo Amerike. Prevozniške družbe so uporabljale sodoben način reklamiranja z namenom, da bi se izseljenci odločili za nakup vozovnic (železniških in ladijskih) pri določenem predstavniku. Za pot v Ameriko odločeni Ribničan, ki je izstopil na ljubljanski železniški postaji, je mogoče kolebal glede izseljenske pisarne, pri kateri bo kupil vozovnico za Ameriko, nikakor pa se ni šele ob nakupu odločil za pot. Zato številni očitki izseljenskim agencijam kot glavnim krivcem izseljevanja niso upravičeni, čeprav so bile mnoge agencije goljufive glede cen in opisovanja boljših pogojev potovanja, kot so ga izseljenci imeli v resnici. V tem pomenu je bila reklama namenjena pridobitvi že odločenih, da kupijo karto določene železniške in ladijske družbe in nič več kot to. V liberalnem duhu dana svoboda gibanja avstrijskim državljanom še ne pomeni, da je na tem področju vladala popolna brezpravnost, čeprav zakon o izseljevanju v avstrijski polovici monarhije kljub nekaterim poskusom ni bil sprejet do njenega propada. Zato misel zgodovinarja Bogdana Kolarja (»Vladalo je pravo brezpravje, čigar največje žrtve so bili izseljenci sami«)⁵⁹ drži le delno, saj so obrtni zakoni in drugi predpisi o poslovanju agencij načelno urejali odnose med stranko in podjetnikom, res pa je bilo veliko kršitev, da o poslovni etiki sploh ne govorimo. To nam potrjujejo v Ljubljani ohranjeni obsežni policijski spisi o kršitvah obrtne zakonodaje.⁶⁰ Vprašanje je, ali bi z izseljenskim zakonom država številčno omejila izseljevanje (zagovornike omejitev in celo prepovedi izseljevanja najdemo tudi na Slovenskem), saj bi morali spremeniti člen avstrijske ustave, ki je govoril o svobodi izseljevanja.

Strinjam se s tezo Matjaža Klemenčiča, da Amerika v času množičnega izseljevanja Slovencev ni bila pribežališče revnih, utrujenih in tlačanih ljudi iz Evrope, ampak delovni trg.⁶¹ Delodajalcu so priseljenci ponudili svoje pridne roke, zdravo pamet in zdravje, za plačilo pa so dobili plačo. Tudi aleksandrinke so v Egiptu ponudile svoje delovne sposobnosti, pridnost in prilagodljivost življenju pri bogatih družinah, kjer so imele pomembno vlogo sposobnost hitrega učenja jezika družine, čistost in zanesljivost. Moški, ki so odhajali v Porurje in Vestfalijo, so imeli pred očmi višji zaslužek, mamljivi pa so bili nastanitveni pogoji, to je pridobitev delavskega stanovanja ali celo hiše, kar se je v času gospodarske uspešnosti izkazalo kot uresničljivo upanje. Mimogrede: možem in fantom z rudarskimi izkušnjami je bila pot do hitrejšega napredovanja in s tem višje plače lažja.

Ko govorimo o vzrokih izseljevanja ne smemo pozabiti na vrsto neekonomskih vzrokov, ki so spodbujali ljudi, da so zapustili državo, npr. strah pred služenjem vojaškega roka (zasledimo ga tako v avstrijski dobi kot v prvi in drugi Jugoslaviji),

⁵⁹ Bogdan KOLAR, *Krek in slovenski izseljenci*, v: Janez Evangelist Krek (1865–1917), (Maribor 1998), 118.

⁶⁰ Hrani jih Zgodovinski arhiv v Ljubljani.

⁶¹ Matjaž KLEMENČIČ, *Images of America among Slovene and Other Yugoslave Migrants*, v: *Distant Magnets* (New York/London 1993), 200.

izognitev kazni zaradi kaznivih dejanj, družinskih razprtij (mednje uvrščamo tudi beg pred odgovornostjo do nosečega dekleta), stiske zaradi duhovne utesnjenosti domačije (»Velikanski kip in svetilnik ob jednom, Svoboda, nas vabi k sebi –: v Ameriki smo! Pozdravljena dežela Svobode! Ti mi bodeš druga domovina. Dal Bog, da bi se mi tako priljubila, kakor se mi je mila zemlja slovenska.«)⁶², cerkvene ozkosti (»Tu v novem svetu našel sem zadovoljnost in pozabil bodem lahko vse grenkosti, katere so mi prizadeli zadnji čas mojega bivanja v domovini toli pravični ljubljanski gospodje kakor i drugi ljudje. Tu človek lahko diha, tu je dežela svete prostosti, zlate svobode – s temi besedami Ti Amerikanec vse pove«),⁶³ avanturistične radovednosti, mladostne nepremišljenosti in ne nazadnje nazorskega ali političnega pritiska.

Vse to kaže na prepletenost vzročnih ozadij odločitev za odhod v tujino in na potrebno previdnost pri poudarjanju (samo) enega vzročnega segmenta, čemur pogosto sledimo v naši in izseljenski publicistiki in tudi strokovni literaturi. Če se povrnemo k naslovu poglavja, »Bolje doma pod kapom kot v tujini na solncu!«, moramo poudariti, da so se mnogi raje odločili za sonce v tujini kot za deževnico za vratom pred domačim pragom. Mnoge je namesto sonca sprejela oblačnost, če ne hud naliv, druge (predvidoma večino) boljše življenje, kar je prispevalo, da so se vživeli v novo okolje, če ne oni, pa vsaj njihovi potomci.

IZSELJENSTVO: RAKOVA RANA SLOVENSKEGA NARODA⁶⁴

Ko beremo številne publicistične in strokovne prispevke o preteklosti slovenskega izseljenstva, se večkrat srečamo s poudarjeno temno in tragično razsežnostjo pojava. Odmiranje narodnih moči je najbolj razširjena misel v tej zvezi. V publicistiki zasledimo številne negativne oznake izseljevanja in njegove posledice, kot so, izseljevanje je »narodna rana« in pomeni »odlivanje srčne krvi Slovencev« (»To je srčna kri našega narodnega telesa, ki hoče izkapljati v tujo zemljo.«),⁶⁵ »okrnitev udov slovenskega naroda«, »odmiranje narodovega telesa«, »potrebno zlo« itn. Z demografskega vidika so bile posledice izseljevanja resnično zelo velike, zlasti na Kranjskem in v nekaterih delih Štajerske – o tem so v času množičnega izseljevanja razmišljali in pisali mnogi publicisti –, na kar je leta 1928 opozoril tudi zgodovinar Josip Mal,⁶⁶ kasneje pa so mu sledili še drugi raziskovalci izseljenskega vprašanja. Res je, da so se že v času izseljevanja pojavljala mnenja, da ima proces negativne posledice, saj so odhajali najsposobnejši in najbolj podjetni ljudje, v najbolj delovnih in ne nazadnje rodnih letih,

⁶² Življenje na ladji, Matija Šavs. Dom in svet, X/15, 1897, str. 462–467.

⁶³ Pismo duhovnika Alojzija Kastigarja prijatelju v domovino. Glej: Marjan DRNOVŠEK, Usodna privlačnost Amerike (Ljubljana 1998), 258.

⁶⁴ Marjan DRNOVŠEK, »Izseljevanje je rak rana na telesu našega naroda«, Historični seminar 4. zbornik predavanj 2001–2003 (Ljubljana 2003), 7–33.

⁶⁵ Edvard KOCBEK, Slovensko izseljenstvo, Dejanje I (Ljubljana 1938), 87–90.

⁶⁶ Josip MAL, Zgodovina slovenskega naroda. Najnovejša doba (Celje 1928), 1199.

zlasti s strani cerkve pa tudi bojazen o izgubi moralne, verske in narodne zavezanosti Slovencev v nevarnosti polni tujini (v duhu Krekove misli: »Tisti, ki izgubi svojo narodnost, zapravi tudi svojo vero.«).⁶⁷ Vendar moramo na pojav izseljevanja gledati še s svetle strani. Teh razmišljanj v času množičnega izseljevanja skoraj ni bilo. V času med obema vojnama le pri redkih razmišljajočih publicistih preberemo misli, ki niso kar povprek odklanjale izseljevanja oziroma niso obtoževali tujine kot uničevalke slovenskih izseljencev. Pater Kazimir Zakrajšek se je npr. zavzemal, »... da priključimo to kri, bogato na duhovnem in materialnem medu tujine, čim največ nazaj in si tu napolnimo svoje shrambe s tem medom, da se obogatimo z izkušnjami teh čebelic in si požlahtimo in obnovimo svojega duha in pokrepimo svoje blagostanje.«⁶⁸ Razen materialne omenja duhovno obogatitev izseljencev, obe pa naj bi z njihovo vrnitvijo v domovino obogatili slovenski narod.

Odhod »v svet« tira slovenstvo »v odprtost, v svetovljanstvo, v seznanjanje s kar najrazličnejšimi kulturnostmi v najrazličnejših prostorih našega planeta,« je zapisal zgodovinar Igor Grdina.⁶⁹ Močno se strinjam z njegovo mislijo, ko zaradi izseljevanja v zadnjih dveh stoletjih (s poudarkom na zadnjih sto in nekaj letih) uvršča Slovence v planetarno skupnost. Vendar se hkrati vprašam: ali so se odhajajoči zavedali prednosti (razen ekonomske) svojega življenja v svetu? Mislim, da večina ne. Svetovljanstvo je dano ljudem, ki so radovedni in se skušajo izviti iz spon, ki pritiskajo nanje. Spone so bile, in v mnogih različicah še vedno so, na primer poudarjena tradicionalna navezanost na narod, podrejenost patriarhalni (vaški) miselnosti in hierarhijam vseh oblik ter sprejemanje ideološkega modela razmišljanja, ki izključuje tolerantnost, strpnost in duhovno širino. Kdor je izkoristil »prednosti« sveta – največ jih zasledimo med slovenskimi izseljenci 20. stoletja v ZDA, Argentini in Avstraliji – je spoznal tudi svetlo stran novega priseljskega okolja.

Zato lahko izrečem misel, da je imelo izseljevanje Slovencev slabe in dobre strani za posameznika in narod kot celoto. Obravnavanje izseljevanja kot »rakave rane slovenskega naroda« je z vidika zmanjševanja števila Slovencev doma in njihove integracije oziroma asimilacije v tujini v času pred prvo svetovno vojno in zlasti v tridesetih letih 20. stoletja razumljivo; tako so razmišljali nekateri slovenski politiki, duhovniki, intelektualci, pesniki in pisatelji in še kdo. Strah pred ponemčevalnim pritiskom na severni etnični meji pred letom 1918, razkosanje Slovencev med štiri države po letu 1920 in ne nazadnje obstoj dveh totalitarizmov, fašizma in nacizma, ki sta grozila Slovincem, so bile realne osnove za tako gledanje. Izseljevanje je bilo najvidnejša oblika zapuščanja slovenskega prostora, izkušnje z ameriškimi Slovenci (večina je ostala v ZDA) pa so med obema vojnama vzbujale strah, da se bodo tudi novi, to je v zahodno

⁶⁷ Janez Evangelist KREK, Vestfalska pisma IX., Slovenec, maj 1899.

⁶⁸ Kazimir ZAKRAJŠEK, Ustanovitev Slovenske izseljenske zbornice, Izseljenski zbornik Izseljenske zbornice v Ljubljani (1938), 8.

⁶⁹ Igor GRDINA, Problem slovenskega izseljenstva in vseslovenske kulture, in: Besede so ostale kot semena. Izbor iz poezije slovenskega zdomstva. 26. seminar slovenskega jezika, književnosti in kulture (Ljubljana 1990), 28.

Evropo usmerjeni izseljenci ustalili in se počasi izgubili v novih okoljih. Zato lahko razumemo temne misli Edvarda Kocbeka o izseljevanju, da je nevarno slovenskemu človeku zaradi majhnosti, maloštevilnosti in zlasti zaradi slabe gospodarske, kulturne in politične zavesti Slovencev. »Kdo je izseljenec? Izseljenec je človek, del organske človeške skupnosti, ki mora večinoma iz gospodarskih vzrokov zamenjati odgovarjajočo domačijo s tujim krajem, da si v njem poišče kruha. Trd zakon življenjskega boja ga dvigne iz njemu sorodnega in skladnega okolja ter postavi v novo, kjer se znajde bolj ali manj le zunanje, notranje pa sploh ne,« je leta 1938 zapisal Kocbek.⁷⁰ S to mislijo je opozoril na njihovo izginjanje v morju tujstva (asimilacija), na njihovo izgubo za družino (če so je del pustili doma), vero in narod.

Posebno skupino predstavljajo Slovenci, ki so morali prisilno zapustiti domovino, mislim na begunce 1945. leta in kasneje, med njimi številne intelektualce, ki se niso smeli vrniti domov. (Bolj kot njihovo število je pomemben njihov intelektualni potencial, saj je bil v skupini povojnih beguncev močno zastopan vrh takratne meščanske in protikomunistične humanistične inteligence.) Njihovo občutenje naj izrazim z besedami, ki jih je julija 1963 v pismu Stanku Majcnu zapisal Zorko Simčič: »... jesenski in zimski dnevi so hudi ... Vse bolj pogosto se duh vrtinči okrog daljnih znancev in prijateljev iz davnine. Povsod so ure nespečnosti dolge, v tujini dvakrat ... Domovina je daleč, mladi rodovi doma še bolj. Kako bi bilo, da se vrnemo? Tujci. Neznanci. Ko prebiram domače revije, časopise, vidim: nas sploh ni na svetu. Z molkom, kakor z debelim gostim tekačem so nas zakrili ...«⁷¹ Za politični režim so bili »rakava rana« slovenskega naroda, sovražna emigracija, »sramota, ki umira počasi« in potisnjeni v temo, skozi katero so prodrli le redki Slovenci. Večina je izvedela za njihova imena, literarna in umetniška dela, znanstvene dosežke in podobno šele konec osemdesetih let 20. stoletja.⁷²

⁷⁰ Edvard KOCBEK, Slovensko izseljenstvo, Dejanje I, marec 1938, str. 87. Glej: Marjan DRNOVŠEK, Slovenski izseljenci in domovina v tridesetih letih, v: Slovenska trideseta leta (Ljubljana 1997), 229–240.

⁷¹ Zorko SIMČIČ, Srečanja z Majcnom (Ljubljana 2000), 30.

⁷² Temna stran meseca. Kratka zgodovina totalitarizma na Slovenskem 1945–1990. Ur. Drago Jančar (Ljubljana 1998).

SUMMARY

SOME ASPECTS OF THE RELATION OF THE SLOVENE PUBLIC TO
EMIGRATION

Marjan Drnovšek

The sphere of emigration is pervaded with a strong emotional component on a personal level; when the individual defines oneself to this phenomenon and process, one is active particularly in public sphere. My interest is from the historiographical standpoint focused on the relation (view) of the public towards emigration and emigration problematic, for we find above all in publicistic, literature and even in professional literature numerous exaggerated, "black" and less "white" views upon emigration, living abroad, on the number of emigrants, dangers in regard of preservation of Slovene identity, Catholic religion etc. Foreign parts are through their eyes always something dark, cold, dangerous, and the homeland something warm, sunny, maternal. Through such picture, more realistic, factual information occurs as well; however, the negative are prevailing and echoing in the public space. The sphere of the number of emigrants as well knows exaggerations, which are a consequence of faulty state statistics and of administrating emigrants or immigrants by ethnic appurtenance, mother tongue, nationality, and similar. Until the year 1991, Slovenes have lived in different state communities and were in foreign states being registered as Austrians, Italians, Hungarians, members of the first and second Yugoslavia. Most frequent are deliberations on the grounds and causes for the leaving of individuals for work abroad. To what extent was that a consequence of poverty, even famine, and to what a mere wish for a better life if we have in mind economic emigration? We can here find several warnings and admonitions from the side of the state (in the 20th century, we can see a more controlled departing), the Church, intellectuals as a support and understanding. Nationality appurtenance was in the forefront. The fewness of Slovenes resulted in the opinion that with their estrangement (assimilation) the existence of the Slovene nation is imperilled. Fear (was) one of the most exposed and general arguments against the emigrating of Slovenes, the Church added the fear before religious indifference or even loss of belief with Slovene emigrants. The author draws attention, based on publicly uttered and written opinions, causally on individual statements and written records from the past.

ON THE ATTITUDE OF SLOVENE INTELLECTUALS IN BOHEMIA AND CROATIA TO JEWS

Irena Gantar Godina*

COBISS 1.02

IZVLEČEK

O odnosu slovenskih izobražencev do Židov na Češkem in Hrvaškem

Prispevek je le fragmentaren prikaz odnosa slovenskih izobražencev, začasnih in trajnih izseljencev na Češkem in Hrvaškem, do tam živečih Židov. Kot pravi slovanofili so na Hrvaškem in na Češkem, predvsem v Pragi, v slovanskem okolju, lahko še okrepili svojo pripadnost slovenstvu in slovanstvu, na drugi strani pa so mnogi še poglobili svoje predsodke in odklanjanje židovskega naroda.

KLJUČNE BESEDE: Slovani, Židi, slovenski izobraženci-izseljenci, Češka, Hrvaška

ABSTRACT

On the attitude of Slovene intellectuals in Bohemia and Croatia to Jews

The article is only a fragmentary survey of the attitude of the Slovene intellectuals, be temporary or permanently emigrants in Bohemia and in Croatia, towards the there Jews. As true Slavophiles they could have in Bohemia as well as in Croatia, in Slavic *milieu* even deepened their Slovene and Slavic identity and appurtenance, while on the other hand many of them even strengthened their prejudices and their refusal of the Jewish nation.

KEY WORDS: Slavs, Jews, Slovene intellectuals-emigrants, Bohemia, Croatia

The Hilsner affair in Bohemia, also noted as "the Austrian version of Dreyfus affair",¹ appeared at the turn of the century, in 1899, when the Slovene society was still or even more penetrated/permeated with anti-Semitic ideas and emotions, although they were only partly traditional and historically conditioned. In contrast to many Central European countries of that time, in Slovene lands and its capital Ljubljana the number

* Irena Gantar Godina, PhD, historian, Institute for Slovenian Emigration Studies Scientific Research Center of Slovenian Academy of Sciences and Arts, e-pošta: IrenaGG@zrc-sazu.si, Irena.Gantar-Godina@guest.arnes.si

¹ Steven Beller, *The Hilsner Affair: Nationalism, Anti-Semitism and the Individual in the Habsburg Monarchy at the Turn of the Century*, T. G. Masaryk (1850- 1937), Vol. 2, Thinker and Critic, ed. R. B. Pynsent, McMillan&SSEES, London 1989, p. 52. Beller quotes Masaryk's comments in E. Rychovsky (ed), *Masaryk und das Judentum*, Prague 1931, p. 269. See also Peter Vodopivec, *Devetdeset let po Dreyfusu*, NR, 24. 6. 1988.

of Jewish families or individuals was negligible. It was as early as in 1515 when the last Jewish family was expelled or exiled from the Carniola society. In the time of Joseph II when the Edict of Tolerance was implemented, a negligible number of Jews, mainly salesmen came to live – for a short time – to Slovene towns.

Slovene society was penetrated with Anti-Semitic ideas even at the time of Metternich and Bach's regimes when any political or national work of non-German nations was prohibited. Also then, the Slovenes' first "enemy" was not only the German, but also the Jew.

On the other hand, when the Hilsner affair in Czech lands began the Slovenes still witnessed the dominating and oppressive policy of the Austrian Germans, i.e. dominating nation, which would not meet their crucial national demands presented in 1848: Slovene grammar schools, Slovene University, etc. Therefore, the Slovenes were traditionally bonded with the idea of Slav mutuality, be named Pan-Slavism, Austro-Slavism, or later Neo-Slavism, which was based upon the assumption that they had to create some sort of a common Slavic unit, not only to struggle against Slovenes' threatening neighbours, Germans at the North, the Italians at the West and the Hungarians at the East, but also against the Jews. Such a Slavic unit should have been capable of asserting breakthroughs of the Slavs within the frames of Austrian state, particularly in the fields of politics, culture and economy. In addition, many Slovenes connected their fears of German nationalism and expansionism with Jewish capital. They believed that the German nationalists could not have been so influential if the Jewish Liberals did not support them, including the press. The assumption of both, the Slovene Catholics as well as of the Slovene Liberals was that they were facing a sort of a Jewish conspiracy. Their assumptions were based on their belief that the Jews had adopted the extreme German nationalistic attitude to gain sympathies from the Germans. They believed that the Jews in Austria were even supported by the government although they believed that its position was in fact to stay neutral.²

At the same time Slovene Pan-Slavs, mainly of Liberal affiliation, or Austro-Slavs if they were Catholics, and independent intellectuals as well, agitated against Jewish newspapers, Jewish internationalism, against Jewish a-nationalism, and particularly against Jewish "non-Christianity".

After 1848 and 1868, respectively, Slovene sympathies for Slavic cause, for Slavic mutuality strengthened and became a prevailing ideology in the following decades, which was also one of the reasons for Slovene intellectuals to emigrate, be voluntarily or not.

In the early 50ies of 19th century a reasonable number of Slovene intellectuals were moved by Austrian authorities to work in Croatia; Bach's main goal was to prevent them to implement their national and political ideas, particularly Slavic and Pan-Slavic

² Despite being oppressed for centuries many Slovene Catholics followed the anti-Semitic attitude of Austrian Christian Social Party, led by Dr. Karl Lueger, and recognized it as an ally against the Pan-German ideas and the Jews.

ideas in their homeland. Although they did not move there voluntarily, they did not protest and even loved to move there. They found Croatia as a “South-Slavic” or, better, Illyrian country, where in contrast to Slovenia their own language in the schools was “allowed”. The then Croatian society was more critical of Slovene and Czech officials who would not meet the expectations of Croatian national workers and – it seemed – was less hostile toward Jews than the Austrian or the Czech ones. Nevertheless, there were Slovene intellectuals who noticed/were annoyed by the Jewish presence in Croatia. One of the first and very active Slovene intellectual-emigrant in Croatia was Janez Trdina. The authorities recognized him as a true Pan-Slav and romantic Russophile, devoted patriot and thus allowed him to employ only in Croatia. Although his attitude towards Jews was not as harsh as were of some other Slovene emigrants, e.g. Žepič or Marn, he could not but judge the Jews after the then general pattern. Like many Slovenes, Trdina also believed in a German-Jewish conspiracy primarily against Slavic nations in Austria. He was disturbed by the Jews in Varaždin, but his arguments differed from those of many others who refused the Jews *a priori*. Trdina’s judgement was founded upon their attitude towards Russia. Thus, he condemned the Varaždin Jews because they supported Turkey when in war with Russia and reproached them their “celebration” of Russian defeat. His idea how to solve the Jewish question was – in contrast to the ideas of Franjo Marn whose only solution was to convert the Jews to Catholicism – that the Jews should mingle with the nation among which they lived. Thus, in Croatia they should “Croatize” themselves. Nevertheless, Trdina pledged for mutual help, i.e., he called the Croats to offer their help by including the Jews into their societies, by making friendships, etc. He was convinced that the Jews might eventually begin “to be ashamed of their German language” and begin to speak “melodious national language”.³ Thus he advised the Varaždin Jews to follow good examples of Czech, Polish and also Russian Jews who declared their appurtenance after the majority nation.

A Slovene grammar school professor Sebastijan Žepič shared the same faith as Trdina. In addition, his political beliefs were noted as Pan-Slavic, and the Austrian authorities moved him already in late 50ies to Croatia, to Varaždin. In his letters, one might see his deepest devotion to Slavic mutuality, South Slavic and Slovene cause: Žepič considered the Croats as “the true Slavs and thus our people...I am quite well here, among others also because I am among the Slavs, so to say among the members of the family...”.⁴ On the other hand, one can notice also his utter animosity towards Jews. In the already mentioned Žepič’s correspondence he expressed his deep concerns about the constant Jewish “impact” upon the inhabitants of the Varaždin town where he worked: “Here, there are too many children of Israel, and they, wherever they nest themselves destroy it physically and spiritually. Thank God, that until now Ljubljana

³ *Janez Trdina Zbrana dela*, 3, DZS, Ljubljana 1951, pp. 114–116; see also Irena Gantar Godina, *Janez Trdina, izseljenec in “Slavjan”*, in *Zastavil sem svoje življenje: Janez Trdina 1830–1905*, (ed. A. Bjelčević), Mengeš 2005, pp. 13–22

⁴ The letter to Josip Cimperman, 8.1.1856, MS 484, NUK, Ljubljana.

was free of this brood of vipers. These people are heartless, homeless, their God is money...".⁵ However, his prejudices were expressed in private letters; publicly he refrained from any political and thus anti-Semitic statements.

Since after 1848, the then Czech policy toward Germans and Austrian authorities was a traditional model to Slovenes in political, cultural and scientific spheres as well, many Slovene intellectuals who were devoted to Slavic idea, to Slavic solidarity and mutuality, decided to ignore Austrian German universities, Vienna and Graz, and enrolled to Charles University in Slavic Prague. Although it was still a German language university they found Slavic atmosphere in Prague very stimulating. Slovene emigrating intellectuals who left to study in Prague – mainly for political reasons – became also informers of Slovene readers on the conditions there. They were sending to Slovene papers several articles in which they informed the Slovenes of the Czech culture, and particularly of the Czech political practices, which they found very instructive/educational for the Slovenes.

One of those who decided to study in Slavic Prague already in the late 60ies was a gymnasium professor Franjo Marn, a devoted Slavophil and Catholic. He kept his bonds with homeland by sending his impressions to the Catholic paper *Zgodnja Danica*. His observations on the conditions in Prague were an exception particularly because he was one of the rare Slovenes not to be as enthusiastic about Prague as were the majority of the Slovenes. One of his first complaints was that Prague was not enough Catholic reproaching the Czechs or better to the citizens of Prague to be religiously too "lukewarm", too indifferent. He criticized the Czech religious press, particularly the fact that out of nearly 70 newspapers in Czech language only two were "Catholic-church newspapers...".⁶ But first and foremost, his complaints were directed/aimed against the Jews. He saw Prague "too crowded with 'the children of Israel'...there are about ten thousand of Israeli children... They live together in a special part of the town which is for this reason called/named a Jewish town; they also elect their representatives...". He pointed out their "non-Christianity" and "lust for money", and was unhappy that "the majority stick to the faith of their fathers...there are not many converts. But those who converted are most respected and educated men and good Catholics...".⁷ As a devoted Catholic, he suggested one and only solution of the Jewish question: they should convert to Catholicism to become accepted and respected by the then society. Lack of Catholicism and too many Jews were the main reasons for Marn to leave Prague and continue his studies in Graz.

The Slovenes who left for Prague, particularly after 1882,⁸ left mostly for political reasons, e. i., for Slavic and counter German sentiments, respectively. They could have followed not only a very consistent national attitude towards Austrian authorities,

⁵ Ibid.

⁶ These were *Blahovest* and *Casopis katolickeho duhovenstva*.

⁷ n., *Iz Prage*, *Zgodnja Danica*, 1866, p. 281.

⁸ In 1882, the Czechs succeeded to found a Czech University beside the German one. The same year T.G. Masaryk began to lecture there.

along with Masaryk's new realistic national politics and Kramář's Neo-Slav movement (1898) but also the attitude of the Czech society toward Jews. Slovene students could follow and be informed about it through numerous articles dedicated to the there Jewish society. These articles appeared not only in clearly declared anti-Semitic journals, newspapers and dailies as was *Česká obrana*,⁹ subtitled as Antisemitic Political Journal, but also in more "serious" newspapers as *Narodní listy*, etc., written by celebrated and well-known poets, as was Jan Neruda,¹⁰ who have already in 1869 published an anti-Semitic political essay¹¹, as well as other cultural workers and politicians.

Slovene students who decided to enrol in the Czech University did so primarily because of the lectures of the then most prominent Czech scholar and politician T.G. Masaryk. Slovenes as Anton Dermota, Dragotin Lončar and many others followed primarily Masaryk's promotion of the so-called "realistic philosophy of national and social question" within which there was no space for anti-Semitic feelings.

But in such a pro-Slavic and anti-Semitic mental atmosphere they have witnessed the outburst of the Hilsner affair in 1899, the trial against the supposed ritual murderer Joseph Hilsner, after Masaryk named Hisneriada.¹² Hilsner was accused of murdering a young Bohemian girl Anežka Hružova in Moravian town Polna. It seemed that it was, along with the Dreyfus affair, again another great opportunity for the Czechs and for the Slovenes and their papers in Slovenia as well to continue their anti-Semitic writings, which eventually lost their point with the revision of the Dreyfus case. As for the Czech anti-Semitists, for the Slovenes as well the murder was yet another possibility to improve the occasion to attack anything that was Jewish: their newspapers, Jewish writers,¹³ Jews¹⁴ in the Trieste Hospital, etc.

The conservative papers were the first to "inform" their readers about the so-called Jewish habits of "ritual murders" claiming that Christianity was in real danger because the Jews "to get Christian blood, slaughtered a poor Christian girl". The interpretations of Catholics and their papers were unique: "The ritual murder happened again", "the Jews are cruel murderers", "exploiters" and found Hilsner guilty beyond any doubt.

When the Czech University professor and politician T.G. Masaryk began his struggle to prove the process was more than irregular¹⁵ Slovene Catholics have been given another opportunity to attack him harshly. They condemned his doubts about the

⁹ *Organizujme se!*, *Česka obrana*, Politicki list antisemitski, 1898, I., No.1, pp.1-2 .

¹⁰ *Jan Neruda o otacze židovske*, *Studentske smery*, 1899, No. 2, pp. 45-47.

¹¹ Jan Neruda, *Pro strach židovskyy*, reprinted in *Česka obrana*, 1898, No. 1, pp. 1-2.

¹² Karel Čapek, *Spisy, Hovory s T.G. Masarykem*, Praha 1900, p. 129.

¹³ *Pisateljska imena Židov (The writers' names of the Jews)*, *Slovenec*, No. 111, 1899. Actually the names of the Jewish writers were "betrayed" by Berlin paper *Gegenwart*.

¹⁴ *Judje v tržaški bolnici*, *Slovenec*, No. 12, 1899.

¹⁵ When the trial was ended Masaryk published two brochures *Nutnost revidovati proces Polenski*, Praha 1899; and *Vyznam procesu polenskeho pro poveru ritualni*, Berlin 1900. The first was immediately confiscated. In both he tried to prove that accusations against Hilsner had no substantial proofs. He claimed that the accusation was a construct, a shame for the Czech and Austrian law. Along with the defence of Hilsner he stood against anti-Jewish atmosphere and particularly against

investigation and regularity of the trial immediately exposing the racial component, too: "The Jews have cruelly murdered a Slavic girl and there is a professor, a Slav, who publicly defends the murderers. Is there any uglier demoralization? ... Let the Jews fry him for their "ritual purposes!" When the verdict of "Kutna hora" was announced the *Slovenec* wrote: "... The verdict of Kutna hora lightened a new light to the Christian nations and ended the supremacy of the Jews... It has revived the consciousness/perception that there was a stranger who misused their (Christian nations) 1000 years hospitality only to enslave them materially and morally; a stranger who pays back all the good by hating Christianity and Christian peoples with the passions of a beast...". They expected that tragic events in Polna would evoke not only resistance against the Jews but would also renew the idea of Christian mutuality..."¹⁶ Thus, they felt no need to explain or to justify their anti-Semitic attitude toward Jews.

Masaryk's numerous Slovene followers, many of them of Liberal and Social Democratic affiliation, silently attended these attacks, and were not ready to raise voice against it, not even his most ardent followers.

Slovene Liberals along with numerous independent cultural workers have tried for decades to differ distinctively from Slovene Catholics; they openly agitated for a more visible role of Austrian Slavs within the state, emphasizing the importance of Slavic mutuality and solidarity, agitating for closer cooperation with Russia. However, they could not avoid being anti-Semitic. Like the Catholics, they – in their daily paper *Slovenski Narod* and other papers – openly discussed and propagated ideas of the "inferiority" and "danger" of the Jewish people. In the case of the Hilsner affair, the Slovene Liberals reacted differently. They paid less attention and showed less hostility toward the supposed Jewish murderer. In contrast to the Conservatives, they tried to prove some "tolerance" and "methodical doubts". They did not attack the Jews, they did not discuss "ritual murders", and tried to remain neutral attacking Conservatives and their "intolerant" press. However, Slovene Liberal press also did not want to interfere or to react to Catholics' attacks on T.G. Masaryk either. Among many reasons, why doing so was great impact of the Slovene students in Prague who could observe the Hilsner case *in situ*, particularly after Masaryk's intervention. Indeed, there were some voices from younger sympathisers who took the side of T.G. Masaryk, believing that attacks – in Bohemia as well in Slovenia – could be noted as "clerical anti-Semitism" which almost destroyed "Czech Liberalism".¹⁷ However, the Liberals took such a standpoint only in the Hilsner case.

As soon as the case was more or less forgotten – already in 1900 – a prominent Slovene emigrant in Prague, the scholar Ivan Žmavc,¹⁸ sociologist and philosopher began

Czech and Austrian anti-Jewish press. The only newspaper that offered him support was *Neue Freie Presse*, which published his doubts and ascertainment.

¹⁶ *Kutnohorská obsodba*, *Slovenec*, No. 215, 20. 9. 1899

¹⁷ *Demonstracije proti T.G. Masaryku*, *Slovenski Narod*, 15. november 1899

¹⁸ Irena Gantar Godina, Ivan Žmavc, slovenski znanstvenik v Pragi, *Zbornik Izseljencev* (ur. M. Drnovšek), Ljubljana 2002, pp. 77–79.

to publish anti-Semitic articles in the *Slovenski Narod*. By doing so, Slovene liberals confirmed that their standpoint in the Hilsner case was merely their political tactics.

Žmavc was one of the first Slovene Masaryk's students and followers of his philosophy and sociology, but he eventually abandoned Masaryk's philosophy and continued to work on his own. In his essay "The Essence of Judaism",¹⁹ Žmavc connected national and social questions very closely with the economic question. He believed it was closely linked also with cultural and national-political independence.

Particularly the economic question, he connected closely with Judaism and Social Democracy. He considered the Jewish question a tribal or racial question: "Since the Jewish religion is closely connected with tribe the Jewish question is a tribal question of race..." He recognized the Jewish question as a sort of a social disease, which could be cured/healed only by sincerity/openheartedness and veracity. ... We have to see the Jews the way they are... and only after a good diagnosis such a social disease could be cured..." He suggested to cure with ethical approach/question: "The great/huge capitalism and Judaism could be abolished only if the Aryan nations begin with their own inner ethical regeneration and physically and spiritually improve themselves; this should be a true gospel really convenient/proper also for the Slovenes..." Along with his utter repulse of the Jews he was also very critical of the "Aryans": "If the Aryans did not search the guilt for all the social evil only within the Jews but also within themselves they could have solved the Jewish question much sooner..."²⁰ The editors of the *Slovenski Narod* kept distance by claiming that "we do not agree with every Žmavc's thesis. But we do not see any point to ground our doubts/scruples since in Slovenia there are no Jews..."²¹

On the occasion of Anton Dermota's²² death, Ivan Žmavc sent a letter of condolences to Dragotin Lončar²³ in which he pointed out – among Slovenes a very common reproach to Social Democracy²⁴ – namely, that it was led by the Jews, which turned him off to join this Party: "As an opponent/enemy of the Jews I recognize Social Democracy as an avant-garde of capitalist Judaism... Dermota, I reckon, was independent

¹⁹ Ivan Žmavc, *Jedro židovstva. Zgodovinski ris nastanka židovskega naroda*, SN, No. 4, 4. 1. 1900.

²⁰ Ivan Žmavc, *Jedro židovstva. Zgodovinski oris nastanka židovskega naroda*, SN, št. 9, 12. 1. 1900.

²¹ Ibid.

²² Anton Dermota, one of the most ardent followers of Masaryk's ideas, as a temporary emigrant he studied in Prague, up to 1913 the editor of independent journal *Naši Zapiski* (Our Notes); in 1908 he became a member of Slovene Social Democratic Party.

²³ Also Dragotin Lončar studied in Prague, became acquainted with Masaryk's ideas; in his essay *What to Do?*, published in an Epistle to Slovene Youth in 1901 he actually copied Masaryk's work "Jak pracovat? Prednášky z roku 1898, Praha 1898–1899 (How to work? Lectures given in 1898).

²⁴ Many believed that the Slovene Social Democratic Party was under the influence of the Jews since they propagated "internationalism" and "religious indifference". They believed that founding of Social Democratic Party in Slovenia was most harmful "event" in Slovene political life, emphasizing the fact that the Jews in Social Democratic Parties in Germany and Austria were playing major roles.

but even if he was a Catholic I find it much more acceptable than if he was directly embraced by the Jews...".²⁵

According to the statement of one of his relatives, his ambition was to become Masaryk's assistant or at least to get a post at the University. As soon as Masaryk discovered Žmavc's anti-Semitic attitude and read his anti-Jews writings he thwarted his employment at the University.²⁶ Thus, Žmavc had to accept the post as a librarian at the University Library. In spite of being rejected by Masaryk he remained connected to him being one of the founders of the Masaryk's Academy of Work (Masarykova akademie práce), a publishing house, and also its general secretary. Žmavc was one of the very few Slovene intellectuals to stay in Prague for good and remain openly anti-Semitic.

All up to 1917, the majority of the Prague students were not politically affiliated,²⁷ but were devoted Masaryk's followers who avoided being openly anti-Semitic. Thus, in the case of Hilsner they did not discuss it or even write their views.

But the Slovenes who followed the ideas of other Czech politicians, e.g. Karel Kramář or Vaclav Klofač, based their political platform also upon anti-Semitism. While Kramář or the Neo-Slavs did not expose their anti-Jewish sentiments publicly, with the exception of Kramář's colleague Dr. Karol Baxa,²⁸ Klofač based the programme of his party, i.e. the struggle for national and social liberation of Slavic workers also upon anti-Semitism. He blamed the Jews for many of the troubles in Bohemia and believed that the misery of the proletariat was also a consequence of senseless and thoughtless Judaism: "Already by the character the Jew is an individualist.... The Jew is not and cannot be a socialist if he is not a carpenter, stonemason or a miner...His selfishness is imparted to him by religion ... he knows only his nation/people and no one else.... Today he is a representative of capital (bourse, banks, huge world cartels which are mainly in his hands), and he also gained the leadership of Social Democracy...For this reason many have dissuaded from Social Democracy...they could not believe that the Jews could have really wished to work for the benefit of the society...".²⁹ Thus, he firmly believed that the proletariat could live and work without Jews.

Klofač's ideas were followed also in Slovenia, mainly by the Slovene temporary emigrant in Bohemia Fran Radešček,³⁰ who founded the Slovene National Socialists' Party. Its programme was a thorough copy of the Czech one; Radešček was acquainted with Klofač's ideas already in the time of founding Klofač's Party in 1898 and 1902,³¹

²⁵ A letter to Dragotin Lončar, 30.5. 1914.

²⁶ In June 2001 his grandnephew, Franci Smrekar quoted Žmavc's daughter Helena.

²⁷ Some were also passionate Pan-Slavs or Russophiles.

²⁸ Baxa was the advocate of the Anežka Hružova family.

²⁹ Vaclav Jaroslav Klofač, *Program a zásady narodne-socialne strany*, Nakladem redakce Česka demokracie, Praha 1900, pp. 1–14. "Česke demokracie", Tiskem v Knihitiskarna narodno-socialního delnictva, Praha 1900, str., 1–14, and in V.J.Klofač, Proč jsme narodni socialisti, p. 82–96.

³⁰ In January 1911 he began to publish *Narodni Socijalist*, undertitled by Klofač's slogan "Equality of the Nation, Equality within the Nation". By doing this Radešček announced a complete copy of Klofač's programme.

³¹ Klofač's Česka strana narodne socialni (Czech National Social Party) was first founded as a group

respectively. Same as Klofač's basic reproaches to the Czech workers' leaders that they did not have their own (national) leaders and that they were entirely under the strong impact of the German-Jewish policy, were reproaches of his Slovene follower, too. In addition, Radešček and his colleagues, e.g. Slavoj Škerlj, believed that Slovene Social Democratic leaders worked against any benefit for the Slovenes or for the Slovene working-class. But it is likely to believe that Radešček's anti-Semitism even strengthened while he worked in Kolin upon Laba and in Prague in 1911 and 1912, respectively. One could explain his anger towards Social Democrats and Jews also with the fact that he did not leave Slovenia entirely voluntarily. The reason was that in February 1911 Radešček succeeded to organize a National Socialists' dancing party³² of the Kolinska factory workers. After this event, Slovene Social Democrats began to threaten to boycott the Kolinska products which led the leaders of Slovene Liberals to advise Radešček to withdraw from Ljubljana to Kolin. There he continued to study Klofač's party programme. In 1912, he was moved to Prague as an employee of the *Banka Slavija*, where he continued his political activities. However, when he returned home he could get employment only at the daily *Dan*. They sent him to Serbia to report on the preparations for the war with Turkey. All up to 1914, he worked at the Serbian railway; then he was an internee. When released he became a Serbian citizen and sent to the Serbian Army. He joined the Slovene volunteers, the so-called "dobrovoljci".³³ From 1914 up to 1921, he lived in Belgrade, and then moved back to Slovenia. In Novo Mesto he published the weekly *Sedanjost /The Time Being/* in which he agitated for autonomous Slovenia. He died in Ljubljana in 1968.

Radešček's as well as Klofač's arguments against the Jews were very close to those of the Slovene Conservatives. His critical observations of German, Austrian and Slovene Social Democracy even deepened. He claimed that Jewish capital penetrated into all spheres of Austrian state policy, economy and culture and accused Slovene Social Democrats of not working for the benefit of Slovene and Slavic workers.³⁴ Thus, the main goal of both Klofač and Radešček was to establish "a Slavic type of Socialism" for the Slavic proletariat. Comparing the Jews', Germans' and the Slavs' understanding of capitalism led Klofač, and Radešček ardently followed him, to develop the idea of Slavic type of Socialism. He believed it could be particularly convenient for the Slavic middle – and working classes since "the Slavs were not capitalists... We cannot say we

of young workers gathered to found a new party, first named The Party of National Workers of Czechoslovakia; soon many city-boards of Bohemia and Moravia joined them. In January 30, 1898, a Politický klub narodni strain delnictva Československeho a Morave was founded which a sort of preparation for the founding of the Party of the Moravian National Workers in March 27, 1898. At their first meeting in March 9–11, 1898, in Prague they named themselves National Socialist of Bohemia, Moravia, Silesia, for Upper and Lower Austria. It was only at their third meeting that they changed their name to Narodni Socialni strana (National Social Party).

³² The first grand dancing party organized by predecessor of Slovene National Socialists, i.e. National Workers' Organization (NDO) took place already on February 20, 1909 in Ljubljana.

³³ *Dobrovoljci - klavarji Jugoslavije*, Ljubljana 1929.

³⁴ *Narodnost in socijalizem na Slovenskem*, Narodni socijalist, No. 3, 1911.

are aristocracy...Our new Slavic movement could have its future if it brings our ideas among wider masses of the Slavic nations to enable a worker, a farmer or a craftsman to understand that we are struggling and working for him...".³⁵

The majority of the Slovenes leaving their homeland, voluntarily or not, to study or to work, in Bohemia or in Croatia, could not but remain anti-Semitic. They only followed examples of many of the then Slovene intellectuals at home, be it Slavophil or not, be it Liberal or Catholic.³⁶

Their devotion to the Slavic cause or Slavic mutuality to become equally recognized as the Germans was essential for their attitude towards Jews and it eventually became even stronger an argument against their "common" enemy. One might reckon that the Czechs and the Slovenes had to struggle against two traditional enemies, the Jews and the Austrian Germans. However, the Slovene emigrants in Prague and in Croatia considered the Jews more dangerous and harmful for the society than their traditional enemy, the Germans, or, in Croatia, the Hungarians.

The Slovenes' attitude toward Jews, including that of politicians, cultural workers and intellectuals as well, be at home or in emigration, was very tightly bonded with their general attitude toward Germans, for many also with their traditional Catholic religious affiliation. It reflected, on the one hand, a position of an unequal nation and their weakness to put in force themselves within the Austrian Slavs' society. Anti-Semitism of Slovene Slavophiles who left their homeland as a protest against the Austrian policy towards non-German nations reflected also their ambitions to fight their long-lasting inferior position within Habsburg Monarchy, as well as the ambitions to become an equal and equivalent partner of the dominating nation.

³⁵ *Pod vitošil!*, Česke Slovo, 12.7. 1910.

³⁶ Few examples: Josip Apih, *Židovstvo*, Letopis Slovenske Matice za leto 1886, Ljubljana 1886; Josip Vošnjak, *Socijalni problemi in kmetski stan*, Letopis Matice Slovenske za leto 1885, pp. 1–93; Josip Vošnjak, *Židovstvo*, Spomini, Slovenska Matica, Ljubljana 1982; Janez E. Krek, *Socijalizem*, V Ljubljani 1901, p. 345; Fran Podgornik, *Židovske novine*, Slovanski svet, No. 16, 1897.

LITERATURE

- Eva Holz, *Four Treatises on Jews in Carniola and in Ljubljana in the 19th Century*, in *Jews and the Slavs*, (ed. W. Moskovich et al.), Jerusalem in Slavic Culture, Vol. 6, Jerusalem–Ljubljana 1999, pp. 117–125.
- Hilsneriada, k 100. výroči 1899–1999* (ed. Bohumil Černý et al.), Polna 1999.
- Martin Swales, *Liberalism or Hedonism? Arthur Schnitzler's Diagnosis of the Viennese Bourgeoisie*, in *Intellectuals and the Future in the Habsburg Monarchy 1890–1914*, (ed. Laszlo Peter and Robert B. Pynsent), *Studies in Russia and East Europe*, McMillan, London 1988, pp. 13–28.
- Steven Beller, *The Role of Jews in Viennese Culture and Society at the Turn of the Century*, in *Decadence & Innovation: Austro-Hungarian Life and Art at the Turn of the Century*, ed. Robert Pynsent, Weidelfeld&Nicholson, London 1989, pp. 14–23.
- Marko Štepec, *Antisemitizem, Evropa in Slovenci*, in *Slovenci v Evropi (O nekaterih vidikih slovenske povezanosti s sosedi in Evropo)*, ed. Peter Vodopivec, *Historia* 5, *Oddelek za zgodovino FF, Ljubljana* 2002, pp. 61–85.
- Ljiljana Dobrovšak, *"Privremena prisutnost" Židova u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u 17. i 18. stoljeću*, *Povijesni prilozii (Historical Contributions)*, pp. 167–189.

SUMMARY

ON THE ATTITUDE OF SLOVENE INTELLECTUALS IN BOHEMIA AND CROATIA TO JEWS

Irena Gantar Godina

The contribution is a fragmentary survey of the relation of a part of Slovene intellectuals, temporary and permanent emigrants in Bohemia and in Croatia to the there living Jews. By political conviction, they were mainly nationally conscious intellectuals enthusiastic with Slavic mutuality; some of them were Russophiles. They went to study in Bohemia voluntarily, as a sign of protest against unequal position of Slavs in the state. They expected a genuine Slavic environment/atmosphere, which they actually experienced. In contrast to Slovenia, they were in Bohemia confronted with the existence of the Jewish community that did not exist in Slovenia. Consequently, they could witness the negative attitude of the Czechs towards Jews and through it – at least some, for example Marn and Radešček – deepened their own declinatory standpoints. Specific political circumstances in Croatia forced those employed by the authorities and those who because of their political convictions could not find work at home and forcibly "landed" in Croatia not to declare publicly their political convictions or the negative attitude towards Jews. Alternatively, they published them, for example Trdina, after they have left Croatia.

IVAN RESMAN IN IZSELJENSKA PROBLEMATIKA

Ivan Vogrič*

COBISS 1.03

IZVLEČEK

Ivan Resman in izseljenska problematika

V prispevku skuša avtor sintetično prikazati življenjsko zgodbo o manj znanem gorenjskemu pesniku Ivanu N. Resmanu (1848–1905), na čigar življenje je vplivala izselitev njegove družine v Združene države Amerike v zelo zgodnji fazi selitvenih tokov. Nanj je kasneje vplivalo tudi stalno službeno premeščanje, kot posledici izrazitega angažiranja na narodnoobrambnem področju. Prav to je bilo ovira, ki je vsaj delno pripomogla, da se ni vključil v sodobno literarno dogajanje na Slovenskem. Dal pa je velik doprinos pri širjenju bralne kulture in kot podpornik društev in dijakov. Njegove pesmi spadajo še danes – kljub temu, da je domala pozabljen – v repertoar slovenskega zborovskega petja.

KLJUČNE BESEDE: kulturna zgodovina, izseljestvo, slovenska književnost

ABSTRACT

Ivan Resman and emigration problematic

In the contribution, the author tries to present synthetically the life story of a less known Carniolian poet Ivan N. Resman (1848–1905) on whose life the migration of his family to the United States of America in the early phase of migration streams, influenced. His life was also marked by constant transferring to different places of work because of engagement in national defence sphere. This was the hindrance that partially caused he did not include in modern literary events in Slovenia. However, he contributed much in spreading reading culture and as a supporter of societies and pupils. His songs are still – despite the fact he is almost forgotten – part of the repertoire of Slovene choir singing.

KEY WORDS: cultural history, emigration, Slovene literature

Na prelomu 19. in 20. stoletja je v slovenskem kulturnem prostoru pustil pečat literarni entuziast in kulturni delavec Ivan Resman. V slovenski kulturni srenji in javnosti nasploh je spomin nanj danes skorajda zbledel, da pa je imel določene zasluge nam priča dejstvo, da je pokopan kar med velikani slovenske književnosti, sredi Ljubljane. Njegovo življenje je bilo povezano tudi z izseljenci, in to iz več razlogov.

* Magister zgodovine, publicist, SI-1000 Ljubljana, Vrhovci, Cesta VIII 5 b, ivanvogric@hotmail.com

Najprej nekaj osnovnih biografskih podatkov. Resman je bil rojen na Jurjevo leta 1848 na Zgornjem Otoku pri Mošnjah na Gorenjskem. Kot trdijo njegovi poznavalci, je bil po materi v daljnem sorodstvu s Francetom Prešernom.¹

Zaradi nadarjenosti so ga poslali študirat v Ljubljano, kjer je leta 1861 začel obiskovati Alojzijevišče. Sredi študija pa je prišlo do enega od prelomnih trenutkov v njegovem življenju: oče je prodal kmetijo in odšel z materjo in sedmimi otroki v Ameriko. »Beriči so spravili poštenega moža iz domovine«, je več let zatem zapisal v avtobiografskem zapisu.²

Resmanovi so odšli v Združene države Amerike v času, ko se je tja izselila prva večja organizirana skupina Slovencev. Sestavljalo jo je kakih petdeset Gorenjcev, povečini iz Mojstrane, Dovja in okolice Bleda. Zgodovinopisje navaja, da je skupina krenila na pot na vzpodbudo Franca Pirca (1785–1880), poleg Barage enega najpomembnejših slovenskih misijonarjev v ZDA. Ta se je med obiskom v domovini 1863–64 srečal s skupino rojakov, ki mu je izrazila namen, da bi se izselila v ZDA. Njena želja se je skladala s Pirčevo, ki je zagovarjal idejo utrjevanja katolicizma s pomočjo priseljencev zlasti iz Srednje Evrope (v prvi vrsti Nemcev in Slovencev) v zvezni ameriški državi, kjer je deloval – Minnesoti. Časopisa Zgodnja danica in Novice sta Pirc aktivno podprla, pri čemer nista skrivala želje, da bi preko oceana nastala »nova Slovenija«. Žal pa Pirc in skupina Gorenjcev nista uskladila odhoda, tako da je slednja krenila na pot preden je prejela od omenjenega slovenskega misijonarja detajlne napotke za izselitev. Ko je prišla v Ameriko, leta 1865, ni uspela priti v stik s Pircem in se razkropila.³

Zanimivo je, da je Zgodnja danica nekajkrat objavila v nadaljevanjih odlomke pisem, ki jih je iz St. Josepha v Minnesoti poslal oče Ivana Resmana, Andrej.⁴ Iz njih

¹ Ta podatek zasledimo npr. v Slovenskem narodu, št. 91, 22.4.1901, v oceni Resmanove pesniške zbirke Moja deca, in v Slovanu, 1905, št. 3, str. 93, v nekrologu ob smrti. Iz župnijskih knjig izhaja, da je bila njegova mati Mina Zupanc.

Glede datuma rojstva se pojavljajo v biografskih zapisih nekatere nejasnosti. Slovenski narod, št. 5, 7.1.1905 je zapisal npr., da je bil Resman rojen 16.5.1848. Tudi v župnijskih knjigah (kot krstno ime je navedeno Johan Nepomuk) je datum dvoumen, saj je slabo čitljiv. Zato sem kot najbolj verodostojen datum vzel v poštev avtobiografske podatke, ki se ujemajo s tistimi iz Slovenskega biografskega leksikona.

² Slovenski narod, št. 91, 23.4.1898. Takrat je Resman objavil zapis ob svoji petdesetletnici. V zapisu opisuje tudi zadnje srečanje s svojimi ožjimi člani družine pred odhodom v Ameriko. Do tega je prišlo Pri Figovcu, očitno v Ljubljani.

³ Gl. zlasti Majda Kodrič, Franc Pirc in nastanek prvih slovenskih naselbin v Združenih državah Amerike, Dve domovini, 2003, št. 18, str. 56–57. Marjan Drnovšek, Pismo Apolonije Noč od Sv. Jožefa/St. Joseph, Minnesota (1855), Dve domovini, 2003, št. 18, str. 69 in 78.

Trdnih dokazov, da so Resmanovi odšli v ZDA z omenjeno skupino, ni. Vseeno pa se čas njihovega odhoda (po Resmanovem pričevanju je bilo to v tretjem letu bivanja v Alojzijevišču, po podatkih Slovenskega biografskega leksikona pa v četrtem razredu, s tem da se podatka verjetno ne izključujeta) nekako sklada s časom odhoda skupine Gorenjcev. Tudi zvezna ameriška država, kjer so se nastanili, je bila ista.

⁴ Zgodnja danica, št. 35, 10.12.1866; št. 36, 20.12.1866; št. 26, 10.9.1867; št. 27, 20.9.1867.

Ni nikakršnega dvoma, da je bil avtor pisem pesnikov oče. V prvem pismu ga je časopis predstavil kot Andreja Resmana, po domače Kojca, kmeta z Otoka na Gorenjskem. Iz župnijskih knjig in

preveva zelo optimističen vtis nad novo deželo, razen kar zadeva stikov z nekaterimi skupinami Indijancev. Tovrstna pisma so bila objavljena v zgodnjem obdobju izseljevanja v ZDA, predvsem zaradi potopisnih zanimivosti.

Izselitev družine v Ameriko je nedvomno zaznamovala Resmanovo življenje. O tem priča eden od psevdonimov, ki ga je uporabil, namreč Ivan Ameriški, ko je poslovenil veseloigro v enem dejanju Srce je odkrila.⁵ Izseljenski motiv se pojavlja tudi v edini njegovi pesniški zbirki, Moja deca, objavljeni sicer več let pozneje.⁶

Še zelo mlad je nastopal v igrah Dramatičnega društva, s tem da je skupaj z opernim pevcem Josipom Nollijem uprizoril leta 1868 igro Gospod regisseur.⁷ Naslednje leto je za dijaško Vodnikovo in Prešernovo proslavo v Čitalnici v Ljubljani imel govor.

Vmes je dognal, da ni nadarjen za »gospoda«. Potem ko je dopolnil šest letnikov, je prekinil študij na Alojzijevišču in se je goreče zavzel za ideje slovenskega nacionalnega gibanja: »... odšel sem torej ven – mej svet. In to leta 1867/68 s tem navdušenjem in tem zdravjem! Povsod smo bili prvi in zadnji pri narodnem prerajevanju, bojevanju in vrenju. Malo manj bi ne bilo škodilo! Ali kdo naj je zajezil nas hudournike?«⁸

Povezal se je z Lovrom Tomanom, s tem da je vzpostavil stik tudi z drugimi narodnimi prvaki: Bleiweisom, Razlagom, Costo, itd. Leta 1867 je zaradi sodelovanja na protiturnarskih demonstracijah (uperjenih proti nemškogovorečim skupinam, ki so bile protiutež sokolom) pristal v preiskovalnem zaporu. Pri sodni obravnavi je bil nato oproščen.⁹ Ta dogodek priča o zaostrenih razmerah, ki so tedaj vladale v odnosih med slovenskim in nemškogovorečim življem.

Iz zapuščine Ivana Prijatelja je razvidno, da je junija 1869 opravljal na gimnaziji maturitetne izpite.¹⁰ Po odsluženem vojaškem roku na Tirolskem (prav iz te izkušnje je zajel snov za podlistek Iz vojaškega tabora, objavljenem v Slovenskem narodu leta 1875) je želel nadaljevati študij. Zanimalo ga je pravo, vendar zaradi pomanjkanja sredstev – člani družine ga niso mogli podpreti – se je čez čas raje zaposlil kot uradnik na Južni železnici. To mu je omogočilo, da je službeno prišel v Trst.

V Trstu se je povsem vključil v kulturno življenje tamkajšnje slovenske skupnosti. Leta 1873, ob peti obletnici Čitalnice v Rojanu (in hkratni otvoritvi novega gledališkega

avtobiografskega zapisa Ivana Resmana res izhaja, da je bilo njegovemu očetu ime Andrej; v tem zapisu celo navaja domačijsko ime (ko govori o prihodu matere »h Kojču na Otok«).

⁵ Slovenski biografski leksikon, III, Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1960–1971, str. 86. Prim. tudi Slovenska Talija, Ljubljana: Dramatično društvo, 1876.

Poleg omenjenega psevdonima je uporabljal tudi psevdonima Doran in Nisvodoran.

⁶ Moja deca, Celje: samozaložba, 1901. Izseljensko vprašanje je prisotno predvsem v pesmih Čez leto dni, Slovo in Fantu. V njih se izseljenski motiv prepleta z ljubezenskim, ki je med najbolj prisotnimi v Resmanovi poeziji.

Kot je zapisano v Slovenskem biografskem leksikonu, III ..., str. 86, Resmanova čustva niso globoka, izraz je preprost in domač, a poln toplega občutja.

⁷ Slovenski biografski leksikon, II, Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1933–1952, str. 204.

⁸ Slovenski narod, št. 91, 23.4.1898.

⁹ Slovan, 1905, št. 3, str. 93.

¹⁰ V zapuščini so ohranjene pesnikove maturitetne naloge. Gradivo hrani Narodna univerzitetna knjižnica v Ljubljani (NUK), Rokopisni oddelek, Ms 731, Ivan Prijatelj.

odra), je imel slavnostni govor. Bil je ponosen na nalogo, ki jo je opravljala čitalnica, saj je s svojim delovanjem dokazala, da »sredi mesta imamo svoje ognjišče«.¹¹

V času službovanja v Trstu je kasneje opravljal tudi tajniška opravila pri tržaškem Delavskem podpornem društvu. Iz prispevka, objavljenega takoj po smrti, izhaja, da »v tej lastnosti je šel z deputacijo do tedanjega dvornega svetnika Rinaldinija prosit, naj se društvu dovoli javni nastop z zastavo«.¹² V prispevku ni povsem jasno, kdaj naj bi do tega prišlo; verjetno tudi zaradi tega, ker je bil objavljen nekaj desetletij po opisanem dogodku. Znano je, da je časnik Edinost iz Trsta objavil poziv za ustanovitev omenjenega društva že leta 1877 in da je bil ustanovni občni zbor januarja 1879. Edinost je malo kasneje objavila pravilnik društva. Septembra 1882 pa je društvo slovesno razvilo društveni prapor, s tem da je organiziralo odmevno prireditev. Še prej – kot trdita Kuret in Žitko – so ustanovitelje društva oblasti proglasile za hujskače, tako da so kmalu zapustili društvo.¹³

V prispevku, objavljenem po smrti, izhaja, da so Resmana že čez tri dni po srečanju z dvornim svetnikom službeno premestili iz Trsta v Alo, kraj na današnjem Tridentinskem (tedaj Tirolskem), kjer so živeli pretežno Italijani. Taisti Slovenski narod je pri tem poročal, da šele čez dolgo časa se je Resmanu posrečilo, da je prišel spet na Slovensko.

Za Resmana je bil odhod na Tridentinsko spet prelomen trenutek, kajti okusil je grenkobo bivanja zunaj domovine. Službovanje v oddaljenem kraju na mejah cesarstva je namreč takrat – glede na geografsko prostranost tedanje Avstro-Ogrske – pomenilo prav to. Položaj je bil za Resmana toliko bolj težaven, če pomislimo, da je tja odšel neprostovoljno. Pri tem ga lahko primerjamo s položajem nekaterih drugih slovenskih literarnih ustvarjalcev, v prvi vrsti s Franom Masljem-Podlimbarskim, ki je približno v istem času, kot oficir avstro-ogrske vojske, bil večkrat premeščen, med drugim v Bosno, ki je tedaj veljala za neugodno službeno okolje.

Resmanov položaj se je nekoliko razlikoval od položaja ustvarjalcev, ki so se samoiniciativno odločili za odhod iz domovine. Tovrstni kulturniki (npr. Josip Stritar, kipar Franc Berneker, v določenem obdobju Cankar, itd.) so namreč odhajali na tuje zaradi stiske v domačem okolju in iskanja boljših pogojev za njihov umetniški razvoj.¹⁴

Resmanova domoljubna čustva, kljub položaju kvazi-izgnanca, so ostala vsaj tako živa kot prej, vendar delovanje v pravem pomenu besede na narodnem področju – zaradi fizične oddaljenosti – je nadaljeval šele z vrnitvijo na slovensko etnično ozemlje.

¹¹ Slovenski narod, št. 166, 22.7.1873.

¹² Slovenski narod, št. 5, 7.1.1905.

¹³ Boris Kuret-Salvator Žitko, Zastava, sveta bodi ti nam vez, Trst: Devin, 1997, str. 94. V tem zapisu Resman ni omenjen.

¹⁴ Njihov položaj je nazorno orisal Ivan Cankar v delu Tujci (1901), ki obravnava prav to problematiko: »... Domovina je rodila imenitne može, ali služili ji niso, ker jim sama ni služila. Družina jih ni redila, pognala jih je preko praga kakor nezakonske otroke ...« (Ivan Cankar, Zbrano delo, 9. knjiga, Ljubljana: DZS, 1970, str. 25). Cankar se je lotil omenjenega vprašanja tudi v Popotovanju Nikolaja Nikiča in v več drugih delih, kot npr. v povestih Sreča, Križ na gori, Gospa Judit, Poslednji dnevi Štefana Polanca, itd.

Eden od krajev, kjer je našel ugodne razmere, je bila Nabrežina, rojstni kraj Iga Grudna, tedaj pod Goriško. V začetku devetdesetih let 19. stoletja se je tam – tudi zaradi naglega gospodarskega vzpona tega kraja – močno razmahnilo društveno življenje. Resman je bil leta 1892 med ustanovitelji Pevskega društva, ki je bilo kadrovsko zelo močno. Poleg njega je bil med ustanovitelji društva eden najslavnejših dirigentov, organistov in glasbenih teoretikov na Slovenskem v tistem času, Josip Čerin (»muzikant Joško«, kot ga je imenoval Fran Govekar), ki je bil prav tako zaposlen kot železniški uradnik na tamkajšnji postaji.¹⁵ Prav on je prevzel zbor, s tem da je v prvi polovici devetdesetih let bil mentor te pevske skupine še en vrhunski umetnik – skladatelj Hrabroslav Volarič, tedaj v službi v bližnjem Devinu kot učitelj.

Resman je bil v Nabrežini na skrivaj pod policijskim nadzorstvom; vendar ga to očitno ni oviralo; med drugim je nabral denarne prispevke za Družbo sv. Cirila in Metoda.¹⁶

V Nabrežini ni ostal prav dolgo, saj se je njegova odisejada na železnici nadaljevala. Do upokojitve kot postajni načelnik leta 1903 je še pogostokrat zamenjal delovno mesto: poleg v Trstu, Ali in Nabrežini je namreč, od sprejema v delovno razmerje na železnici, služboval še v Karlovcu, Sisku, Zagrebu, Št. Petru na Krasu (današnji Pivki), Zagorju, na Rakeku, v Divači, Borovnici, Velenju in Zalogu pri Ljubljani. Vrstni red krajev, kjer je bil v službi, ni točno znan, saj viri prinašajo različne podatke. Pomanjkljivi biografski podatki so tudi posledica dejstva, da o njem doslej še ni izšla nobena temeljita študija. Pogosto premeščanje je bilo vsekakor dokaz, da je bil nekomu očitno trn v peti.¹⁷

V Velenju se je seznanil s tedanjim škalskim kaplanom Antonom Aškercem,¹⁸ hkrati pa prišel v spor z nemškutarskim podjetnikom Lappom. Iz Velenja bi moral v Divačo (kjer je že pred tem služboval), vendar – kot je poročal Dom in svet – »vlada je zahtevala, da Resmana ne smejo več pošiljati na Primorsko«.

Resman se je vseskozi izkazal kot nesebična oseba, ki je vneto podpirala tako narodne ustanove kot posameznike. Med drugim je pregovoril Dragotina Ketteja (bil je iz istega kraja kot Resmanova žena), da je l. 1896 nadaljeval šolanje v Novem mestu. Pri tem ga je gmotno podprl.¹⁹ Bil je tudi med pobudniki Jurčič-Tomšičeve ustanove v okviru Slovenske matice, ki je razpisovala nagrade za umetniške izdelke. Bil je blagajnik te ustanove, s tem da je uspešno zbiral denarna sredstva za njen sklad.²⁰ Z Jurčičem ga je vezalo sodelovanje še iz časov, ko je pesnik iz Muljave opravljal časnikarsko delo za Slovenski narod.

Sodeloval je v akciji za prodajo prvega zvezka Gregorčičevih poezij. Čisti izku-

¹⁵ Nabrežina skozi stoletja, Trst: Graphart, 1996, str. 296.

¹⁶ Dom in svet, 1905, št. 2, str. 121. Slovenski narod, št. 5, 7.1.1905. Edinost, št. 10, 4.2.1893.

¹⁷ Podatke o službenih mestih sem povzel iz Slovenskega biografskega leksikona, III ... str. 86, Doma in sveta, 1905, str. 121 in Slovenskega naroda, št. 5, 7.1.1905.

¹⁸ Anton Aškerc, Zbrano delo, 7. knjiga, Ljubljana: DZS, 1993, str. 1142.

¹⁹ Iz pisma, datiranega 19.7.1896, ki ga je poslal Kette Resmanu izhaja, da mu je Kette – na očitno Resmanovo prošnjo – poslal nekaj literarnih nasvetov za nekatere Resmanove pesmi. Pismo hrani NUK, Rokopisni oddelek, Ms 721, Dragotin Kette.

²⁰ Simon Gregorčič, Zbrano delo, 3. knjiga, Ljubljana: DZS, 1951, str. 479.

piček svoje edine pesniške zbirke, *Moje dece* (objavljene leta 1901), pa je namenil za sklad za Prešernov spomenik v Ljubljani.²¹ Pri širjenju slovenske kulture se je razdajal do take mere, da so po njegovi smrti zapisali celo, da je bila njegova denarnica radodarna, četudi »v zahvalo so se mu rogali.«²²

Resman je sodeloval s slovenskimi časniki in revijami. Objavljal je večinoma pesmi in krajše prozne sestavke, tudi v obliki podlistkov. Med stalnimi tematikami se najbolj pojavljata domovinsko-rodoljubna in ljubezenska motivika.

Na literarnem področju vsekakor ni dosegel velikih dosežkov. Prav zato so ga nekateri označili za priložnostnega pesnika. Anton Aškerc ga v času urejanja in sourejanja Ljubljanskega zvona ni štel za dovolj kvalitetnega sodelavca. Zvon je sicer objavljali njegove pesmi, vendar je to nekatere odkrito motilo, npr. Ivana Cankarja. Aškerc je v oceni *Moje dece* sicer pohvalil Resmanov »narodni ton«, vendar po drugi strani je ugotovil, da je pisal čisto zastarele verze.²³ Slovenski narod mu je očital »nerazumljiv diletantizem« in dodal: »Škoda, da on, ki je od nekdaj tako kipel za poezijo, ni temu dosledno v nji tudi enakomerno napredoval.«²⁴

Nenavadno pa je, da so se njegovi verzi vseeno ohranili. Ne v šolskih učbenikih in niti literarnih zbornikih, pač pa v zborovski pesmi. Resmanova besedila so namreč uglasbili najbolj znani slovenski skladatelji tedanje dobe: poleg Josipa Čerina (s katerim je služboval določeno obdobje) tudi Anton Foerster, Fran Gerbič, Anton Schwab, Gojmir Krek, Karlo in Emil Adamič in nekateri mlajši avtorji, kot npr. Stane Malič. Tako najdemo Resmanove pesmi v mnogih tiskanih muzikalijah različnih založb vse do današnjih dni. Med najbolj priljubljenimi pesmimi sodita Schwabova Slanica in Na lipici zeleni ter Planinec Emila Adamiča. Najbolj znana pa je verjetno Foersterjeva Planinska (*»V hribih se dela dan, v hribih žari ...«*).²⁵

Zaslugo, da je našel pot do zborovske glasbe, ima tudi Anton Aškerc, ki mu je svetoval, naj sodeluje s skladatelji. Menil je namreč, da je Resman s svojimi domačimi verzi, polnimi toplega občutja, našel pot do srca preprostega Slovenca.

Ivan Resman je pokopan prav zraven Antona Aškerca na Navju v Ljubljani, na istem pokopališču, kjer počivajo mnogi velikani slovenske književnosti in kulture nasploh. Z nekaterimi od teh, npr. Jurčičem in Bleiweisom, je sodeloval. Simon Gregorčič, ki je imel prijateljske vezi z Resmanom, je malo po smrti zapisal o njem:

»... Ne spiš! Živiš in nas bodiš,
z značajem, z 'deco' še živiš.«²⁶

²¹ Slovenski narod, št. 91, 22.4.1901. Iz prispevka izvemo, da je zbirko namenil ženi Ivana Tavčarja, iz česar je razvidna njegova politična usmeritev.

²² Slovan, 1905, št. 3, str. 93.

²³ Anton Aškerc, Zbrano delo, 7. knjiga..., str. 954 in 1142.

²⁴ Slovenski narod, št. 91, 22.4.1901.

²⁵ Pesniki Mošenj in okolice, Mošnje: Kara d.o.o., 2004, str. 117–120. Gl. tudi Ivan Vogrič, Ivan Resman-150-letnica rojstva, Primorska srečanja, 1999, št. 114, str. 138–139.

²⁶ Pesem ima naslov Značaj-trpin in je posvečena Ivanu Resmanu. »Goriški slavček« jo je poslal skupnemu znanu Ivanu Vrhovniku 19.1.1905. Gl. Simon Gregorčič, Zbrano delo, 2. knjiga, Ljubljana: DZS, 1948, str. 332 in 440.

SUMMARY

IVAN RESMAN AND EMIGRATION PROBLEMATIC

Ivan Vogrič

The purpose of the contribution is to deepen the knowledge about Ivan Resman (1848–1905), in public less known poet who had a certain role with the affirmation of Slovene national movement in the last decades of the 19th and in the beginning of the 20th centuries. Resman's life path was not straight-lined; it was influenced by the fact his family was among the first in Slovenia to emigrate organized in the USA; the family left for America at the end of the American Civil war when the poet was still a juvenile. One of the circumstances that later marked him, was constant transferring to different places of work, which kept him from the homeland for several years, and temporarily anchored him in the margin of the then vast Austro-Hungaria.

*Of approximately 80 poems of his sole collection *Moja deca* (1901), some deal with the emigration problematic; significant is the fact that in his early drama creations, he used the pen name *Ameriški*.*

*In Slovene space, Resman was active mainly in places along the South Rail where he served as a railway clerk. He was engaged in the animated societies' life of the late 19th century by performing functions, for example in Jurčič-Tomšič's institution within the *Slovenska matica*. He supported financially societies and pupils, for example Dragotin Kette, and at the same time wrote contributions for several Slovene newspapers and magazines: *Slovenski narod*, *Stritar's Zvon*, *Ljubljanski zvon*, the *Celovec Slovenec*, *Bleiweis's Novice*, the *Trieste Edinost*, *Domovina*, *Slovan*, etc. He cooperated with renowned cultural workers and politicians of that period, for example *Josip Jurčič*, *Anton Aškerc*, *Lovro Toman*, *Janez Bleiweis*, *Janko Kersnik*, *Henrik Costa*, etc.*

*Idealism and a romantic relation to the world winnow from Resman's poetry. His poems are simple and besides with love elements impregnated mainly with patriotic themes, in accordance with his many years' activity in national defence field. However, his poems are not of high artistic level. Much more than as poet, Resman is known for his merits for spreading Slovene literary language; even more as a writer of texts for songs that are still the repertoire of Slovene choir singing. His texts were set to music by significant Slovene composers of that period, to begin with *Emil Adamič*, *Anton Foerster*, *Anton Schwab*, *Fran Gerbič*, and others.*

*Thus, it is not a coincidence Resman is buried at *Navje* in *Ljubljana*, at the same place much more renowned Slovene litterateurs rest. At his death, main Slovene newspapers and literary magazines remembered him; among others *Simon Gregorčič* as well.*

SLOVENSKI IZOBRAŽENCI NA HRVAŠKEM PO LETU 1868¹: IVAN STEKLASA (1846–1921)

Irena Gantar Godina*

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Slovenski izobraženci na Hrvaškem po letu 1868: Ivan Steklasa (1846–1921)

Prispevek govori o slovenskem zgodovinarju, geografu in slavistu, ki zaradi svojega političnega prepričanja ni mogel dobiti službe v Sloveniji. Zaposliti se je moral na Hrvaškem, kjer je poleg pedagoškega dela pisal učbenike za hrvaške srednje šole, pisal zgodovinske razprave, pisal članke za slovenske časopise in revije ter prevajal zgodovinske razprave, predvsem ruskih avtorjev. V času 1. svetovne vojne se je vrnil v domovino, Šentrupert, kjer je z delom nadaljeval vse do smrti.

KLJUČNE BESEDE: intelektualec-izseljenec, gimnazijski profesor, Hrvaška, južnoslovanstvo, rusofilstvo.

ABSTRACT

Slovene Intellectuals in Croatia after 1868: Ivan Steklasa (1846–1921)

Ivan Steklasa, a historian, geographer, and Slavist was yet another Slovene intellectual who – on account of his political convictions – had to seek employment outside his homeland. He found a job in Croatia, where he stayed all up to 1917 when he returned home, to Šentrupert. Beside his work as a gymnasium professor he wrote school-books for Croatian schools, published numerous articles on history, sent articles to Slovene newspapers and journals and was a translator of numerous historical essays, mainly of Russian authors.

KEY WORDS: intellectual-emigrant, gymnasium professor, Croatia, South-Slavism, Rusophilism.

V času, ko se je Hrvaška z Ogrsko pogajala o svojem statusu, je na Hrvaškem še vedno primanjkovalo izobraženih kadrov, posebej v šolstvu. Slovenci so tako še vedno imeli veliko možnosti za zaposlitev v sosednji državi, čeprav so se z dualistično ureditvijo (tudi) zanje razmere na Hrvaškem spremenile. Predvsem je od leta 1868 opazno upadlo zaposlovanje izobraženih Slovencev – tudi zato, ker je delo na Hrva-

* Irena Gantar Godina, PhD, historian, Institute for Slovenian Emigration Studies Scientific Research Center of Slovenian Academy of Sciences and Arts, e-pošta: IrenaGG@zrc-sazu.si, Irena.Gantar-Godina@guest.arnes.si

¹ Gl. tudi Em. Lilek, *Slovenski v tujini službujoči šolniki, II. del: Slovenski šolniki v današnji Jugoslaviji izven Bosne in Hercegovine, na Bolgarskem in v Srbiji*, V samozaložbi, Celje, 1933

škem zanje pomenilo, da so se zaposlili v drugi državi oziroma državni polovici, v bistveno drugačnem državnem in političnem okolju. Hkrati je k zmanjševanju števila slovenskih izobražencev na Hrvaškem veliko pripomogla tudi spremenjena avstrijska državna politika: na eni strani se ni več ukvarjala s premeščanjem uradništva, na drugi pa je s poudarjanjem gospodarskega razvoja potrebovala več različnih strokovnjakov v »svoji«, avstrijski polovici.

Na prvi pogled bi bilo mogoče reči, da je večina Slovencev po letu 1868 odhajala na delo na Hrvaško povsem prostovoljno, oziroma po lastnih željah. To je zlasti veljalo za tisti, ki so na Hrvaškem obiskovali tudi srednjo šolo, in za Slovenci iz krajev, ki so bili Hrvaški blizu. Nekatera pričevanja dokazujejo tudi nasprotno, tj., da so na Slovenskem tudi po letu 1868 težko našli zaposlitev izobraženci, ki jih je oblast »zabeležila« kot »preveč« narodno zavedne; najbolj moteči so bili panslavisti in izobraženci, ki so se navduševali za južnoslovanstvo.

Med take lahko štejemo zgodovinarja, geografa in slavista Ivana Steklasa, ki je kot eden redkih zapustil zanimivo pričevanje o svojem življenju in bivanju na Hrvaškem. Steklasa je lep primer »prisilno-prostovoljnega« izseljenca, torej izseljenca, ki je bil prisiljen iskati službo zunaj svoje domovine, izbral pa je Hrvaško.

Zgodovinar, geograf in slavist Ivan Steklasa se je rodil leta 1846 v Šentrupertu. Srednjo šolo je obiskoval v Novem mestu, kjer se je, kot je zapisal, v normalki, v »tedanji ponemčevalnici naučil toliko nemščine ...«,² da se je leta 1859 lahko vpisal na novomeško gimnazijo in leta 1867 maturiral. Na očetovo željo, da bi študiral bogoslovje, se je Ivan zares želel vpisati na ljubljansko duhovno semenišče, vendar so ga po zaslugi tedanjega ljubljanskega škofa Jerneja Vidmarja,³ ki je izjavil, kot je zapisal Steklasa, da »nima pravega zaupanja v dijake novomeške gimnazije ...«,⁴ odklonili. Zato se je vpisal na filozofsko fakulteto v Gradcu, na študij zgodovine, geografije in slavistike, kjer je tedaj predaval le nekaj let starejši dr. Gregor Krek.⁵

Po končanem študiju, podobno kot tedaj mnogi Slovenci, tudi Steklasa ni mogel dobiti ustrezne zaposlitve na Slovenskem. Leta 1871 je nekaj časa služboval kot domači učitelj pri grofu Josipu Barbu na Rakovniku. Tam je, »dasi je bilo življenje v grofovskem dvorcu ugodno, vendar le predvsem mislil na svojo bodočnost ...«,⁶ Službo je sprva iskal na domačih srednjih šolah, toda »odbit sem bil povsodi ... Za odločne Slovence pod takratno Strehmayerjevo upravo ni bilo mesta na Slovenskem, posebno ne za mene, ker sem bil zapisan v črnih bukvah radi nekega političnega dogodka v Novem mestu spomladi 1867 ...«,⁷ Zato se je odločil, da se zaposli »na tujem«. Ena

² Rokopis *Avtobiografija Ivana Steklase*, ki ga hrani Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU; v nadaljnjem besedilu AIS. Rokopis obsega 5 neoštevilčenih strani.

³ Dr. Marjan Smolik, *Vidmar (Widmer) Jernej*, SBL, 13. zvezek, Ljubljana 1982, str. 443–444.

⁴ AIS, str. 1

⁵ Janko Polec, *Gregor Krek*, Akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1943, str. 201–238; Janez Dolenc, *Naš rojak in slavist dr. Gregor Krek*, Loški razgledi, 27, 1990, str. 103–111.

⁶ AIS, str. 1

⁷ Ibid.

od možnosti je bila tudi Rusija, kamor ga je vabil bivši sošolec M. Kramarič; čeprav je znal rusko, se za to pot ni mogel odločiti. Raje je izbral Hrvaško, med drugim tudi zato, kot je zapisal, ker je dobro poznal jezik, ki se ga je naučil že v gimnaziji in ga izpopolnil v Gradcu. Vedel je tudi, da je tedaj na Hrvaškem še vedno primanjkovalo učiteljev in se ni bilo težko zaposliti. Deželna vlada v Zagrebu mu je prošnjo odobrila že v dveh tednih in ga razporedila na gimnazijo v Karlovcu. Kakor je zapisal, je s tem najbolj razveselil svojega očeta, »ker mu je bil Karlovac znan že iz mladih njegovih let, ko je hodil tjakaj kupovat žito za dedov mlin«. ⁸

Steklasa se je v Karlovcu dobro počutil, pa tudi tamkajšnjo gimnazijo je ohranil v lepem spominu; med drugim zato, ker je že prvo leto srečal slovenska kolega Valentina Mandelca, ⁹ ki pa je že naslednje leto, 1872, umrl, ter Ivana Žibrata, bivšega profesorja na novomeški gimnaziji. Steklasa je druženje z Madelcem orisal kot »jako koristno, kajti kot izkušen književnik mi je razjasnil marsikaj, kar je potrebno pisatelju ...«. ¹⁰

Poleg poučevanja se je Steklasa leta 1872 posvetil tudi raziskovalnemu delu na področju zgodovine, predvsem pisanju zgodovinskih razprav. Med njegovimi prvimi deli je bil že leta 1872 objavljen zapis v hrvaškem jeziku »Car Klavdij II. i njegova doba«, ¹¹ ki je sicer nastal že v času študija, toda v nemškem jeziku. Že tedaj se je tudi zavzel za skupen časopis za slovenske in hrvaške srednje šole. Ugotovil je, da imajo na Hrvaškem že štirinajst let svoje »narodne šole z ustavnim jezikom hrvatskim ... in od leta 1871 je mogoče tudi v granici predvati v srednjih šolah v hrvatskem jeziku ...«. In kljub temu, da imajo na Hrvaškem »veliko učencev, nimajo časopisa«, predvsem zato, ker niso dobili finančne podpore. Zato je priporočal Slovincem, naj začnejo skupaj s Hrvati izdajati tak časopis, saj bi se lahko članki »protezali na slovenske in hrvaške gimnazije ...«.

Glede jezika, v katerem bi bil tiskan skupni časopis, Steklasa ni bil v skrbeh. Menil je, da so Hrvati »v tem pogledu liberalni ...«, saj lahko »... v Radu čitamo razprave v hrvaškem, srbskem in slovenskem jeziku, v latinici in cirilici ...«. Hkrati se je zavzemal, da bi morali Slovenci, Hrvati in Srbi »eden knjižni jezik priznati, sprejeti in negovati ...«. Njegovi vzorniki so bili Stanko Vraz, dr. Lovro Toman in dr. Radoslav Razlag, ki so po Steklasovem mnenju »že pred 1848. letom pa tudi kasneje mnogo se trudili, da bode zvezana Ljubljana, Zagreb, Beograd.« ¹²

Med bivanjem v Karlovcu je Steklasa po nasvetu gimnazijskega sošolca Franja Marešiča začel dopisovati v slovenske časopise in časnike. Največ prispevkov je napisal za leta 1873 ustanovljeni list *Slovenec*, katerega sodelavec je ostal več kot trideset let. ¹³ V poročilih o hrvaških razmerah je poskušal biti kar najbolj objektivni. To mu je uspe-

⁸ Ibid.

⁹ Obsežna študija o Mandelcu: *France Koblar*, SBL, 5. Zv., Ljubljana 1933, str. 40–42.

¹⁰ AIS, str. 2.

¹¹ Ivan Steklasa, *Car Klavdij II. i njegova doba*, Program karlovške gimnazije I. 1872.

¹² Ivan Steklasa, *Časopis za srednje šole za Hrvate in Slovence*, SN, št. 142, 1874.

¹³ Kot sam pravi, je vse, kar je bilo napisanega o kulturnem in političnem življenju Hrvaške od 1874–1907 »prišlo izpod mojega peresa ...« (AIS, str. 2).

valo tudi potem, ko je režim Khuena-Hedervaryja, »zatiravca jugoslovanske ideje«, v obdobju tik pred svojim padcem začel preverjati oziroma pregledovati vsebino pisem, oddanih na zagrebški pošti. Takrat so morali Steklasa in drugi dopisniki iz Zagreba do štajerske meje kar sami prenašati poročila v torbah.

Od leta 1873 do Jurčičeve smrti je Steklasa dopisoval tudi v *Slovenski narod*. Prvi članek je bila ocena *Theodor Schachtov zemljopis in Slovenci*,¹⁴ ki je bil po njegovem mnenju »ena najbolj razširjenih knjig v nemški zemljepisni literaturi.« Učbeniku je očital predvsem »porogljivo« pisanje o Slovencih. Hkrati je opozoril učitelje zemljepisa, da Nemci, tudi Schacht, južno mejo vedno postavljajo na Jadransko morje; to je bil zanj dokaz, da Nemci »do Adrije hočejo priti, ali naša dolžnost je, temu se že zdaj s peresom krepko zoperstaviti ...«. ¹⁵ Do leta 1883 je Steklasa objavil vrsto ocen oziroma kritik piscev hrvaške zgodovine,¹⁶ še več pa je bilo prispevkov o ruski zgodovini; večinoma so bili to prevodi ali priredbe ruskih avtorjev. Pozneje je v *Slovenskem narodu* sodeloval samo še s podlistki, »ker je imel list svojega dopisnika v Zagrebu za politične dogodke ...«. ¹⁷

Po petih letih poučevanja v Karlovcu so Steklasa leta 1876 premestili v Slavonško Požego. Karlovac je nerad zapustil, a je bil kljub temu zadovoljen, da se je lahko seznanil tudi z življenjem v Slavoniji. Tam je spoznal dva slovenska kolega, ravnatelja gimnazije Antona Mazeke¹⁸ in profesorja Janka Komljanca,¹⁹ o katerem je zapisal, da »je bil takrat že pravi gazda v Požegi ...«. ²⁰

Znova se je poslovil še pred prihodom slovenskega pravника in plodovitega pisca Antona Kosa – Cestnikova,²¹ ki je v Požegi kot sodni svetnik služboval v letih

¹⁴ Slovenski narod, šte. 287, 14. 12. 1873.

¹⁵ Npr. o delu Weissa *Bysantinische Geschichten* Steklasa ugotavlja, da je avtor »pravičen in nepristranski povestičar, ki čita našo povest iz izvorov in po tem sodi ...«. SN, št. 21, 27. 1. 1874.

¹⁶ *O uzrokih propasti hrvaške države*, SN, šte. 62, 17. 3. 1874. V tem članku pa je bil Steklasa bolj kritičen do zgodovinarja Weissa, ki naj ne bi navedel pravih dejstev za propad hrvaške države: tj., da je »plemstvo rajše z duhovenstvom tujca volilo in to tem lažje, ker je ono imelo vso moč v državi. To je glavni uzrok tako brze propasti hrvatske države, katerega se ve da, prof. dr. Weiss ne navaja, kajti on je v tem pogledu vendar preveč klerikalen, da smatra postopanje papeževo proti slovanskemu bogoslužju za opravdano.« Obenem je poudaril, da »mi, kot Slovani tega na noben način ne moremo odobravati, kajti ravno s tem ravnanjem je našej narodnosti bil velik udarec zadan ...«.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Anton Mazeke, (1836–1920), klasični filolog. Na gimnazijo v Požego je leta 1864 prišel iz Brna, bil 1867 premeščen na Reko, 1873 pa je bil imenovan za ravnatelja gimnazije v Požegi, kjer je ostal do upokojitve leta 1905. Takrat se je preselil v Zagreb in tam 1920 umrl. Bil je častni član Matice Hrvatske.

¹⁹ Lilek je podatke o Komljanecu dobil od njegovega nečaka Ivana, ki je zapisal, da se je Ivan Komljanec rodil 4. novembra 1844 v zaselku Brinovec pri vasi Zloganje v krškem okraju in umrl 7. maja v Požegi. Študiral je v Gradcu in 1875 opravil izpit za gimnazijskega profesorja. Vseskozi je služboval na gimnaziji v Požegi, kjer se je leta 1906 tudi upokojil. Gl. Em. Lilek, *Slovenski v tujini službujoči šolniki*, samozaložba, Celje 1933, str. 63.

²⁰ AIS, str. 2.

²¹ Šlebinger, SBL, zv. 4, Ljubljana 1932, str. 523–524; Glaser, *Anton Kos*, Zgodovina slovenskega slovstva, IV. del, str. 368–369. Anton Kos - Cestnikov je imel pred letom 1868 zaradi svojega

1885–1899; že leta 1869 je napisal »opozorilni« članek *O razbojnikih v Slavoniji*, ki pa ga je *Slovenski narod* objavil šele leta 1873.²²

Čeprav se je v Slavoniji dobro počutil, je bil Steklasa najbolj vesel, ko se je lahko leta 1877 vrnil v Karlovac, kjer je z družino ostal do leta 1890. V tem času se je posvetil predvsem pisanju učbenikov²³ in spisov²⁴ za srednje šole. Leta 1883 so gimnazijo v Karlovcu združili z realko v Rakovcu v eno, kasneje ustanovljeno realno gimnazijo, katere ravnatelj je postal Slovenec Viktor Lipež. Poleg njega je na tej šoli poučeval še en Slovenec, Josip Podgoršek²⁵, in o obeh je imel Steklasa zelo dobro mnenje.²⁶

Leta 1889 so v Zagrebu ustanovili moško učiteljsiše in zato potrebovali več novih predavateljev. Že leta 1890 je bil med na novo zaposlenimi tudi Steklasa. Postal je glavni učitelj zgodovine in zemljepisa pa tudi član in podpredsednik izpitne komisije za višje ljudske šole. Po petih letih so ga premestili na zagrebško realko, kjer je vse do upokojitve leta 1907 poučeval zgodovino in zemljepis. Leta 1900 se je upokojil ravnatelj realke Ivan Markovič²⁷ in Steklasa so imenovali za njegovega naslednika. Kot je zapisal, nad tem ni bil prav nič navdušen, saj tolikšnega dela – ravnateljavanja, uprave in predavanja – ni zmožel. Kmalu je ravnateljstvo opustil in na njegovo mesto je spet prišel Slovenec, Josip Starè,²⁸ ki je delo opravljal do leta 1904.

Čas, ko je bil ravnatelj Josip Starè, je Steklasa opisal kot zelo lepo obdobje:

narodnozavednega dela in razmišljanja težave tudi na Hrvaškem; po 1868 je bil rehabilitiran in leta 1875 imenovan za stalnega tajnika banske uprave.

²² Slovenski narod, št. 93, 1875. Uredniški pripis: da so članek objavili predvsem »v preudarek tistim, ki mislijo se preseliti v Slavonijo ...«.

²³ *Zemljopis i statistika austrougarske monarhije za srednja učilišta*, 1899; *Rothaug školski atlas za više pučke i učiteljske škole u hrvatskom jeziku*, 1890; *Zemljovidi 8 županija Hrvatske i Slavonije za školsku porabu u pučkih školah*, 1888; *Veliki zemljovid kraljevine Hrvatske i Slavonije za porabu u svih školah i uredih*, 1892. Obe publikaciji sta bili predstavljeni na razstavi »hrvatskih učil« v Zagrebu leta 1892 in bili deležni mnogih pohval. Izdal je tudi *Globus. Opis i poraba*. Pedagogijska enciklopedija, VII. svezak, Zagreb 1902.

²⁴ *Obretno putovanje N. M. Przevalskega u središnjoj Aziji*. Program karlovske gimnazije l. 1879; *Kralj Dimitar Zvonimir prema Karantancem za investiturne borbe*. Program velike realne gimnazije u Rakovci l. 1884; *Severoistočna morska putovanja prema ledenomu moru s osobitim obzirom na Nordenskjoldovu*. Program velike realne gimnazije u Rakovcu 1885; to razpravo je v slovenskem jeziku kot *Severno-istočna morska potovanja skozi severno ledeno morje s posebnim ozirom na Nordenskjoldovo* najprej objavil v Slovincu, št.108, 109, 111–118, 122–124, 126–127, 129–131, 134–136, 1884.

²⁵ O Podgoršku je znano le to, da je bil rojen 1845 v Ponikvah in da je služboval v Celju, Ljubljani, Mitrovici, Karlovcu, Zagrebu in Zemunu. (Lilek, n. d., str. 33)

²⁶ AIS, str. 3.

²⁷ Ivan Markovič je bil ravnatelj reške gimnazije v času, ko je tam začel poučevati Janez Trdina, tj., 1855/56; Markovič je sodil med Trdinove najljubše kolege. Sicer pa Markoviča ne omenjata ne Lilek ne Cuvaj, in tudi ni uvrščen v SBL. Tudi Trdinovi podatki o Markoviču so zelo skopi: omenja, da je bil rojen v Novem mestu, da je na reški gimnaziji predaval hrvaški jezik in bil po letu 1869, ko je reška realka postala madžarska šola, lahko ostal le kot honorarni predavatelj hrvaščine. Pozneje so ga zaposlili na zagrebški gimnaziji.

²⁸ Dr. Janko Polec, *Josip Stare*, Stoti koledar Mohorjeve družbe, Založila Družba sv. Mohorja v Celju, 1953, str. 134–142.

»Službovalo pod upravo Staretovo (se je) vrlo ugodno, kajti Starè je bil v vsakem pogledu plemenit mož, a midva sva se kot Slovenca razumevala posebno dobro ...«.²⁹ Toda po Starètovem odhodu so se razmere precej poslabšale in tudi Steklasa se je po šestintridesetih letih dela odločil zaprositi za upokojitev. Po upokojitvi je do leta 1917 živel v Zagrebu, dokler se ni zaradi tedanjih »tegotnih življenjskih razmer v mestu«,³⁰ preselil v rodni Šentrupert, kjer je na svojem posestvu delal oziroma pisal vse do smrti leta 1921.

Steklasa je podobno kot mnogi tedanji slovenski izobraženci, ki so morali zaradi političnih razmer iskati zaposlitev zunaj Slovenije, večinoma na Hrvaškem, že kot gimnazijec sodil v krog narodno zavednega dijaštva. Sam se spominja, da so na gimnaziji, čeprav je bila v rokah frančiškanov, delovali dobri pedagogi in učitelji, »ki so nas tedanje dijake odgajali dobro in, kar je posebno važno, v narodnem duhu ...«. Bilo je povsem naravno, da so se mnogi dijaki navduševali nad slovansko idejo, se učili slovanske jezike, saj so v tem videli veliko priložnost zблиževanja Slovencev z drugimi (južno)slovanskimi narodi. Zlasti po letu 1860 so dijaki »iskali narodnega berila, prebrali vsako številko *Novic*, *Glasnika*, *Napreja* in celovškega *Slovenca*«. ³¹ Zanimale so jih tudi razmere na Hrvaškem, od koder so že 1863 prejeli list hrvaške mladine *Torbica jugoslavenske mladeži*, ki je izhajal v Zagrebu.

Zanimanje za Hrvaško je med dijaki spodbujal tudi bivši dijak reške gimnazije Andrej Benigar, navdušen Slovan. Seznanil jih je s hrvaškim narodnim gibanjem in z delom dveh slovenskih profesorjev, Janeza Trdine in Frana Kurelca.³² Prav tako so veliko izvedeli o hrvaški književnosti in vse to je bil povod, da so se mnogi začeli učiti hrvaški jezik, tudi Steklasa.³³ Brali so tudi hrvaške *Narodne novine*, češki *Hlas* in celo ruske *Moskovske Vjedomosti*, česar vodstvo šole ni odobravalo. Skupina najbolj aktivnih dijakov je začela izdajati list *Rojak*, ki pa je lahko izhajal le do leta 1866; zaradi vojne so ga raje prenehali izdajati sami, saj niso hoteli čakati na ukaz ravnateljstva.³⁴ Sicer pa so list dijaki zelo radi brali, med drugim tudi zato, ker je Benigar v njem objavil vsebino

²⁹ AIS, str. 3.

³⁰ Steklasa ni podrobno opisal »tegotnih življenjskih razmer v mestu«, zato ni jasno, ali je njegovo mnenje veljalo za težavno vsakdanje življenje posameznika ali za politične ukrepe hrvaškega bana, ki je npr. preklical veljavnost zakona o pravici združevanja in zborovanja. Prepovedani so bili javni sestanki, prepovedano je bilo ustanavljanje novih društev, prekinjeno delo obstoječih društev in delo raznih odborov. Preklicane so bile vse ustavne pravice. Vojaški kazenski zakonik je veljal tudi za civilne osebe. Železnica je delovala le za vojaške potrebe; prepovedano je bilo izhajanje mnogih časopisov, ki naj bi bili vojski nenaklonjeni.

³¹ AIS, str. 3.

³² Fran Kurelac (1811–1874), književnik. V letih 1849–1850 profesor hrvaškega jezika na gimnaziji na Reki, v času Bachovega absolutizma odpuščen, od 1861 do 1866 je predaval staroslovansčino na djakovškem liceju in na zagrebški realki. Leta 1866 spet odpuščen, tako da se je do smrti ukvarjal le z znanstvenoraziskovalnim delom. Pripadnik ti. reške jezikovne šole, ki se je zavzemala za sintezo ljudske govorice in govorice starih pisanih spomenikov. Član JAZU.

³³ V AIS je zapisal, da še vedno hrani izvod hrvaške slovnice Antuna Mažuranića, str. 3.

³⁴ Steklasa se spominja: »jaz sem bil takrat celo pesnik ...«, AIS, str. 4.

»Mažuraničevega epa 'Čengić aga'«. ³⁵ Tako so prav dijaška leta največ pripomogla, da je Steklasa postal velik privrženec (južno)slovanstva in zagovornik slovensko-hrvaškega sodelovanja. Hkrati se je v dijaških letih naučil tudi češko in rusko.

Odhodu v Rusijo se je Steklasa sicer odpovedal, vendar zato ni bil nič manjši ljubitelj ruske zgodovine in kulture. Posvetil se je predvsem ruski politični zgodovini, oziroma ruskim politikom, zgodovinarjem, arheologom. Velik vtis sta nanj s svojimi razpravami naredila ruska zgodovinarja Petruševski³⁶ in Kostomarov. Steklasa ju je zelo cenil, o čemer pričajo tudi prevodi ali priredbe njunih del, ki jih je objavljajl v *Besedniku*,³⁷ *Kresu*,³⁸ *Slovenskem Narodu*³⁹ in *Slovincu*⁴⁰. Neuspešno je iskal založnika za

³⁵ AIS, str. 3.

³⁶ Aleksandr Fomič Petruševski (1826–1904), ruski zgodovinar, generalpolkovnik?. Med drugim je bil dlje časa pomemben član petersburškega komiteja/odbora za opismenjevanje. Že 1866 je izdal delo *Pogledi/razprave o zgodovini Rusije, od nastanka ruske države do Petra Velikega*, ki je doživelo osem ponatisov, 1867 *Pripoved o Aleksandru Nevskem*, 1877 pa delo *Razprave o Petru Velikem in njegovem času*.

³⁷ *Besednik*, kratkočasen in podučen list za slovensko ljudstvo, urednik J. Gole; izhajal v Celovcu; Steklasa je objavil več prispevkov, mdr. *Tomaž Mor*, list 3, 1873, str. 21–22; *Nikolaj Kopernik*, list 5, 1873, str. 39; sestavek o Koperniku je končal z besedami: »Kopernikovo ime ima v zgodovini prosvete med prvaki na veke svetilo in Slovanom naj bode na slavo in ponos, da je bil on list njihove gore ...«. *Gvesklin* (priredba po Stacherju), list 9, 1875: *Gvesklin* je bil Bretonec, ki se je v vojnah proti Angležem v 14. stoletju zelo izkazal; str. 143–145; *Gustav Vaza, kralj švedski (1523–1560)*, List 12, 1875, str. 192–196; *Osvojenje Kavkazije po Rusih*, list 5/1877, str. 80–81; *Nasledniki Petra Velikega*, list 7, 1877, str. 113–116.

³⁸ *Kres*, leposloven in znanstveni list, ur. J. Sket, v Celovcu; Steklasa je tu objavil več člankov, mdr. tudi *Boj za investituro, letnik III*, 1883, str. 414–419, 462–468, 508–512; *Grof Uvarov*, let. V, 1885, str. 265–268.

³⁹ *Bolgarsk car Simeon* (po A. Hilferdingu priredil Steklasa), št. 3, št. 5 in 6, 1874; *Bogdan Hmelnicki*, po Petruševskem spisal I. Steklasa, št. 263, 18. 11., 264, 19. 11., 165, 20. 11., 266, 21. 11., 267, 23. 11. 1875; *Iz ruske zgodovine. Vasilij I. Dimitrijevič*, št. 220, 22. 9. 1875; *Veliki moskovski požar*, št. 103, 5. 5. 1876; št. 104, 6. 5. 1876; *Grozna doba*, št. 112, 16. 5., 113, 17. 5., 114, 18. 5. 1876; *Mamajevo pobojišče*, št. 148, 1. 7., 149, 2. 7., 150, 4. 7., 152, 6. 7., 153, 7. 7. *Kmetska sužnost v starej Rusiji*, št. 217, 22. 9. 1876; *Knez Skopin Šujskij* (po Petruševskem in drugih), št. 184, 14. 8. 1877, št. 185, 15. 8. 1877, št. 186, 17. 8. 1877; *Pregled geodetskih in topografskih del izišlih l. 1875 v azijske Rusiji*, št. 189, 21. 8. 1877, št. 190, 22. 8. 1877 in št. 191, 23. 8. 1877; *Bitva na reki Kalki*, št. 134, 13. 6. 1878, št. 135, 14. 6. 1878; *Litovska unija* (po Petruševskem in drugih), št. 21–22, 1878; *Ivan Krilov, ruski basnar*, št. 220, št. 222–228, 1880; *Teodor Nikolajevič Glinka (1787–1880)*, št. 211, 1880; *Centralno-azijska železnica*, št. 201 in 202, 1880.

⁴⁰ *Jaroslav Vladimirovič (1019–1054)*, št. 131, 133, 134, 16. 6., 135, 1875; *Marko Bočar, bolgarski junak*, priredil po hrvaškem, št. 99–102, 1876; *Petar Berislavič, ban hrvaški*, (po Mesiću zapisal, št. 7–8, 1876; *Kralj Dimitar Zvonimir in njegova doba* (po hrvaškem spisu), I. *Banovanje Dimitra Zvonimira*, št. 5, 1877; II. *Dimitar Zvonimir postane kralj*, št. 6, 1877; III. *Dimitra Zvonimirja kronajo za kralja hrvaškega – 8. oktobra 1076*, št. 12, 1877; *Krimska vojska (1853–1856)*, št. 25, 26, in 29, 1877; *Nikolaj Aleksander Nekrasov*, št. 15, 1878. Istega leta je A. Kb. v Slovenskem narodu objavil zapis o Nekrasovu (št. 71, in št. 72, 1878). *Skadar na Bojani*, št. 39, 1878; *Vladari iz rodovine Romanovih. Mihajlo Feodorovič (1613–1643)*, št. 75 in 76, 1878; *Patriarh Nikon* (po Petruševskem), št. 124, 125, 126 in 129, 1878; *Feodorij Pečerski, črtica iz ruske cerkvene povesti* (po Kostomarovu priredil I. S.), od št. 51–54, 1878; *Prepodobni Sergij, slika iz samostanskega življenja v Rusiji* (po Kostomarovu), št. 92–94, 1879; *Slavjansko grško-latinska akademija*, št. 101,

zbrano delo Petruševskega in šele leta 1904 so v Gorici v Slovanski knjižnici natisnili Steklasov prevod Pripovesti o Petru Velikem.⁴¹

Steklasa je rad prebiral tudi dela zgodovinarja Nikolaja Ivanoviča Kostomarova⁴² in zgodovinarja Solovjeva. V reviji *Kres* je ob smrti Kostomarova napisal zelo informativen in »Malorusom« zelo naklonjen članek. Zgodovinar Kostomarov je bil ukrajinsko-ruskega porekla, ki se je pod vplivom francoske revolucije zavzemal za priznanje maloruske oziroma ukrajinske narodnosti. Trdil je, da sta to dva ruska naroda, severni ali velikoruski narod in južni, ti. maloruski narod. Zavzemal se je za bolj demokratičen in manj centraliziran politični sistem. Vsem tem idejam je bil Steklasa zelo naklonjen in je ideje Kostomarova primerjal ne le »s hrvatskim in slovenskim ilirizmom«, marveč tudi z narodnim probujenjem med Čehi in Slovaki;⁴³ idejo maloruskega naroda in idejo slovanske konfederacije pa je primerjal s Severno Ameriko in »s francoskimi svoboštinami.«⁴⁴ Narodno prebujanje naj bi spremljale tudi politične spremembe, saj je »s knjigo kaj rada zjedinjena i politika ...«, tako tudi pri »ukrajnofilih«. Njihov ideal, je povzel Steklasa, naj bila »velika slovanska konfederacija, v kateri bi imela Ukrajina posebno avtonomijo na čelu z atamanom ali hetmanom ...«. Malorusi oziroma Ukrajinci bi si na ta način lahko pridobili posebno avtonomijo. Tako kot Kostomarov je tudi Steklasa poudarjal temeljno razliko med težnjami Rusov in težnjami Ukrajincev: medtem, ko naj bi se Rusi nagibali k avtokraciji in kolektivizmu, naj bi bile ukrajinske težnje predvsem svobodomiselnost, poezija in individualizem.

Steklasa je videl glavno oviro v carju Nikolaju, ki je »kot absolutist z vso strogostjo preganjal ukrajnofile, kakor tudi vsako drugo svobodno gibanje ...«,⁴⁵ kar je do leta 1856, ko je zavlada »blagi« car Aleksander II., občutil tudi Kostomarov, saj mu je bilo delovanje bolj ali manj onemogočeno. Kljub temu je, verjetno pod vplivom Ševčenka, ki se je zavzemal za panslavizem, leta 1840 ustanovil tajno politično organizacijo (društvo?) Bratovščina (Bratstvo svetega Cirila in Metoda v Kijevu) kot demokratično gibanje ruske oz. ukrajinske inteligence. Kostomarova je oblast zato leta 1847 zaprla in izgnala. Kljub težavam je Kostomarov z dejavnostjo nadaljeval, zlasti s propagiranjem ideje federalizma in populizma. Steklasa je v sklepu zapisal: »Kostomarova historična dela se v Rusiji prav rada čitajo ter so mnoga že po več izdanj doživela ... Tudi med belletristi je močno priljubljen ter ga občinstvo rado čita ... Skoro neverjetno je, da je mogel toliko napisati pri tako raznih in tolikih zaprekah in neugodnostih. Bil je mož

1880; *Izmail Ivanovič Sreznevski*, št. 102, 1880; *Aleksej Mihajlovič (1645–1686)*, št.100, 1880; *Rostovski metropolit Dimitrij Tuptalo. Obraz iz ruske cerkvene povesti – po Kostomarovu*, št. 103–106, 1880; *Knez Andrej Bogoljubski*, (spisal po Kostomarovu), št. 52, 4. 3. 1876, 53/5. 3., 54/7. 3., 55/8. 3., 56/9. 3., 57/10. 3., 58/11. 3., 60/13. 3., 61/15. 3. 1876; *El Eskurial*, št. 27, 1886; *Carstvovanje Petra II. Aleksejeviča (1727–1730)*, št. 50.

⁴¹ *Pripovesti o Petru Velikem*, Slovanska knjižnica, Gorica 1904.

⁴² I. Steklasa, *Nikolaj Ivanovič Kostomarov*, Kres, 1885, str. 322–326.

⁴³ Nav. d., str. 323.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*

blagega značaja in posebno dobrega srca ter so ga spoštovali celo ukrajinski kmetje, ki sicer panu (gospodu) ne verujejo radi ...».⁴⁶

Veliko spoštovanje je Steklasa izkazal tudi ruskemu arheologu grofu Alekseju Sergejeviču Uvarovu.⁴⁷ Navduševalo ga je dejstvo, da je Uvarov leta 1834, ko je postal minister za šolstvo, takoj začel ustanavljati šole – skoraj 700 jih je bilo – tudi za prebivalstvo neplemiškega porekla. Ustanovil je univerzo v Kijevu ter vrsto muzejev, botaničnih vrtov, knjižnic, znanstvenih društev in observatorijev. Uvedel je tudi pouk klasičnih jezikov v gimnazijah, čeprav ni bilo ustreznega kadra.

Na poziv/razpis ruske oblasti so se v 60-ih letih kot profesorji klasičnih jezikov v Rusiji zaposlili tudi nekateri slovenski izobraženci slavofili oz. rusofili.⁴⁸ Steklasa je bil posebej navdušen nad ministrovim ustanavljanjem posebnih stolic za slovanske jezike na vseh ruskih univerzah, za kar je dal pobudo zgodovinar Mihail P. Pogodin.⁴⁹ V tem je videl velike koristi za Rusijo in za slovanstvo nasploh.⁵⁰ Svoje občudovanje in spoštovanje Uvarova je Steklasa strnil v besedah: »To je bil pravi učenjak, pa tudi velik domoljub, ki je žrtvoval vse za raziskovanje drevnostij v svoji preobširnej domovini ...».⁵¹ Rad je prebiral tudi razprave ruskega zgodovinarja Solovjeva.⁵²

Steklasa pa se ni omejil le na življenjepise ruskih znanstvenikov; kot občudovalec ruskih vladarjev oz. politike se je rad posvečal tudi raziskovanju njihovega življenja in dela. Poleg Petra Velikega je močan vtis nanj napravil tudi minister carice Katerine II. Gregor Aleksandrovič Potemkin. V podlistku v *Ljubljanskem Zvonu*⁵³ je najzanimivejši tisti del, v katerem je poskušal ovreči napačne podatke in trditve nemškega zgodovinarja, ki je v leta 1794 objavljenem pamfletu pisal o t. i. Potemkinovih vaseh. Steklasa v prevaro ni verjel, saj naj bi bilo »dobro znano, da je Potemkin ravno v Krimu dal postaviti mnogo vasi in vanje nastaniti doseljence, posebno ko so se Tatari izseljevali na Turško ... A radi splošne varnosti so bile te vasi razmeščene ob glavni cesti kakor je navada v Slavoniji posle turškega gospodstva ...».⁵⁴ Steklasa je bil prepričan, da »'Potemkinovih vasi', kakršne si predstavljajo mnogi še dandanes, v resnici nikdar ni bilo ...».⁵⁵ Zanimal je tudi trditve »o čredah živine (ki so jih) gonili po noči iz enega kraja na drugi, kakor tudi v vojaških skladiščih, po katerih se je mesto moke nahajal pesek ...». Nemškega zgodovinarja Holbiga je Steklasa označil kot »zavidnega Nem-

⁴⁶ Nav. d., str. 326

⁴⁷ I. Steklasa, *Grof A. S. Uvarov, ruski arheolog*, Kres 1885, str. 265–268; Uvarov (1786–1855) je skušal uveljaviti geslo »avtokracija, ortodoksija, narodni značaj«.

⁴⁸ Gl. Iskra Čurkina, *Rusko-slovenski kulturni stiki*, Slovenska Matica, Ljubljana 1992.

⁴⁹ Gl. I. Steklasa, *Rus Mihael Petrovič Pogodin*, Slovenski narod, št. 128 in 129, 1871.

⁵⁰ I. Steklasa, *Grof A. S. Uvarov, ruski arheolog*, Kres 1885, str. 266.

⁵¹ Nav. d., str. 268.

⁵² Sergej Mihajlo Solovjev (1820–1879), ruski zgodovinar. Podlistek *Dvoja vlada. Črtnice iz ruske zgodovine*, Slovenec, št. 8 in 18, 1883, je Steklasa povzel Solovjeve zgodovinske razprave; prav tako nadaljevanje *Dvoja vlada. Carovanje Petra Velikega (1689–1725)*, Slovenec, št. 19, 68–76, 1883.

⁵³ I. S. Gregor Aleksandrovič Potemkin, *Ljubljanski Zvon*, 1898.

⁵⁴ Nav. d., str. 596.

⁵⁵ Ibid.

ca, ki se je hotel s tem poročilom le osvetiti vsemogočnemu knezu ...«. Steklasa je deloma verjel le tistemu delu poročila, ki je govoril o »zgonu naroda« h glavni cesti; ta del se mu je zdel »deloma verjeten ...«, in dodal, da se »to godi še dandanes celo v najnaprednejših državah, kadar potuje vladar po svoji državi.«⁵⁶

Morda je prav Steklasovo veliko občudovanje Potemkina in nenazadnje tudi carice Katerine II.⁵⁷ spodbudilo ruske zgodovinarje, da so ga leta 1904 povabili na zborovanje ruskih zgodovinarjev v Petrogradu. Toda izbruh rusko-japonske vojne mu je preprečil obisk ruske države, tako da »nisem videl niti Petrograda niti Moskve ...«. Vsekakor ni bil preveč razočaran, kaže, da si je celo oddahnil, saj je bil prepričan, da »kakor uči izkušnja iz nedavne preteklosti, ni verjetno, da bi se bili klevetniški jeziki ognili moje osebe, ko bi bil kdaj prestopil rusko državno mejo ...«.⁵⁸

Čeprav mu je Slovenska Matica zavrnila rokopis razprave *Ruska zgodovina*, za katero je menil, da je za Slovence nujno potrebna, saj naj bi se morali seznanjati z zgodovino bratskega naroda, Steklasa ni obupal. Nadaljeval je s prevajanjem življenjepisov predvsem ruskih politikov, znanstvenikov in umetnikov. Iskra Čurkina je Steklasove prispevke označila za »čiste kompilacije ... brez vsakršnih sledov lastnega raziskovalnega dela ...«,⁵⁹ čemur pa je mogoče pritrčiti le deloma. Steklasovi zapisi o življenju in delu ruskih državnikov in (hkrati) znanstvenikov so v resnici bolj ali manj povzemanja uradnih biografij in avtobiografij; med slovenskimi rusofili ni bilo veliko piscev, ki bi se tako nekritično postavili na stran tedanje uradne ruske zgodovine in politike. Toda kritična obravnava ruskih razmer in politike verjetno niti ni bil njegov namen. Steklasa si je predvsem prizadeval, da kot zgodovinar, slovanofil in rusofil seznanja Slovence z rusko zgodovino, s prelomnimi dogodki v ruski zgodovini ter z njenimi vidnejšimi in vplivnejšimi oziroma ključnimi osebnostmi. Tako je iz vseh njegovih prispevkov mogoče razbrati veliko občudovanje »bratskega naroda«, ne glede na trenutne politične razmere. Navsezadnje je v prispevku o Kostomarovu in Bogdanu Hmelnickemu, vodji upornikov proti polonizaciji rusinskega prebivalstva,⁶⁰ dodal tudi svoje mnenje oz. videnje maloruskega oz. rusinskega vprašanja; o tem je leta 1871 pisal tudi *Slovenski narod*,⁶¹ še več informacij pa so Slovenci dobili v začetku 20. stoletja, ko so se z rusinskim vprašanjem začeli ukvarjati tudi drugi Slovenci, npr. Fran Podgornik v *Slovanskem svetu* in Josip Abram, ki je o rusinskem vprašanju razpravljal v reviji *Dom in Svet*.⁶²

Steklasa je prevedel tudi nekaj ruskih zgodb, npr., Ljubite svoje sovražnike,⁶³

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ I. Steklasa, po Solovljevu in drugih, *Carstvovanje Katerine II. (1762–1796)*, Slovenec, št. 261–263 in št. 276–289.

⁵⁸ AIS, str. 5.

⁵⁹ Iskra Čurkina, *Rusko-slovenski kulturni stiki*, SM, Ljubljana 1992, str. 207.

⁶⁰ I. Steklasa, *Bogdan Hmelnicki*, po Petruševskem zapisal I. S., Slovenski narod, št. 263–265, 1875.

⁶¹ *Ustavoverneži in Rusini*, Slovenski narod, št. 93, 1871.

⁶² Abram je pod psevdonimom Bajda Kozak v nadaljevanjih objavil *Ukrajinsko vprašanje*, Dom in Svet, 1905, str. 414–423, 472–480 in 531–535.

⁶³ Besednik, list 12, str. 101.

Čprav je bil velik slovanofil, je drugim slovanskim narodom in njihovim osebnostim posvetil precej manj pozornosti. S Poljaki je, na primer, seznanil bralce le z zapisoma o poljskem kralju Kazimirju Velikem⁶⁴ in vojskovodji in revolucionarju Tadeju Kosciuszku⁶⁵ ter z zgodbo Lovski prizori iz Poljske,⁶⁶ medtem ko o Čehih, ne znanstvenikih ne politikih ali umetnikih, skorajda ni poročal. Izjemi sta bila slikar Jaroslav Čermak⁶⁷ in Josef Jungman,⁶⁸ ki jima je napisal nekrologa. Čermaku najbrž predvsem zato, ker je bil velik privrženec južnoslovanske ideje. V letih 1858–1865 je s prekinitvami živel v Črni Gori, Dalmaciji in Hercegovini, kjer je aktivno spremljal boj južnih Slovanov proti turški oblasti, kar je vplivalo tudi na njegovo motiviko oziroma likovni izraz.

Za Steklaso kot zgodovinarja je bila, kljub veliki ljubezni do ruske zgodovine in ruskih osebnosti, prelomna selitev v Zagreb, kjer se je njegovo zanimanje za preučevanje zgodovine povsem preusmerilo in predvsem poglobilo. Seznanitev s hrvaškim zgodovinarjem Lopašićem,⁶⁹ ki ga je opozoril na mnoge dokumente od nastanka Vojne krajine do njene ukinitve, je za Steklaso pomenila velik napredek. Pod Lopašićevim vplivom je začel preučevati tudi arhivsko gradivo. Osredotočil se je predvsem na listine, ki so omenjale slovenske in hrvaške kraje, vključene v Vojno krajino. Toda Steklasa je tudi pri tem raziskovalnem delu ostal zvest sebi oziroma svoji naklonjenosti do preučevanja življenja in dela vplivnih osebnosti. Nadaljeval je s pisanjem življenjepisov, zlasti krajiških poveljnikov in generalov, ki so se bojevali s Turki. Začel je leta 1886, ko je v *Slovencu* objavil življenjepis Nikole Jurišiča.⁷⁰ Najbolj so ga navduševali poveljniki iz slovenskih krajev, na primer Ivan Turjaški,⁷¹ Herbard X. Turjaški,⁷² Franc Karol Turjaški,⁷³ Ivan Vajkard Turjaški,⁷⁴ in Jurij Lenkovič, ki se

⁶⁴ I. Steklasa, *Kazimir Veliki, kralj poljski*, Besednik 1876.

⁶⁵ I. Steklasa, *Tadej Kosciuszko*, Ljubljanski Zvon 1896.

⁶⁶ Besednik, list 8, str. 59–60.

⁶⁷ I. Steklasa, *Jaroslav Čermak*, Slovenec, št. 4 in 5, 1878.

⁶⁸ I. Steklasa, *Josip Jungman*, Besednik, list 14, str. 124–125, 1873.

⁶⁹ Radoslav Lopašić (1835–1891), hrvaški zgodovinar. Rojen v Karlovcu; zgodaj se je navdušil za ilirizem oz. za »hrvaško« idejo. Za zgodovino sta ga navdušili Valvazorjeva *Die Ehre des Herzogthums Crain* ter Kukuljevičev *Arhiv za jugoslovensku poviesnicu*. Leta 1861 je iz političnih razlogov ostal brez službe, bil je občinski načelnik na posestvo Hrčić na Kolpi, zato je moral sprejeti mesto pristava severinskega kotarja. Dopisoval je v številne hrvaške časopise, delal v arhivih in izdal več knjig, med drugimi zbirko listin/dokumentov *Spomenici hrvatske Krajine* v treh zvezkih.

⁷⁰ I. Steklasa, *Nikola Jurišić, kranjski deželni glavar in glasovit junak (1538–1544)*, Slovenec, št. 28–32, 1886.

⁷¹ I. Steklasa, *Ivan Turjaški, krajiški zapovednik (?–1580)*, Letopis Slovenske Matice, Ljubljana 1898, str. 130–158.

⁷² Ivan Steklasa, *Herbard X. Turjaški, karlovški general*, Zbornik znanstvenih in poučnih spisov, Slovenska Matica, Ljubljana 1901, str. 90–119. Podlistek *Herbard Turjaški (1528–1575)* je objavil že leta 1886 v *Slovencu* (št. 193–201).

⁷³ Ivan Steklasa, *Franc Karol Turjaški, karlovški general (1660–1713)*, Zbornik znanstvenih in poučnih spisov, Slovenska Matica, Ljubljana 1902, str. 86–111.

⁷⁴ Ivan Steklasa, *Ivan Vajkard Turjaški (1615–1677)*, Letopis Slovenske Matice, Ljubljana 1897, 39–112.

ni le uspešno bojeval s Turki, marveč je tudi odločno sodeloval s Tomažem Hrenom pri preganjanju protestantov in rekatolizaciji Slovencev. V Letopisu Slovenske Maticice je objavil tudi življenjepisa Žige Višnjegorskega⁷⁵ in Jožefa Lamberga,⁷⁶ avstrijskih poslancev na turškem dvoru. Steklasa je za svoje razprave uporabljal predvsem vire, ki jih je večinoma objavil že Lopašič.⁷⁷ Največ teh razprav je objavil v Letopisih Slovenske Maticice.

Kot tedaj mnogi slovenski izobraženci, ki so službovali na Hrvaškem, tudi Steklasa ni javno politično deloval in se tudi ni politično opredeljeval. Menil je, da že z delom na gimnaziji veliko prispeva k nacionalnemu ozaveščanju dijakov. Izjema so bile ocene oziroma poročila o zgodovinskih delih Klaića in drugih hrvaških zgodovinarjev. Tako je npr. v polemiki s Klaićevo⁷⁸ tezo, da je »Samo vladal plemenu Hrvatov«, zapisal: »Nočemo oporekati učenemu zgodovinarju, vendar pa ni prav verjetno, da je bilo pleme hrvaško takrat tako jako, da bi bilo naseljeno po vseh krajih Samove države, katera se je po njegovi trditvi širila po celem današnjem Češkem, Moravskem, Gališkem ... in Kranjskem ...«. ⁷⁹

Prav tako blago je kritiziral delo hrvaškega zgodovinarja Tomislava Maretića⁸⁰ *Slaveni u davnini*, ki ga je leta 1889 izdala Matica Hrvatska v Zagrebu. Steklasa je kritiziral predvsem Maretićevo navajanje citatov »vseh onih starih pisateljev, ki so navêli o starih Slavenih marsikaj grdih črtc, češ, da so vse resnične ... Zakaj je pa pisatelj tako škrt s pohvalnimi dokazi o starih Slavenih? Če so bolgarski in grški Slaveni bili okrutni v borbi z Grki, je li to kaj čudnega? ... Objektivnost ima tedaj tudi svoje meje, in nam niti najmenj ne ugaja, da se piše na takšen način zgodovina za čitatelje srednjega stališča.«⁸¹ Steklasa je sicer poudaril, da »ni naš namen, napisati natančne kritike o tem delu«, ⁸² pa vendar je našel še nekaj spornih Maretićevih trditev, npr. o Venetih, »katerih Slavenstvo je a priori zavrgel.«⁸³ Steklasa se je zavzel za treznejšo presojo tega vprašanja in navedel Davorina Trstenjaka, katerega razprav Maretić sploh ni upošteval, čeprav so njegove trditve upoštevali mnogi znanstveniki. Uprl se je tudi Maretićevi »keltomanski teoriji« o prebivalcih v slovanskih deželah in navedel vrsto

⁷⁵ Članek o Višnjegorskem je najprej objavil v Slovincu 1886, št. 134–138, z naslovom *Žiga Višnjegorski, prvi avstrijski poslanec na turškem dvoru l. 1528*, naslednje leto pa je prispevek objavila Slovenska Matica: *Žiga Višnjegorski*, LMS, Ljubljana 1887, str. 168–184.

⁷⁶ Ivan Steklasa, *Jožef Lamberg, drugi avstrijski poslanec na avstrijskem dvoru 1489–1554*, LMS, Ljubljana 1888, str. 190–204.

⁷⁷ R. Lopašič, *Povijesni spomenici hrvatske krajine v treh zvezkih*, od leta 1889–1890, JAZU, Zagreb 1890.

⁷⁸ Komentar Klaićevega dela *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoletja*. ..., Dom in Svet, 1899, str. 253–255.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Tomislav Maretić (1854–1938), hrvaški filolog, od 1889 redni profesor na zagrebški univerzi.

⁸¹ I. Steklasa, *Slaveni u davnini*. Napisao dr. T. Maretić, Zagreb 1889. Naklada »Maticice Hrvatske«, Ljubljanski zvon, 1891, str. 303.

⁸² Ibid.

⁸³ Ibid.

znanstvenikov,⁸⁴ ki so »točno razjasnili odnošaje v alpskih in kraških zemljah.«⁸⁵

Kot ljubitelj in dober poznavalec ruske zgodovine se je Steklasu zdelo Mareticevo »tako obširno razlaganje o Nestorjevi kroniki ...« nepotrebno. Več prostora naj bi avtor namenil razjasnitvi stališč dveh struj ruskih zgodovinarjev, struje normanistov in struje antinormanistov. Steklasa se je postavil na stran antinormanistov in Maretiču očital, da je navedel le enega avtorja te struje, zgodovinarja S. Gedeonova,⁸⁶ mnenja drugače mislečih pa je zamolčal⁸⁷ in tako bralcem prepustil sodbo.

V svojem avtobiografskem zapisu⁸⁸ je bil Steklasa zelo kritičen predvsem do hrvaškega nacionalizma, ki ga je doživljal na Hrvaškem v času banovanja Paula Raucha. S tem, da so nekateri hrvaški »narodnjaki«, skupaj z baronom Paulom Rauchom⁸⁹ preganjali cirilico in je niso dovolili uporabljati v šolah in uradih, je menil Steklasa, se niso zavedali »koliko barbarstvo so storili Hrvati sami svoji nekdanji⁹⁰ tako važni kulturni uredbi ...«, ki so jo ukinili le zato, ker je bila »slovanska odnosno srbska ...«.⁹¹

Po odhodu iz Zagreba v Šentrupert se je Steklasa posvetil predvsem svojemu rojstnemu kraju. K pisanju zgodovine župnijske cerkve in celotne župnije Šentrupert ga je nagovoril nekdanji gimnazijski sošolec, župnik Ivan Mervec. Gradivo je začel zbirati že leta 1908, takoj po upokojitvi, in sčasoma se ga je nabralo toliko, da ga je leta 1913 lahko izdal – sicer v samozaložbi – v knjižni obliki.⁹² Že leto prej so v Novem mestu izdali tudi njegov prevod Petruševskega *Napoleon I.*⁹³

⁸⁴ Poleg Trstenjaka navaja mdr. nemškega geografa Heinricha Kieperta (1818–1899), hrvaškega zgodovinarja Šimeta Ljubića (1822–1896), nemškega keltologa Kuna Meyerja (1858–1919), nemškega zgodovinarja C. M. Theodora Mommsena (1817–1903) ter slovenska zgodovinarja F. Kosa in S. Rutarja.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Stepan Aleksander Gedeonov (1816–1878), ruski zgodovinar in književnik.

⁸⁷ Nav. d., str. 304. Steklasa je zapisal, da bi moral upoštevati tudi razprave A. B. Budilovića (1846–1908), D. F. Samokvasova (ruski arheolog in arhivist, 1843–1911) in drugih ruskih zgodovinarjev.

⁸⁸ AIS, str. 5.

⁸⁹ Paul Rauch (1865–1933), sin bivšega bana Levina Raucha. Po razpustitvi sabora 12. decembra 1907 je bil za bana imenovan Paul (Pavao) Rauch (do 1910), ki je simpatiziral s politiko čiste stranke prava, velike nasprotnice hrvaškosrbske koalicije, ki naj bi bila povsem srbofilska. Na saborskih volitvah februarja 1908 je Rauch kandidiral s svojo novoustanovljeno Ustavno stranko, ki pa ni dobila niti enega mandata; večino je dobila koalicija in Starčevićeva hrvaška stranka prava, Radić pa tri glasove; Rauch, ki je bil kljub temu imenovan za bana, je leta 1908 po nalogu dunajske politike spodbudil ti. veleizdajniški proces proti 53 Srbom. Po neuspešnem Friedjungovem procesu – tudi v Zagrebu – je Rauch februarja 1910 odstopil. Izdajal je glasilo *Ustavnost*, v katerem je med drugim kritiziral hrvaške študente, ki so odhajali študirat v Prago (gl. Damir Agičić, *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, IBIS Grafika, Zagreb 2000).

⁹⁰ Ustanovitelja JAZU, voditelja Strossmayer in Rački, sta se v 60-ih in 70-ih letih 19. stol. zavzemala za primerjalno preučevanje srbskega in hrvaškega jezika. Predlagala sta, naj se Hrvati učijo tudi cirilico in Srbi tudi latinico, kar bi pripomoglo k zedinjenju obeh narodov v okviru Habsburške monarhije.

⁹¹ AIS, str. 5.

⁹² Ivan Steklasa, *Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem*, Ljubljana 1913.

⁹³ Petruševski, *Napoleon I.*, prev. I. Steklasa, Biblioteka pisateljev sedanje dobe, Novo Mesto 1912.

Steklasa je bil prepričan, da bo lahko potem, ko bo dokončal »raziskovanje zgodovine domačega kraja«, nadaljeval raziskovanje kulturne zgodovine »vseh onih slovenskih in hrvaških krajev, kolikor jih je bilo uvrščenih v Vojaško krajino ..., ker še ni docela preiskano in obdelano v dosedanjih mojih spisih ...«. ⁹⁴

Ivan Steklasa je bil še eden v vrsti mnogih slovenskih izobražencev, ki so se s svojim predanim delom uveljavili in bili cenjeni v hrvaški družbi. S pisanjem učbenikov v hrvaškem jeziku se je uprl ponemčevanju hrvaške mladine in je pripomogel h krepitvi njihove nacionalne zavesti, Slovencev pa je zapustil svojo bogato bibliografijo. Njegovi prispevki so pravi mali biografski leksikon ruskih, hrvaških in slovenskih političnih, znanstvenih in kulturnih osebnosti in so zato zelo uporabno gradivo. Nekateri njegovi prispevki so kljub nekritičnosti in podarjeni subjektivnosti zelo informativni. Predvsem je mogoče iz njih razbrati Steklasovo razumevanje slovanstva, njegovo globoko prepričanje v uspeh južnoslovanske ideje oziroma povezovanja Slovencev s Hrvati in Srbi, njegovo romantično zaupanje v Rusijo in ruski narod, ⁹⁵ ter predvsem njegovo trajno pripadnost slovenstvu.

SUMMARY

SLOVENE INTELLECTUALS IN CROATIA AFTER 1868: IVAN STEKLASA (1846–1921)

Irena Gantar Godina

Ivan Steklasa, a historian, geographer and Slavacist was yet another Slovene intellectual whom for the sake of his political convictions the authorities refused to employ in Slovene schools. Thus he had to seek for a job elsewhere. As an ardent Slavophile and Rusophile he decided to move to the then only possible destination, to Croatia, where they still faced a serious insufficiency of teaching stuff. First he was sent to Karlovac where he began to teach. After few years the authorities moved him to Slavonska Požega, then again back to Karlovac. Finally he was given a post at the gymnasium in Zagreb. Although fully occupied with his pedagogical work he successfully wrote several school books. He was also productive in publishing historical essays, and succeeded to keep his bonds with homeland by sending various articles to Slovene newspapers and journals. His favourite topics was Russia with its historians, scientists and politicians. He stayed in Croatia all up to 1917 when he returned home, to Šentrupert where he continued with his historical researches.

⁹⁴ AIS, str. 5.

⁹⁵ O tem govori Steklasova sklepna misel v prispevku *Rusija pod tatarsko nadvlado* (SN, 1876, št. 15–18): »In še do današnjega dne je ostalo v životu ruskega naroda nekoliko zla iz tatarskih časov. Bilo bi pa še mnogo gorja, da nij dobra ruska narav nadvladala to zlo s pomočjo krščanske vere ...«. (SN, 1876, št. 18).

**»KER ČE NE ZNAŠ SLOVENSKEGA JEZIKA,
JE KOT DA NE BI BIL SLOVENEK« : VLOGA SLOVENSKEGA
JEZIKA PRI OBLIKOVANJU ETNIČNE IDENTITETE PRI
TRETJI IN ČETRTI GENERACIJI SLOVENSКИH
POLITIČNIH EMIGRANTOV V ARGENTINI**

Uroš Bonšek*

COBISS 1.02

IZVLEČEK

»Ker če ne znaš slovenskega jezika, je kot da ne bi bil Slovenec«: Vloga slovenskega jezika pri oblikovanju etnične identitete pri tretji in četrti generaciji slovenskih političnih emigrantov v Argentini

Potomci slovenskih političnih emigrantov (SPE) so že močno inkulturirani. Komunikacijska vloga slovenskega jezika – kljub homogeni zaprtosti SPE pred zunanjimi vplivi – močno slabi, saj se mladi slovensko pogovarjajo večinoma le še doma, vendar jezik ostaja močna prvina etnične identitete, saj jim predstavlja stik z domovino starih staršev in zavest, da njihova skupnost brez jezika ne bi preživela. Slovenski jezik pomeni potomcem SPE bistvo slovenstva v Argentini, kar potrjuje tudi raziskava, ki je bila opravljena med udeleženci sobotnih šol slovenskega jezika in udeleženci slovenskega maturitetnega tečaja v Buenos Airesu.

KLJUČNE BESEDE: SPE, identiteta, jezikovna identiteta, slovenščina, španščina

ABSTRACT

“Because if you can’t speak the Slovene language, it’s as if you weren’t Slovene”:

The role of the Slovene language in shaping the ethnic identity of the third and fourth generations of Slovene political emigrants in Argentina

Descendants of Slovene political emigrants (SPE) have been very much acculturated. Despite the SPE being a homogeneous group, closed for external influence, the communicative function of Slovene is highly neglected as the use of Slovene for the young is mostly limited to the family. Yet the language remains a strong element of their ethnic identity, representing to them the bond with the mother country of their parents. Furthermore, they are aware that their community depends on the survival of the language. For the SPE descendants, Slovene represents the essence of being Slovene in Argentina, which has been confirmed by the research, carried out among the pupils of Saturday Slovene language schools and the students of the Slovene matura course, both in Buenos Aires.

KEY WORDS: Slovene political emigration, identity, language identity, Slovene language, Spanish language

* Prof. slovenščine, podiplomski študent slovenskega jezika, Badovinčeva 4, 3270 Laško, Slovenija.

0. UVOD

Namen besedila je pokazati odnos tretje in četrte generacije tretjega vala slovenskih političnih emigrantov (SPE) v Argentini do slovenskega jezika oziroma ugotoviti, kakšno vlogo ima slovenski jezik pri potomcih SPE pri oblikovanju njihove etnične identitete. Besedilo sestavlja več poglavij. Prvo poglavje prinaša zgodovinski oris izseljevanja Slovencev v Argentino s posebnim poudarkom na tretjem izseljenskim valu. Poglavje povzema po bogati zakladnici literature s tega področja in se posveča tudi slovenskemu kulturno-prosvetnemu delovanju in organizacijam v Argentini. Drugo poglavje na kratko opredeljuje razmerje jezika in identitete, definira pojme kot so identiteta, etnična identiteta, jezikovna identiteta, bilingvizem in skuša prikazati, kakšno vlogo ima jezik pri oblikovanju in ohranjanju etnične identitete pri potomcih slovenskih izseljencev.

Tretje poglavje prikazuje rezultate ankete¹ – in analizo rezultatov – ki je bila opravljena med potomci SPE, in sicer pri tistih, ki obiskujejo sobotne osnovnošolske tečaje in slovenski maturitetni tečaj, konec aprila 2006 v Buenos Airesu. Vse ugotovitve so podkrepjene s konkretnimi primeri iz anket, kjer ne manjka slikovitih odgovorov in komentarjev. V četrtem poglavju sledi sinteza rezultatov ankete, ki bo, upam, osvetlila še kakšno novo ugotovitev s področja proučevanja jezika in etnične identitete.

1. ZGODOVINA IZSELJEVANJA SLOVENCEV V ARGENTINO S POUDARKOM NA TRETJEM IZSELJENSKEM VALU

1.1 Prvi in drugi val

Večina Slovencev se je v Argentino izselila v treh valovih. Prvi val zajema čas ob koncu 19. stoletja, drugi od 1922 do 1929, tretji pa čas po drugi svetovni vojni, natančneje od 1947 do 1954. Prav prvi Slovenci v Argentini pa so bili jezuitski misionarji v 17. stoletju (Žigon 1998: 37). Slovenska diaspora² v Argentini je največja v Južni Ameriki. Literatura glede njihovega števila navaja različne ocene. Slovencev naj bi bilo v Argentini več kot 30 tisoč (Žigon 1998: 37).³ Živijo razseljeni po celi državi,

¹ Izbira ciljne skupine je bila v večji meri posledica najprej le želja, potem pa naključij, s katerimi mi je sploh uspelo dostaviti ankete med naše izseljence v Argentini. Na tem mestu se zahvaljujem Miriam Jereb Batagelj, ki se je preko poznanstev, kajti tudi sama je živela in delala v Buenos Airesu, dogovorila z učiteljicami slovenskega jezika v Buenos Airesu za posredovanje anket otrokom. Eden od razlogov, ki me je usmerjal k anketiranju tretje in četrte generacije SPE, pa je bil ugotoviti dejansko stanje slovenščine med že močno inkulturiranimi mladostniki, pri katerih naj bi imel slovenski jezik le še simbolno vlogo. Moj namen je bil dokazati nasprotno, in sicer, da znajo potomci povojnih izseljencev še vedno dobro tudi komunicirati v slovenskem jeziku.

² Diasporo razumemo kot segment ljudstva, ki živi izven domovine. To naj bi bili politični begunci, tuji priseljenci, etnične in rasne manjšine. (Skrbiš 2003: 10)

³ Viri govorijo o 25 do 30 tisoč Slovencev v Argentini že pred drugo svetovno vojno. (Žigon 1998: 37)

a vendar so se v večjih mestih oblikovale slovenske skupnosti. Največje so v Buenos Airesu, Mendosi, Barilochah, Rosariu in Cordobi.

Prvi val je bil izrazito ekonomske narave, šlo je za izseljence, ki so bili del meddržavne pogodbe med Argentino in Avstrijo in so obetale kmetijsko in gospodarsko rast države. Med temi družinami je bilo tudi okoli 50 slovenskih. Kasneje niso navezali stikov z medvojnimi priseljenci in so se takoj inkulturirali (Kalc 1995: 34). Drugi val izseljencev predstavlja glavnino Slovencev v Argentini. V tem obdobju naj bi prišlo v Argentino med 25 in 30 tisoč Slovencev. Ta skupina se je začela v Argentini naseljevati že 1922, ko so fašisti v Italiji dobili oblast. Glavnina pride v Argentino med letoma 1926 in 1929, ko se političnim emigrantom pridružijo še ekonomski, ki so prišli zaradi svetovne gospodarske krize, ki je prizadela revne primorske kmete. Drugi val so večinoma sestavljali revni kmetje, ki so v Argentini takoj prijeli za slabo plačana dela v hladilnicah, opekarnah in na železnici, kljub temu pa so se kmalu našli in organizirali društveno življenje, slovensko šolo in tisk (Žigon 1998: 41; glej tudi Žigon 2001a).

1.2 Tretji val (SPE)

Leta 1945 so nasprotniki komunizma in kolaboracionisti zbežali iz Jugoslavije v Avstrijo in deloma v Italijo, nato pa leta 1947 naprej v Argentino, ZDA, Avstralijo in druge države. O natančnih številkah izseljencev v Argentino ne moremo govoriti. Irene Mislej govori o številki nekaj čez 18 tisoč ljudi, ki naj bi pobegnili iz Jugoslavije v avstrijsko taborišče v Vetrinju⁴ in nato naj bi jih 5200 emigriralo naprej v Argentino (1995: 18). Končna številka izseljencev tretjega vala v Argentino pa se giblje nekje okoli 6000 in 7000.⁵

Pri sami naselitvi SPE v Argentini je imel največ zaslug duhovnik msgn. Janez Hladnik, ki je dobil dovoljenje za preselitev pri takratnem argentinskem predsedniku Peronu. Od leta 1947 do 1950 (deloma še do 1954) se je v Argentini naselila skupina med 6000 in 7000 Slovencev, ki so naleteli na odprtost države, ki je potrebovala delovno silo. Peronova politika je bila v tistem času v zelo dobrih odnosih z cerkveno oblastjo in zato je bil prihod celih slovenskih družin (in ne samo zdravih, za delo sposobnih moških), ki so bile zgledno katoliške, nekako logičen.

Organiziranost SPE je zahvaljujoč nekaterim strogim principom zagotavljala visoko narodno ozaveščenost skupnosti. Izseljenci tretjega vala so bili, posebej do slovenske osamosvojitve leta 1991, dokaj zaprta, centralistično organizirana enota, znotraj katere veljajo oziroma so veljala nekatera stroga pravila. Marina Lukšič Hacin

⁴ Slovenci so se že v taboriščih v Avstriji oblikovali v enotno skupnost, ki se je začela vidno kulturno udejstvovati in izobraževati. Pomemben podatek, ki ga je tu treba omeniti je, da je bilo v skupini 150 izobražencev in okoli 70 duhovnikov. (Žigon 1998: 52; 1996a: 71)

⁵ Viri navajajo različne številke. Skupaj naj bi v svet po drugi svetovni vojni zbežalo okoli med 20 000 in 30 000 Slovencev, od tega v Argentino 6000 (Lukšič Hacin 1995: 33; Žigon 1998: 52) oziroma do 7000 (Žigon 1996b: 216).

navaja tri dejavnike ohranjanja, kot sama pravi, geta slovenskih izseljencev. To so endogamija, vera in ideologija, ki sloni na mitu o obljubljeni deželi. Dodaja, da je kršitev ene izmed njih lahko pomenila izključitev iz skupnosti (1995: 183; glej še Žigon 1996: 222; 119; 2001a:112; 2001b: 118).

1.2.1 DRUŠTVENO ŽIVLJENJE

Leta 1948 so se Slovenci tretjega vala organizirali v Društvo Slovencev. To se je kasneje, leta 1959, preimenovalo v Zedinjeno Slovenijo.⁶ Leta 1962 je Zedinjena Slovenija podpisala z ostalimi slovenskimi krajevnimi domovi dogovor o medsebojnem delovanju. Od 1998 je to krovna organizacija izseljencev tretjega vala, ki usklajuje delovanje več kot 25 društev in 7 domov v Buenos Airesu in okolici ter po enega v Mendosi in Barilochah. Centrala Zedinjene Slovenije je v Slovenski hiši v središču Buenos Airesa, kjer je tudi slovenska cerkev Marije Pomagaj (Žigon 1998: 53–54; 2001a: 76–77).

Kakor že rečeno, pod okriljem Zedinjene Slovenije poteka močna kulturna dejavnost. Prva prireditve (takrat še v organizaciji Društva Slovencev) je bila že 25. maja 1948, ko so praznovali 100-letnico boja za združeno Slovenijo. Leta 1948 je začel delovati tudi pevski zbor Gallus, ki je sicer samostojno in neodvisno društvo, vendar svojo tradicijo nadaljuje tudi v današnjem času in po 1991 so njegovi člani že večkrat obiskali Slovenijo. Vseskozi je bilo dejavno tudi gledališče. Gledališke skupine izvajajo dela izključno v slovenščini (Žigon 1998: 73). Ne smemo pa pozabiti folklornih skupin, ki nastopajo na vsaki kulturni prireditvi in nosijo slovenske narodne noše, in radijske oddaje *Slovenski kotichek*

1.2.2 SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA (SKA)

SKA je najpomembnejša kulturna organizacija izseljencev tretjega vala. Ustanovljena je bila 20. februarja 1954. Njen namen je bil pospeševati in posredovati kulturne stvaritve slovenskim izseljencem tretjega vala. Ob ustanovitvi je imela pet odsekov, in sicer filozofskega, leposlovnega, glasbenega, likovnoumetnostnega in gledališkega. Do spomladi 1999 je pri SKA izšlo 169 del. Eden od pobudnikov za nastanek je bil Ladislav Lenček, prvi predsednik pa Ruda Jurčec (Žigon 2001a: 98). Iz vrst SKA je prišel tudi Zorko Simčič, najvidnejši slovenski izseljenski pisatelj in prvi izseljenski literarni ustvarjalec, ki je dobil nagrado Prešernovega sklada.

1.2.3 ŠOLSTVO

Zaradi dobre organiziranosti šolstva v avstrijskih taboriščih je organizacija šolskih dejavnosti v Argentini hitro stekla. Zahvaljujoč mnogim izobražencem, so bile pokrite tudi potrebe po pedagoškem kadru. Duhovniki, ki so jim v Argentini brez zapletov pri-

⁶ Zedinjena Slovenija je bila ustanovljena 16. maja 1959, ko je R. Žitnik v sklopu pridobitve pravnega statusa Društva Slovencev predlagal ime Zedinjena Slovenija. (Žigon 2001a: 77)

znali njihovo izobrazbo, so leta 1949 začeli s veroukom, temu pa so se kmalu pridružili še poučevanje slovenščine, slovenske zgodovine in petja (Žigon 1998: 64). Skrb za tečaje, ki potekajo ob sobotnih dopoldnevih, je prevzela Zedinjena Slovenija. Slovenske osnovnošolske tečaje⁷ imajo danes v devetih slovenskih domovih, za slovensko srednje šolstvo pa je poskrbljeno v Buenos Airesu, kjer zadnja leta uporabljajo slovenske učbenike. Pouk poteka 5 let, konča pa se z zaključnim izletom v Slovenijo, kjer se dijaki udeležijo dvotedenskega tečaja slovenskega jezika na Poletni šoli v Ljubljani.

Leta 2004 so na Facultad de filosofía y letras v Buenos Airesu odprli tudi slovenski lektorat, trenutno ga vodi Mojca Jesenovec, kjer potekajo izbirni tečaji za začetnike, nadaljevalce in izpopolnjevalce. V prvem semestru poteka tudi seminar slovenske literature, v drugem pa seminar južnoslovanskih književnosti. (Jesenovec 2004: 188)

2. JEZIK IN ETNIČNA IDENTITETA⁸

Ko začnemo z razmišljanjem o prepletenosti jezika in identitete, moramo vedeti, da je jezik najpomembnejši element gradnje etničnega in eden od nujnih delov kulture (Padilla 1999: 115; Šabec 2002: 7) ali, da korelacija med jezikom in identiteto pomeni, da je zavedanje jezika kot temelja identitete zavedanje sebe kot pripadnika neke etnične skupine. Jezik lahko izraža več plasti pripadnosti, in sicer tako na lokalni, regionalni ravni, se pravi teritorialno, kot tudi na socialni in politični ravni. Južnič temu dodaja, da je lahko jezik edini razpoznaven znak etničnosti in vzdržuje razdaljo med komunikacijo in zavestjo, med družbo in posameznikom (1993: 281) in nadaljuje, da se etnije identificirajo oziroma definirajo z jezikom, ker sta imeni za jezik in etnijo dostikrat enaki (1983: 153).

Jezikovni otok, kar slovenščina v Argentini je, je vedno izpostavljen močnemu pritisku (Šabec 2002: 8) ali vsaj vplivanju večinskega jezika, v našem primeru španščine. Dilema, ki se postavlja govorcem znotraj jezikovnega otoka, je, kateri jezik izbrati. V našem primeru je situacija sicer malo drugačna, kajti v prejšnjem poglavju smo ugotovili, da je slovenska skupnost tretjega vala zelo zaprta, homogena skupnost, ki se ji uspeva dobro varovati pred zunanjimi (kulturnim, jezikovnim) vplivi, vendar se, posebej pri potomcih, ki so tudi glavna tema naše obravnave, pojavljajo dvomi glede uporabe primerne jezika, kar bodo pokazali rezultati ankete, ki jo bomo obravnavali v naslednjem poglavju, čeprav je SPE uspela skozi skoraj 60-letno časovno prizmo, z naklonjenostjo Peronove oblasti ter že z v predhodnem poglavju izpostavljenimi dejav-

⁷ Žigon navaja podatke iz leta 1996, ko je tečaje obiskovalo 550 učencev, učiteljev pa je bilo 105, leta 1999 je bilo na tečaju 560 učencev in 92 učiteljev, kar dokazuje konstanten obisk (2001a: 101). Srednješolski tečaj je istega leta obiskovalo 100 rednih dijakov in dva dopisna. (1998: 65)

⁸ Janez Kranjc pravi, da etnično identiteto definirajo trije pojmi, in sicer rasa (kar lahko razumemo, kot skupno poreklo), jezik in religija, ki jo postavlja za temelj etnične opredelitve, vendar omeni, da gre v tem primeru za veroizpoved in ne za prakticiranje običajev in dodaja, da so etnične skupine tiste, ki združujejo prepričanje o skupnem izvoru. (2002: 24)

niki, endogamijo, vero in protikomunistično ideologijo, obdržati znanje slovenskega jezika na zavidljivi ravni. (glej tudi Šabec 1995: 300–302)

Potomci izseljencev, kot tudi prva generacija, so izpostavljeni vplivom večinskega jezika. Ne glede, kam so se ljudje izseljevali, povsod do se srečevali z novim jezikom. Številčnejša strnjena naselitev SPE sta omogočila izseljencem ohranitev starega načina življenja in komuniciranje v slovenskem jeziku, zato se je večina pripadnikov prve generacije, Nada Šabec pravi, da so izseljenci nujno dvojezični⁹ (2001: 65), novega jezika naučila le toliko, kolikor ga je potrebovala za preživetje v novem okolju.

Vendar to ne velja za naslednje generacije. Žigon poudarja, da je druga generacija tretjega izseljenskega vala vzorčni primer funkcionalnega bilingvizma. Pravi, da je bila primarna socializacija pri vseh nesporno slovenska, medtem ko je bila sekundarna (šola, zunanje okolje) nekje med slovensko in špansko, ker je poleg španske osnovne šole, potekal še sobotni tečaj slovenskega jezika, vendar je bil prosti čas namenjen izključno slovenstvu (1996: 86–89). Za tretjo generacijo, ki je predmet naše obravnave, pa zgoraj naštetu ne velja več v celoti in občutek imamo, da tretja generacija ne zna več slovensko in da je zanjo slovenskost le še simbol, vendar upam, da bodo rezultati anket pokazali nasprotno, se pravi še vedno močno prisotnost slovenskega jezika tudi v vsakdanji komunikaciji vsaj v družinskem okolju. Dodati je treba tudi to, da ima jezik veliko vlogo v kontekstu multikulturalnosti, ker je pomemben pri oblikovanju identitete in identifikacije z lastno kulturo in kjer je (na narodnostno mešanih območjih) povezava med jezikom in etničnostjo večja (van Lier: V Gomezel Mikolič 1999/2000: 181), kar lahko prenesemo na našo glavno temo besedila.

Če strnemo razmišljanja o povezanosti med jezikom in etnično identiteto, lahko ugotovimo, da je povezava jasno definirana. Jezik je nujni del etnične identitete (ali kulture naroda) in je nekakšen pokazatelj etnične avtentičnosti. Posebej je jezik kot prvina identitete značilen za manjše etnične skupnosti, kot je tudi slovenska in kot smo že povedali, je pri Slovencih jezik glavna prvina etnične samobitnosti.

3. PREDSTAVITEV REZULTATOV ANKETE IN ANALIZA VPRAŠANJ

Analiza in predstavitev rezultatov ankete, ki je bila opravljena med tretjo generacijo SPE, je osrednja besedila. Anketa, ki vsebovala 22 vprašanj, je bila opravljena konec aprila 2006 v Buenos Airesu s pomočjo učiteljic slovenskega jezika v sobotnih šolah in na srednješolskem tečaju. Vsako od vprašanj bo predstavljeno v nadaljevanju poglavja. Predstavitev bo vsebovala konkretne rezultate in analizo rezultatov. Rezultati 17. in

⁹ Dvojezičnost kot bilingvizem razumemo kot mešanje dveh jezikov (jezikovnih variant), dveh kodov (Šabec 1995: 22). Jezika, koda sta v nasprotju z diglosijo, kjer imata dva jezika natančno definirano socialno funkcijo (Grosjean: 1982: 129), tu v socialno enakovrednem položaju. Mešanje je na ravni funkcijskosti, ne socialnosti. V našem primeru so Slovenci tretjega vala dvojezični že zato, ker so se naučili vsak nekaj španščine, ki so jo potrebovali za komuniciranje z zunajnim svetom, svetom zunaj skupnosti.

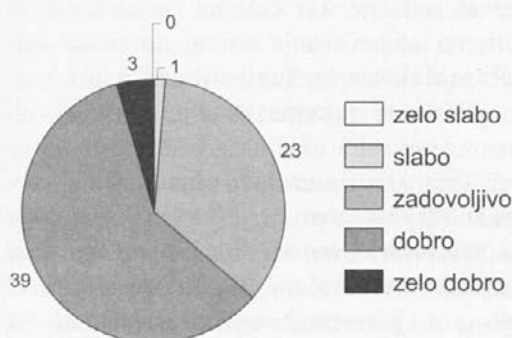
21. vprašanja bodo zaradi moje nerodnosti (vprašanji sta skoraj identični) predstavljeni skupaj pod vprašanjem 17.

3.1 Starost, spol, starši anketirancev

Kot že rečeno, je anketo rešilo 66 anketirancev. Njihova starost je bila med 12 in 14 let. Od tega je bilo 5 dvanajstletnikov, 33 trinajstletnikov in 28 štirinajstletnikov. Med anketiranci je bilo 39 (59 %) žensk in 27 (41 %) moških. 54 (82 %) anketirancev ima oba starša Slovenca, 9 jih ima enega od staršev Slovenca, 1 nima slovenskih staršev, 2 anketiranca na vprašanje nista odgovorila.

3.1 Kakšno je vaše znanje slovenščine?

Pri vprašanju, kjer so morali anketiranci ovrednotiti svoje znanje slovenskega jezika, so bili rezultati pričakovani, še posebej, če vemo, da večina anketirancev prihaja iz družin, kjer sta oba starša Slovenca. *Z zelo slabo* svojega znanja ni ocenil nihče in samo 1 anketiranec je svoje znanje ocenil s *slabo*. 23 vprašanih je svoje znanje ocenilo za

zadovoljivo, od teh jih 18 prihaja iz slovenskih družin.¹⁰ *Z dobro* je svoje znanje slovenskega jezika ocenilo največ, 39 (59 %) anketirancev. 32 jih prihaja iz slovenskih družin. *Z zelo dobro* so svoje znanje ocenili 3 anketiranci in vsi trije prihajajo iz slovenskih družin, kar lahko štejem pri večini anketirancev za ključen dejavnik, ki kaže na njihovo znanje slovenskega jezika. Glej še graf 1.

Graf 1: Kakšno je Vaše znanje slovenščine?

3.2 Kje govorite slovensko?

Na vprašanje, kje govorijo slovensko, je največ anketirancev odgovorilo, da doma. Odgovor ne preseneča, če vemo, da večina prihaja iz slovenskih družin. Ravno nasprotno pa slovenščino pri pogovoru s prijatelji uporabljata samo 2 anketiranca in oba prihajata

¹⁰ S slovenska družina razumem tisto družino, kjer sta oba starša potomca slovenskih izseljencev, torej etnično slovensko družino oziroma endogamno družino.

iz slovenskih družin. Ob tem lahko sklepamo, da se slovenščina kot materni jezik v Argentini nagiba k funkciji družinskega jezika, se pravi, da postaja jezik, ki se ga govori doma, s starši, medtem ko se zunaj družinskega okolja uporablja večinski, drugi jezik (Vasić 1986: 10). Na slovenskih prireditvah govori slovensko 19 vprašanih. Pričakovali bi večje število, posebej, če vemo, da obstaja znotraj slovenskih domov in prireditev, ki jih organizirajo, nekakšna socialna kontrola, kjer si na primer kateri od političnih ali kulturnih voditeljev ne sme privoščiti španske besede (Žigon 1996: 88). Rezultat je podoben pri uporabi slovenščine v slovenskih domovih, ker so prireditve, kot že rečeno, večinoma organizirane s strani slovenskih domov. Največkrat pa anketiranci uporabljajo slovenščino pri pogovoru s sorodniki iz Slovenije. Odgovor je nekako logičen, povežemo ga lahko tudi s teorijo Nade Šabec, ki pravi, da na rabo slovenščine najbolj vpliva naslovnik (1995: 306), in sicer ko govoriš s Slovencem, se potruдиš govoriti slovensko.

3.3 Na kakšnih prireditvah, kjer deklamirate slovensko poezijo, požete slovenske pesmi, igrate slovenske gledališke predstave, sodelujete? Ali tam govorite slovensko in zakaj?

5 anketirancev na vprašanje ni odgovorilo, eden pa na prireditvah ne sodeluje. Ostalih 60 (91 %) na slovenskih prireditvah sodeluje, kar kaže na visoko kulturno osveščenost ljudi oziroma na močno kulturno udejstvovanje znotraj slovenske skupnosti, ki že od preselitve v Argentino ohranja slovensko kulturo in stik z njo. Največkrat sodelujejo na prireditvah, ki so organizirane v okviru sobotnih šol (pojejo ali deklamirajo slovenske pesmi, igrajo slovenske igre) ali v okviru Cerkve. Na prireditve hodijo tudi zato, da ne pozabijo na slovenščino, ker je tam slovenska družba in se v slovenski družbi spodobi govoriti slovensko (čeprav se pri prejšnjem vprašanju, kje govorite slovensko, tega ne vidi). Pravijo: *Govorim slovensko s tistimi osebami ki mi govorijo slovensko. Ampak nasplošno govorim slovensko, ker sem v slovenski družbi in tisti jezik se spodobi ali Tam (v domovih, op. p.) govorim slovensko s starši, osebami iz Slovenije, ker je spoštljivo in lepo. Nekateri pa govorijo slovensko, ker je treba: /.../ ja, govorimo slovensko, ker je pač treba, govorimo slovensko, ker moramo.*

3.4 Ali berete slovenske knjige, slovenske revije in poslušate radio v slovenščini? Zakaj?

8 anketirancev ne bere slovenskih knjig, ker ne razumejo zadosti in ker do slovenskih knjig težko pridejo. Raje berejo slovenske revije (6 od 8, ki ne berejo slovenskih knjig, tudi revij ne bere), ker se jim zdijo bolj zanimive kot argentinske. Berejo mladinsko revijo *Pil* in revije z versko vsebino (*Ognjišče*, *Božje stezice*), ki jih največkrat dobijo pri starih starših. Tudi radio največkrat poslušajo pri starih starših ali (nekateri) preko interneta: *Tudi poslušam radio v slovenščini po internetu, ker doma tako govo-*

rimo, in ker je zanimivo. Tisti, ki berejo slovenske knjige, jih berejo zato, ker se s tem urijo v znanju slovenskega jezika: */.../ berem slovenske knjige, ker mi je zanimivo in mi pomaga govoriti slovensko...ali da lahko boljš govorim slovensko* oziroma, ker jim tako pravijo starši ali stari starši, do katerih čutijo neizmerno spoštovanje.

3.5 Od česa je odvisno Vaše znanje slovenščine?

Pri vprašanju, od česa je odvisno njihovo znanje slovenščine (možnih je bilo več odgovorov), smo pričakovali največ odgovorov pod 1, in sicer od znanja staršev, posebej, če vemo, da se slovenski jezik največ govori doma in da tam dostikrat primarna socializacija poteka v slovenščini. 62 (93 %) anketirancev pravi, da je njihovo znanje slovenščine odvisno od znanja njihovih staršev. 18 jih meni, da je znanje slovenskega jezika odvisno tudi od stikov s Slovenijo in sorodniki. 17 (26 %) jih meni, da je znanje odvisno od interesa posameznika, medtem ko nihče ni obkrožil odgovora pod 3, ki opravičuje znanje jezika iz pogovora s prijatelji, kar še enkrat kaže na to, da se otroci med seboj pogovarjajo špansko in jezik dejansko uporabljajo največkrat le doma, čeprav jih je pri vprašanju o sodelovanju na prireditvah kar nekaj povedalo, da sodelujejo tudi zato, da se lahko pogovarjajo slovensko.

3.6 Ali hodite v sobotno šolo slovenskega jezika ali mogoče v slovenski maturitetni program in zakaj?

Eden od anketirancev ni odgovoril, 7 (11 %) jih obiskuje srednješolski tečaj ravnatelj Marka Bajuka, ostalih 58 (88 %) pa sobotni osnovnošolski tečaj. V tečaju slovenskega jezika jih kar nekaj hodi zaradi spodbude staršev: *V glavnem hodim zato, ker moji starši mi rečejo, da moram iti*, drugi pa zaradi slovenske družbe, prijateljev ter zaradi »prirojenega« spoštovanja do slovenskega jezika.

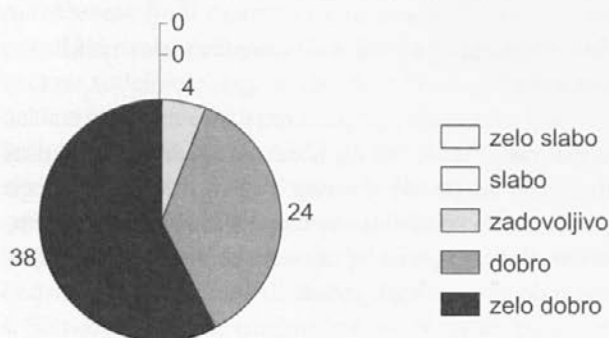
3.7 Ali se boste tudi v prihodnosti učili slovensko in zakaj?

5 anketirancev se v prihodnosti slovensko ne namerava več učiti oziroma bodo nehali z učenjem po srednji šoli. Še 5 anketirancev se bo slovensko učilo samo zato, ker bi rado na koncu srednješolskega tečaja na nagradni izlet v Slovenijo: *Ja, zato ker sem začel srednješolski tečaj in bom moral se učiti, da lahko grem v Slovenijo.* 7 anketirancev o prihodnosti učenja slovenščine še nima jasno začrtanih ciljev. Ostalih 49 (74 %) se bo slovenščino še učilo, ker je to del njihove kulture: *Ja, zato ker hočem ohranjati slovensko kulturo, jezik ...*, ker slovenščino spoštujejo ali (4 anketiranke) bi radi slovenščino v prihodnosti sami poučevali: */.../ tako da bom lahko učila drugim in da se jezik ne bi izgubil.* Ena od anketirank pa bi rada šla študirat v Slovenijo in se bo

zato še učila slovensko. Odgovori kažejo na visoko stopnjo spoštovanja slovenskega jezika, čeprav nekateri hodijo k uram slovenščine le zato, ker hočejo na končni izlet v Slovenijo, in se kasneje jezika ne bodo več učili, kar sicer ni slabo za slovensko kulturo v Argentini, je pa slabo za jezik, ki bo ostal v skupnosti le na simbolni ravni.

3.8 Kako Vaši starši govorijo slovensko?

Odgovori o znanju staršev anketirancev se začnejo pri zadovoljivo, ker odgovora zelo slabo ali slabo ni obkrožil nihče. Odgovor zadovoljivo so izbrali 4 (6 %) anketiranci, dobro 24 (36 %), medtem ko odgovor zelo dobro 38 (58 %) anketirancev, med njimi tudi anketiranec, ki nima slovenskih staršev. Odgovore lahko interpretiramo na dva načina. Slovenci v Argentini imajo do staršev (in starih staršev) zaradi katoliške vzgoje zelo spoštljiv odnos, zato lahko odgovore zelo dobro razumemo kot izkazovanje spoštljivosti do staršev, kjer odgovor slabo nikakor ne pride v poštev. Stvar pa lahko razumemo tudi na drug način, in sicer na ta, da je bila druga generacija tretjega vala deležna zelo stroge vzgoje v smislu zagotavljanja visoke stopnje slovenstva in večina pripadnikov druge generacije se do vstopa v osnovno šolo ni srečala s španskim jezikom, tako da je vsa primarna socializacija potekala izključno v slovenščini in si kot otroci živeli v slovenskem kulturnem in jezikovnem getu. (Lukšič Hacin 1995: 132) Glej še graf 2.

Graf 2: Kako Vaši starši govorijo slovensko?

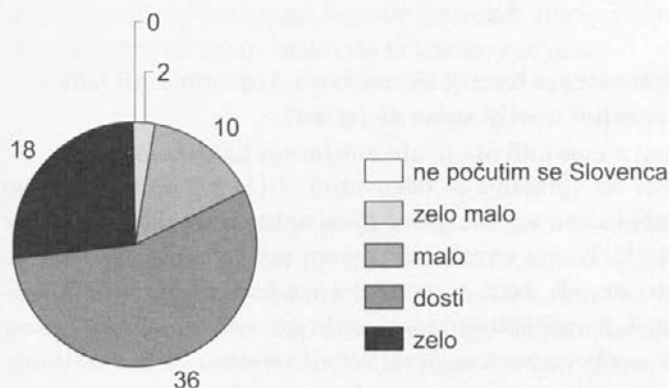
3.9 Ali boste Vi svoje otroke učili slovensko in zakaj?

Vsi anketiranci razen enega, ki pravi, da na otroke še ne misli, si želijo svoje otroke naučiti slovenski jezik. 6 (9 %) jih gleda na stvar s praktičnega jezika, češ da je znanje jezikov dandanes pomembno: *!...! ker mislim, da je dobro znati več jezikov ali učil jih bom zato, da bi se naučili nove jezike*. Ostali prenašanje znanja slovenskega jezika gledajo s stališča prenašanja in ohranjanja jezika in kulture, slovenstva: *Ker hočem, da znajo svoj materni jezik oziroma !...! ja, zaradi ohranitve slovenstva, ker če ne se bo jezik zgubil*. Odgovori kažejo na simbolno vlogo slovenskega jezika in ne na njegovo

praktično vrednost, to je kot sporazumevalnega sredstva. Jezik bodo ohranjali naprej zaradi ohranjanja slovenstva, identifikacije z slovenskim.

3.10 Kako močno se počutite Slovenca?

Pričakovano nihče od anketirancev na vprašanje, kako močno se počutite Slovenca, ni odgovoril, da se ne počuti Slovenca. Sta pa bila 2 (3 %) odgovora pri izbiri zelo malo, čeprav oba anketiranca prihajata iz slovenskih družin. 10 (15 %) anketirancev je izbralo odgovor malo, 36 (54 %) pa odgovor dosti (odgovor je izbral tudi anketiranec, ki nima slovenskih staršev). 18 anketirancev (28 %) je izbralo odgovor zelo – vsi prihajajo iz slovenskih družin. Pričakovali bi več odgovorov pri izbiri zelo, ampak anketiranci se s pojmom Slovenec, ki cilja na narodno/nacionalno oznako, ne identificirajo. Veliko bolj enotni so si na primer pri opredeljevanju etničnega v odnosu do slovenskega jezika in najbrž bi dalo vprašanje tipa, kako močno se počutite kot govorec slovenskega jezika, drugačne rezultate. Glej še graf 3.

Graf 3: Kako močno se počutite Slovenca?

3.11 Ste že bili v Sloveniji? Če ne, ali si jo želite obiskati?

13 (20) anketirancev je že bilo v Sloveniji. Če so pridali komentar, je bilo to le navdušenje nad Slovenijo: *Ja, bil sem že v Sloveniji in bilo mi je zelo všeč*. Ostalih 53 (80 %) še ni bilo v Sloveniji in vsi si jo želijo obiskati. Nekateri do Slovenije gojijo pristna pozitivna čustva: *Ne, ampak iz vsega srca si jo želim obiskati* ali */.../ ne, ampak si jo želim obiskati, ker so mi pripovedovali, kakšna lepota jo krasi*. Večina je o Sloveniji slišala od svojih starih staršev, ki gojijo nostalgичne spomine na domovino in jih take prenašajo na svoje otroke in vnuke. K tistim, ki si Slovenijo želijo obiskati, štejemo tudi tiste, ki samo zaradi potovanja v domovino svojih starih staršev, hodijo na srednješolski tečaj slovenskega jezika.

3.12 Ali se vam znanje slovenščine zdi pomembno za ohranitev slovenstva v Argentini in zakaj?

8 anketirancev ni odgovorilo na vprašanje (sam sem to razumel kot preveč kompleksno vprašanje glede na njihovo starost), enemu pa se zdi znanje slovenščine za ohranitev slovenstva v Argentini nepomembno. Ostali, ki menijo, da je slovenščina pomembna za slovenstvo v Argentini, največkrat izpostavljajo pomen jezika za skupnost in ga postavljajo kot ključni dejavnik ohranitve slovenske skupnosti: *Ja, ker že prihajajo včasih, veliko Argentinecev v slovensko skupnost ali ja, ker brez jezika je kot nič ali /.../ ker če se govori slovensko je lahko ohraniti slovenstvo oziroma če ne se izgubijo navade, zato je važno, da se govori slovensko*, ali kot enega od dejavnikov: *Ker brez jezika, kulture in tradicije Slovenska skupnost ne bi bila tukaj v Argentini*. Jezik je, kot smo že ugotovili, za anketirance ena glavnih, če ne glavna prвина ohranjanja slovenstva (postavljajo ga pred dejavnik narodnostne oznake Slovenec), kar potrjuje teze iz začetka drugega poglavja, ki postavljajo jezik na prvo mesto med gradniki etnične identitete, čeprav bomo pri naslednjem vprašanju lahko videli tudi druge alternative.

3.13 Na čem po Vašem mnenju temelji slovenstvo v Argentini? Ali lahko slovenstvo v Argentini temelji samo na jeziku?

25 (38 %) anketirancev na vprašanje ni odgovorilo. 7 (11 %) jih meni, da so temelji slovenstva v Argentini samo v jeziku (med njimi anketiranec, katerega starši niso Slovenci). Ostalih 34 (51 %) kot temelje slovenstva navajajo, poleg jezika, še zgodovinsko zavest, kulturo, navade, vero: */.../ na jezik, tradicija, delo, Bog. Slovenstvo v Argentini ni samo jezik, je tudi kultura, plesi, petje, narodne zgodbe ali /.../ na mladino in na kulturo ali /.../ slovenstvo temelji na vero, koreninah, delo, tradicijah, jedi, plesi*. Odgovori glede še ostalih dejavnikov so pričakovani, čeprav vseeno pogrešamo (glede na odgovore iz predhodnih vprašanj) malo več odgovorov, da slovenstvo temelji samo na jeziku.

3.14 Na čem mislite, da bi morali Slovenci v Argentini najbolj delati, da se ohranijo?

8 anketirancev ni odgovorilo. 31 (47 %) jih kot glavni razlog za ohranjanje skupnosti navaja jezik: */.../ bi morali bolj govoriti po slovensko ali /.../ se potruditi in govoriti več slovensko ali se družiti in govoriti slovensko*, drugih 27 (40 %) pa izpostavljajo še slovenske navade, več slovenskih šol (kjer se ne bi samo učili, ampak tudi družili), slovenskih domov in skupnih prireditev: *Zgraditi več domov, da bi večkrat se družili*. Dve anketiranki vidita možnosti v motivaciji mladih, ampak nimata ideje, na kakšen način motivirati: *Popravic povem, ne vem. Ampak bi mogli dobiti kakšno idejo, kako*

bi slovenščina zanimala mlade. Odgovori so, napram prejšnjemu vprašanju, v skladu s pričakovanji. Tudi vprašanji sta precej podobni, vendar se odgovori glede jezika kot temelja vseeno razlikujejo. V znanje je treba vzeti tudi to, da na prejšnje vprašanje ni odgovorilo kar 25 anketirancev.

3.15 Kaj bi lahko naredila Slovenija za ohranitev slovenščine v Vašem okolju?

13 (20 %) anketirancev ni odgovorilo, 7 jih je odgovorilo z ne vem, 3 (5 %) pa mislijo, da Slovenija ne more narediti nič za skupnost v Argentini. Pri rešitvah se največkrat pojavlja odgovor: *morala bi poslati slovenske knjige* (17 %), temu sledijo obiski Slovencev v Argentini (12 %) in druge alternative kot so izgradnja slovenskih šol, slovenskih cerkva ... Iz odgovorov lahko na prvi pogled sklepamo, da so Slovenci v Argentini zelo skromni do domovine ali da ne razmišljajo oziroma se ne zanašajo na pomoč iz Slovenije. In to ne niti po osamosvojitvi, ko so z domovino navezali stike, ki jih s prejšnjo domovino Jugoslavijo zaradi komunistične oblasti niso mogli imeti. Vprašanje bi vsekakor zahtevalo še kakšno razširitev.

3.16 Kakšen odnos mislite, da imajo Slovenci v Sloveniji do svojega jezika?

12 jih ni odgovorilo, 9 pa jih je odgovorilo z ne vem, za kar je spet kriva kompleksnost vprašanja, ki kliče po vrednotenju. Trije pravijo, da ga ne spoštujejo toliko kot Slovenci v Argentini in da nanj ne pazijo toliko kot oni. Ostalih 42 (64 %) misli, da imajo Slovenci v Sloveniji dober, spoštljiv odnos do svojega jezika: */.../ jim pomeni veliko in so ponosni nanj* ali */.../ da so ponosni na njega*.

3.17 Kaj Vam pomeni španščina? Kdaj jo uporabljate?

Vprašanje bomo združili z vprašanjem 21. 1 anketiranec ni odgovoril, 4 (6 %) pomeni španščina drugi jezik: *Naš drugi najboljši jezik*, 1 pa španščina ne pomeni nič. Vseh 5, ki sprejema španski jezik kot drugi jezik ali tisti, ki mu španščina ne pomeni nič, imajo oba starša Slovence in čeprav sta 2 svoje znanje slovenščine ocenila z zadovoljivo, eden pa celo s slabo. Ostalih 60 (91 %) pomeni španščina jezik vsakodnevne komunikacije, jezik Argentinske države, in ga po večini govorijo v argentinski šoli, pri pogovoru s prijatelji: *Španščina pomeni jezik, ki ga vsak dan uporabljam, pomeni naša komunikacija* ali */.../ španščina je moj jezik*. Nihče ni za španščino uporabil izraza materni jezik, kar nam pove, da španski jezik za tretjo generacijo nima tako velike simbolne vloge kot slovenski.

3.18 S katerim jezikom, španščino ali slovenščino, se bolj identificirate?

Na vprašanje so odgovorili vsi. S španščino se jih identificira 34 (52 %), kar je nekako v nasprotju s prejšnjim vprašanjem in odgovori, kjer nihče ni označil španščine z izrazom materni jezik. Nekateri dodajajo kot razlog to, da živijo v Argentini in da španščino več uporabljajo kot slovenščino, kar priča, da nekateri ne razumejo dobro pomena materni jezik in pojma identifikacija, kar pa je pri otrocih teh let pričakovati. 20 (30 %) se jih identificira z obema jezikoma: *Slovensko sem se najprej naučila doma, špansko pa govorim z vsemi v Argentini* ali *.../slovensko zaradi družine, špansko zato, ker živim v Argentina*. 12 (18 %) se jih bolj identificira s slovenščino. 2 od teh nimata obeh staršev Slovencev in kar 4 so svoje znanje slovenščine ocenili z zadovoljivo, kar še enkrat potrjuje razmišljanja o razumevanju pojma identiteta. Kot razloge navajajo zavedanje slovenskih korenin: *.../se bolj identificiram s slovenščino, ker je v moji krvi, moje korenine so vse slovenske*, ker jo uporabljajo doma, ker so se je najprej naučili, nekdo je napisal, da več uporablja slovenščino. Glej tudi graf 4.

Graf 4: S katerim jezikom, španščino ali slovenščino, se bolj identificirate?

3.19 Ali kdaj mešate španski in slovenski jezik in če ju, kdaj?

Večina meša slovenski in španski jezik. Samo 13 (20 %) jih jezikov ne meša. Ti kot razlog navajajo, da sta jezika zelo različna ali da so ju mešali, ko so bili mlajši. Ostalih 53 (80 %) jih meša oba jezika, 3 so napisali, da vseskozi, ostali pa občasno. Največkrat doma, pri pogovoru s starši, ko se ne spomnijo kakšne slovenske besede, ali tudi pri pogovoru s prijatelji: *Kadar se ne spomnim, kako se reče po slovensko, jo rečem po argentinsko* ali *.../kadar ne znam čudne besede po slovensko*. Nekdo je napisal, da govori slovežanščino. Iz rezultatov lahko sklepamo, da kar 80% anketirancev meša oba jezika in da se večina preklapljanja dogaja doma, pri pogovoru s starši, ko največ govorijo slovensko. Nihče ni napisal, da meša oba jezika na slovenskih prireditvah, v slovenskih domovih, kar bi bilo zanimivo slišati, in bi potrdilo Žigonovo tezo o strogosti ločevanja jezikov na slovenskih prireditvah in v slovenskih domovih.

2.20 Kaj Vam pomeni jezik?

6 anketirancev ni odgovorilo, 1 je odgovoril z ne vem. Sedmim (11 %) jezik pomeni slovenstvo, zavedanje slovenskih korenin: *Jezik meni pomeni moje korenine* ali */.../ mi pomeni trpljenje mojih dedijev*, vseh 7 izhaja iz slovenskih družin. 14 (22 %) jezik pomeni identifikacijo države, prepoznavno lastnost države: *Govorjenje ki razloči ena država od druge* ali */.../ vsaka država ima svoj jezik* ali */.../ zdi se mi, da jezik identificira državo*, ostalim 38 (66 %) pa pomeni jezik sredstvo za komuniciranje, za sporazumevanje z drugimi. Jezika jih kar 66 % ne vidi kot identifikacijskega sredstva.

3.21 Kaj Vam pomeni španski jezik?

Glej vprašanje 17.

3.22 Kaj Vam pomeni slovenski jezik?

7 anketirancev ni odgovorilo na vprašanje Razloge lahko iščemo v pomanjkanju časa, naveličanosti pri odgovarjanju na vprašanja ali kompleksnosti vprašanj, isti anketiranci niso odgovorili tudi na predhodni dve vprašanji. Le peščica (5 anketirancev) razume slovenščino samo kot sredstvo za komunikacijo s slovenskimi sorodniki in s Slovenci na splošno: *Zame pomeni, da če ni slovenski jezik ne moremo razumeti tisti, ki živijo v Sloveniji*, drugim pomeni slovenščina vez, most do spoznavanja slovenske kulture oz. jim pomeni slovensko kulturo. 7 (11 %) anketirancev je napisalo, da je slovenski jezik njihov materni jezik: *Je moj materni jezik in, kot je rekel Slomšek: Materni jezik je največja dota* ali *Slovenski jezik je moj materni jezik, upam, da ga bom vedno ohranjevala in govorila. Moram biti ponosna zaradi tega in moram se zahvaliti mojim starim staršem za ves trud in delo za ohranjanje svoje domovine*, ostalim pa pomeni slovenske korenine: */.../ slovenski jezik mi reče od kot so moje krvi* ali */.../ je od naše korenine jezik*, ga častijo: */.../ ga častim in sem hvaležna, da ga znam*, enemu anketirancu pa pomeni slovenski jezik njegov *originalni jezik*. Vprašanje je eno bistvenih vprašanj ankete in kaže, da je jezik kot simbol in nosilec slovenstva še vedno močno prisoten, ljudje imajo do slovenskega jezika spoštovanje, jim pomeni vez s Slovenijo in slovenskim.

4. SINTEZA IN INTERPRETACIJA REZULTATOV

66 anket, katerih rezultate in analizo smo naredili v predhodnem poglavju, nam daje precej odgovorov na temo povezanosti etnične identitete in jezika. Seveda vsi odgovori niso bili eksaktni – nekaj anketirancev na nekatera vprašanja ni odgovorilo

– vendar moramo vedeti, da so bila vprašanja glede na starost anketirancev precej zapletena. Kljub temu se je nabralo precej zanimivih odgovorov, ki sem jih dodal pri analizi in komentiranju rezultatov. Že sama vprašanja, ki so bila v slovenščini in so tako zahtevala tudi odgovore v istem jeziku, nam povedo, da je stopnja znanja slovenščine na zadovoljivi ravni. Sam nisem imel nobenih težav pri razumevanju odgovorov, še več, nekaj anket je bilo napisanih v skoraj brezhibni slovenščini.

4.1 Slovenski jezik v domačem, družinskem okolju

Ker ima 82 % anketirancev oba starša Slovenca, smo pričakovali, da anketiranci največkrat uporabljajo slovenščino v domačem okolju. Predvidevanja so se izkazala za pravilna, saj je večina odgovorila, da slovenščino največkrat uporabljajo doma, se pravi pri pogovoru s starši oziroma vsaj z enim od njih. To ima za posledico tudi dokaj visoko znanje slovenskega jezika, kajti kar 42 (64 %) anketirancev je svoje znanje slovenščine ocenilo z dobro oziroma z zelo dobro, poleg tega pa je 93 % anketirancev odgovorilo, da je njihovo znanje najbolj odvisno od znanja njihovih staršev in nihče ni izbral odgovora, ki pravi, da je znanje slovenskega jezika odvisno od pogovora s prijatelji. Tudi znanje slovenščine pri svojih starših je velika večina (94%) anketirancev označila za dobro ali zelo dobro. O dveh možnih interpretacijah smo že razpravljali, povejmo še to, da je 74 % vprašanih povedalo, da se bodo tudi v prihodnje učili slovensko, 4 anketiranke pa bi rade postale učiteljice slovenskega jezika. Tudi pri vprašanju, ki nekako sodi v to kategorijo, in sprašuje o prenašanju slovenskega jezika na lastne otroke, so vsi razen enega odgovorili, da bodo svoje otroke učili slovensko, od tega 90 % zaradi ohranjanja slovenske kulture. Nekateri se celo zavedajo, da če se jezik ne bo posredoval naprej, se lahko izgubi, izgine, umre. Je pa mogoče na tem mestu omeniti zanimivost, in sicer to, da je komaj 11 % anketirancev napisalo, da je slovenščina njihov materni jezik, kar pove dvoje, in sicer, da nekateri pojma samega ne poznajo, ker jih večina slovenski jezik razume kot tistega, ki predstavlja njihove korenine, ali pa, da niso bili deležni primarne socializacije samo v slovenskem jeziku, kar pa se spet nagiba k rešitvi, da je slovenščina zanje jezik njihovih korenin.

4.2 Slovenski jezik v okolju slovenske skupnosti

Kar 91 % anketirancev sodeluje na slovenskih prireditvah, kar kaže, da so Slovenci v Argentini znotraj slovenske skupnosti močno kulturno ozaveščeni. Anketiranci, ker so stari med 12 in 14 let, največkrat sodelujejo na šolskih prireditvah, kjer pojejo, igrajo slovenske igre in podobno. Veliko anketirancev je tudi odgovorilo, da na slovenskih prireditvah govorijo slovensko, ker so tudi njihovi naslovniki Slovenci. Nekateri pa slovensko govorijo, ker se spodobi in ker morajo, kar je povezano tako s socialno kontrolo (moralnim vrednotenjem) kot s prirojenim spoštovanjem do slovenskega jezika,

predvsem na kulturnih prireditvah, pri starih starših. Pri starih starših anketiranci dobijo tudi največ slovenskih revij (berejo predvsem verski tisk, poleg tega pa so izpostavili mladinsko revijo *Pil*) in tam poslušajo slovenski radio. Slovenske knjige niso tako zanimive kot revije. Razlogov je več, največkrat so posledica preslabega znanja jezika ali pa pomanjkanja slovenskih knjig. Kot smo že ugotovili, prijatelji, vrstniki ne igrajo vidnejše vloge pri rabi slovenskega jezika, saj se samo dva anketiranca s svojimi prijatelji pogovarjata slovensko. Bolj razširjena pa je seveda raba slovenščine pri pogovoru s sorodniki iz Slovenije.

4.3 Slovenski jezik v razmerju do španskega jezika

Pri razmišljanju o odnosu anketirancev do slovenskega in španskega jezika so se pokazale zanimive ugotovitve. Nihče ni španskega jezika poimenoval kot maternega, večina (91 %) je španščino označila kot jezik, ki ga govorijo vsak dan, se pravi kot jezik vsakodneвне komunikacije, ki ga večinoma uporabljajo v argentinski šoli in pogovoru s prijatelji. Je pa res, da se je 52 % anketirancev identificiralo s španskim jezikom, čeprav, kot smo že rekli, nihče ne razume španščine kot maternega jezika. 30 % vprašanih se identificira z obema jezikoma, 18 % pa s slovenskim. Pri mešanju obeh jezikov je 80 % anketirancev povedalo, da oba jezika občasno mešajo, največ doma (ker doma slovenščino tudi največ uporabljajo), pri pogovoru s starši, in sicer zaradi osiromašenega besednega zaklada v slovenščini.

4.4 Slovenski jezik kot nosilec etnične identitete

Osrednji predmet seminarske naloge je vprašanje slovenskega jezika kot osrednjega nosilca etnične identitete pri tretji generaciji tretjega vala slovenskih izseljencev v Argentino. Skozi analizo ankete so se pokazale nekatere ugotovitve, o katerih bomo razpravljali.

Kot smo že rekli, je jezik glavni ali eden od glavnih nosilcev etnične identitete. Posebej pri manjših narodih, nacijah kot je tudi slovenska. Med slovenskimi izseljenci v Argentini, posebej pri tretjem valu, ima jezik posebno mesto. Predstavlja osrednji kulturni in etnični pojem, na katerega se veže slovenstvo ali pa je dejavnik ohranjanja slovenske kulture. Komunikacijsko vlogo ima med Slovenci v Argentini španščina (navajajo jo kot jezik, ki ga vsak dan uporabljajo), le v slovenskih družinah se slovenski jezik pojavlja tudi kot sporazumevalno sredstvo. Zanimivo je, da se z slovenskim jezikom identificira več anketirancev kot z oznako Slovenec, za kar lahko vzroke iščemo predvsem pri tem, da anketiranci živijo v Argentini in se imajo za Argentinec s slovenskimi koreninami. Do slovenskega jezika gojijo veliko spoštovanje, ker je to eden od načinov, če ne najpomembnejši, da se slovenstvo lahko prenaša iz roda v rod. K spoštovanju jezika pripomore tudi spoštovanje starih staršev, ki za tretjo generacijo

pomenijo vir informacij o Sloveniji in pa izobraževanje v slovenskih šolah, kjer je obisk konstanten ne glede, kaj se dogaja v domovini. Le 5 % anketirancev dojema slovenščino kot sporazumevalno sredstvo, večini pomeni slovenski jezik vez do slovenske kulture, običajev oziroma, kot že rečeno, jim pomeni sinonim za slovensko kulturo. Odnos do slovenskega jezika je spoštljiv, jezik cenijo in zavedajo se, da ga le oni lahko ohranjajo in prenašajo naprej, komu je slovenski jezik njegov originalni jezik.

Rezultati ankete so pokazali, da je slovenski jezik med pripadniki tretje generacije tretjega vala močno identifikacijsko sredstvo. Jezik ima (poleg sporazumevalne vloge v nekaterih družinah) večinoma simbolno vlogo, na kar opozarja že Nada Šabec pri ameriških Slovencih (2001: 74) in je bistveni element etnične identitete Slovencev v Argentini.

5. SKLEP

Namen besedila je bil pokazati, da je slovenski jezik glavna prvina etnične identitete med Slovenci tretjega vala (natančneje med tretjo generacijo) v Argentini. Skozi zgodovinski pregled izseljevanja tretjega izseljenskega vala v Argentino in s prikazom kulturnega življenja ter same organiziranosti skupnosti in njenega delovanja ter s teoretičnim dodatkom, ki je podkrepil naše domneve, ki jih je prikazala anketa, izvedena med tretjo generacijo aprila 2006 v Buenos Airesu, lahko zagotovo rečemo, da je pri Slovencih tretjega izseljenskega vala jezik bistvena prvina etnične identitete. Res, da je njegova komunikacijska vloga omejena le na družinsko okolje in nekatere slovenske prireditve, vendar je njegova simbolna vloga neprecenljive vrednosti. Jezik med potomci izseljencev tretjega vala predstavlja vez s slovensko kulturo oziroma je sinonim zanjo. Kljub skoraj 60-letnemu življenju skupnosti v Argentini je jezik ohranil in še utrdil svojo simbolno vlogo posrednika med diasporo in domovino.

Slovenski jezik je danes tudi med mladimi, potomci tretjega vala, spoštovan, cenjen. Zavedajo se njegove vrednosti za obstoj skupnosti tudi v prihodnosti in se ga učijo. Resda je njegova sporazumevalna funkcija okrnjena, ampak tudi mladi se z njim identificirajo in jim pomeni bistvo slovenstva. Množica odgovorov je potrjevala vlogo slovenskega jezika kot glavnega identifikacijskega elementa pri vprašanju slovenstva in čeprav so bila vprašanja mogoče malo pretežka za starostno skupino od 12 do 14 let, je bila večina odgovorov jasnih in, kar ni zanemarljivo, napisanih v dobri slovenščini.

Če sklenemo, lahko rečemo, da je slovenski jezik med pripadniki tretje generacije tretjega izseljenskega vala bistven element njihove etnične identitete. Z jasnimi cilji pri ohranjanju slovenskega jezika še v naprej, večina bo tudi svoje otroke učila slovenščino, se tudi mladi zavedajo njegove (simbolne) vloge. Jezik ostaja za večino vez z domovino njihovih starih staršev in je s simbolnega stališča precej pred španskim jezikom, ki je jezik njihove domovine.

LITERATURA

- GOMEZEL MIKOLIČ, Vesna, 1999/2000: Povezanost narodne in jezikovne identitete. *Jezik in slovstvo* 5. 173–185.
- GROSJEAN, Francois, 1982: *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge, London, Harvard: Harvard University Press.
- JESENOVEC, Mojca, 2004: Lektorat slovenščine na Univerzi v Buenos Airesu. *Jezik in slovstvo* 3/4. 188–194.
- JOSEPH, John E., 2004: *Language and Identity*. New York: Palgrave MacMillan.
- JUŽNIČ, Stane, 1993: *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- JUŽNIČ, Stane, 1983: *Lingvistična antropologija*. Ljubljana: FSPN.
- KALC, Aleksej, 1995: Nekateri vidiki primorskega izseljevanja v Južno Ameriko do 1. svetovne vojne. *Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki*. 33–56.
- KRANJC, Janez, 2002: Jezikovni vidiki nacionalne identitete. *Slovenska nacionalna identiteta in evropsko združenje – nekateri pravni vidiki*. Ljubljana: Inštitut za primerjalno pravo. 23–59.
- LUKŠIČ HACIN, Marina, 1995: *Ko tujina postane dom*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- LUKŠIČ HACIN, Marina, 1999: *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- MISLEJ, Irene, 1995: Kulturna zgodovina Slovencev v Južni Ameriki. *Kulturno ustvarjanje Slovencev v Južni Ameriki*. 15–22.
- PADILLA, Amado, 1999: Psychology. *Handbook of Language and Ethnic Identity*. New York, Oxford: Oxford University Press. 109–122.
- SKRBIŠ, Zlatko, 2003: Diasporično slovenstvo: politika, nacionalizem, mobilnost. *Družboslovne razprave* 42. 9–20.
- ŠABEC, Nada, 1995: *Half pa pu (The Language of Slovene Americans)*. Ljubljana: ŠKUC.
- ŠABEC, Nada, 2002: Usoda slovenskega jezika med Slovenci po svetu. *Zbornik Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. 7–20.
- VASIĆ, Smiljka, 1986: *Bilingualism of Migrant Children*. Belgrade: Institute for Experimental Phonetics and Speech Pathology.
- ŽIGON, Zvone, 1996a: Funkcionalni bilingvizem in Slovenci v Argentini in Urugvaju. *Dve domovini* 7-71–95.
- ŽIGON, Zvone, 1996b: Slovenski politični izseljenci v Argentini. *Teorija in praksa* 2. 216–231.
- ŽIGON, Zvone, 1998: *Otroci dveh domovin*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- ŽIGON, Zvone, 2001a: *Iz spomina v prihodnost: Slovenska politična emigracija v Argentini*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- ŽIGON, Zvone, 2001b: Slovenska politična emigracija v Argentini. *Dve domovini* 13. 111–132.

SUMMARY

»BECAUSE IF YOU CAN'T SPEAK THE SLOVENE LANGUAGE, IT'S AS IF YOU WEREN'T SLOVENE«: THE ROLE OF THE SLOVENE LANGUAGE IN SHAPING THE ETHNIC IDENTITY OF THE THIRD AND FOURTH GENERATIONS OF SLOVENE POLITICAL EMIGRANTS IN ARGENTINA

Uroš Bonšek

This text examines the role of the Slovene language in shaping the ethnic identity of the third and fourth generations of Slovene political emigrants (SPE) in Argentina. They are (were) a specifically homogeneous group, closed for foreign, Argentinean influences, which includes the language as well. The high cultural consciousness and regard for Slovene traditions and folklore helped form numerous cultural associations, where creativity and communication were allowed only in Slovene language – with any violation of these rules resulting in serious moral accusations.

The research dates to April 2006, when it was carried out among the pupils of Saturday Slovene language schools and the students of the Slovene matura course, both in Buenos Aires. Its main target group were the third and fourth generations of SPE, who are, in contrast to their (grand) parents, very much acculturated. They feel a strong emotional attachment to the Slovene language, yet it is limited to the symbolic level, while the communicative function of Slovene is highly neglected and mostly limited to the family. In that environment, as much as 82 % still speak Slovene while the respondents generally speak Spanish (97 %) among themselves. However, it is important to appreciate the incalculable value of its symbolic role as the Slovene language presents the bond of the SPE descendants with the Slovene culture. It could be stated that for them, the Slovene language is the Slovene culture.

The Slovene language remains to this day respected and appreciated among the SPE descendants. Being aware of its value with regard to the future existence of the community, they still learn the language. Admittedly its communicative function is limited, yet for the young, it presents a point of identification i.e. the essence of being Slovene. A number of answers confirmed the role of the Slovene language as the main identification element. Although the questions might have been rather complicated for the young between 12 and 14, the majority of the answers were unambiguous and very importantly, written in very good Slovene.

It can be claimed that the Slovene language is a major ethnic identity element for the representatives of the third and fourth generations of SPE. Their straightforward plans to keep preserving the Slovene language (74 % intend to continue learning Slovene), together with the majority (94 %) intending to pass the language to their own children, show the awareness of the young towards the (symbolic) role of the language. For the majority of them, the language remains the bond with the mother country of their parents and in symbolic value, it highly precedes the Spanish language which is only the language of their native country.

NEKATERI VIDIKI ŽIVLJENJA PRIMORSKIH PRISELJENCEV V PREKMURJE MED SVETOVNIMA VOJNAMA

Andrej Vovko*

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Nekateri vidiki življenja primorskih priseljencev v Prekmurje med obema svetovnimi vojnama

Prekmurje je bilo in je v določeni meri vse do danes ostalo eno najbolj tipičnih geografskih območij množičnega slovenskega izseljevanja. Manj značilen in precej manj številčen pa je zlasti za pretekla zgodovinska obdobja obratni proces: proces priseljevanja v Prekmurje. Prvi Slovenci, ki so se v večjem številu priselili v Prekmurje, so bili nedvomno begunci iz Primorske, ki so po letu 1918 pobegnili predvsem pred italijanskim raznarodovalnim nasiljem, zlasti po njegovi zaostritvi po fašističnem prevzemu oblasti. V prispevku so predstavljeni nekateri vidiki njihovega življenja: delež primorskih učiteljev, primorskih priseljenjskih kolonij v Petišovcih, Benici in Pincah ter delovanje primorskih emigrantskih društev v Dolnji Lendavi in Murski Soboti.

KLJUČNE BESEDE: zgodovina, kulturna zgodovina, izseljevanje, priseljevanje, primorski begunci, šolska zgodovina, primorska emigrantska društva, Prekmurje

ABSTRACT

Some aspects of the life of the Primorje immigrants to Prekmurje between the two World Wars

Prekmurje has been and remained to a certain extent up to the present time one of the most typical geographical regions of mass Slovene emigration. Less characteristic and considerably less numerous is especially in recent historical periods the reverse process: the process of immigrating in Prekmurje. The first Slovenes that immigrated to Prekmurje in a larger number were undoubtedly the refugees from Primorska who after the year 1918 fled before the Italian denationalisation violence, particularly after its aggravation after the fascist takeover of power. Presented in the contribution are some aspects of their life: the share of teachers from Primorska, the Primorska immigrant colonies in Petišovci, Benica and Pince, and the activity of the Primorska emigrant societies in Dolnja Lendava and in Murska Sobota.

KEY WORDS: history, cultural history, emigration, immigration, Primorska refugees, school history, Primorska emigrant societies, Prekmurje

* Dr. zgodovine, znanstveni svetnik, izredni profesor, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija e-pošta: vovkoan@zrc-sazu.si

UVOD

Prekmurje je bilo in je do danes ostalo eno najbolj tipičnih geografskih območij množičnega slovenskega izseljevanja. O njegovih ekonomskih in drugih vzrokih, obsegu, časovnemu poteku, smereh izseljevanja, državah in geografskih področjih naseljevanja, cerkveni, kulturni, socialni, politični in drugih oblikah organiziranosti ter o življenju prekmurskih izseljencev obstaja že precej raziskav in literature, marsikatero vprašanje pa seveda še čaka na ustrezno raziskavo in predstavitev.¹

Manj značilen in precej manj številčen pa je zlasti za pretekla obdobja obratni proces – proces priseljevanja v Prekmurje. Slovenci, ki so se v večjem številu priselili v Prekmurje, so bili predvsem begunci iz Primorske, ki so po letu 1918 pobegnili pred italijanskim raznarodovalnim nasiljem, zlasti po njegovi zaostritvi po fašističnem prevzemu oblasti. Že Soška fronta med prvo svetovno vojno, še bolj pa že omenjeni raznarodovalni ukrepi fašističnih oblasti so pregnali iz njihovih domov nad 100.000 primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov; po letu 1918 se jih je večina zatekla v novo-ustanovljeno južnoslovansko državo, ostali pa predvsem v Zahodno Evropo in Južno Ameriko, zlasti v Argentino.

Slovenski primorski emigranti so skladno s stopnjevanjem nasilja italijanskih oblasti v Kraljevino SHS oz. Kraljevino Jugoslavijo prihajali v več valovih. Čeprav so se priseljevali v svojo matično državo, njihovo vključevanje v večini primerov nika- kor ni bilo lahko. Ker so bili v veliki večini liberalno in jugoslovansko centralistično usmerjeni, so v prvem obdobju dobivali zaposlitev v ne najbolj priljubljenih državnih poklicih (v policiji, carini itd.), kasneje, v času gospodarske krize, pa so domači prebivalci v njih videli nezaželeno konkurencu v boju za vedno bolj pičel vsakdanji kruh. Beseda »Primorec« v je marsikaterem slovenskem okolju matične domovine pomenila pravo psovko.

Primorski emigranti so v novi državi kmalu organizirali svoja društva, ki so jih leta 1928 povezali najprej v zvezo društev Orjem (Organizacija jugoslovanskih emigrantov), po njeni ukinitvi leta 1930 pa naslednje leto v Zvezo jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine, ki je delovala do leta 1940. Ta organizacija je združevala po vsej kraljevini Jugoslaviji raztresena pretežno liberalno in levičarsko usmerjena društva slovenskih in hrvaških beguncev iz Julijske krajine in Istre, ki ju je po prvi svetovni vojni zasedla Italija.

Zunaj zveze so delovale Sedejeve družine, društva idejno in politično katoliško usmerjenih primorskih beguncev. Zveza je bila kot Zveza jugoslovanskih emigrantskih združenj v Jugoslaviji ustanovljena septembra 1931 na kongresu v Zagrebu. Cilj Zveze je bil pospeševati in usklajevati interese okoli 100.000 slovenskih in hrvaških emigrantov v Jugoslaviji ter odmevno opozarjati na nasilje fašističnih oblasti nad pripadniki slovenske in hrvaške manjšine v Italiji.

¹ Primerjaj: Mihael Kuzmič. Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Betlehemu v ZDA 1893–1924. Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2001, 325 str. Migracije 2.

Zveza je imela svoj vodstveni direktorij, nadzorni odbor in razne odseke: socialno-podpornega, statističnega, publicističnega, gospodarskega in organizacijsko-propagandnega. Najvišji organ Zveze je bil kongres, ki se je redno sestajal enkrat letno. Predsednik direktorija in s tem tudi Zveze je bil vse obdobje njenega delovanja bivši primorski politik, tržaški odvetnik dr. Ivan Marija Čok. Na koncu leta 1930 je Zveza spremenila svoje ime v Zvezo jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine. Glasilo Zveze je postal časopis Istra, ki je začel izhajati leta 1929. Delovanje Zveze je bilo v njenih pravilih opredeljeno kot nadstrankarsko, dejansko pa je njeno vodstvo z dr. Čokom na čelu – in v prvem obdobju tudi večina članstva – zagovarjalo jugoslovansko-centralistično ter iredentistično politiko. V jugoslovanski državi je videlo tisti silo, ki bi lahko rešila primorsko begunsko vprašanje s priključitvijo Julijske krajine in Istre jugoslovanski državi.

Zveza je bila ves čas odločno protifašistično usmerjena. Javne in tajne stike je vzdrževala z italijansko protifašistično emigracijo, tajne tudi s pripadniki slovenske in hrvaške manjšine v Italiji, slednje predvsem preko Alberta Rejca, tajnika Zveze, ki je tam deloval pod psevdonimom Anton Mladen. Občasno so se v Zvezi pojavljala tudi nacionalistična protitalijanska stališča in obsojanje vrha katoliške Cerkve zaradi pasivnega odnosa do preganjanja slovenske in hrvaške manjšine v Italiji. Zveza je skušala izboljšati pogosto zelo slab gmotni položaj na novi prihajajočih beguncev iz Julijske krajine in Istre tudi z gradnjo zavetišč zanje. S propagando si je prizadevala spremeniti pogosto zelo negativen odnos slovenske oziroma jugoslovanske javnosti do beguncev iz Italije. Sodelovala je pri organiziranju pospeševala kolonizacije primorskih in istrskih emigrantov v Makedoniji, kjer pa so jugoslovanske centralistične oblasti te koloniste v veliki meri izrabljale kot orodje velikosrbske dejavnosti, tudi s pritiski, da bi prestopili v pravoslavlje.

Zelo odmevno propagandno delovanje Zveze je doživelo vrh s kongresom v Mariboru leta 1934, ko je z naglašanjem iredentističnih stališ zelo razburil italijanske vladajoče kroge. Po tem kongresu so se začela v Zvezi poglobljati trenja med »starimi«, ki jih je predstavljalo vodstvo Zveze z dr. Čokom, in »mladimi«, levičarsko usmerjenimi člani, ki so videli rešitev vprašanja Julijske krajine in Istre v samoodločbi in so to vprašanje povezovali z rešitvijo narodnostnih vprašanj v Jugoslaviji.

Delovanje Zveze se je s kongresov preneslo v posamezna emigrantska društva, kjer so prevzemali vodstvo »mladi«, ki so si zagotovili nadzor tudi nad časopisom Istra. Na delovanje organizacije, krepitev levičarske struje v njej in nazadnje na ukinitve Zveze so vplivali tudi zunanji dejavniki: etiopska in španska vojna ter jugoslovansko-italijanski sporazum. Italijanske oblasti, ki so z dobro organizirano obveščevalno mrežo spremljale delovanje Zveze in emigrantskih društev, so z nemškim sodelovanjem dosegle, da je jugoslovanska vlada septembra 1940 razpustila Zvezo in vsa v njej združena društva.²

² Primerjaj: Andrej Vovko, Organizacije jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine do leta 1933, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, 449–473 (dalje A. Vovko, Organizacije ...).

PRIMORSKI PRISELJENCI V PREKMURJE

K jugoslovanski državi leta 1919 priključeno Prekmurje je nudilo nekaj možnosti za preživljanje primorskih emigrantov, predvsem učiteljev, ki so s svojim jugoslovanstvom in liberalizmom odločno in hkrati tudi kot tujek posegli v tamkajšnje s posebnim zgodovinskim razvojem opredeljeno družbeno, versko, gospodarsko, socialno in kulturno okolje. Državne oblasti so v bližini Dolnje Lendave v krajih Petišovci, Benica in Pince naselile tudi nekaj deset primorskih in istrskih emigrantskih kmečkih družin. Primorski emigranti so v začetku 30-ih let 20. stoletja v Dolnji Lendavi in v Murski Soboti ustanovili društvi Soča, v veliki meri pa so s svojo prisotnostjo dali pečat tudi delovanju osnovnih šol v že omenjenih Benici, Petišovcih in Pincah, pa tudi v drugih prekmurskih osnovnih šolah.

Nekateri primorski priseljenci učitelji

Po raziskovanju primorske učiteljice Minke Lavrenčič Pahor, ki je tudi sama med obema vojnama učila v Prekmurju,³ je v tem obdobju tam daljši ali krajši čas delovalo vsaj 37 primorskih učiteljev in učiteljic, za katere povzemamo letnice in kraje rojstva oziroma smrti ter kraje službovanja v Prekmurju. Po koncu druge svetovne vojne so nekateri ostali v Prekmurju, drugi pa so se vrnili na Primorsko.

Josip Babič, (1904, Marezige – 1986, Koper), Dobrovnik, Melinci pri Dolnji Lendavi;⁴
Alojzija Baša, (1882, Bitnje pri Premu – 1948, Ljubljana, 1948), Pertoča, Murska Sobotna;⁵

Rudolf Čehovin, (1896, Gorica – ?), Radmožanci, Velika Polana;⁶

Ciril Drekonja, (1896, Temeljine – 1944, ?), Kobilje, Dolnja Lendava, Turnišče;⁷

Anton Droč, (1894, Šempeter pri Gorici – 1870, Sežana), Vidonci, Murska Sobotna;⁸

Franjo (Fran) Gabrijelčič (1886, Plave – 1944, Flossenburg), Murska Sobotna, šolski upravitelj;⁹

Rudolf (Alojzij) Gašperlin (1887, Vipava – 1962, Lož pri Starem trgu), Mačkovci, Murska Sobotna;¹⁰

Andrej Vovko, Delovanje Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine v letih 1933–1940, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 33/1979, 67–102 (dalje A. Vovko, Delovanje ...).

³ Minka Pahor, Primorski učitelji 1914–1941. Prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem, Trst 1994, 543 str. (Dalje M. Pahor ...)

⁴ M. Pahor ..., str. 66.

⁵ M. Pahor ..., str. 70.

⁶ M. Pahor ..., str. 107.

⁷ M. Pahor ..., str. 128.

⁸ M. Pahor ..., str. 128–129.

⁹ M. Pahor ..., str. 146.

¹⁰ M. Pahor ..., str. 149.

- Anton Hvala st. (1891, Gorica – ?), Dolnja Lendava, Trnje;¹¹
Marija Ivančič (1899, Kred pri Kobaridu – ?), Fokovci, Murska Sobota;¹²
Antonija Kancler por. Makarovič (1889, Solkan – 1938, Murska Sobota), Srednja Bistrica, Murska Sobota;¹³
Leopoldina Kos (1889, Idrija – 1968, ?), Murska Sobota;¹⁴
Marija (Minka) Lavrenčič por. Pahor (1908, Podraga pri Vipavi – 1998, Sežana), Tišina, Serdica;¹⁵
Valerija Lutman por. Vokač (1891, Pulj – ?), Ženavlje – Murska Sobota;¹⁶
Justina Malič por. Brelih (1888, Peč pri Gorici – 1944, ?), Bogojina, poročena s takajšnjim učiteljem Otonom Brelihom;¹⁷
Matej Mikuž (1884, Črni Vrh – 1975, Maribor), Dolnja Lendava, okrajni prosvetni referent, okrajni šolski nadzornik;¹⁸
Franc Mlekuž (1900, Čepovan – 1973, Ljubljana), Trnje, Dolnja Lendava;¹⁹
Frančiška Pagon (1889, Zakriž pri Cerknem – 1952, ?), Gornja Lendava (Grad);²⁰
Leopoldina Podobnik (1889, Idrija 1889 – 1981, Idrija), Murska Sobota, Moščanci;²¹
Albina Prezelj (1904, Stržišče pri Tolminu – 1935, ?), Gaberje, Dolnja Lendava, Kapca, Gaberje;²²
Ambrozij (Ambrož) Rusjan (1886, Miren – ?), Murska Sobota, Svetovci, Gederovci;²³
Antonija Sancin (1898, Dolina pri Trstu – 1981, Trst), Dobrovnik, Murska Sobota;²⁴
Ivanka Sket (1900, ? – ?), Beltinci, Murska Sobota;²⁵
Stanko Skočir (1903, Kobarid – 1987, Ljubljana), Zamostje, Dolnja Lendava, Črenšovci, Bogojina;²⁶
Edvard Sosič (1886, Trst – Sv. Ivan – 1978, Murska Sobota), Puconci;²⁷
Andrej Šavli (1905, Tolmin – 1990, Ljubljana), Tišina, Predanovci, Krog;²⁸

¹¹ M. Pahor ..., str. 169, Miroslav Kokolj, Bela Horvat, Prekmursko šolstvo od začetka reformacije do zloma nacizma, Pomurska založba, Murska Sobota 1977, str. 500 (Dalje M. Kokolj, B. Horvat ...)

¹² M. Pahor ..., str. 175.

¹³ M. Pahor ..., str. 189.

¹⁴ M. Pahor ..., str. 215.

¹⁵ M. Pahor ..., str. 234.

¹⁶ M. Pahor ..., str. 246.

¹⁷ M. Pahor ..., str. 255.

¹⁸ M. Pahor ..., str. 276.

¹⁹ M. Pahor ..., str. 278–279.

²⁰ M. Pahor ..., str. 294.

²¹ M. Pahor ..., str. 320.

²² M. Pahor ..., str. 328.

²³ M. Pahor ..., str. 347.

²⁴ M. Pahor ..., str. 355.

²⁵ M. Pahor ..., str. 367.

²⁶ M. Pahor ..., str. 368.

²⁷ M. Pahor ..., str. 374–375.

²⁸ M. Pahor ..., str. 384.

Josip Štrekelj (1868, Komen – 1955, Ljubljana), Bogojina;²⁹
Antonija Terpin (1886, Podgora – 1986, ?), Dolnja Lendava;³⁰
Alojzij Tomšič (1895, Gorica – ?), Fokovci, Murska Sobota;³¹
Marija Torkar por. Žekš (1907, Podbrdo – ?), Tišina, Murska Sobota;³²
Rafaela Trebše por. Štrukelj (? – ?), Sebeborci, Predanovci;³³
Emilija Turko (1889, Sv. Anton pri Kopru – 1954, Trst), Gederovci;³⁴
Stanislava (Stanka) Virant (1902, Volosko – ?), Dolnja Lendava;³⁵
Terezija (Zinka) Zorzut (1897, Medana – ?), Štrukovci, Murska Sobota;³⁶
Berta Žejn (1895, Gorica – ?), Kruplivnik, Pečarovci, Murska Sobota;³⁷

V Prekmurju so delovali še nekateri drugi primorski učitelji, ki jih Pahorjeva ni zasledila, a jih bomo na kratko še omenili, med njimi predvsem Miroslav Viher v Pincah, Ludvik Peternej v Dolgi vasi, Lojze Puppis v Nedelici in Stanislav Prinčič v Genterovcih.

Primorske priseljske kolonije v Petišovcih, Benici in Pincah

Kot že omenjeno, so jugoslovanske oblasti naselile slovenske in hrvaške kmečke priseljske oziroma begunske družine predvsem v treh prej pretežno z Madžari naseljenih vaseh ob Dolnji Lendavi oziroma ob Muri. Prva kolonija te vrste je nastala v Petišovcih. Tam je po ogrskih podatkih iz leta 1910 živelo 848 Madžarov, 13 Hrvatov in 36 »drugih« (očitno pretežno Slovencev), leta 1921 pa 858 Madžarov, 50 Slovencev in 24 »drugih«. Istega leta, toda očitno po opravljenem popisu, je tam nastala kolonija Petišovci–Marof s 40 priseljskimi družinami, v katerih je bilo 181 Slovencev in 59 Hrvatov.

Po jugoslovanskem ljudskem štetju iz leta 1931 je bilo od 1.136 prebivalcev še 367 Madžarov, 627 Slovencev, 140 Hrvatov in dva druga. Na osnovni šoli, ki je imela leta 1921 169 učencev, je bil učni jezik najprej samo madžarski, v začetku šolskega leta 1925/26 pa je šola dobila temeljni slovenski oddelek, imela pa je tudi tri madžarske vzporednice. Njihovo število se je postopoma zmanjševalo: v šolskem letu 1928/29 na dve madžarski in v šolskem letu 1929/30 na eno, dokler ni šola v šolskem letu 1931/32 (po drugih podatkih 1932/33) postala samo slovenska, saj naj po rezultatih ljudskega štetja ne bi bilo več potrebe za madžarski manjšinski oddelek.³⁸

²⁹ M. Pahor ..., str. 396.

³⁰ M. Pahor ..., str. 405.

³¹ M. Pahor ..., str. 408–409.

³² M. Pahor ..., str. 410–411.

³³ M. Pahor ..., str. 416–417.

³⁴ M. Pahor ..., str. 419.

³⁵ M. Pahor ..., str. 439.

³⁶ M. Pahor ..., str. 460.

³⁷ M. Pahor ..., str. 462.

³⁸ M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 356.

Ko je leta 1920 odšel madžarski učitelj, je postal učitelj najprej Rihard Kolarič iz Čakovca, nato Martin Erker, za njim pa Marija Ornik. Zaradi števila doseljenih primorskih otrok so v šolskem letu 1934/35 prej trirazredno šolo spremenili v štirirazrednico. Med okupacijo, potem ko so šolarje in ostale primorske koloniste izgnali v madžarsko taborišče Sárvár, je šola spet postala madžarska.³⁹

Posledica leta 1922 nastale kolonije primorskih priseljencev Benica na desnem bregu Lendave, kamor so naselili 30 družin primorskih emigrantov, ki jim je država dala agrarno zemljo in barake, je bila leta 1924 ustanovitev podružnične šole matične šole v Dolnji Lendavi. Za šolsko poslopje je služila lesena baraka z eno samo učilnico, nekdanja ambulanta iz begunskega taborišča Strnišče pri Ptuj (potem Sterntall, danes Kidričevo). Na šoli je v nemogočih razmerah in ob stalni nevarnosti poplav najprej deloval že omenjeni Miroslav Viher. Ko je v šolskem letu 1931/32 šola postala samostojna, ker je imela povprečno kar 75 učencev letno, so bil šolski upravitelji najprej Ljubljčan Avgust Gabrovec, za njim Rudolf Woelle ter nato spet Ljubljčan Ivan Bauman. Po madžarski okupaciji Prekmurja leta 1941 je bil najprej pouk v madžarščini, ko pa so bili šolski otroci skupaj z ostalimi primorskimi kolonisti izseljeni v taborišče Sárvár, so šolo zaprli. Ob koncu vojne je bila uničena v bojih.⁴⁰

Pince nasproti Benice na levem bregu Mure so bile po jugoslovanskem štetju iz leta 1921 popolnoma madžarska vas in so imele 446 prebivalcev. Kolonija Pince–Marof je nastala leta 1925, ko so tam naselili 49 priseljenskih oziroma begunskih družin z 217 osebami, od katerih jih je bilo 99 Slovencev in 118 Hrvatov. Po podatkih ljudskega štetja iz leta 1931 je bilo v Pincih 552 prebivalcev, od tega 214 Madžarov, 237 Slovencev, 99 Hrvatov in 11 Nemcev.⁴¹

Šola z madžarskim učnim jezikom je nastala leta 1929, ker je bil kraj z bližnjo državno mejo odrezan od nekdanjega šolskega središča Szentmiklósa. Zaradi povečanja števila šolarjev, kar je bilo posledice prihoda primorskih kolonistov, sosednja osnovna šola v Dolini ni mogla sprejeti novih učencev. Šola je bila najprej dvojezična, s šolskim letom 33/34 pa ne več. Prvi začasni učitelji Jožef Kolarič iz sosednje Čentibe, Bela Horvat, ki je učil v letih 1930–1931, in Janez Tivadar iz Črenšovec, ki je leta 1932 utonil v Muri, so bili večji madžarščine, ni je pa obvladal učitelj, ki ga je nasledil. To je bil nam že znani primorski rojak Miro Viher, ki je v tem kraju ponovno v nemogočih razmerah poučeval do julija 1937. Do začetka druge svetovne sta na šoli učila šolski upravitelj Josip Šibenik in Pavla Novak, od leta 1939 pa samo Novakova, poročena Rapoša. Med madžarsko okupacijo so šolo ukinili, učence, kolikor jih s sorodniki niso poslali v Sárvár, pa spet usmerili v Szentmiklós.⁴²

Nemogoče razmere, v katerih so živeli primorski izgnanci in zlasti njihovi šolarji ter učitelji predvsem Pincih in Benici, so naravnost bodle v oči. Da bi jim pomagala, si

³⁹ M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 484.

⁴⁰ M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 422.

⁴¹ M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 356.

⁴² M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 484–485.

je med drugimi prizadevala tudi zasebna narodno-obrambna organizacija Družba sv. Cirila in Metoda, ki je kot šolska zasebna organizacija nastala in delovala že v avstrijski polovici prejšnje habsburške države. Ustanavljala in vzdrževala je slovenske zasebne otroške vrtnice in osnovne šole, podpirala je tudi slovenske javne šole ter pomagala učiteljem in učencem z učili, šolskimi knjigami, denarjem in blagom. V ogrski polovici države ni smela delovati. Po letu 1918 v zasedeni Primorski in Koroški ni smela več imeti svojih šolskih zavodov, na področju nove jugoslovanske države pa niso bili več potrebni, ker je z izjemo manjšinskih nemških in madžarskih šol vse javno šolstvo postalo slovensko. Svojo dejavnost je usmerila v pomoč zlasti obmejnim Slovencem, predvsem z denarnimi podporami, šolskimi knjigami, učili, obleko, obutvijo, pa tudi z gradnjo dveh novih šolskih poslopij za javni osnovni šoli na obmejnem področju Kozjaka nad Mariborom. Eno od takih obmejnih področij je bilo tudi Prekmurje.⁴³

Družba sv. Cirila in Metoda je primorske koloniste in njihove šolarje, podobno kot druge socialno ogrožene Prekmurce ne glede na njihovo narodnost obdarovala zlasti za božične praznike s šolskimi potrebščinami, obleko in obutvijo. Podpirala je tudi pomoči potrebne in prizadevne učitelje. Poleg šolskih knjižnic je leta 1935 ustanovila tudi javno ljudsko knjižnico v Dolnji Lendavi, nameravala pa je postaviti tudi šolsko poslopje javno osnovno šolo v Velikih Dolencih.

V Prekmurju je v 30-ih letih 20. stoletja ustanovila vrsto svojih podružnic, preko katerih je hotela navezati trdnjše stike zlasti s prekmurskimi »staroselci«, da bi pomagala njihovo nezaupanje do »prišlekov« po letu 1919 z druge strani Mure. Tako so leta 1934 ustanovili podružnico Družbe sv. Cirila in Metoda v Murski Soboti. Njen prvi predsednik je bil gimnazijski ravnatelj dr. Pavel Strmšek, za njeno ustanovitev pa sta si najbolj prizadevala primorska priseljenca, murskosoboški šolski upravitelj Franc Gabrijelčič in geometer Kristijan Pertot. Predsednik leta 1935 ustanovljene podružnice v Dolnji Lendavi je bil prav tako primorski priseljenec, okrajni šolski nadzornik Matej Mikuš. Podružnice so razen tega ustanovili še v Cankovi, Fokovcih, Gornji Lendavi, Križevcih, Pertoči, Ženavljah, Beltincih, Dobrovniku, Veliki Polani in tik pred vojno še na Hotizi.⁴⁴

Tajnik Družbe sv. Cirila in Metoda Mirko Gruden je o že omenjenih nemogočih razmerah na osnovnih šolah v Pincah in Benici v svojem poročilu na letni (veliki) skupščini te družbe v Kočevju 15. avgusta 1937 poudaril, da imajo tam »taka šolska poslopja, da se mora človek zgražati. Upravitelj na prvi šoli stanuje v leseni, z blatom ometani bajti, v njej raste ob dežju slak in teče skozi streho voda. Osem let že služi ta kulturni delavec na tej postojanki in so zboleli on in njegova družina. Onstran meje v St. Mikloš je prav lepa šola, tu pa najslabša koliba služi kot hram kulture. V Benici je šola zgrajena iz vojaške barake, ki je nekdanj stala v Strnišču pri Ptujju.«⁴⁵ Upravitelj, o katerem govori tajnik, je že večkrat omenjeni Miroslav Viher, ki pa, kot smo videli,

⁴³ Primerjaj: Andrej Vovko, Mal položi dar ... Portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918, Slovenska matica, Ljubljana, 1994, 237 str.

⁴⁴ M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 378.

⁴⁵ Koledar obrambne družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani 1938, Ljubljana 1937, str. 74.

»na tej postojanki« (Pince) pač ni služil »osem let«, ampak nekaj manj. Mogoče je Gruden prišel še njegova leta v Benici.

Življenje v vseh treh omenjenih in še nekaterih krajih, kamor so se priselili primorski begunci, seveda ni bilo trdo samo šolarjem, ampak tudi odraslim kolonistom. Bili so v veliki večini nasilno pregnani s svoje rodne zemlje, v Prekmurju pa so jih domačini tako madžarskega kot tudi slovenskega rodu praviloma sprejeli z nezaupanjem kot »pritepence«, ki da jim odžirajo že za nje same zelo pičel kruh. Na tem mestu ni naš namen podrobneje predstavljati njihove življenjske zgodbe, vseeno pa za ilustracijo navedimo vsaj kakšno.

Tako so imeli v Benici 7. avgusta 1932 slovesnost nove maše, ki jo je daroval novomašnik Franc Podgornik, tudi sam primorski begunec. Maša je bila na prostem, navzoč je bil dolnjelendavski dekan Ivan Jerič, pridigal pa je dr. Knavs, očitno zelo ganljivo, saj naj bi se »orosilo marsikatero oko«.⁴⁶

Med 157 družinami slovenskih Primorcev in istrskih Hrvatov, ki so se od junija 1922 do leta 1934 naselili v Prekmurju in z agrarno reformo od jugoslovanske države dobili zemljo, se je v Benici naselila tudi Anica Frletič iz Grgarja z možem Stankom iz Opatjega sela. Iz tega kraja, ki je bil med prvo svetovno vojno povsem razdejan, je bilo največ primorskih priseljencev. Kot begunce s soške fronte so jih najprej pripeljali v taborišče Srtnišče pri Ptuj; od tam so nekaj družin poslali naprej na Češko, od koder pa so se večinoma vrnile. Ko se je ponudila možnost naselitve v okolici Lendave, so kolonisti, ki jih domačini imenovali »prišleki«, dobili s sklepom o agrarni reformi bivšo zemljo grofov Ezsterhazyjev. Poleg že omenjenih kolonij v Petišovcih, Benici in Pincah–Marofu, se je manjše število kolonistov naselilo tudi v Kamovcih in Dolgi vasi. Iz taborišča Strnišče niso pripeljali barake samo za šolo, ampak še druge za stanovanje, ki so si jih družine postavile na dodeljenih zemljiščih.

Anica Ferletič se spominja, da so bile razmere, v katerih so se znašli, zelo siromašne. Razen zemlje niso imeli ničesar, ne orodja in živine, živeli so v barakah. Šele po nekaj letih so začeli postavljati hiše, država pa naj bi jim razen zemlje ne dala ničesar. Bili so tudi primeri, da so kolonisti nekmetje v nasprotju s predpisi agrarne reforme dajali dobljeno zemljo v najem domačinom. Taka dejanja priljubljenosti priseljencev med domačini nedvomno niso povečala. Priseljencem je bil največja ovira jezik, saj so v njihovi novi okolici živeli v glavnem Madžari, med katerimi so slovensko znali morda le mlajši.

Domačini so priseljencem zavidali bivšo grofovsko zemljo, ki so jo dobili, saj so nanjo tudi sami računali, a so zaradi njih ostali praznih rok. Predvsem Madžarom pa so zemljo celo odvzeli. Prekmurški Slovenci, ki niso mogli živeti od nizkih hektarskih donosov in so zato morali na sezonsko delo drugam, so v kolonistih prav tako videli vsiljivce, ki jim jemljejo še tisto, kar bi lahko pridelali doma. Odkritih preprirov ali drugih izrazov sovražnosti naj ne bi bilo, prevladovala pa naj bi občutek nelagodnosti in nekakšna distanca.

⁴⁶ Primorska nova maša v slovenski krajini. Istra, 1932, št. 32–33, str. 6.

Po mnenju Jožeta Vidiča iz Lendave, ki je leta 1933 prišel z družino iz Kanala ob Soči v Kamovce, je bil namen kolonizacije okrepiti slovenski živelj v tem delu Prekmurja. Leta 1942 so Madžari z več kot 500 primorskimi priseljenci odpeljali v že omenjeni Sárvár tudi njega in ženo Anico. Tam so med delom na kmetijah dočakali konec vojne, po njej pa se večinoma vrnil v Prekmurje, kjer so iz nekdanjih kolonij nastale lepo urejene vasi.⁴⁷

Ena največjih nevarnosti, ki so ogrožale primorske koloniste, so bile poplave. Posebno huda je bila v noči s 23. na 24. maj 1938, prizadela pa je zlasti Benico in Petišovce. Ob treh zjutraj, ko je prebivalce omenjenih vasi, ki jih ni nihče obvestil o velikih nalivih v Gornji Štajerski, zbudilo šumenje, je bilo že prepozno. Takrat je živelo v Benici 32 družin s približno 160 člani, v Petišovcih pa 25 družin s 120 člani. Obe koloniji sta bili pod vodo v manj kot pol ure, pri čemer je bila bolj prizadeta Benica, saj vaščanom ni uspela obramba nasipa ob potoku Ledavi. V Pincah, kjer je takrat živelo 20 družin, pa so uspeli obvarovali vas in polja. V Benici so bila pod vodo vsa poslopja, polja in gozd, skupaj nad 1000 oralov. V nekih hišah je segala voda do metra visoko. Beničani so uspeli rešiti zlasti krave in konje čez že ogroženi most v Pince, prašiče in perutnino pa v so reševali na podstrešja. Most se je v prvih urah poplave porušil.

Ogroženi prebivalci Petišovcev so se reševali na Marof in k dvema kolonistoma, ki sta ostala neprizadeta. Voda je stala dva dni, v Benici je popolnoma porušila dve hiši, tri delno, ostale pa so bile močno poškodovane. V Petišovcih so bile razen omenjenih dveh poškodovane vse druge hiše. Večina stanovalcev se je rešila na podstrešja in oblasti so jih morale od tam s silo odstraniti. Na pomoč so prišli vojaki s Ptuja, ki so z motorni čolni prepeljali na varno ljudi in živino ter dovažali živež in obleko. Škoda je v Benici znašala 300.000 din, v Petišovcih pa 200.000 din.

(Za primerjavo: žemlja je stala 0,5 din, znani bata gumijasti škornji 99 din, moški čevlji 170 din, copati do 50 din, visoki čevlji 199 din; srednje visoka mesečna plača srednješolskega profesorja je znašala 3.000, univerzitetnega profesorja pa 6.000 din; izvod glasila Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine je stal 1 dinar.)

Voda je uničila vse poljščine, tako da so poplavljenici prosilo za pomoč. Oba vasi naj bi bili sicer vajeni poplav, a ta je bila še posebno huda in je prebivalce spravila v obup. Opozarjali so tudi, da je okolje nezdravo, da razsaja malarija, da težko delo in slaba hrana pospešujeta jetiko, da jih bremenijo dolgovi anuitet za agrarno zemljo, prispevki za kolonizacijski fond in plačila Zvezi agrarnih društev za hiše; želeli so odpis dolgov, kajti drugače, da ne morejo več vztrajati. Zlasti Beničani naj bi že mislili na preselitev, in naj bi se zato že obrnili na pristojne politične oblasti.⁴⁸ Te namere, če so jo res imeli, pa Beničani očitno niso uresničili. Mogoče je bil njen namen spodbuditi državno in drugo pomoč.

⁴⁷ Jutka M. Kiraly, Prekmurski Primorci niso prišli. – Nedelo, Ljubljana V/1999, št. 37 (12. 9.), str. 4.

⁴⁸ Nesreča v naših kolonijah v Prekmurju, Poplava v Benici in v Petešovcih. – Istra, 1938, št. 23, str. 3.

Med organizacijami, ki so se posebej izkazale v pomoči poplavljenecem, sta bili obe društvi primorskih emigrantov v Prekmurju, Soča v Dolnji Lendavi in Soča v Murski Soboti. Obe sta nastali kot podružnici ljubljanskega društva Soča, enega prvih osrednjih društev primorskih emigrantov, združenih v Zvezo jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine. Izmed obeh prekmurskih Soč je nekoliko prej nastala Soča v Dolnji Lendavi. Po podatkih iz Zvezinega glasila Istra ne moremo ugotoviti točnega datuma njune ustanovitve, saj ju ne najdemo na seznamu društev, ki so bila povabljeni na ustanovni zagrebški kongres Zveze 20. septembra 1931,⁴⁹ na naslednjem kongresu Zveze 11. septembra 1932 v Beogradu pa je bila med drugimi včlanjena tudi dolnjelendavska Soča.⁵⁰ Murskosoboške Soče na tem seznamu še ni.

Emigrantsko društvo Soča iz Dolnje Lendave

Na božič leta 1932 je društvo Soča iz Dolnje Lendave na šoli v Petišovcih obdarovalo šestdeset najrevnejših družin primorskih kolonistov ter jim priredilo igro, v kateri sta sodelovala učitelj Erker in pevski odsek Soče.⁵¹ Društvo, označeno kot podružnica društva Soče v Dolnji Lendavi, je 12. februarja 1933 priredilo v Murskem Središču družabni večer v prostorih restavracije Flisar. Zaradi velikega obiska iz bližnjih primorskih kolonij in Središčanov je zmanjkalo prostora. Prireditelj je začel predsednik Soče, solunski prostovoljec Josip Grča, pevski zbor Soče pa je »pod spretno taktirko davčnega uradnika Podobnika, zapel prav dovršeno 12 pesmi«. Prireditelj sta pozdravila Pero Bodlovič v imenu domačinov in brat Gaber, starosta mariborskega Sokola; oba sta naglašala »v vznešenih besedah lepoto in osvajajočo moč jugoslovanske pesmi, povdarjajoč njen izredno veliki pomen ob severni meji ... Soča in Jadran naj bi bila našim Sočanom, ki so našli v Prekmurju svojo novo domovino, simbol hrepenenja in nade ter simbol vstajenja«. Šolski upravitelj iz Dolge vasi in podpredsednik društva Ludvik Peternelj⁵² je zaključil »s klici jugoslovanski domovini, narodu in Kralju«. Čestitke je dodal tudi neimenovani pisec članka, ker da je »slovenska pesem ... rešila slovenski narod, ko mu je v času Avstrije grozil pogin v valovih germanstva, danes jugoslovanska pesem osvaja vsa srca z isto elementarno silo kot nekdanj.«⁵³

Občni zbor dolnjelendavske Soče je bil 18. marca 1933. Poročala sta predsednik Josip Grča in tajnik Vladimir Cerovac. Slednji je povedal, da je imelo društvo leta 1932 180 članov, v letu 1933 so iz raznih razlogov črtali 26 članov, pristopilo jih je 15, tako da ima društvo zdaj 169 članov. Omenil je neredno plačevanje članarine in pozval, naj se to uredi, ker da so to edini prihodki društva in večinoma služijo za podpore najrevnejšim. Dospelo je 77 dopisov, odposlanih je bilo 66, največ dopisovanja pa je bilo z

⁴⁹ A. Vovko, Organizacije ..., str. 456.

⁵⁰ A. Vovko, Organizacije ..., str. 464.

⁵¹ Istra, 1933, št. 2, str. 6.

⁵² M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 432.

⁵³ Delovanje podružnice društva »Soča« v Dolnji Lendavi. – Istra, 1933, št. 8, str. 8.

raznimi odseki Zveze, štiri redne seje so se ukvarjale z agrarnimi zadevami kolonizacije, bilo je več intervencij pri banovini in Zvezi, z njimi pa naj bi dosegli lepe rezultate. Zaradi šibkega gospodarskega položaja članstva in »nenaklonjenosti domačinov« v letu 1932 ni bilo nobenih javnih prireditvev, tudi ne komemoracij Rapalla in Bazovice, tudi zaradi tega, ker so pri zadnjih »domačini Madžari« delali razne »neprilike. V bodoče naj bi v posameznih primorskih kolonijah ob prisotnosti dveh ali treh članov odbora organizirali za najrevnejše božičnice in »z naklonjeno podporo« obdarovali 120 družin, ustanovili socialni odsek z društvenim predsednikom na čelu, članstvo naj od člana do člana agitira za naročanje časopisa Istre, ker da ta potrebuje vsestranske podpore, ker je »dokumentarna opora pri obračunu in sedaj edina vez s našimi brati onstran meje«. Poročal je še, da se po sklepu odbora udeležil emigrantskega kongresa v Ljubljani, glavni cilj emigrantskega delovanja pa je bil po njegovem širiti med članstvom zavest, da so primorski emigranti tisti, od katerih pričakujejo neodrešeni bratje odrešitve. Prav tako je naglasil pomembnost gojitve sloge in prijateljstva med članstvom, poučevanja članov v gospodarsko-kulturnih aktualnih vprašanjih s predavanji, in to vedno v zvezi s vprašanji emigracije. Povedal je, da v posameznih kolonijah načrtujejo štiri seje širšega odbora in osem predavanj.

Podpredsednik Ludvik Peternelj je omenil, da »pretežni del tukaj bivajočega slovenskega življa iz boljših krogov vrši proti nam najbolj ostudno gonjo z blatenjem in obrekovanjem«, da pa naj bi bili Primorci prvi, ki so darovali kri in življenje za osvoboditev Prekmurske krajine. Predsednik Grča ga je podprl in pozival članstvo, »naj zastavi vse sile, da bomo močni in gospodarji v naši novi domovini in to je najboljši odgovor proti gonji.«

Za predsednika so s »spontanom navdušenjem« ponovno izbrali Josipa Grčo, v upravni odbor pa šolskega upravitelja Ludvika Peternelja, Rudolfa Čehovina, Vladimirja Cerovaca, Janka Podobnika, Mateja Mikuža, Alberta Miklaviča, Ferda Ježka, Ota Gravnarja, Stanka Skočirja, Josipa Pavšiča, Hinka Ravbarja, Izidorja Radikona, ? Prinčiča, Alojza Puppisa, Ivana Marušiča, Martina Heraka, Karla Ferfoljo in Franca Gržeja; v nadzorni odbor so izvolili Mateja Mikuža, Stanka Skočirja in Alojza Progarja.⁵⁴

Društvo je sodelovalo pri organiziranju proslave petnajstletnice naselitve primorskih emigrantov v Prekmurju dne 15. avgusta 1936 v koloniji Petišovci. Spored je predvideval sveto mašo na prostem, govore, deklamacije, petje, popoldne pa alegorično sliko in veseloigro, kjer bi igrali domači fantje, Primorci, potem pa bi bila prosta zabava s plesom, na kateri bi igrali črenšovski fantje. Poleg odbora Soče v Dolnji Lendavi je k udeležbi pozval tudi organizatorsko-propagandni odsek Zveze jugoslovanskih emigrantskih združenj.⁵⁵

Peti redni letni občni zbor Soče je bil v meščanski šoli v Dolnji Lendavi 23. maja 1937 udeležba je bila 56-odstotna. Dotedanji predsednik Peternelj je izrazil željo, da bi

⁵⁴ Aktivnost naše emigracije v Dol. Lendavi. – Istra, 1933, št. 18, str. 8.

⁵⁵ Proslava petnajstletnice naselitve primorskih emigrantov v Prekmurju dne 15. avgusta v koloniji Petišovci. – Istra, 1936, št. 33, str. 4.

se tamkajšnji emigranti bolj zanimali za društvo. Društvo je izdalo članom za zimsko pomoč za 3.500 din blaga, ki ga je dobilo po tovarniški ceni. Vsak član je tako dobil skoraj 10 m blaga. Izplačali so 690 din podpor in 1.147 din posojila članom, blagajna je imela gotovine 2.320 din, dolgovi pa ni bilo. Glede društvenih komemoracij in drugih prireditev so poudarili, da je bila največja med njimi proslava 15-letnice naselitve v Prekmurju, ki je uspela s presežkom 1.013 din, in komemoracija za Lojzeto Bratužem v župni cerkvi. Pri maši je pel poseben pevski zbor, sestavljen iz cerkvenega in učiteljskega, naslednji dan pa je v risalnici meščanske šole predsednik društva govoril o življenju in delu Lojzeta Bratuža.

Poročali so še, da sta se predsednik in blagajnik 4. oktobra 1936 udeležila emigrantskega kongresa v Zagrebu,⁵⁶ predsednik pa je vse svoje društvene poti kril iz lastnih stroškov. Društvena pisarna je članom nudila razne informacije ter spričevala za zaposlitev in bolnišnice. Na občnem zboru so »kljub slabemu zdravju na željo vseh članov« za predsednika ponovno izvolili Peternelja, za »poslovodečega« predsednika primorskega učitelja, upravitelja šole v Nedelici Alojzija (Lojzeta) Puppisa,⁵⁷ za tajnika Stanislava Prinčiča, za odbornike pa so bili izvoljeni Anton Frančeškin, Martin Herak, Ivan Benza iz Pince, Gabrijel Budin, Fran Troha in Franc Peric iz Benice, Franc Pahor, Angel Pahor, Karel Ferfolja iz Petišovcev, Franc Grzej, Anton Kancut iz Kamovec, Izidor Radikon, Alojz Valenčič iz Dolge vasi in Josip Pavšič iz Lendave; v nadzorni odbor so bili izbrani Rudolf Čehovin, Anton Grauner in Ivan Grauner, za častna člana pa predsednik Zveze Ivan Marija Čok in predsednik Peternelj.⁵⁸

Društvo Soča v Dolnji Lendavi se je v letu 1937 očitno zelo želelo osamosvojiti, saj so za 4. julij napovedali izredni občni zbor s tem dnevnim redom,⁵⁹ vendar pa je bilo v času rednega občnega zbora Soče matice v Ljubljani uradno še vedno v sestavi ljubljanskega društva kot njegova podružnica.⁶⁰

Občni zbor društva v nedeljo 12. julija 1938 v risalnici »mestne« (zelo verjetno meščanske) šole je prinesel le malo sprememb v društveni odbor. Predsednik je ostal Peternelj, podpredsednik Puppis, poleg njega pa še dr. Avgust Korbar, šef zdravstvenega doma, tajnik na novo primorski priseljenc in šolski upravitelj v Genterovcih Stanislav Prinčič,⁶¹ blagajnik kolonist Izidor Rodikon, novi član odbora pa je postal šolski upravitelj s Trnja Franc Mlekuž.⁶² Po volitvah je tekla razprava »o grozni nesreči«, že omenjeni majski poplavi v Benici in Pincah, zaradi katere naj bi del kolonistov sklenil, da se po petih letih poplav odseli, saj da je ni hiše, kjer jetika in malarija ne bi povzročila žrtve.⁶³

⁵⁶ A. Vovko, *Delovanje ...*, str. 97.

⁵⁷ M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 481.

⁵⁸ Istra, 1937, št. 23, str. 4.

⁵⁹ Istra, 1937, št. 27, str. 4.

⁶⁰ Istra, 1937, št. 47, str. 4.

⁶¹ M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 444.

⁶² M. Kokolj, B. Horvat ..., str. 500.

⁶³ Istra, 1938, št. 28, str. 4.

Društvo Soča iz Dolnje Lendave se je očitno delovno vključilo v pomoč zgoraj omenjenim poplavljenecem. Čeprav namen pomoči v zahvali ni izrecno naveden, lahko ob bližini dogodka v juliju 1938 o tem dovolj upravičeno sklepamo. Zahvalili so se »vsem bratskim društvom in organizacijam za pomoč«, posebno dr. Lavu Čermelju, ki da je s svojim posredovanjem veliko pripomogel k uspehu akcije za pomoč. Navedli so še, da so darovali Primorsko akademsko starešinsko v Ljubljani 200 din, Tabor Ljubljana 300 din, Sloga Kranj 100, Soča Celje 150, Nanos Maribor 200 din, Orjem Trbovlje 200 din, skupaj 1.150 din. Vse navedene organizacije so bile primorska emigrantska društva.⁶⁴

O dejavnosti društva Soče Dolnja Lendava v letu 1939 zasledimo v Istri le še napoved občnega zbora za 23. april na običajnem mestu v meščanski šoli, nič pa o njegovem poteku⁶⁵ ter le kratko novico o (najbrž božičnem) obdarovanju primorskih rojakov, kolonistov v Benici, Pincah in Petišovcih, ki so se jih potem, ko so večino od njih prizadele poplave, zdaj lotile še poljske miši in jim v zadnjem času požrle vse posevke. Pri obdaritvi v šoli v Benici je sodeloval ženski krožek mariborskega združenega emigrantskega društva Jadran–Nanos na čelu s predsednico Pinterjevo. Razdelili so obleko in obutev, otrokom pa tudi sladkarije.⁶⁶

Emigrantsko društvo Soča Murska Sobota

Prvi podatki o emigrantskem društvu Soča iz Murske Sobote v časopisu Istra so iz leta 1934. Društvo je v začetku leta (v januarju?) organiziralo kulturno zabavni večer, na katerega je povabilo svojih 80 članov in druge prijatelje. Odziv tudi od domačega prebivalstva naj bi bil »zelo časten«. Predsednik društva, primorski priseljenec, šolski upravitelj v Murski Soboti Fran Gabrijelčič je govoril o pomenu Primorja za Jugoslavijo, o važnosti združevanja emigrantov in seznanjanja domačega prebivalstva s cilji emigrantskih društev, »kateremu smotru služijo tudi družabni večeri«. Sledile so »skioptične slike našega Primorja pod vodstvom prof. Mušiča«, prof. Hvala je predstavil življenje pesnika Kosovela in na koncu »z globokim razumevanjem« recital Ekstazo smrti, njegova hčerka pa Gregorčičevo Naš čolnič otmimo. Po govoru o primorski ženi, »kateremu je občinstvo z vidnim zanimanjem sledilo«, so v glavnih točkah prebrali tri številke Istre ter pozvali k povečanju števila njenih naročnikov. Posamezne točke je povezovalo petje »konservatorista« Gregoriča in njegove sestre ob spremljavi prof. Justina.⁶⁷

Murskosoboška Soča je imela 24. marca 1933 občni zbor, in to poudarjeno kot podružnica ljubljanskega društva Soče. Kljub neprimerni uri naj bi bila udeležba častna. Podpredsednik društva je pojasnil namen emigrantskih društev ter samokritično ugotovil, da program ni bil popolnoma izpolnjen, saj razen komemoracije ob obletnici Rapalla in društvenega večera ni bilo nič uprizorjenega. Ves razpoložljiv denar, ki

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Istra, 1939, št. 16, str. 4.

⁶⁶ Istra, 1940, št. 2, str. 4.

⁶⁷ Kulturno zabavni večer »Soče« v Murski Soboti. – Istra, 1934, št. 7, str. 6.

ga je vplačalo 87 članov, je društvo poklonilo izgnanim rojakom. Poudarili so, da je društveno premoženje tudi velika knjižnica v Murski Soboti, katere knjige pa so bile večinoma razdeljene, po 50 oziroma 100 knjig med 28 obmejnih ambulantnih (premičnih) knjižnic.

Izvolili so nov odbor, ki so ga sestavljali predsednik Fran Gabrijelčič, podpredsednik Marij Hvala, tajnica Tatjana Novak, blagajnik Franc Gregorič in knjižničar Alfred Hvala ter odborniki Zdenka Požar, Izidor Gomišček, Zora Mlekuž, Fran Klanjšček, Josip Knez, Dreja Savli, dr. Vadnjal in Milan Deskovič; v nadzornem odboru sta bila Ciril Šinkovec in Anton Dolenc. Poleg tega je obstajal tudi poseben odsek s tremi damami, ki je imel nalogo zbirati perilo, obutev obleko med letom, »da nas prihodnja zima ne bo zalotila nepripravljenih« za pomoč siromakom.⁶⁸

Društvo Soča v Murski Soboti je v časopisu Istra najprej napovedalo svoj družabni večer za 12 maj 1934, ki naj bi ga sestavljalo petje, predavanji Materin jezik in fašizem ter Jadransko vprašanje, komedija Ponesrečena snubitev, predavanje o Koroški s skioptičnimi slikami o Koroški, po programu pa primorske jedi in prosta zabava. Poleg članstva so vabili vsakega, kateremu je pri srcu »neosvobojeno ozemlje«. ⁶⁹ Večer je očitno uspel, čeprav naj bi zaradi velike udeležbe na prostem pogrešali mnogo društvenih članov; v vodstvu društva so bili na prireditve vseeno ponosni, saj je zbudila veliko zanimanje pri domačem prebivalstvu. Z neprikritim ponosom so zapisali, da dobiva njihovo društvo Soča v vztrajnim delom svojo vlogo tudi na najsevernejši meji.⁷⁰

Na občnem zboru društva Soča v Murski Soboti so bili 19. maja 1936 v odbor izvoljeni: predsednik Fran Gabrijelčič, podpredsednik Marij Hvala, tajnica Zdenka Požar, blagajnik Fran Gregorič, v nadzorni odbor pa ravnatelj Rud. Pregelj, dr. Vadnal, Klanjšek, Kranjc, Lah in Gomišček. Za fond Zvezinega glasila Istra so na zboru zbrali 100 din.⁷¹

V glasilu Istra naletimo potem še na dve novici o občnih zborih oziroma drugi dejavnosti murskosoboške Soče. Tako je bil 7. marca leta 1937 občni zbor pri g. Benkiču izredno dobro obiskan. Društvo je pripravilo komemoracijo primorskim žrtvam, zlasti Lojzetu Bratužu. Dejavno je bilo tudi na socialnem področju, saj je razdelilo več kot 3.000 din podpore potujočim in brezposelnim emigrantom ter organiziralo nabiralno akcijo in delo v pomoč kolonistom. »S sodelovanjem vseh narodnih sil v Murski Soboti« je 6. novembra 1936 organiziralo koncert emigrantskega pevskega društva Jadran iz Maribora, povezan s proslavo Simona Gregorčiča, sodelovalo pa je tudi na že omejeni proslavi petnajstletnice začetka primorske kolonizacije v Petišovcih.

Društvo je imelo 84 članov, med katerimi pa jih je nekaj pozabilo na dolžnost (ni navedeno, na katero, dovolj upravičeno pa najbrž lahko sklepamo, da na plačevanje članarine). Za fond časopisa Istra so tokrat zbrali 120 din. O izvoljenem odboru tokrat ni nobenih podatkov.⁷² Pač pa je bilo ob naslednjem občnem zboru 18. marca 1938

⁶⁸ »Soča« v Murski Soboti ima 28 ambulantnih knjižnic. – Istra, 1934, št. 15, str. 6.

⁶⁹ Istra, 1934, št. 18, str. 7.

⁷⁰ Uspeli družabni večer Soče v Murski soboti. – Istra, 1934, št. 20, str. 4.

⁷¹ Istra, 1936, št. 22, str. 4.

⁷² Občni zbor »Soče« v Murski Soboti. – Istra, 1937, št. 15, str. 4.

v zelo telegrafskem slogu objavljeno zgolj: predsednik F. Gabrijelčič, podpredsednik J. Skuk, tajnik F. Bizjak; odborniki: dr. Vadnal, dr. B. Merhar, dr. S. Kalin, M. Vatovac, Z. Požar, Š. Klanšček, R. Lah in L. Gomilšek.⁷³

SKLEP

Na tem mestu smo se lahko zgolj zelo na kratko in samo s pomočjo določenih virov ter literature dotaknili nekaterih značilnih vidikov življenja primorskih priseljencev oziroma beguncev v Prekmurju med obema svetovnjima vojnama. Vsak od zastavljenih delov pregleda terja še veliko poglobljenega raziskovalnega dela, pa naj gre za utrjevanje slovenstva in čuta pripadnosti Sloveniji v Prekmurju tako dragoceno delovanje primorskega učiteljstva, za vse še premalo raziskano zelo težavno življenje primorskih kolonistov v omenjenih treh in drugih naselbinah, tudi ob nujni pritegnitvi osebnih spominov in intervjujev, za kar pa se zaradi biološke starosti prič zgodovinarjem čas za take raziskave že hudo izteka. Prav tako bo treba poiskati še druge možne arhivske in časopisne vire za dodatno raziskavo in predstavitev delovanja obeh primorskih prekmurskih društev, o katerih je v Istri, sicer zelo povednem glasilu Zaveze, presenetljivo malo podatkov. Vsekakor si avtor tega prispevek ne dela iluzij, da je odgovoril na zastavljena vprašanja. Upa le, da je vsaj malo odgrnil zaveso pozabe, ki jih v veliki meri in neupravičeno še vedno pokriva.

VIRI

Istra, glasilo Saveza emigranata iz Julijske krajine, Zagreb, Ljubljana, I/1929–12/1940
Koledar obrambne družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, 1938, Ljubljana 1937, str. 74.

LITERATURA

Kokolj, Miroslav, Horvat, Bela, Prekmursko šolstvo od začetka reformacije do zloma nacizma, Pomurska založba, Murska Sobota 1977, str. 356.
Mihael Kuzmič, Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Betlehemu v ZDA 1893–1924, Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2001, 325 str. Migracije 2.
M. Kiraly, M. Jutka, Prekmurski Primorci niso prišleki. – Nedelo, Ljubljana V/1999, št. 37 (12. 9.), str. 4.

⁷³ Nov odbor društva »Soče« v Murski Soboti. – Istra, 1938, št. 18, str. 4.

- Pahor, Minka, Primorski učitelji 1914–1941. Prispevek k proučevanju zgodovine slovenskega šolstva na Primorskem, Trst 1994, 543 str.
- Vovko, Andrej, Organizacije jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine do leta 1933, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 32/1978, 449–473.
- Vovko, Andrej, Delovanje Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine v letih 1933–1940, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 33/1979, 67–102.
- Vovko, Andrej, Mal položi dar ... Portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918, Slovenska matica, Ljubljana 1994, 237 str.

SUMMARY

SOME ASPECTS OF THE LIFE OF THE PRIMORJE IMMIGRANTS TO PREKMURJE BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Andrej Vovko

Prekmurje has been and to some extent is until the present day one of the most typical geographic regions of mass Slovene emigration. Less typical and considerably less numerous is especially in past historical periods the reverse process: the process of immigrating in Prekmurje. The first Slovenes that have in a larger number immigrated to Prekmurje were undoubtedly the refugees from Primorska who after 1918 fled mainly from the Italian denationalisation violence, particularly after its aggravation after the fascist takeover of power. The Isonzo front during World War I and even more the above mentioned, and the denationalisation measures of the Italian authorities, banished from their homes over 100.000 Slovenes from Primorje and Istrian Croats of whom the majority after 1918 resorted to the newly founded South Slav state, and the rest mainly to Western Europe and South America, particularly Argentina. In the first period, they as mainly liberally and Yugoslav centralistic oriented, were given work in not too popular state vocations (thus, in the police, the customs etc.); later, during the economic crisis, the local population considered them unwanted competition in the struggle for the scant everyday bread. The word "Primorec" meant in many an environment of the homeland a true verbal abuse. –

To the Yugoslav state in 1919 annexed Prekmurje offered some possibilities for the survival of the above mentioned emigrants from Primorska, above all teachers who with their Yugoslav and liberal orientation resolutely and to a certain extent as a foreign body intervened in the there, with a specific historical development defined social, religious, economic and cultural environment. The state authorities settled near Dolnja Lendava in Petišovci, Benica and Pince several tens of emigrant peasant families from Primorje and Istria. All the mentioned aspects of the life of the Primorje immigrants and refugees are merely briefly presented in the treatise.

SELITEV ŽENSK IZ GABERIJ V VIPAVSKIH BRDIH MED LETI 1920–1954

Darja Gorup*

COBISS 1.02

IZVLEČEK

Selitve žensk iz Gaberij v Vipavskih Brdih med leti 1920–1954

Prispevek obravnava selitve žensk na področju Vipavskih Brd. Prikaže krožne poti brangerc, žensk, ki so krožile med Gaberjami in italijanskimi mesti ter prodajale oziroma menjavale kmečke pridelke. Na njihovih poteh so se srečevale z zakonskimi omejitvami pri prodaji ter premikajočimi se državnimi mejami. Navkljub spreminjajočim se razmeram so se na poti pogosto odpravljale, saj je bila potreba po skromnem zaslužku predvsem v času po priključitvi Primorske Italiji velika.

KLJUČNE BESEDE: brangerca, kontrabant, krožne selitve, izseljevanje, Vipavska Brda

ABSTRACT

Migration of women from Gaberje in Vipavska Brda between the years 1920–1954

The contribution deals with the migration of women in the region of Vipavska Brda. It presents the circular journeys of the brangerce, women who circulated between Gaberje and Italian towns and sold or exchanged farming products. On their journeys, they met with legal boundaries with selling and the changing state borders. Despite the changing circumstances, their journeys were frequent because the need for modest earnings was particularly after the annexation of Primorska to Italy considerable.

KEY WORDS: »brangerca«, smuggler, circular migrations, emigration, Vipavska Brda

UVOD

Gručasto naselje Gaberje¹ se nahaja sredi Vipavskih Brd. Leži v zavetni legi Ostrega vrha in Svetega Petra. Danes šteje nekaj čez 140 prebivalcev. Pred približno sto leti je bilo število prebivalcev precej višje, leta 1869 525, ob ljudskem štetju leta 1921 627 (Gabršček, 1934, 570), leta 1931 je upadlo na 466. Po drugi svetovni vojni, leta 1948, je bilo Gabercev le še 341 in nato njihovo število vztrajno pada (Krajevni leksikon Slovenije 1968, 16). Vzrok za tolikšen upad prebivalstva je vsaj deloma izseljevanje vaščanov in vaščank. V prispevku me zanimajo predvsem poti prebivalc in njihov vpliv na vlogo ženske v družini in vasi.

* Univ. dipl. zgodovinarica in prof. sociologije. Osnovna šola Danila Lokarja Ajdovščina, Cesta 5. maja 7, 5270 Ajdovščina; e-pošta: darja.gorup@guest.arnes.si

¹ Do leta 1987 se je naselje imenovalo Gabrije.

Migracije gaberskih žensk niso izjemen pojav. Enako, čeprav po drugih poteh in na drugačnih razdaljah, so počele Kraševke, goriške ženske (Barbič, Miklavčič Brezigar, 1999, 39–48) in tiste iz Vipavske doline; med njimi so posebej izpostavljene aleksandrinke (Makuc, 1993), benečanske »dikle« (Mlekuž, 2004, 141–164), kruharice iz tržaškega zaledja (Verginella, 1990, 11), Šavrinke (Rogelja, Ledinek, 2000), Prekmurke na francoskih poljih, slamninarice iz Domžal, ki so odšle v Združene države Amerike, in še bi lahko naštevala. Gaberje tudi niso bile edina vas v Vipavskih Brdih, katere prebivalci so si s pomočjo deloma sezonske, sicer pa celoletne trgovine, ki je bila pravzaprav specifična vrsta migracij, pomagali pri preživetju. Migracije so bile del vsakdanjika v večjem delu Vipavskih Brd, predvsem v krajih Lozice, Podnanos, Goče, Erzelj, Slap, Planina, Šmarje ... Ženske se niso odpravljale na pot v želji po bogatenju, ampak v nuji po preživetju. Nekatere še živijo, večina pa je pokojnih in njihove zgodbe se bodo počasi porazgubile.² Literature, ki se posveča tej tematiki, je vedno več, čeprav še vedno malo. Skoraj vsa je novejšega datuma. Mnogo spominov bo tako ostalo zamolčanih, čeprav ne nepomembnih. Neslišane zgodbe žal ne pridejo v zgodovino.

Brangerstvo in brangerce

O zgodovini žensk v Sloveniji niso pisali prav dosti, saj niso bile prisotne v javnem življenju (Drnovšek, 2004, 383–393). Če pa so že bile, jih je pretežno moška javnost znala preslišati. Njihov legitimni prostor je bila zasebnost doma. Njihova življenja so se pregovorno odvijala med domačimi štirimi zidovi in na njivah. Njihovo vsakdanje življenje je bilo do nedavnega nezanimivo, navadno. Vendar lahko prav iz njihovih zgodb razberemo marsikatero potezo takratnega časa in vpliv zgodovinskih dogodkov na vsakdanje človekovo življenje. Zaradi razmer, v katerih so živele, je bilo njihovo življenje kmečke gospodinje vse prej kot vpeto med štiri stene. Ženske so igrale več vlog: bile so matere, žene, snahe, vaščanke, trgovke, tihotapke oziroma kontrabantke, nekoliko mogoče celo avanturistke, in ne nazadnje migrantke oziroma selivke. Selile so se v bližnja mesta in po podeželju ter tako krožile (Kalc, 2002, 13) med domom in virom zaslužka za osnovne življenjske potrebe. Če upoštevamo, da oznaka sezonska selitev opredeljuje le selitev v sezoni, postane pojem za selitve Gaberk nekoliko nepripraven, primernejši je pojem začasne selitve (Drnovšek, 2002, 259–276).

Ženske so svoje trgovske poti in sebe označevale z besedama brangerstvo in brangerca.³ Brangerca je bila ženska, ki je v obravnavanem obdobju na različne načine prinašala jajca, maslo, sezonsko zelenjavo, maline, meso, žganje in druge pridelke v italijanska mesta, jih tam prodala ali zamenjala in prinesla domov nekaj denarja,

² V prispevku uporabljene zgodbe so bile pridobljene v okviru terenskega dela v Gaberjah v letih 2005 in 2006. Posnetke hranim avtorica.

³ *Brangerca*, kot sebe označujejo sogovornice, je izraz za branjevko. Pojem *bragnarza* se je pojavil v 18. stoletju. Izhaja iz nemške besede *Fragner* oziroma *Phragner*; kar prevajamo kot branjevec (Bezlaj, 1976, branjevec).

čentežmov,⁴ ali zamenjanih živil in gospodinjskih potrebščin, ki jih sicer ni bilo moč kupiti (testenine, milo). *In so lepu hodile kje u Trst. Pej so nosile šnopc, poutr, jajca, kar so imejle doma, na glavi ... In so nosile kje dol u Trst, de so kej prodale, de so mejli pole za živet naprej. Za kakšno žajfo za prat in malo cukra, sol predvsem in kar koli se je dalo dobit.*

V Gaberjah obenem lahko govorimo tudi o trajnem izseljevanju. Mlada dekleta so se izseljevala predvsem v Trst, kjer so se zaposlila kot gospodinjske pomočnice. Možem so sledile žene tudi v druge evropske države, najpogosteje v Francijo, in čez morje v ZDA ali Argentino. Brangerce se niso nikdar povsem izselile, čeprav so se selile leta in leta. Včasih so morale premagati le razdaljo med domom in zaslužkom, drugič jih je od njega ločevala državna meja. Ne glede na bolj ali manj ugodne razmere pa so se redno odpravljale na pot, ker je bilo potrebno preživeti; najprej nahraniti in obleči otroke, nato pomagati pri odplačevanju dolga, mogoče povečati skromno posest z manjšim kosom zemlje in v povojnih letih kupiti pohištvo in prve gospodinjske pripomočke.

Spreminjanje političnih razmer oziroma državnih meja je vplivalo na življenje ljudi, ki so bili odvisni od prehodnosti ozemlja. Menjavanje državnih sistemov je seveda vplivalo na Gaberke, ki so bile vezane na prodajo v Trstu. V zgodovinske dogodke (priključitev Primorske Italiji, delitev ozemlja v tržaškem zaledju na dve coni ter dokončna postavitve državne meje) bom vpletla življenjsko zgodbo Gaberke Olge G. in njene družine. Olgina zgodba se večinoma ujema z zgodbami ostalih Gaberk in je dragocena, saj je tudi Olga sama hodila v Trst ter po ostalih poteh, ki jih je pred njo prehodila njena mati. Tako sem dobila zgodbo iz prve roke, seveda tako, kot je ostala v njenem spominu.

Vse sogovornice so kljub različnim usodam živele v istem časovnem obdobju in na istem prostoru. Njihove življenjske zgodbe so odsev nekega časa in prostora ter specifičnih okoliščin, v katerih je živela vsaka od njih. Življenjske zgodbe sem skušala umestiti v zgodovinske okoliščine. Zgodba Olge G. je pripovedno bogata predvsem zaradi raznolikosti okoliščin, ki so skoraj vsakega od njenih sorodnikov in sorodnic prisilile, da se je odpravil v svet, v Ameriko, Francijo, Italijo – v Trst ali po trgovskih poteh prek današnjega slovenskega ozemlja: do Štanjela, Pivke, Trnovega, Gorice, Grgarja ..., koder se je pač dalo prodajati. Njen spomin sega tri generacije nazaj. Vsako med njenimi sorodnicami je doletela drugačna zgodba, ki je bila v veliki meri odvisna od političnih dogodkov in meja, ki so jih na tem območju pogosto premikali. Menjavali so se gospodarji, ti so menjali zakone, revščina pa je ostajala. V vsakem obdobju in v vseh državah so se Gaberci in Gaberke morali upirati revščini. Le način prilagajanja vsakokratni situaciji se je spreminjal. Zanima me prav prilagajanje Gabercev in Gaberk takratnim spreminjajočim se okoliščinam.

Do podatkov sem skušala priti z metodo intervjuja oziroma s sestavljanjem biografskih zgodb, skozi katere sem skušala razbrati vzroke, ki so v določenem spletu okoliščin sogovornice in njihove družine privedli do konkretnih migracij. Kljub vnaprej

⁴ Stotin lire, drobiž.

pripravljenim vprašanjem sem skušala slediti spontanemu toku misli sogovornic, ki ni nujno odgovarjal na zapisana in predvidena vprašanja, ampak odkrival tudi odgovore na nepredvidena vprašanja. Podatke, pridobljene s terenskim delom z individualnimi pogovori, sem primerjala z zgodovinskimi viri, ki so mi bili na voljo (rojstna in poročna knjiga, status animarum).⁵ Predvsem podatki iz statusa animarum so mi bili v precejšnji pomoč. V opombah je relativno pogosto zapisan odhod osebe iz Gaberij (navedena je smer, včasih tudi letnica). Pogosto ni vnešenega datuma smrti in domnevam lahko, da se je oseba izselila, podatki o njej pa so se izgubili oziroma župnik ni vedel zanje.

Časovno sem se osredotočila na čas od priključitve Primorske Italiji leta 1920, sledila dogajanju do konca druge svetovne vojne in delitve Primorske na cono A in B ter kasnejše preureditve v cono A in B Svobodnega tržaškega ozemlja. Pripovedi se končujejo takoj po letu 1954, ko je bilo ozemlje dotedanje cone B Svobodnega tržaškega ozemlja z Londonskim memorandumom priključeno Jugoslaviji.

VZROKI MIGRACIJ GABERK IN GABERCEV

Politične in gospodarske razmere

Izseljevanje s slovenskega etničnega ozemlja je z namenom iskanja boljšega zaslužka potekalo od konca 18. stoletja dalje. Začelo se je že v srednjem veku, zlasti proti zahodu v Italijo (Gestrin, 1998, 18). Selivci so po Evropi iskali delo kot obrtniki, rudarji, mnogi tudi kot krošnjari. V moderna migracijska gibanja so se Slovenci v večjem obsegu vključevali v 19. in 20. stoletju (Drnovšek, 1999, 30). Vzroki za njihove poti v svet so izhajali pretežno iz težke ekonomske situacije.

Preden je bila Primorska priključena Italiji, je območje Vipavskih Brd gravitalo proti Italiji, posebej proti Trstu in kasneje tudi proti Gorici in Trbižu. Trst je bil že v 18. stoletju vodilno habsburško pristanišče. Ob koncu 18. stoletja je prešla pod habsburško oblast tudi Istra. Takrat je Trst postal regionalno središče. Kraljevina Italija je v času prve svetovne vojne s spretno politiko posegla še bolj v notranjost slovenskega etničnega ozemlja. Dne 26. aprila 1915 je s silami antante podpisala Londonski sporazum. Med drugim je določal, da bi Italija v primeru zmage v prvi svetovni vojni dobila Trst, Goriško, Istro ... V zameno je Italija Avstro-Ogrski napovedala vojno. Po vojni so usodo Primorske reševali po diplomatski poti. Meja je bila po dolgotrajnih pogajanjih novembra 1920 določena z Rapalsko pogodbo. Primorski Slovenci so bili ločeni od matičnega ozemlja. Venezia Giulia je obsegala Gorško, Trst, Istro in nekdanje avstrijske okraje: idrijskega, postojnskega, ilirskobistriškega in trbiškega.

Goriško so že med prvo svetovno vojno gospodarsko uničili, saj je prek nje potekala soška fronta. Nova rapalska meja je presekala tudi povezavo Trsta s srednjeevropskim prostorom. Večina gospodarskih panog je bila v lasti Italijanov. Ker so bili Slovenci

⁵ Vse hrani Župnijski arhiv Velike Žabljice.

odvisni od kmetijstva, so bili obsojeni na revščino ali pa prisiljeni uporabiti vse mehhanizme za preživetje. Vinogradniški predeli so se soočali z vinsko krizo, ki se je vlekla skozi vsa dvajseta leta. *Ja, glavni pridelek je bilo vino. Samo vino je šlo strašno slabo u prodajo pod Italijo, slabo, slabo. In tudi, če se ga je proдалu, niso bile take količine ku zdej, ker se je delalo vse na roke. Je bila nizka cena.*

Med svetovnjima vojnama so v zahodno Evropo vodile pomembne poti: v Francijo in Nemčijo, kjer so slovenski delavci deloma zapolnili pomanjkanje moške delovne sile, ki je nastala zaradi številnih vojnih žrtev prve svetovne vojne v Franciji. Predvsem izseljevanje iz Primorske (ki so jo Italijani poimenovali Venezia Giulia oziroma Julijska krajina) med letoma 1920 in 1943 ne temelji samo na gospodarskih, ampak tudi na političnih razlogih. Pogosta smer političnega izseljevanja je bila Jugoslavija. Dvajset tisoč primorskih Slovencev se je izselilo v Argentino. Do druge svetovne vojne naj bi se po ocenah Zveze emigrantskih društev iz Primorske izselilo prek 100.000 Slovencev in Hrvatov (Kalc, 2001, 163). Italijanska vlada je želela poitalijančiti Slovence ter njihovo etnično ozemlje, zato je načrtno izvajala gospodarski pritisk. V sodelovanju z bankami je odkupovala prezadolžena posestva in nanje naseljevala italijanske kolone. Kmetje, ki dolgovi niso mogli odplačati, so se pogosto odselili.

Z izbruhom druge svetovne vojne je Italija politično menjala zaveznike. Dve leti po izbruhu vojne, 11. aprila 1941, so italijanske enote vkorakale v Ljubljano in 3. maja je bila ustanovljena Ljubljanska pokrajina. Ob italijanski kapitulaciji se je gospodar samo zamenjal. Oblast so prevzeli Nemci, ki so se s slovenskega ozemlja umaknili ob koncu druge svetovne vojne. Takrat se je ponovno odločalo o usodi Trsta in okolice. Dne 12. junija 1945 so se enote jugoslovanske vojske umaknile iz Trsta. Julijska krajina je bila 20. junija z Devinskim sporazumom razdeljena po t. i. Morganovi liniji na cono A (anglo-ameriška uprava) in B (jugoslovanska uprava). V cono A je ostal Trst z zaledjem (ter hrvaški Pulj), cona B je obsegala preostali del Primorske. Gaberje so bile takrat v neposredni bližini meje, med conama. Kontrolna mejna postaja se je nahajala slab kilometer iz vasi na poti proti Štanjelu in Branici oziroma Krasu. *Spodnja Branica so bili že pod Amerikanci, so bili gospudje, so se nam smejali. Težki cajti.*

Dne 15. septembra 1947 je bilo oblikovano Svobodno tržaško ozemlje, ki je bilo ponovno razdeljeno, tokrat na cono A in B Svobodnega tržaškega ozemlja. STO ni nikoli zaživelo kot enotna upravna enota. Dne 9. maja 1952 so nameravale zahodne sile z Londonskim memorandumom cono A STO prepustiti Italiji. Prišlo je do tržaške krize, ki je bila razrešena po diplomatski poti. Dne 5. oktobra 1954 je bil podpisan Drugi londonski memorandum. Celotna cona A STO je pripadla Italiji, cona B STO pa Jugoslaviji (Repe, 1995, 251–253). Meja, ki je bila do tedaj sicer nakazana in nadzorovana, a ne tako zelo ločujoča za prebivalce, ki so živeli ob njej, je tedaj dokončno pomenila ločnico. Že cona B Julijske krajine in kasneje cona B STO sta bili s politično mejo odrezani od naravnega središča Trsta. Ko sta bili cono dokončno priključeni dvema državam in ločeni z državno mejo, je meja v veliki meri posegla v življenje ljudi, ki so bili vajeni vsaj delne prehodnosti proti Trstu. Dotedanje notranje migracije so postajale mednarodne.

Motivacija posameznika in vzroki za selitve

Posamezniki se selijo zaradi različnih razlogov: poglavitna sta iskanje zaslužka in boljših možnosti preživetja. Izseljevanje odpravlja nesorazmerje med številom prebivalcev in donosom proizvodnje (Valenčič, 1990, 43). Razen zunanjih dejavnikov, ki lahko sprožijo migracije, igrajo veliko vlogo tudi notranji. Položaj posameznika določajo okoliščine, v katerih živi. Poleg tega igra vsak posameznik v družbi več vlog, ki mu narekujejo, kako živeti in preživeti. Gaberke niso šle preprosto na pot. Hodile so z nekim namenom. Čeprav bi katera od njih imela nizek nivo aspiracije, saj prihaja med posamezniki logično do razlik, okoliščine pravzaprav niso dopuščale izbire. Nobena od žensk, s katerimi sem se pogovarjala, mi ni rekla, da so se ljudje izseljevali iz Gaberij, ker bi jim kdo (mogoče starši, predvsem oče) ukazal. Nihče tudi ni ukazal hčerki, da mora postati služkinja v Trstu. Bilo je samoumevno, da so odhajale. Brez zunanje prisile. Vsak član družine se je točno zavedal svoje usode in naloge. Dekleta so vedela, da se bodo morala poročiti oziroma si sama zaslužiti za življenje. Postavljena so bila pred dejstvo, da doma ne bodo mogla ostati. Tiste, ki so odhajale v Trst, so tam videle tudi možnost za začetek samostojnega življenja. Ko so se naslednje generacije odločale za odhod, so kontaktirale z že preseljenimi družinskimi člani. Vsi člani družine, tudi izseljeni, so delali za njen obstoj (Gombač, 2004, 129). Na izseljevanje je vplival tudi način dedovanja. Dedoval je sin, hčere so izplačali. Tudi sinovi, ki so imeli starejše brate, so morali ravno tako misliti na dodatni zaslužek.

Ekonomsko izseljevanje v dvajsetih in tridesetih letih je bilo tudi posledica nadpovprečnega davčnega pritiska in neprizanesljivega ravnanja pri izterjavi dolgov. Mali kmetje so se zadolževali. Zaradi sodnih prodaj je njihova posest množično prehajala v tuje roke. Italija je leta 1924 uvedla novo davčno politiko. Štirikratno so se povečali davki in določene so bile nove zamudne obresti pri plačevanju davka (dodatnih 6 % na neplačano vsoto). Davkov niso več pobirali davčni uradi. Država je dala pobiranje davkov v zakup najboljšemu ponudniku. Tisti, ki niso mogli plačati davkov, so se zadolžili pri bogatejših kmetih (Brumen, 2000, 137–241). Motivi za izselitev so bili torej najprej ekonomski. Šlo je za podrejenost strategiji družine oziroma gospodinjstva. Seveda je bila prisotna tudi želja iti v svet, spoznavati nove stvari, učiti se ... Velik del ljudi je v Gaberjah živel v revščini oziroma na robu preživetja. Odhod od doma je poleg razbremenitve za gospodinjstvo pomenil tudi večjo svobodo in neodvisnost.

Tipizacija selitev Gaberk in Gabercev

O dejavnikih, ki posameznika v določenih okoliščinah privedejo do selitve, govorijo različne teorije. Ena od njih je t. i. teorija »pull-push« oziroma teorija o dejavnih odbijanja in privlačevanja. Leta 1966 jo je utemeljil Everett S. Lee. Teorija govori o migrantu, ki presodi o možnostih, ki se mu ponujajo, in izbere najbolj ustrezno. Na primeru Gaberij so bili naslednji dejavniki odbijanja: ekonomska stagnacija in padec

standarda, posledično nizek osebni dohodek, politične in druge diskriminacije ... Dejavniki privlačevanja, ki jih je ponujal Trst, so bili na drugi strani: ekonomska prosperiteta, dvig standarda, ustrezna zaposlitev, možnost izobraževanja. Dejavniki privlačevanja mesta Trst so bili dovolj veliki, da se je marsikdo tja preselil za stalno. Po drugi strani pa so predvsem ženske z majhnimi otroki iskale srednjo pot in se tako niso trajno izselile, ampak le »kročile«. Tako so še vedno lahko obenem opravljale vlogo matere in žene ter skrbele za dotok denarja v gospodinjstvo. Migracije lahko nadalje uvrščamo v notranje ali mednarodne, trajne ali občasne, organizirane ali neorganizirane, ilegalne ali legalne ... (Hacin, 1995, 50).

Gaberke so se selile v smeri proti Trstu z namenom delati oziroma zaslužiti nekaj denarja za najnujnejše življenjske potrebščine. Torej je šlo za delovne migracije. Pa so bile te migracije tudi mednarodne? O mednarodnih migracijah lahko govorimo, ko gre za prehod meje med dvema narodom. Če upoštevamo, da je bil Trst leta 1910 po rezultatih popisa največje »slovensko« mesto (Kalc, 2002, 15), so ženske skozi celo obravnavano obdobje migrirale znotraj slovenskega etničnega prostora. Ne nazadnje so z rapalsko mejo Vipavska Brda postala del Italije. Trst jim ni predstavljal tujine, ampak bogato mesto, kjer so živeli njihovi sorodniki. Seveda je bil Trst, s katerim so prihajale v stik, omejen na svet njihovih sorodnikov in rednih odjemalcev pridelkov. Preostali del Trsta jim je bil večinoma neznan. Če torej kot glavni kriterij za ločnico med notranjimi ter mednarodnimi migracijami upoštevamo prestop državne meje, lahko pri Gaberkah do leta 1943 oziroma 1945, ko je bila postavljena najprej meja med conama A in B, govorimo o notranjih migracijah. Tokovi so doživeli velik zasuk, ko je mednje po drugi svetovni vojni posegla meja med conama. Dotedanjo relativno preprosto prehodno mejo med conama so omejile dovolilnice, dovoljenja, kontrole, različne valute (Gombač, 2004, 125). Za prestop meje, ki še ni bila povsem ločujoča, čeprav nadzorovana, so potrebovali prepustnice, vendar so jo pogosto prečkali ilegalno (in brez večjih kazni). Leta 1954 pa sta bili Italija in Jugoslavija ločeni z državno mejo in migracije so postale mednarodne. Vseskozi so bile selitve prostovoljne, saj je šlo za reakcijo posameznikov na dane gospodarske okoliščine oziroma za iskanje zaposlitve.

Migrantske mreže

Lih taku so imele svoje ljudi u Trsti, jih je dosti k njim hodilu. Pole so tisti lohku tudi naprej prodajali, ni bilo, de bi zmerej njim ostalu. One so bile taku zmejnene, ena ženska je rekla, prnesi mi tolku litru šnopca al jajc, ona pej je pole naprej prodala, da je zaslužla. Ženske so pred odhodom dobile koristne informacije iz nevidnih »preprodajalskih« in prodajalskih mrež, ki so jih spletle že njihove matere, sovaščanke, sorodnice, prijateljice. Šlo je za življenjske strategije za preživetje ob meji oziroma za njo. Ženske iz Gaberij se večinoma niso podajale v neznano. Vedele so, po katerih poteh morajo hoditi, kje bodo prodale posamezne artikle, v kateri hiši ali gostilni bodo prodale zelenjavo ali jajca. Veliko vlogo so pri tem igrale tudi Gaberke, ki so se odpra-

vile na pot kot mlada dekleta, ko so iskala delo služkinje, a so zaradi spleta okoliščin, na primer poroke, ostale v Trstu ali drugih italijanskih krajih.

Migracijske mreže so imele velik pomen pri oblikovanju in trajanju migracij. Služile so kot mehanizmi za interpretacijo podatkov, dostavo informacij. Bile so posrednik med mikro- in makronivojem, med podeželjem in mestom. Migracijska mreža že prej naseljenih v Trstu je imela na odhod posameznikov velik vpliv. Migranti so bili ob prihodu vsaj deloma zaščiteni pred kulturnim šokom. Ženske so vedele, kakšno delo jih najverjetneje čaka. Ponavadi so jim prav sorodnice oziroma znanke organizirale delo gospodinjske pomočnice pri kaki družini. Torej so tudi vplivale na cilje naselitve. Predvsem pa so bile kanali za pretok informacij. Migracijske mreže lahko delimo na osebne in materialne (Gombač, 2004, 120). Osebne so tiste, ki temeljijo na družini oziroma skupnosti. Take mreže spodbujajo migracije, saj predstavljajo podporo domačim. Domači so porabili denar za nakup zemlje, hiše, krili so dnevne potrebe, kupili pohištvo, kasneje belo tehniko. Materialni vidik organiziranja mreže je med drugim vključeval skrb za prenočišča deklet, ki so pomagala v gostilnah.

Spolna in starostna struktura

Čeprav so tradicionalno nosile pridelke v Trst ženske (Kalc, 2002, 17), so tudi moški odigrali svojo vlogo. *Ma nje, moški niso bli, moški (smeh) ... So kuhali, če je bilo, šnops. Ženske pa tovorile naprej. Niso bili kšeftarji. So hodili na Pivko, so vozili s konji sadje, tisto jih je šlo, kar nekej jih je šlo.* Sogovornice moške omenjajo kot pomoč. Tako so na primer pomagali nesti tovor do Štanjela, za nadaljnjo pot in prodajo v Trstu pa so poskrbele ženske. Takoj po drugi svetovni vojni so pričeli moški prodajati živino čez mejo med conama. Kupili so jo v con B, kjer so bile Gaberje, skušali preiti mejo in prodati živali v con A. Moški tudi niso nosili jajc ali masla. So pa poleg živine prodajali žganje in tobak, kjer so bili večji zaslužki. Moški navidezni nedejavnosti pri prodaji botruje dejstvo, da je bilo moško delo predvsem tisto v vinogradu ali gozdu. V Štandrežu pri Gorici so bili tudi moški zelo dejavni pri prevozu zelenjave do Trsta, kjer so jo prodajale njihove žene. Sicer so pretežno delali na vrtovih in je bilo njihovo sodelovanje pri prodaji ali celo prodajanje logična posledica (Grauner, 2004, 20).

Manjši otroci na pot razumljivo niso hodili. Ko je dekle odraščala, je v najstniških letih spremljala mater ali jo nadomestila, če je zbolela. Sicer pa otrok samih niso pošiljali na pot. Mlade matere so pred odhodom poskrbele za varstvo. Pri tem niso imele večjih težav. V številnih družinah so starejši otroci varovali mlajše. Če je bila pri hiši še nona ali neporočena teta, je ona pazila otroke. Mož te naloge praviloma ni prevzel, je bilo nespodobno. Starejše ženske so bile, če jim je zdravje dopuščalo, zelo aktivne. Delale so do pozne starosti. Lep zgled je tudi Olgina mati, ki je še v sedemdesetih letih prodajala žganje na Pivškem. Takrat ji sicer ni bilo več treba, saj ni bila več v denarni stiski, vendar je bila ponosna na denar, ki ga je zaslužila (in ga z veseljem delila vnukom).

ŽIVLJENJSKA ZGODBA OLGE G. IN NJENE DRUŽINE

Rojena je bila leta 1927 v Gaberjah. Rodila se je v času, ko je bila Primorska že del Italije. Tudi sama je bila del selitvenih tokov. S svojo mamo Albino in drugimi Gaberkami je hodila peš v Trst, Gorico, včasih tudi proti severu do Grgarja ali proti vzhodu na Pivško. Njene poti so bile odvisne od vsakokratne državne meje in gospodarske situacije. Prav tako sta bila v zgodovinske tokove vpeta njena mama, trgovka in kontrabantka, in oče, izseljenec v Argentini. Očeta niso videli nikoli več, saj si je v novi domovini ustvaril novo življenje.

Kdaj natančno so se pričele trgovske sezonske poti iz Gaberij proti obali, proti Opčinam in nazadnje Trstu, ni mogoče ugotoviti. Vsaka od žensk, s katerimi sem govorila, je odgovorila, da je bilo to, ko so živeli »ta stari«. »En bot«. Nekoč. Takrat, ko se one še niso rodile, ker je dala gaberska zemlja ravno dovolj za preživetje, ne pa za blagostanje. Zato je bilo potrebno poiskati druge možnosti. Gaberke so med vojnama peš nosile v Trst žganje, meso, maslo, jajca, vse, kar so pridelale doma. Italijanske, tržaške ženske so rade kupovale »freško«, sveže surovine. Marsikdaj je to pomenilo, da potem doma ni bilo dovolj hrane. Od Trsta so bili vaščani ekonomsko odvisni in med drugo svetovno vojno jih je navdajal strah, kako se bodo možnosti za prodajo po vojni spremenile.

Poti v Trst

Ženske so praviloma hodile peš. Na glavi so imele *jerbase*, sploh če so nesle težji tovor. Pod jerbas so podložile svitek, da je bilo breme na glavi bolj stabilno. *Ni blo soudov. Če so hotle iti z vlakom, so tolku manj zaslužle.* Z vlakom se v tistem obdobju ponavadi niso vozile, saj bi morale plačati vozovnico in bi manj zaslužile. Iz Gaberij je bilo do Trsta 5 do 6 ur hoje. Do Trsta so hodile po *štrejki*, železniški progi, ki je od Štanjela naprej vodila po skoraj ravni in tako najkrajši poti. Seveda so morale najprej pešačit iz Gaberij do štanjelske železniške postaje. Čeprav je ta pot časovno nekoliko krajša, je bila prav tako naporna, saj so morale ženske s tovorom prehoditi strm klanec od doline reke Branice do Štanjela. Proti Trstu so hodile v skupinah. Olga je bila premlada, da bi redno hodila v Trst peš, je pa pogosto hodila njena mama. Olga se spomni svoje poti v Trst takoj po drugi svetovni vojni. Takrat je imela nove čevlje, ki so jo po poti do Trsta ožulili in je potem morala po mestu hoditi bosa.

Olgina družina je bila vpeta v prodajno mrežo. Olgin mož je imel v Trstu sestro, ta je pokupila večje količine, ki so jih tja prinesle Gaberke (jajca, maslo, meso). Veliko so prodale tudi po gostilnah. Gostilničarji so nasploh radi kupovali od žensk, saj je bila hrana sveža in cenejša, torej so imeli tudi oni dobiček. Ženske so imele »svoje hiše«: z gospodarjem oziroma gospodinjo so bile dogovorjene, kako pogosto naj bi prinašale pridelke. Take dogovore so imele tudi na Opčinah. Nekatere ženske so hodile tudi v Gorico. Tam so med vojnama prodajale enake artikle kot v Trstu. Iz Gaberij do

Trsta je približno 4 do 5 ur hoje po cesti. čeprav je pot do Gorice krajša, so brangerce pogosteje hodile v Trst. Gorica je bila namreč rezervirana za prodajalce s Tolminskega in Italije.

Dekleta so v času med vojnama odhajala v Trst, kjer so delale kot gospodinjske pomočnice, služkinje. Delale so vse, kar jim je bilo ukazano: likale, šivale, pospravljale stanovanje. Bile so vez med Gaberjami in Trstom, med podeželjem in mestom. Olga se spomni Gaberke, ki je bila približno mamine starosti. Več let je živela v Trstu in je ob obisku v Gaberjah mami pripovedovala o škatlah, ki govorijo. Trdila je, da bo kmalu iz tiste škatle prišla tudi slika, pa ji ni nihče verjel. To je bilo okoli leta 1928 ali 1930, ko je bila Olgina mati še mlada ženska.

Olgina teta se je poročila v Trnovo v bližini Ilirske Bistrice. Tam je imela z drugimi ženskami štant, stojnico. S konjem so šle v Trst na Ponte Rosso po sadje, zelenjavo, blago, sukanec. Natovorile so konja in še isti dan prišle v Trnovo do stojnice, kjer so prodajale. Na to pot se je kot dekle in nato kot mati samohranilka iz Gaberij odpravljala tudi Olgina mama. Njena pot je torej potekala iz Gaberij do Trsta in nato iz Trsta proti Ilirski Bistrici oziroma Trnovemu ter nazaj v Gaberje. Na Ilirskobistriškem so ženske ostale ter prodajale približno dva dni. Čez noč so svoje blago lahko spravile v hleve in naslednji dan prodajale naprej. Včasih so ostale tudi cel teden. Albina je s sestro tudi nosila hrano v jerbasih. Zjutraj jima jih je napravila mama. Hodili sta po vaseh proti Premu in naprej skozi vasi proti Ilirski Bistrici. Tam sta prodajali vsak dan. Imeli sta tehtnice in ko sta prodali, sta se vrnila domov. To je bilo v letih, ko je Olgin oče že odšel v Argentino in je bila ona še dojenček; imela je 4 mesece, ko je odpotoval. Oče je odšel v Ameriko za zaslužkom in se nikoli ni vrnil. Tam se je drugič poročil in imel štiri otroke. Mama Albina je ostala sama z otrokom. Služb ni bilo. Tako je hodila s sestro in mamo celo poletje prodajat na Ilirskobistriško. Olgi je ostalo v spominu mamino pripovedovanje o poti proti Premu po strmem klanecu. *Z Gaberja u Trst, s Trsta kje gor u Ilirsko Bistrco in tam so mejle ... Po dva dni so ble tlje, sej vejš de, jin tam so mejle tisti štant. Eni so mejli tiste štale take, de so lahku spravile in tam so prodajale. Kolkor je bilo, magari en teden. Ma usje sorti so prodajale, še cvirn, ma karkoli je bilo in so ljudje prišli na štant in so prodajale. In moja mama in njena sestra so mejle še tiste jerbase. Zjutrej jim je napraula mama inu so šle po vaseh gor, na Prem in vse tiste vasi, ki so blizu Ilirske Bistrice in so nosile in prodajale, so mejle take vage in tam so prodale in pole pršle domov. Vsaki dan so na glavi nosile okoli prodajat. To je blu lejta. Tisti bot je tata že šou u Ameriko, sem bila jaz še majhna.*

Kontrabantske⁶ poti v Idrijo

Olgina mati je hodila peš tudi v Idrijo, ki je bila takrat blizu rapalske meje. Prodaja cigaret in tobaka je bila državni monopol. Idrijski *kontrabanti* so cigarete in tobak preti-

⁶ Kontrabant je druga beseda za nelegalno prodajo oziroma tihotapljenje čez državno mejo.

hotapili iz Jugoslavije čez mejo po gozdnih poteh. V Idriji so jih kupile ženske iz Gaberij, gotovo tudi od drugod. Mati je kupovala tobak in ga za nekoliko višjo ceno prodajala v Trstu na črnem trgu. Tobak so gaberske ženske sicer kupovale tudi v Vipavi in Ajdovščini. V trgovinah oziroma pri posameznih hišah so kupovale tobak in ga prodajale naprej. Idrci so bili »trgovski posredniki« med jugoslovanskim ter italijanskim ozemljem. Ob meji je bilo posejanih veliko trgovinic ali manjših skladišč. Skoraj vsaka hiša je bila preprosta brezcarinska prodajalna. Kontrabant je bil takrat – po besedah Tomaža Pavšiča – »gospodinjstvo tihotapstvo«. Tudi Idrci so bili tako kot Gaberke v strahu pred *financi*.⁷ Če so jih dobili, so jih za 14 dni zaprli v idrijski grad (Pavšič, 1999, 14).

Žganjekuha

Žganje (»šnopc«) je bilo že v času med vojnama najdonosnejši in predvsem nelegalen vir zaslužka. Kuhali so ga skoraj pri vsaki hiši. Ženske, ki so zaradi otrok ostajale doma, so morale najti način za zaslužek; pri kuhanju so jim pomagali moški. Ti so *napravili alfo* – kotel za kuhanje. Da *financi* ne bi našli žensk, ki so skušale prodati žganje, so imele pod oblačili všita »rebra«. V vsako »rebro« so dale približno pol litra žganja in si ogrnile *kapot* (plašč), da ni bilo sumljivo. Všita rebra so bila lahko iz blaga. Aluminijaste posode pa so pripele na pas in si jih nato zapele okoli pasu pod obleko. Takemu pasu so rekly *burača*.⁸ Vso pot do Štanjela, kjer so srečevale *finance*, so se bale. Najprej, da ne bi dobili žganja, na poti nazaj pa, da ne bi našli denarja. *Si mogla ahtat, de niso vidli. So mejle narjane take rebra pod obleko, pol litra je šlu v usaku in pole kašn kapot čez, de so nesle. Burače smo rekli. Financi so bili tam, Italjani, če si skrila, niso tistu ... Je bilo treba na vse načine se bat. In tobak lih taku. Samu si mogla taku, de niso vidli, te je bil strah pousod. In če si tejla preživit, si mogla taku. Teta Fortunatova je dela punčko kot od bambole in je dala šnopc noter, kot da nese otroka. In v termofor so stavile šnopc. Od gume, mehko je bilo, kamor si dala, ni bilo videt. Dosti jih je končalo tudi v pržunu, en mesec, tri tedne, če so jih dobili.*

Najdeno blago so *financi* zaplenili, plačati je bilo treba tudi denarno kazen, za večje prekrške je bila zagrožena nekajtedenska zaporna kazen. Med zaplenjenimi kontrabantskimi predmeti so bile najpogosteje različne posode z žganjem in vinom. Finančna policija s sedežem v Ajdovščini je vse zaplembe natančno popisovala.⁹

Žganjekuha se je kot stranski vir zaslužka obdržala vse do osemdesetih let. V petdesetih letih, ko je bila presekana povezava s Trstom, so pričeli v Gaberje prihajati Ljubljčanji in Kraševci. Odkupovali so velike količine žganja in jih prodajali naprej oziroma jih predelovali v likerje. Olga je kuhala žganje še v povojnem času. Mož ji je popoldan napravil alfo, do večera se je žganje skuhalo. Ko je zjutraj vstala malo

⁷ Italijanska finančna policija.

⁸ Boraccia, itl., aluminijasta posoda.

⁹ Pokrajinski arhiv Nova Gorica, PANG 21, Občina Ajdovščina, Registro del materiale sequestrato della R. G. F. in custodia presso questo municipio, fasc. 11, 13, 20, 26, 32, 48, 52.

po četrti uri, se je kuhalo že drugo. Denar od žganjekuhe so porabili »za razvoj«. To pomeni, da so kupovali prve gospodinjske aparate in napeljali vodovod do hiš.

Prodaja malin

Poleti, avgusta in septembra, so ženske nabirale maline. Pot jih je vodila iz Gaberij do prevala pod vasjo Erzelj, nato so se spustile v dolino proti Slapu ter se ponovno vzpele na Nanoško planoto. Morale so premagati približno 800 metrov višine. Pogosto so jih spremljali moški. S seboj so nesli lesene posode. Ko so maline nabrali, so jih istega ali naslednjega dne ženske nesle najprej do Štanjela. V Trstu so sveže maline prodajale na trgu. Pogosti odjemalci so bili tržaški lekarnarji.

Maline so takrat nosili v Trst tudi prebivalci Podnanosa. Ti so imeli do malin krajšo pot. O nabiranju na Nanoški planoti je nekaj informacij v zborniku o Podnanosu, Šentvidu (Rosa, 1996, 75–76). Zgodbe Šentvidcev se ujemajo s pripovedmi Gaberk. Maline so nabirali v skupinah po nekaj nabiralcev. Ponavadi so nabirali maline manj premožni, saj tisti z več zemlje zaradi dela niso imeli časa. Nekateri so prihajali le za en dan, drugi pa so prespali in se naslednji dan vrnili domov. Tržaški kupci so za kilogram posušenih malin ponudili vrednost kilograma sladkorja. Stanislav Bizjak (Rodman, Makarovič, 2000, 68) se spominja Gabercev, ki so nabirali maline in so bili od vseh nabiralcev najbolj od daleč.

Tudi Olga je kot deklica z mamo nabirala maline na Nanosu. Mama jih je prinesla domov velik *škaf*, ki je bil lesen in že sam po sebi težak. Škaf je proti večeru prinesla do Gaberij in tam prespala. Ob pol petih so se z vlakom peljale v Štanjel. Takrat je šla z njima tudi mamina sestra, ki se je kasneje poročila v Trst. Bila je dosti mlajša od Olgine mame (rodila se je leta 1908, njena sestra pa leta 1923). Ko so prišle do Kobdilja, kraja pred Štanjelom, se je teta ponudila, da bo del poti ona nesla maline. Ko ji je Olgina mama nerada izročila maline, jih je sestra stresla. Vse tri so jokale, saj bi bile lahko ob denar. Nato jih je mati skušala opravi na železniški postaji, ker so bile prašne. Ko so prišle v Trst, jih je kupil lekarnar, ne da bi preveril kvaliteto. Razen tega jim je še svetoval, kje jih lahko še prodajo.

Izseljevanje Olginih sorodnikov

Med vojnama se je v Ameriko, predvsem v Argentino (po podatkih iz statusa animarum pa tudi v ZDA), izselilo veliko Gabercev. Največ naj bi jih po pripovedih sodeč odšlo leta 1928. Razlog je bila zadolženost kmetov, ki niso mogli odplačati davkov. Kmetom so zarubili zemljo, če niso zmogli odplačati davkov v denarju. Olgina družina je bila zadolžena pri gostilni Starc v Štanjelu. Da bi odplačali dolg, so morali vojski prodati njivo. Mnogo Gabercev je šlo po svetu z mislijo na zaslužek, ki bi jim omogočil obdržati zemljo.

V Gaberjah so bile v času med vojnama velike družine. Tudi če bi želeli, vsi otroci niso mogli ostati doma. Le redki so se po odhodu vrnil nazaj. Olga se spominja moža tete Anice, ki se je na stara leta tudi vrnil. Ostareli ženi je pomenil dodatno breme, saj je morala skrbeti še zanj. V Ameriki je bil takrat kot Olgin oče. Tistim, ki so odšli v ZDA, se je po pripovedovanju godilo bolje. Gaberci so odhajali pretežno v Argentino, kjer so bile razmere slabše. Tudi Olgin tast je odšel v ZDA. Sestra, ki se je izselila že prej, mu je našla delo v rudniku. Nato so mu v Gaberjah umrli starši in se je moral vrniti, da bi prevzel posestvo. Drugi so v Ameriki komaj preživeli. Tisti, ki so odšli delat v Trst, so si lahko finančno bolj opomogli. *V Ameriko so šli že pred 1. svetovno vojsko, prav ta prvi. Ma lih toliko cajta so bili tam dol, kar dolgo so morali biti, da so si zaslužili pot domov. In nič družga. Je bilo težko dobit delo in plačila nič. So izjeme, da so ostali in preživeli, ma u glavnem, kdor je le mogu, se je vrnu. Al je kej prnesu, al pa je pršu čist prazen, ku je šel. Ni blo nobenga bogastva z Ameriko, kar jaz vem, da bi pršli kašni bogatini nazaj.*

Po letu 1927 je pričela Italija spodbujati izseljevanje Slovencev in Hrvatov iz Julijske krajine. Uvedla je olajšave pri izdajanju potnih listov. V drugi polovici dvajsetih let je izseljevanje v Ameriko (predvsem v Argentino) tako doseglo višek (Kalc, 2002, 47). Dvajseta leta so pomenila tudi premike beguncev iz Primorske, predvsem Krasa in Goriške, na madžarsko-slovensko mejo (Ravnik, 2002, 54).

Ker je bilo v družinah veliko otrok in so bila posestva oziroma hiše majhne, je tudi način delitve zemlje pri izseljevanju igral veliko vlogo. Družine so imele tudi po 15 otrok in več. Olgina stara mama (po očetovi strani) je imela 12 otrok, 6 jih je umrlo. Prednost so imeli vedno moški dediči. Dekleta so morala s trebuhom za kruhom ali se omožiti. Stric Olginega očeta pa je zavrnil očetov predlog, naj prevzame posestvo. Želel se je šolati in predlagal očetu, naj katera od štirih ali petih hčera pripelje k hiši zeta in prevzame hišo. On, Alfonz Vales, je res študiral in postal predavatelj na univerzi v Ljubljani. Oče mu je predlagal, naj bo župnik, vendar mu je Alfonz odgovoril, da bo raje dober profesor kot slab župnik. Olgina stara mama je imela takrat sedemnajst let in se je morala poročiti. Nekdo je seveda moral delati, ker je bil oče star. Oče se je dogovoril in hči se je poročila. Imela je 12 otrok, ki očeta skoraj niso poznali, ker je ves dan delal zdoma. Nato se je bojeval na soški fronti in padel na Sveti gori. Od šestih preživelih otrok je lahko le eden ostal doma. Dva sinova sta šla v Bosno. Stric Alfonz je obema kupil zemljo v bližini Banjaluke. Vsak od bratov si je s stričevim denarjem zgradil svojo hišo in ostala sta v Bosni. Olgin že omenjeni oče je šel v Argentino, njegov brat v Francijo, za njim je šla kmalu še njuna sestra. Zadnja sestra je odšla v Trst. Na domu je tako res ostal samo eden.

Olgina teta po očetovi strani je šla z možem v Francijo. On je delal v tovarni, ona pa je bila kuharica. Otrok nista imela. Nato je žena zbolela in umrla zaradi pljučne bolezni, stara devetinštirideset let. Postal je vdovec in se še pred drugo svetovno vojno vrnil v Gaberje. Drugi brat se je poročil v Franciji. Njegova žena je leta 1943 pisala stari mami, da je umrl. Tudi onadva nista imela otrok. Olgin oče je ostal v Argentini, teta v Trstu. Velike družine so se tako razpršile po vsem svetu. Pri sosedih, po domače

Pogorovčkovih, je bilo 10 otrok. Vsi so preživeli otroštvo. Doma je ostal eden, ostalih devet se je selilo po svetu.

Nadaljevanje selitev po drugi svetovni vojni: 1945–1954

Med 12. junijem 1945 in 15. septembrom 1947 je bil Štanjel obmejno naselje znotraj cone A Julijske krajine. V tem obdobju je bila tam vzpostavljena anglo-ameriška zavezniška vojaška uprava. V okolici Štanjela je bilo več mejnih točk, a prehod skoznje ni bil pretirano strog. Ženske so vseeno v strahu pred morebitnimi nevšečnostmi raje hodile po gozdnih stezah (Abram, 2004, 169–202). Meja med conama ni mogla zauzpostaviti selitvenih poti, ker so bile potrebe po denarju še vedno prevelike. V coni B so uvedli novo valuto jugolire. Te so bile manj vredne od lir, ki so jih uporabljali v coni A. *Pri nas je bilo najteže. Na Primorskem je bilo najtežje za preživet. In še posebej takrat, ko sta bili cona A in B. Mi smo imeli jugolire. In kaj smo lahko z njimi? Nič, še tazadnjo ne ubrisat. In pole se je spet švercalo, čez mejo.*

Če so Gaberci kupili živino v coni B in jo prodali v cono A, so imeli znaten dobiček. V tem obdobju je cvetela prodaja žganja in tobaka. *Tisto je bilo po 45. letu. Kadar je bila svoboda, pole, ko so naredili cono A in cono B, tle dol pr mosti je bu že blok, 2 kilometra al tako. Nič se ni dalo. Štanjel je bil že vse taku. So Amerikaci pršli, so usje zaseli. So pustili trgovine, se je dobilo vse: pašto, rajž, žajfo za prat in moko in taku in ni bilo kaj prodat, da bi kje nesli. Tukaj pa se je cigarete kupovalo in se je nosilo pa malu cigaretov, tam gor pa tobaka ni blo in se je takoj prodalo in kar dobro zaslužlo. Magar če si nesla eno kilo, je težko kašen nesel, ker ga ni bilo kam skrit. Ma kaki, ma vselih se je šlo, pašto smo si prnesli. Pod oblačila so ženske skrile po nekaj kilogramov tobaka in ga nesle čez mejo. Olga se spominja poti, ko je takoj po vojni s sosedo skušala prečkati mejo med conama A in B ter priti v Štanjel, kamor sta nesli tobak mamama, ki sta ga prodali naprej. S seboj sta vzeli *frtošine*, predpasnike, in srpe in se pretvarjali, da gresta v gozd žet travo. Pri sebi sta imeli več kilogramov tobaka. Takrat še nista znali žet. Na prehodu ju je videl komandir. *Se spomnim, enkrat sva šle s sosedo, Terezino Kržejavo, smo nesle, de bomo prnesle malo naprej čez blok, jaz mami, ona tudi ... do Štanjela. To je bilo, ko so bile še cone. In kaku prit mimo? Smo uzele take frtošine s sabo in srpe in de gremo žet za žvau. Pri sebi smo pa mejle tobaka tolk kilu. Zdaj, obe lih smo znale žet, tisti bot, kej boš znala. Pridemo, blok je bil odi tamalga mosta kje dol. Kaku it mimu? Mimu, kjer je bil maln (mlyn) in smo rekle, gremo kar po cejsti in če nas bo kdo vidu, bomo povedale, da gremo kje gor žet. In res nas vidi komandir, ki je bil tam. Ma kam, je reku? Ma gremo kje gor malu našet. In nam je vervou, ni nič gledou. Lepu. Zdej pej, kaku nazaj, da nas ne bo vidu? In smo šle čez po drugi strani čez Cerouce, de nas niso vidli. Če ne, bi prašau, kje imaste? Ma taku je bilo. Tlje so bili kraji lih na meji ...**

Žganje so tudi v povojnem obdobju prodajali po gostilnah po Pivškem ter tudi severneje od Gorice. Ko je bila Olga že poročena, je šla z *Udoucovo* teto Maričko peš

proti Solkanu. Mama je takrat zbolela in jo je prosila, naj gre namesto nje. Vsaka je nesla 20 litrov žganja, a sta imeli težave s prodajo. Gostilničar v Grgarju je le kupil vse žganje in nato je hodila Olgina mati do tiste gostilne vsakih 14 dni. Prav tako so peš hodile proti Postojni. Ponoči so tihotapili tudi prašiče. Da se ti ne bi oglašali, so jim dali piti žganje, kar pa ni nujno delovalo.

Ko je imela Olga v petdesetih letih majhne otroke, je poleti med počitnicami hodila z njimi na Opčine, kjer so preživeli počitnice. Tam je namreč imela gostilno moževa sestra. S seboj je nesla domače pridelke, pogosto pršut, ki ga doma niso jedli, ampak vedno prodali. Z denarjem je otrokoma kupila šolske potrebščine, obleko in obutev. Čeprav je bil mož že zaposlen, je bila njegova plača premajhna za vzdrževanje doma, kmetije, in otroke. To je opravila Olga.

Druga plat poti

Prav sam za na izlet, men se zdi, da ni šla nobena. Poti so bile nedvomno fizično naporne. Večurna hoja bodisi do Opčin, Trsta ali Gorice bodisi samo so štanjske železniške postaje je zahtevala veliko fizično moč. Ta je bila potrebna že za samo hojo, kaj šele za prenašanje dvajset do trideset kilogramov tovora pretežno v jerbasu ali nahrbtniku in »varno« skritih drugje pod oblačili. *Je vagal bečk (sod) 38 litru vina in na glavi je nesla na železniško postajo z Gaberij. In še na rokah so nesle, so trpele ku biki. Ko so pršle domu, se odpraviti in drug dan al tretji nazaj s kraja. In pole so se lotile te kangule, plastične, kolk bot sem vlekla k Divači po 46 kilu. Pride cejt, ko nimaš nič. Kašna pa je bla hrana tisti bot, tiste poljente in tistu mljeku, smo jeli samu kislju mljeku in krompir, sej ni blu. Neč ni blu. Nismo injele neč.*

So pa ženske tako prišle v stik s svetom, ki ni bil viden iz domače vasi. Videle so Trst, veliko, v njihovih očeh in tudi sicer bogato mesto. *Ja, sevede, se ti je zdelu (da je Trst lepo mesto), prvoščit pa si nisem mogla, samo gledala ga, kakšen je.* Poti v manjših skupinah žensk, ki so se poznale, so bile vse prej kot trgovski pohod v tišini. Ženske so se šalile, smejale, prepevale, si delile nasvete – tako trgovske kot povezane z družinskim življenjem. *Ja tudi heci so bili, kaj ne. So si vse povedale, kaj so prodale, kaj so kupile. Vse sorte se je dogajalo, kaj bom pravla. So rekli, tja so nesle šunko, nazaj pa štokviž.¹⁰ Mlada dekleta so po poti prepevala. Mladost je, tudi če si lačen. Ma sevejde (smo se smejale). Smejale in taku in se mejnje in kašnu povejdle. Lepu je blu, sam trplejne je blu, nejsi mejla souda nikjer.*

Denar, ki so ga dobile, je predstavljal njihovo vsaj delno finančno samostojnost. Namenile so ga za živila, otroška oblačila in obutev, nakup prvih gospodinjskih aparatov. V povojnem času so denar od prodaje žganja namenjale šolanju otrok v srednjih šolah v Ljubljani. Da so brangerce, kontrabantke, prodajale in tihotapile, ko je bila

¹⁰ Primerjava je povezana z dejstvom, da je šunka kompakten kos mesa, štokviž pa iz manjših kosov polenovke pripravljena jed.

potreba velika, je razumljivo. Trgovina z žganjem se je temu navkljub nadaljevala še v šestdesetih letih. *Pole jo je še Marjan (vnuk) vozu in je bla vesela. Vsakemu je dala za pot in ona je tolk mejla. Ja, ona je dolgo, kolikor je mogla.*

Poti so brangercam predstavljale krajši odmik od otrok in moža in bile pravzaprav njihov lastni čas. Isto sta pri gospodinjskih pomočnicah na Goriškem ugotavljali tudi Inga Miklavčič Brezigar in Ana Barbič (Barbič, Miklavčič Brezigar, 1999, 175). Zaslužen denar je vplival tudi na socialni razvoj vasi. V socialno kategorijo sodijo spremembe statusa ženske, družinske trdnosti in tradicionalnih socialnih vzorcev zakonske stabilnosti (Gombač, 2004, 121). V Gaberjah je moč žensk znotraj družine narasla, saj so imele lastni denar. Čeprav so ga porabile za družino, predvsem otroke in prehrano, so o tem odločale same. Življenjski standard družin se je, čeprav počasi, dvigal tudi zaradi njihovih poti.

SKLEP

Olgina zgodba, ki se prične s pripovedovanjem njene mame ter nadaljuje vse do odraščanja njenih otrok, je podobna pripovedovanjem ostalih Gaberk. Vzroki za selitve vsake od Gaberk so večpomenski. Čeprav jih v grobem lahko zaobjamemo z družbenogospodarskim položajem (vsaka pove, da je bil glavni razlog za selitve *mižerija*, revščina), ima vsaka ženska svojo zgodbo in sebi lastne motive. Podobne okoliščine lahko iščemo tudi v drugih obrobni delih slovenskega etničnega ozemlja, na primer v Beneški Sloveniji (Mlekuž, 2004, 141–164). Tudi od tam so v italijanska mesta odhajale beneške *dikle*. Delale so v Italiji še dolgo po drugi svetovni vojni. V obeh primerih je potekalo izseljevanje prek sorodstvenih, vaških mrež, ko so si dekleta pomagala poiskati delo.

Ženske iz Gaberij so se v šestdesetih letih počasi zaposlovale v novih industrijskih središčih (Ajdovščina, Sežana, Vipava, Postojna). Sezonska danes ni več. Še vedno pa odhajajo, čeprav v majhnem številu, brezposelne ali pravkar upokojene Gaberke ilegalno, »na črno«, čez mejo, kjer pospravljajo italijanska stanovanja. Stike s sorodniki in sorodnicami, ki so se v preteklem stoletju izselili bodisi v Trst bodisi v druge italijanske kraje, še vedno vzdržujejo. Olga gre kljub visoki starosti z otroki pogosto na Opčine, kjer obiskuje svakinjo.

Še danes, čeprav ni več potrebe, prinašajo Tržačani vreče s (ponošeno) obleko, sladkarije za otroke in kavo. Verjetno vsaj deloma še vedno živijo v prepričanju o *mižeriji* in svoji dolžnosti pomagati. Danes njihova pomoč ni več potrebna. Gaberje postajajo vas novih velikih (in manjših, vedno pogosteje praznih in na pol porušenih) hiš. Trenutno se je izseljevanje vsaj na videz ustavilo. Mlade družine si sem in tja zgradijo novo hišo in število otrok počasi narašča. Ženske, ki so pred desetletji hodile po svetu, imajo danes okoli 80, 90 let. Voljne so s ponosom pripovedovati o tem, kako je bilo *en bot*. Kako so one, čeprav samo gospodinje, dejavno reševale posestva svojih staršev in gradile prihodnost svojih otrok.

LITERATURA

- Barbič, Ana in Miklavčič Brezigar, Inga (1999). Občasne migracije podeželskih žena na Goriškem. Gospodinjstvo v tujini – nuja in priložnost nekoč in danes. Ljubljana: Glasnik slovenskega etnološkega društva 39, 3/4, str. 39–48.
- Bezljaj, France (1976). Etimološki slovar slovenskega jezika. Prva knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Inštitut za slovenski jezik.
- Brumen, Borut, ur. (2000). Sveti Peter in njegovi časi. Socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter, Ljubljana: *cf., str. 121–265.
- Drnovšek, Marjan (1999). Izselsjevanje Slovencev v razvite evropske države do leta 1940. *Slovenska izseljenska književnost 1* (ur. Janja Žitnik). Ljubljana: ZRC: Rokus, str. 29–60.
- Drnovšek, Marjan (2002). Mobilnost Slovencev in regionalizem. *Zgodovinski časopis* 56, 3/4, str. 259–276.
- Drnovšek, Marjan (2004). Izselsjenke v očeh javnosti. *Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev* (ur. Aleksander Žižek). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 383–393.
- Gabršček, Andrej (1934). Goriški Slovenci. Narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice. Druga knjiga. Od leta 1901 do 1924. Ljubljana: samozaložba, str. 570.
- Gombač, Jure (2004). Sociološki vidiki migracijskih gibanj v slovenski Istri v luči londonskega memoranduma: doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Oddelek za sociologijo, str. 120–129.
- Kalc, Aleksej ur. (2002). Poti in usode: selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Trst: Narodna in študijska knjižnica, Annales Majora, str. 13–47.
- Kodre, Petra (1996). Nanoška planota je raztresala svoj sad med pridne dolinske kmete. V: Rosa, Jurij, ur., *Št. Vid – Podnanos: zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, str. 65–76.
- Krajevni leksikon Slovenije (1968). Prva knjiga. Zahodni del Slovenije. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Ledinek, Špela in Rogelja, Nataša (2000). Potepanja po poteh Šavrinke Marije. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 110 str.
- Lukšič - Hacin, Marina (1995). Ko tujina postane dom: resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, str. 50.
- Makuc, Dorica (1993). Aleksandrinke. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 171 str.
- Mlekuž, Jernej (2004). Izbrani vidiki zaposlovanja beneških deklet v gospodinjstvih italijanskih mest: tiha, grenko-sladka, nikoli povsem izrečena in slišana zgodba. *Dve domovini/Two Homelands* 19, str. 141–164.
- Ravnik, Mojca (2002). Z meje na mejo. V: Kalc, Aleksej, ur. *Poti in usode: selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje*. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče

Republike Slovenije, Trst: Narodna in študijska knjižnica, Annales Majora, str. 54–61.

Rodman, Marta in Makarovič, Marija (2000). Življenje ob Trti in kršinu. Življenjska pričevanja krajanov iz Vipave in okolice. Vipava: Občina Vipava, 205 str.

Valenčič, Vlado (1990). Izselsjevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne. *Dve domovini/Two Homelands* 1, str. 43–82.

ARHIVSKI VIRI

Župnijski arhiv Velike Žablje, Status animarum, Gaberje 1915–.

Pokrajinski arhiv Nova Gorica, PANG 21, Občina Ajdovščina, Registro del materiale sequestrato della R. G. F. in custodia presso questo municipio, fasc. 11, 13, 20, 26, 32, 48, 52.

SUMMARY

MIGRATION OF WOMEN FROM GABERJE IN VIPAVSKA BRDA BETWEEN THE YEARS 1920–1954

Darja Gorup

Presented in the contribution are commercial journeys of the Gaberje women and the influence of those on the role of women in the family and in the village. Women from Vipavska brda were setting out on their journeys not wishing to become rich but in the necessity for survival. Because of circumstances in which they lived, their life of a peasant housewife was all but being shut between the four walls. The women played several roles: they were mothers, wives, daughters-in-law, villagers, traders, smugglers, perhaps even adventuresses, and migrants. They moved to the neighbouring towns and to the countryside and thus circulated between home and source of income for the essential necessities of life. Particularly women with small children sought a compromise and thus did not emigrate permanently; they just circulated. Thus, they were still able to carry out the role of the mother and wife and take care of inflow of money into the household.

*The word with which women themselves denote their commercial routes and themselves is *brangerstvo* or *brangerca*, meaning a woman who in the dealt period transported by various manners eggs, butter, seasonal vegetables, raspberries, meat, strong liquor and other products to Italian towns, sold them there or exchanged, and brought home some money or exchanged provisions and domestic necessities, which otherwise could not be bought (macaroni, soap). The changing of political circumstances and consequently of state borders, influenced the course of commercial routes.*

The reasons for migration of each woman from Gaberje have multiple causes. Although roughly we can comprise them in the social economic situation, (each collocutor

tells the principle reason for migrations was poverty) each woman has a story of her own and own motives. In the forefront placed Olga's story corresponds to the stories of the rest of women from Gaberje and is valuable because Olga too was going to Trieste along the paths her mother walked.

Although the journeys were undoubtedly physically straining, the women thus encountered the world not seen from their village. They saw Trieste, a large and in their eyes a rich town. The journeys of small groups of women who knew each other were everything but a commercial march in silence. The women made jokes, laughed, sang, shared advice – as well commercial as those more concerning family life.

The money the brangerce earned presented their at least partial financial independence. The journeys were to them a brief absence from their children and husbands and were actually time of their own. The earned money also influenced the social development of the village, the change of the status of women, family steadiness, and traditional social patterns of marital stability. In Gaberje, the power of women within families grew as they had access to own money. Although they used it for the family, above all for the children and food, the women decided on it. The life standard of families rose, although gradually, because of their journeys as well.

KNJIŽNE OCENE

BOOK REVIEWS

**KNJIŽNE OCENE
BOOK REVIEWS**

Zofka Kveder: Zbrano delo, 1. knjiga (uredila in opombe napisala Katja Mihurko Poniž), Študentska založba Litera, Maribor, 2005, 560 str.

Ko je zadnjega marčnega dne letošnjega leta v prostorih Društva slovenskih pisateljev v Ljubljani potekala predstavitev prve knjige *Zbranega dela* Zofke Kveder, je hkrati minevalo sto let, kar se je pisateljica spomladi 1906 iz Prage preselila v Zagreb. V Ljubljani, kjer se je rodila leta 1878, razen najzgodnejšega otroštva, nekaj let licejskega šolanja in dobro leto, kolikor je tam delala kot uradnica, ni živela že od leta 1899, ko se je zaposlila v Trstu. Kmalu zatem jo je pot zanesla v Nemčijo in Švico, v Pragi se je ustalila med letoma 1900 in 1906. V Zagrebu je živela dvajset let, njeno življenje slovenske izseljenke se je tam izteklo jeseni leta 1926, natanko pred osemdesetimi leti.

Uvrstitve njenega literarnega opusa v zbirko *Zbrana dela slovenskih pesnikov* in pisateljev nismo veseli le zaradi omenjenih dveh obletnic, s katerima je po naključju sovpadel izid pričujoče knjige (nosi sicer letnico 2005). Bistveno bolj razveseljivo je dejstvo, da je v elitno literarno zbirko slovenskih klasikov (končno!) bilo uvrščeno tudi delo pisateljice, in kar nas v kontekstu izseljenstva zanima še bolj: da so v knjigi ponovno ponatisnjena nekatera pisateljčina dela, ki so bila napisana in izdana izven slovenskega ozemlja. V posameznih besedilih med njimi je tematizirano tudi izseljevanje Slovencev.

Zakaj je komentirana izdaja pisateljčinega dela in njena uvrstitev v zbirko klasikov za bralce in raziskovalce neizmerne pomena? Ker bo, ko bo izdanih vseh predvidenih osem knjig, na enem mestu zbran celoten pisateljčin literarni (in deloma publicistični) opus v slovenskem jeziku, kar je za bralca razkošje, raziskovalcu pa predstavlja privilegij, ki mu ga žal ne ponujajo nezbrani opusi še marsikaterega slovenskega literarnega ustvarjalca, klasika, ki v *Zbranih delih slovenskih pesnikov* in pisateljev (v nadaljevanju ZD) še zmeraj ni našel mesta (oz. urednika). Prav urednik ZD posameznega ustvarjalca je namreč tisti, ki pri urejanju besedil in pisanju opomb opravi levji delež prepisovanja iz slabo dostopnih revialnih objav in prvih izdaj, pregleduje sočasno časopisje, da bi izsledil kritične ali polemične odmeve, in se muči s pisateljevim rokopisom v njegovi zapuščini, ter vse skupaj (brez interpretiranja) kot na pladnju ponudi bralcu in nadaljnjim raziskovalcem. V primeru Zofke Kveder je to delo opravila Katja Mihurko Poniž, profesorica nemščine, literarna komparativistka in dramaturginja, ki se je s pisateljčinim opusom ukvarjala že v doktorski disertaciji s področja feministične literarne teorije: *Proza in dramatika Zofke Kveder: Reprezentacije ženskosti v bikulturnem prostoru moderne* (2003). Istega leta je svoje izsledke skupaj z natančnim in izčrpnim biografskim pregledom izdala tudi v knjigi *Drzno drugačna: Zofka Kveder in podobe ženskosti*. Prav njen pa je bil tudi predlog, da se v ZD uvrsti Zofko Kveder, kar sta uresničila glavni urednik zbirke, akademik dr. France Bernik, in Andrej Brvar, urednik pri mariborski študentski založbi Litera. Le-ta je leta 2002 izdajanje temeljne slovenske literarne zbirke prevzela od založbe DZS, ki jo je izdajala od leta 1946. Takrat je pobudo za njen nastanek dal njen poznejši prvi

in dolgoletni glavni urednik, pokojni akademik dr. Anton Ocvirk. V šestdesetih letih obstoja je zrasla v monumentalno knjižno zbirko več kot 213 knjig prepoznavnega videza z belim ovitkom in rdečo ter črno tipografijo. Zofka Kveder je v njej pridružena svojim enaintridesetim pisateljskim (izključno moškim) kolegom: od najstarejšega Linharta do najmlajšega Primoža Kozaka oz. od Ivana Cankarja s tridesetimi knjigami do Franceta Prešerna z dvema in Valentina Vodnika z eno knjigo. Uvrstitev v ZD ne pomeni le nove, znanstvenokritične izdaje, pač pa pomeni tudi premik v miselnosti o avtoričinem delu in njegovem vrednotenju. Zofka Kveder si je namreč po več kot stotih letih, ko je slovensko cerkveno in siceršnje javnost razburkala s svojim proznim prvencem *Misterij žene* (1900), bila zaradi svojega delovanja deležna več negativne kot pozitivne kritike in po več kot pol stoletja, ko slovenska literarna zgodovina ni prav vedela, kaj naj počne z njo, zaslužila, da je spodbudila celo nastanek nove slovenske besede. Bernik jo je v spremnem besedilu k prvi knjigi njenega ZD poimenoval »prva slovenska klasikinja«.

Kakšna je zasnova ZD Zofke Kveder? Prva knjiga vsebuje ponatise štirih pisateljinih zbirk kratke proze, ki jih je izdala v slovenskem jeziku: *Misterij žene* (1900) je napisala in v samozaložbi izdala v Pragi, *Odsevi* (1902) so izšli pri Gabrščku v Gorici, zbirka novel *Iz naših krajev* (1903) je izšla pri Schwentnerju v Ljubljani, ko je pisateljica živela še v Pragi, prav tako pa tudi *Iskre* (1905), zbirka novel in črtic, ki jih je v samozaložbi izdala leta 1905 v Pragi, in so dvojezična, slovensko-hrvaška knjiga (izmenično si sledi osem slovenskih in sedem hrvaških besedil). Vsaki zbirki v Opombah v drugem delu knjige pripadajo rubrike: Nastanek in izid, Kritični odmevi in Opombe (v slednji so podatki o ohranjenosti rokopisa, razlikah med morebitno poprejšnjo revialno in knjižno objavo ter razlaga manj znanih izrazov). Prva knjiga pa se od prihodnjih razlikuje še po uvodnih uredničinah pojasnilih o jezikovni redakciji, literarnih objavah Zofke Kveder pred *Misterijem žene* in o zasnovi ZD. Iz slednje izvemo, da bo slovenski opus Zofke Kveder v ZD porazdeljen na nezbrane črtice v drugi knjigi, nezbrane novele in povesti v tretji, romana *Njeno življenje* (nastal je leta 1914 v Zagrebu) in *Nada* v četrti, izdane in nezbrane drame v peti knjigi, publicistiko in korespondenco v šesti in sedmi knjigi ter na sklepno monografijo v osmi knjigi.

Zaradi pravil zasnove ZD, da so v njih objavljena samo besedila v slovenskem jeziku, si ZD Zofke Kveder na koncu vendarle ne bo zaslužilo pridevnika »zbrano«. Znotraj ZD namreč ne bo objavljeno pisateljino najdaljše prozno besedilo, pisemski roman *Hanka*, ki ga je leta 1916 v Zagrebu napisala v hrvaščini, prav tako ne bo njene hrvaške dramatike in ne kratke proze, kakor tudi ne nemške kratke proze, ki jo je prav tako pisala in objavljala. Čeprav je *Izbrano delo Zofke Kvedrove*, ki je med letoma 1938 in 1940 v uredništvu Marje Boršnik in Eleonore Kernc izhajalo v ženski založbi Belo-modra knjižnica, v sedmih knjigah bralcem ponudilo *izbor* (in ne popolno izdajo) iz pisateljinega opusa, pomeni kljub več kot polstoletni patini v določenem pogledu vendarle korak naprej, ki ga zasnova ZD ni zmogla (pa ne po uredničini krivdi). Marja Boršnik in Eleonora Kernc sta namreč *Hanko* poleg slovenskih besedil objavili v slovenskem prevodu, ki je še zdaj edini slovenski prevod tega dela, dodali pa sta tudi

slovenske prevode nekaterih nemških besedil. Spadajo vsa ta dela, ker niso v slovenščini, kaj manj v *Zbrano* delo Zofke Kveder oz. so zaradi jezika kaj manj pisateljčina?! Je zaradi njih in zato, ker so (nekatera) nastala v izseljenstvu, Zofka Kveder kaj manj slovenska pisateljica?

Da je vsekakor slovenska pisateljica, ker da je znala literarno upodobiti sovaščane v Loškem Potoku, kjer je preživela največ otoških in najstniških let, so ji priznavali že njeni sodobniki, med njimi Anton Debeljak, ki je, kot v ZD izvemo v Opombah k zbirki *Iz naših krajev*, leta 1938 za novelo *Hrvatarij* zapisal, da je »zrcalo potoškega dela in nedela /.../ Šege in navade, resni opravki in zabave, vse je verno podano, tako da bi smelo stati v foklornem ali narodopisnem sestavku.« S to zbirko je leta 1903 pomirila hudo kri, ki jo je povzročila z radikalnim prikazom ženskega trpljenja in zatiranja v zbirki *Misterij žene*, kljub temu pa se je v njej kritično lotila še enega družbenega problema – slovenskega izseljevanja in njegovih posledic. Tega ni tematizirala le v besedilu *Hrvatarij* (sezonsko izseljevanje), pač pa tudi v novelah *V oblasti teme* in *Doma*. V obeh sta osrednji literarni osebi izseljenca, fanta s slovenskega podeželja, ki študirata v tujini. V prvi se na velikonočne počitnice pripelje Žan, ki ga doma pričakuje zapiti oče, v drugi domov na kratek dopust pride falirani študent Tone Korošec, ki se razočaran nad hladnim in neprijaznim sprejemom domačih v tujino vrne s še bolj strtim srcem. Predvsem v zadnji noveli je Zofki Kveder uspelo prikazati čustva in idealizirane misli o domu, ki ležijo v srcu skoraj vsakega izseljenca, kar je navsezadnje kot izeljenka dobro poznala tudi sama:

Pohitel je doli k cesti in pri vsakem koraku se je odgrnila nova krasota domačega kraja pred njegovimi očmi. Nekaj vročega mu je zavrelo v srcu in skoraj bi se bil razjokal zaradi neke nepojmljive nežnosti. Kje so še tako bele vasi? Kje so še tako zeleni kraji? Oh! In spet je dihal globoko in žejno, da se napije domačih vonjav, smrekovega duha, trpke svežosti te zemlje in tega polja. Sto misli, sto spominov, sto vtisov se mu je vrstilo v duši. /.../ Poslavljam se od vas, vi temni hribi! Zašumite mi še enkrat vašo sveto pesem, moji gozdovi, zeleni in sveži, dajte, da se še enkrat nadiham vaših krepkih, zdravih vonjav! Odhajam v svet, v bedo morda in trpljenje, a ni me strah. (Kveder 2005: 312, 336.)

Problemатike sezonskega izseljenstva se je v besedilu *Hrvatarij* lotila z izjemno natančnostjo. Opisi dela, podiranja dreves, nečloveškega naprezanja in življenja v gozdu so tako natančni, kot da vsega skupaj ne bi bila povzela po pripovedovanju. Odhajanju na sezonsko delo je bila priča, ko je pomagala v očetovi podeželski gostilni in trgovini:

Žilavo ljudstvo je to, zdravo, delavno. Kakor lastovke se dvigajo jeseni in rojijo v daljni svet za kruhom in zaslužkom. Vse se vzdigne, kar ni prestaro, kar ni bolno, in po vaseh ostanejo samo ženske, starci in otroci. /.../ Bleda

ekspeditorica na pošti ima v tem času mnogo posla, vaški trgovec proda precej pisemskega papirja, piše naslove na Ogrsko, v Slavonijo, v Sedmograško, v Romunijo, ah, po vsem daljnem svetu. Hrvatarji se razkrope v tolpah po daljnih gozdovih in njihove sekire pojo, pojo vso zimo, skoraj brez prestanka. (Kveder 2005: 338.)

Ker pa sama vendarle ni bila ena izmed njih, je zmogla tudi kritičen pogled, zato je obsodila razsipništvo in bahaštvo, ki doma prevzame izseljence, da prekomerno pijejo, razmetavajo z denarjem za nepotrebno novo obleko in škornje, ne privoščijo pa si nujne zdravstvene nege:

Po naših vaseh se je razneslo: »Hrvatarji gredo!« Ves transport se je pripeljal. Na železnici jih je bil poln vagon. Tesno so sedeli in stali v ozkem prostoru, peli, vriskali, kadili. Same viržinke! Saj cvenketa v žepih in v listnicah lepa družba petakov in desetakov. Juh! Juh! In še enkrat in še enkrat! Na postajah pijo žganje, rum, likerje. Kdor ima denarja, je gospod! Nihče ni več čisto trezen. Eh, dolga je pot do Pešte, pa dalje po Ogrski do Zagreba, pa preko Zidanega Mosta dol proti domu. Na zadnji železniški postaji jih čakajo lojtrski vozovi, daleč je še domov. In v restavraciji godba. Juh! Juh! (Kveder 2005: 346.)

Pisateljica je želela predstaviti, kakšen vpliv ima moško sezonsko delo in njihova odsotnost na življenje doma. Gornik v gozdu nori od ljubosumja, da mu bo ženo doma prevzel drugi, in se, čeprav mu je žena zvesta, po povratku domov od nemoči in obupa obesi. Zdenčar pa svojo ženo, ki je medtem res zanosila z drugim, doma skorajda ubije. Jernej si na sezonskem delu poškoduje koleno in ker si ga ne zdravi, doma malo manjka, pa bi ostal brez noge.

Izdajanje ZD je dolgotrajen projekt, med izidi posameznih knjig pa so lahko dolgi, večletni premori. Kljub temu nestrpnost pričakujemo naslednje knjige, še posebej peto knjigo, v kateri naj bi ponovno v celoti bila objavljena drama *Amerikanci*, ki jo je pisateljica leta 1908 izdala pri Slovenski matici potem, ko je že skoraj celo desetletje živela na tujem. Kljub temu ni pozabila na pojav, ki ni bil neznan nobeni evropski deželi – izseljevanje v Ameriko. Omenjena drama bo svoj ponatis v celoti doživela šele z izdajo v ZD (po prvi izdaji so bili ponatisnjeni namreč le odlomki, kar razen za roman *Njeno življenje*, ki je bil večkrat ponatisnjen, velja za večino opusa Zofke Kveder). Samo želimo si lahko, da bi se to zgodilo čimprej.

Vladka Tucovič

Paul Hockenos, Homeland Calling, Exile Patriotism & the Balkan Wars,
Cornell University Press, Ithaca & London, 2003.

Naslov knjige, *Homeland Calling*, je bilo ime organizacije, ki je na demonstracijah kosovskih Albancev v New Yorku in Washingtonu delila prijavnne liste za Kosovsko osvobodilno vojsko. Bilo je leto 1998 in za organizacijo do takrat ni še nihče slišal. Od leta 1913, ko je bilo Kosovo z odločitvijo mednarodnih velesil dodeljeno Srbiji, in se val množičnega izseljevanja kosovskih Albancev ni več prelomil, končna osvoboditev izpod srbske nadvlade še nikoli ni izgledala bolj neizvedljiva. Daytonski sporazum je za kosovske Albance pomenil najhujše razočaranje, saj so pričakovali, da bodo vključeni v teritorialno in pravno razrešitev razbitin Jugoslavije in bo Kosovu priznan neodvisni status. Daytonski sporazum pa ni samo povsem obšel kosovskega problema, ampak je tudi dokončno porazil miroljubno politiko pasivnega odpora Ibrahima Rugove. Tako je dobila opcija oboroženega odpora po letu 1996, povsem razumljivo, večjo težo. Pa vendar je izgledala zamisel boja proti profesionalni srbski vojski, ki je premogla oborožitev cele bivše države, povsem utopično. Še bolj utopično je bilo pričakovati, da bi mednarodne velesile, ki za kosovske Albance še nikoli niso naredile nič dobrega, bile pripravljene tokrat kaj ukreniti, ali jih celo podpreti v oboroženem odporu. Kako se je iz teh dveh utopičnih pričakovanj, različnih kosovarskih politično profiliranih organizacij, več različno delujočih lobijev in v okviru neodločne, v Bosni povsem diskreditirane evropske politike ter z drugimi problemi zaposlene ZDA izcimilo to, da je junija 1999 srbska vojska s celotnim srbskim državnim aparatom vred zapustila Kosovo?

Zgodovinsko ozadje prizadevanj kosovskih Albancev za osamosvojitvev izpod srbske dominacije v okviru albanske diaspore je dolga, zapletena in fascinantna zgodba. Izseljenci v ZDA so po letu 1913 živeli v pomanjkanju, da so lahko večino svojega zaslužka pošiljali domov oziroma darovali domoljubnim organizacijam. Ko je morala demokratično izvoljena kosovska vlada leta 1991 zbežati s Kosova, je dobila polični azil najprej v Sloveniji, a ne za dolgo. Že slabo leto pozneje ji je slovenska oblast odrekla gostoljubje in preseliti se je morala v Nemčijo. Njen predsednik, Bujar Bukoshi, je vodil Sklad za Republiko Kosovo, v katerega so kosovski izseljenci prispevali sredstva za financiranje kosovske države "v senci" od 1991 do 1999 po principu treh odstotkov mesečnega dohodka. Vsak mesec so na Kosovo poslali okoli 1,3 milijona dolarjev za financiranje paralelnih institucij, največ za šolstvo. V Skladu je bilo 125 milijonov dolarjev in ko se je Bukoshi leta 1999 vrnil iz izgnanstva, se ni govorilo, da so bili tako ali drugače zlorabljeni v privatne namene, kajti pri vodenju sklada nikoli ni bilo nobenih nepravilnosti. Pač pa se je govorilo, da bi jih Bukoshi lahko namenil kosovski osvobodilni vojski (Kosova Liberation Army), ki ji ni nikoli dal nič. Kako se je financirala KLA, kam so vložili svoj denar in moči stotisoči kosovarskih izseljencev, med njimi konec devetdesetih samo v Nemčiji in Švici petstotisoč večinoma mladih moških od osemnajstega do petintridesetega leta, predvsem pa, kako je iz fantov, ki so izpolnili prijavnice v newyorškem Bronxu, nastala Atlantska brigada, je zgodba, ki se bere kot kriminalka.

Exile Patriotism iz naslova knjige je termin, ki ga avtor uporablja za oznako posebne vrste nacionalizma, ki ga je desetletja po drugi svetovni vojni gojil le majhen del hrvatske diaspore, v devetdesetih letih pa je prevladal nad Hrvati v tujini ter usodno zaznamoval razplet vojne v domovini. Majhno, odročno in revno območje Hercegovine, ki je med drugo svetovno vojno zaslovelo po najhujših grozodejstvih hrvaških ustašev nad srbskim in muslimanskim prebivalstvom, je imelo svoje prebivalstvo razseljeno po celem svetu. V številčno močni hrvaški diaspori so predstavljali peščico nepomembnih ljudi, ki s svojim ciljem, to je, obnova hrvaške države v mejah medvojne NDH, niso imeli nobenega vpliva, še manj ugleda. To se je začelo spreminjati, ko je leta 1987 izseljenske Hrvate v Kanadi obiskal zgodovinar Franjo Tuđman, človek s karizmo in s pedigrejem Titovega generala in disidentskega pisca. Iz obrobnihih figur hrvatske diaspore, po profesiji mehanikov in zidarskih mojstrov, po političnem prepričanju pa skrajnih desničarjev ter diplomiranega generala, ki si takrat ni upal niti sanjati o samostojni Hrvaški, kaj šele v okvirih NDH, je v par letih nastala uničujoča sila. Kako je lahko orožje, kupljeno s prostovoljnimi prispevki hrvaških izseljencev iz celega sveta in, med drugim, namenjeno obrambi Vukovarja, romalo v odročna hercegovaška mesteca in zrušilo mostarski most skupaj z vsemi upi, da je ideja za vojaško vzpostavitev medvojne NDH lahko samo politična blaznost, ne pa državotvorni projekt ob koncu 20. stoletja?

Glavni junak te zgodbe, Gojko Šušak, ki je umrl dve leti pred Franjom Tuđmanom, je bil pokopan z največjimi državnimi in vojaškimi častmi, v nagovorih pa omenjan kot hrvatski sin, rojen na Hrvaškem. Legendarni minister za obrambo je bil rojen v Širokem brijegu v Bosni in Hercegovini, mestu, ki je imelo tako strašen sloves, da so ga po drugi svetovni vojni preimenovali v Lištico, njegovo ustaško prebivalstvo pa zdesetkali. Šušak je konec šestdesetih let legalno emigriral v Kanado in se ukvarjal z različnimi posli ter s par somišljeniki gojil sovraštvo do komunistične Jugoslavije, Srbov in drugih Nehrvtov. Kot so povedali ljudje, ki so ga poznali v Kanadi, je bila to majhna skupina prenapetežev, ki so se na večjih hrvaških zborovanjih pomešali med ljudi in jim v roke tiščali svoje propagandno gradivo. Ne samo obiski Tuđmana konec osemdesetih let, ampak predvsem pozicije moči, ki so jih pridobili skrajneži znotraj hrvaške katoliške cerkve v diaspori, lahko razkrijejo del kompleksnega odgovora, kako je bilo možno, da je nepomembni zgodovinar zmagal na prvih demokratičnih volitvah in da so njegovo vlado sestavili ljudje z izključno antidemokratskimi političnimi idejami in ekspanzionističnimi cilji iz hrvaške diaspore. Tudi v tej zgodbi nastopajo stotine milijonov dolarjev izseljencev, ki so financirali domovinsko vojno, in tudi ta se bere kot kriminalka.

Tretja zgodba je zgodba o srbski diaspori. Šifro njene zapletenosti najlepše pojasni oče Irinej, v Clevelandu rojeni petdesetletnik, sin političnih srbskih beguncev po drugi svetovni vojni iz vzhodne Hrvaške. Vsak srbski otrok v ZDA ve, je pojasnil v pogovoru z avtorjem, da so bili Srbi in Američani zavezniki v dveh svetovnih vojnah in da oba naroda in obe državi povezujejo skupne vrednote. Kako je torej mogoče, da sta se Srbija in Amerika znašli na nasprotnih straneh, da je Amerika podprla Hrvate, Albance in

Muslimane, ki so bili fašisti, in napadla Srbijo, njihovo lojalno zaveznico? To bo njemu za vedno ostalo nerazumljivo. Prav tako kot bo srbski diaspori ostalo nerazumljivo, kako se je njihov sen o veliki Srbiji, ki bi obsegala Kosovo, Črno goro, večino Bosne in dele Hrvaške ter Makedonije, v skoraj desetletni domovinski vojni popolnoma sesul. Za razliko od Hrvatov in kosovskih Albancev njim ni bilo treba prispevati ne milijonov dolarjev za orožje, ne mladih fantov za vojsko. Vsega tega je imela domovina v izobilju. Kar so radodarno financirali, je bilo lobiranje, ki pa ni prineslo nobenega uspeha. Ta zgodba se ne bere kot kriminalka, ker je vse jasno že na začetku.

Balkanske vojne iz naslova so ena brezštevilnih definicij tega, kar se je zgodilo na tleh bivše Jugoslavije med leti 1991 in 1999. Številni novinarji in politični analitiki, in Paul Hockenos je eden od njih, ter še številčnejši politiki so v tem desetletju uporabljali slikovite besedne zveze, kot so, krvavi konflikt, etnični spopadi ali izbruh prvobitnega sovraštva, pri tem pa to, kaj se je Jugoslaviji ob tem zgodilo, še danes ni čisto jasno. Je bila razbita, ukinjena, razgrajena, je propadla, razpadla, se je sesula? Kako naj pravzaprav razumemo te Balkanske vojne iz naslova knjige? Ali se balkanske vojne niso dogajale na začetku 20. stoletja in ne ob njegovem izteku? Skoraj prepričana sem, da je naslov določil urednik knjige in da je imel avtor pri tem bolj malo vpliva. Naslov govori predvsem o konceptualni, imenski, moralni in politični zmedi, ki se bo nesrečne epizode v zgodovini tega prostora, pol stoletja imenovanega Jugoslavija, držal na veke vekov. Balkanske vojne torej kot vojne na tleh bivše Jugoslavije, države, ki je obstajala dobrega pol stoletja in po mnenju Tonya Judta (*Postwar, A History of Europe since 1945*) ni razpadla, ni bila razbita, se ni sesula, pač pa je bila umorjena.

S poskusi razložiti to, kar se je dogajalo na balkanskem delu evropskega kontinenta petdeset let po koncu druge svetovne vojne, so se spoprijeli številni politični analitiki, politiki, diplomati, novinarji in seveda zgodovinarji in strokovnjaki različnih strok. Med temi knjigami je Paul Hockenosova posebej zanimiva. Avtor je analizo zastavil izvirno, saj se je vprašal, kakšno vlogo so pri vojnah v bivši Jugoslaviji odigrali izseljenci. Ker je sam več let novinarsko deloval v Jugoslaviji, tudi v času vojne, je dobro seznanjen s politično zapletenostjo tega prostora. Poleg tega se je zapletenega področja lotil z narativno metodo oziroma z novinarsko metodo pogovora in intervjuja. Šel se je pogovarjat z izseljenci doma in na tujem, zato vsebuje knjiga dragocene avtentične interpretacije tega, kar se je zgodilo, in kar nihče ni pričakoval, da se bo. Seveda ne dobimo interpretacij Šušaka, Tuđmana ali Rugove, zato pa slišimo skoraj vse druge pomembne osebe teh zgodb. Hockenos se je omejil na hrvaško, srbsko in kosovarsko diasporo, saj so te tri odigrale najpomembnejšo vlogo v »balkanskih vojnah« devetdesetih let in odločilno vplivale na razplet dogodkov. Pri tem je avtor nedvoumen in poudarja, da diaspore niso zakrivilе vojne, a pri tem navede toliko podatkov, izjav, mrež in povezav, da je njihova ključna vloga več kot očitna.

Tuđman si je leta 1988 predstavljal postopno preureditev Jugoslavije, znotraj katere bi imela Hrvaška samostojen status, pa so mu njegovi novi prijatelji v Kanadi povedali, da ni časa čakati, da je treba doseči samostojno državo in priključiti večji del Bosne in Hercegovine takoj. Kosovska vlada v izgnanstvu in legitimni predsednik

Rugova so desetletje gojili prakso nenasilnega odpora, dokler ni med stotisoči mladih azilantov v Nemčiji in Švici izbruhnila odločenost, da se uprejo z orožjem in so s pomočjo celotne diaspore tudi uresničili. Eno od zanimivih retoričnih vprašanj, ki jih zastavi Hockenos, se nanaša prav na njih: Kako so lahko pobudniki, ustanovitelji in voditelji KLA računali na pomoč mednarodnih velesil, ki je v tistem trenutku po nobenih analizah ni bilo mogoče pričakovati. In pomoč tudi dobili. V knjigi je sicer veliko več odgovorov kot vprašanj in Hockenosu uspe natančno opisati zgodbe, ki raziskovalce migracij opozarjajo predvsem na dvojje. Prvič, heterogenost izseljenskih skupnosti ali diaspor v političnih, kulturnih, razrednih in simbolnih pomenih je tako velika, da je vsako raziskovanje, ki tega ne upošteva, nesmiselno. In drugič, politični projekti, ki jih sestavijo posamezniki iz domovine in posamezniki iz diaspore so lahko tako destruktivni, da si domovina od njih še dolgo ne more opomoči. Diaspora pa lahko mirno živi naprej.

Mirjam Milharčič Hladnik

Bogdan Kolar, Slovenian Priests and Priests of Slovenian Descent in the Catholic Communities of California, San Francisco: Educational and Dramatic Club, Ljubljana: Salve, 2004, 190 str.

Nedvomno je delovanje slovenskih misijonarjev in duhovnikov ter katoliški organizacij v Združenih državah Amerike mnogo bolj raziskano kot velja to za ostale skupine Slovencev, ki so si kot ekonomski izseljenci ali politični emigranti, začasno ali stalno, v zadnjih dveh stoletjih našli nov dom na drugi strani Atlantika. In to ne od nedavnega, saj je že Jurij Trunk posvetil velik del delovanju »slovensko-ameriške katoliške« Cerkve in duhovnikov v svoji knjigi, *Amerika in Amerikanci*, ki je izšla leta 1912 v Celovcu. Zlasti plodovita je bera del o slovenskih misijonarjih, kjer je v ospredju predvsem Friderik Baraga (1797–1868)¹, manj pa njegovi nasledniki, med slednjimi zlasti Franc Pirc (1785–1880).² Kar nekoliko v senci je delovanje duhovnika Antona Fistra (1808–1881), 'enfant terrible' svojega časa, saj s sodelovanjem v revolucionarnem dogajanju na Dunaju 1848/49 in zlasti z idejami o avtoriteti razuma, ki je pred avtoriteto osebnosti ali religije (pod vplivom J. J. Rousseauja in L. A. Feurbacha), nedvomno ni bil priljubljen v Cerkvi, avstrijska oblast pa ga je celo obsodila na smrt, zato je pobegnil v Ameriko. Pregled delovanja katoliške Cerkve v ZDA nam daje delo zgodovinarja Darka Friša.³ Omenjeni avtor je skupaj z B. Kolarjem in A. Vovkom izdal tudi delo o delovanju najmočnejše katoliške organizacije v ZDA, tj. Kranjsko slovenske katoliške jednote.⁴ Kar obsežno delo o Juriju Trunku je prišla izpod računalniških tipk zgodovinarja Matjaža Klemenčiča, ki je povezal njegovo življenjsko pot z zgodovinama krajev Leadville (Kolorado) in San Francisco (Kalifornija).⁵ Tudi podpisani tega poročila ni ostal ob strani, saj je (bilo) slovensko izseljenstvo tesno povezano z vpetostjo Cerkve v migracijske procese, zlasti v odnosu do slovenskih vernikov po svetu.⁶ In verjetno drži teza, da je bila najbolj aktivni del »delujoče javnosti«, ne samo pri svojih prizadevanjih zanje v domovini, ampak tudi med izseljenci samimi.

¹ Omenima naj samo nekaj del: Baragov simpozij v Rimu (ur. Edo Škulj). Simpoziji v Rimu 17 (zbornik). Celje: Mohorjeva družba, 2000.

² Npr. William P. Furlan, *In Charity Unfeigned. The Life of Father Francis Xavier Pierz*. St. Cloud: Diocese of St. Cloud, 1952; Marjan Drnovšek, *Franc pirc (1785–1880): sadjar na Kranjskem in misijonar v Ameriki*. Naklo: Občina Naklo, 2003; sklop prispevkov o Pircu (avtorjev A. Vovko, S. Granda, B. Kolar, M. Kodrič, M. Drnovšek in M. Humar) v *Dve domovini / Two Homelands* 18, 2003, str. 9–96.

³ Darko Friš, *Ameriški Slovenci in katoliška Cerkev 1871–1924*. Celovec-Ljubljana-Dunaj: Mohorjeva družba, 1995.

⁴ Darko Friš, Bogdan Kolar, Andrej Vovko, *Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote*. Pregled zgodovine KSKJ 1894–1994. Ljubljana: Izseljensko društvo Slovenija v svetu, 1997.

⁵ Matjaž Klemenčič, *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija*. Celovec-Ljubljana-Dunaj: Mohorjeva družba, 1999.

⁶ Marjan Drnovšek, *Slovenski izseljenci in Katoliška cerkev*. Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju. Ljubljana: Družina, 2002.

Pozornost Bogdana Kolarja⁷ velja duhovnikom v Kaliforniji, ki ni bila med najbolj množičnimi smerni slovenskih izseljencev. Gledano v celoti za Združene države je prišlo v to državo največ slovenskih duhovnikov v avstrijski dobi do prve svetovne vojne, kar je razumljivo z ozirom na število prihajajočih Slovencev v času množičnega izseljevanja, in nato po drugi svetovni vojni kot politični begunci, s škofom Gregorijem Rožmanom vred. Med njimi je bilo veliko Salezijancev (str. 106–118). Vedno več je bilo tudi duhovnikov, ki so bili rojeni v Združenih državah, med njimi jih je vsaj 15 delovalo tudi v Kaliforniji (str. 119–128). Tudi za duhovnike Kalifornija ni bil najbolj pogost cilj, razen v obdobju t. i. 'Golden Rush Era'. Kot poslediva povojnega begunstva so po letu 1949 prihajali tudi v to zvezno državo z viškom leta 1970, ko je v njej delovalo 20 slovenskih duhovnikov. Avtor na podlagi arhivskega gradiva cerkvenih organizacij v ZDA, časopisnega gradiva (vključno z Ave Maria in Ave Maria koledarjem) in literature naniza biografske črtice, bolj ali manj obsežne – odvisno pač od najdenih podatkov, in sicer za območje Kalifornije od začetkov njihove prisotnosti v tej državi sredi 19. stoletja do najnovjših časov. Poudarek je na konkretnih podatkih o posameznikih, kar je podkrepljeno tudi z obsežnimi opombami, navedbo literature in imenskim kazalom. V prilogi je objavljeno štirinajst dokumentov in časopisnih člankov, v glavnem iz ameriških virov.

Če izpostavim predvsem deli D. Friša in B. Kolarja, slednjega zlasti z delom o slovenskih misijonarjih, in tudi mnogih ostalih avtorjih, ki pišejo o delovanju katoliške (tudi evangeličanske⁸) Cerkve, ugotavljam, da je izšlo kar nekaj del (predvsem člankov), ki govorijo o vlogi Cerkve v posameznih izseljenskih okoljih in tudi v odnosu Cerkve v matični domovini do izseljenstva. Vendar je največja pozornost, poleg misijonarstva⁹, posvečena le Cerkvi v Združenih državah Amerike, manj v njenem delovanju med izseljenci v Evropi, Južni Ameriki in Avstraliji. Celovite analize teh odnosov nimamo, saj dosedanje raziskave bolj ali manj prinašajo 'preglede', ki so bogati po podatkih. Manjkajo nam primerjalne analize skozi zgodovinopisno optiko, upoštevajoč tako prostorsko kot časovno dimenzijo, npr. podobnosti in razlike med cerkveno organiziranostjo in delovanjem doma in po svetu, odnosi z drugimi Cerkvami v novem okolju, združevanje različnih etničnih skupin na podlagi vere, prilagajanje cerkvenega življenja novim okoljem zaradi političnih, socialnih, kulturnih in drugih razlogov, vloga Cerkve v društvenem življenju in odnosi do drugače mislečih, vprašanje verske mlačnosti in

⁷ Avtor knjige, profesor cerkvene zgodovine, arhivist in dekan Teološke fakultete v Ljubljani, je preživel enoletni študijski dopust v Kaliforniji (2003/04) med tamkajšnjimi Slovenci. Ob pomoči, ki jo je dobil s strani stanovskih kolegov in z lastnimi prizadevanji, je zbral podatke o duhovnikih slovenskega rodu in potomcih, ki so postali duhovniki, in so delovali v Kaliforniji.

⁸ Npr. Mihael Kuzmič, Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Bethlehemu v ZDA 1893–1924. Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti. Ljubljana: Založba ZRC (Migracije 2), 2001.

⁹ Npr. Bogdan Kolar, Na misijonskih brazdah Cerkve. Oris zgodovine slovenskega misijonstva. Celje: Mohorjeva družba, 1998.

odpadništva v izseljenskih okoljih itd. Kot prvo je potrebno vsaj pregledno znanstveno delo, kot ga imamo s že citiranim *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju*, samo, da bi nosil naslov (ustrezna temu naj bi bila tudi vsebina) *Cerkev v izseljenstvu v 19. in 20. stoletju*. To naj bi bil projekt, ki bi združil vse raziskovalce, doma in po svetu, ki bi z znanstvenega vidika obdelali omenjeno temo.

Marjan Drnovšek

Migracije

Knjižna zbirka je namenjena objavam znanstvenih monografij in zbornikov s področja humanističnih in družboslovnih ved, ki obravnavajo vprašanja, povezana z mednarodnimi migracijami. Zbirko izdaja Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Urednica zbirke: Janja Žitnik.

DOSLEJ IZŠLO

SPET DOMA? Povratne migracije med politiko, prakso in teorijo.
(Uredila Marina Lukšič - Hacin)

2006, (Migracije, 11), 168 str., ISBN 961-6568-63-9.. Cena: 2.516 SIT

Damir Josipovič: UČINKI PRISELJEVANJA V SLOVENIJO PO DRUGI SVETOVNI VOJNI.

2006, (Migracije, 10), 348 str., ISBN 961-6568-81-7. Cena: 3.355 SIT

Maša Mikola: ŽIVETI MED KULTURAMI. Od avstralskih Slovencev do slovenskih Avstralcev.

(2005, (Migracije, 9), 142 str., ISBN 961-6500-03-5.. Cena: 2.880 SIT

Dan Shiffman: KORENINE MULTIKULTURALIZMA. Delo Louisa Adamiča.

2005, (Migracije, 8), 146 str., ISBN 961-6568-08-6. Cena: 2.730 SIT

Zvone Žigon: LJUDJE ODPRTIH SRC. Slovenski misijonarji o sebi

2005, (Migracije, 7), 240 str., ISBN 961-6500-93-7. Cena: 2.350 SIT.

Jure Gombač: ESULI ALI OPTANTI? Zgodovinski primer v luči sodobne teorije

2005, (Migracije, 6), 152 str., ISBN 961-6500-83-X. Cena: 2.350 SIT.

Marie Pislar Fernandez: SLOVENC V ŽELEZNI LORENI (1919–1939) SKOZI DRUŽINSKE PRIPOVEDI / Slovènes en Lorraine du fer (1919–1939) à travers des récits de familles

2006, (Migracije, 5), 344 str., ISBN 961-6568-59-0. Cena: 5.990 SIT.

SEZONSTVO IN IZSELJENSTVO V PANONSKEM PROSTORU.

Sosedstvo Avstrije, Hrvaške, Madžarske in Slovenije. Uredila Marina Lukšič - Hacin
2003, (Migracije, 4), 2 zvezka, 573 str., ISBN 961-6500-05-8. Cena: 4.870 SIT.

Zvone Žigon: **IZZIVI DRUGAČNOSTI. Slovenci v Afriki in na Arabskem polotoku**
2003, (Migracije, 3), 152 str., ISBN 961-6358-86-3. Cena: 1.990 SIT.

Mihael Kuzmič: **SLOVENSKI IZSELJENCI IZ PREKMURJA V BETLEHEMU
V ZDA 1893–1924. Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in
verske dejavnosti**
2001, (Migracije, 2), 325 str., ISBN 961-6358-38-3. Cena: 3.490 SIT.

Zvone Žigon: **IZ SPOMINA V PRIHODNOST. Slovenska politična emigracija
v Argentini**
2001, (Migracije, 1), 391 str., ISBN 961-6358-35-0. Cena: 3.230 SIT.

Informacije in naročila:

Založba ZRC

Novi trg 2, p. p. 306, 1001 Ljubljana

tel.: 01/470 64 64; faks: 01/425 77 94

e-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

Katalog izdaj založbe si oglejte na: www.zrc-sazu.si/zalozba

NAVODILA AVTORJEM

Revija *Dve domovini • Two Homelands* je namenjena objavi znanstvenih in strokovnih člankov, poročil, razmišljanj in knjižnih ocen s področja mednarodnih migracij z vidika različnih humanističnih in družboslovnih disciplin. Revija je večdisciplinarna in večjezična. Članki so objavljeni v slovenskem in angleškem, po odločitvi uredniškega odbora tudi v drugih jezikih. Članki so recenzirani. Rokopisov, ki jih prejme uredništvo revije *Dve domovini • Two Homelands*, avtorji ne smejo hkrati poslati kaki drugi reviji.

Dolžina prispevka naj ne presega 25 tipkanih strani (45.000 znakov skupaj s presledki). Recenzije knjig in revij, poročila o znanstvenih konferencah in drugih temah, povezanih z usmeritvijo revije, naj obsegajo od 3 do 8 strani (5400–14.400 znakov, vključno s presledki). Rokopisu morata biti priložena avtorski povzetek (2700 znakov, vključno s presledki) in izvleček s podatki o avtorju (600 znakov, vključno s presledki). Rokopisi niso vrnjeni avtorju.

Priloge (grafikoni, ilustracije, tabele ipd.) morajo biti v črno-beli tehniki v enem od standardnih računalniških programov. Vsaka priloga naj bo shranjena v svoji datoteki! Označite približno lokacijo posamezne priloge v tekstu, npr. »Tabela 3«. Vse preglednice v članku so oštevilčene in imajo svoje naslove. Če avtorji prevzemajo gradivo iz drugih virov, morajo sami pridobiti dovoljenje za objavo.

Prispevki se oddajo uredništvu na formatirani disketi (Microsoft Word) ali po elektronski pošti in v dveh priloženih iztisnjenih izvodih. Na prvi strani prispevka mora avtor navesti ime in priimek, znanstvene nazive, naslov ustanove, kjer je zaposlen, elektronski naslov, številko faksa in telefona.

Opombe in bibliografske navedbe.

- Med besedilom se lahko sklicujemo na kratko v oklepaju (priimek avtorja, letnica izida publikacije, stran). Primer: (Žitnik 2002: 165–167). Če se sklicujemo na več del istega avtorja, ki so izšla v istem letu, dodajamo letnici male črke (1998a, 1998b). Seznam uporabljene literature na koncu članka naj v tem primeru vsebuje naslednje podatke:
 - pri knjigah priimek in ime avtorja, (leto izida), *naslov knjige*, kraj, založbo, strani [Žigon, Zvone (2003). *Izzivi drugačnosti: Slovenci v Afriki in na Arabskem polotoku*. Ljubljana: Založba ZRC, 152 str.]
 - pri člankih v zborniku priimek in ime avtorja, (leto izida), naslov članka, *naslov zbornika*, (ime urednika), kraj, založbo, strani [Drnovšek, Marjan (2004). *Izseljenke v očeh javnosti. Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, (ur. Aleksander Žižek). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 383–393.]
 - pri člankih v periodiki priimek in ime avtorja, (leto izida), naslov članka, *naslov revije*, letnik, številka, strani [Žitnik, Janja (2002). *Literarno povratništvo in meje narodne književnosti. Dve domovini/Two Homelands*, 15, str. 163–178.]
- Poleg tega načina sklicevanja so dopustne tudi bibliografske navedbe v opombah. V tem primeru je leto izida na koncu navedbe, sledi stran [Zvone Žigon, *Izzivi drugačnosti: Slovenci v Afriki in na Arabskem polotoku*, Ljubljana: Založba ZRC, 2003, str. 77.]
- Pri citiranju arhivskega gradiva morajo biti navedeni naslednji podatki:
 - ime arhiva*: [Arhiv Republike Slovenije (kratica AS)]
 - signatura fonda ali zbirke*: AS 33
 - ime fonda ali zbirke*: Deželna vlada v Ljubljani
 - ime dokumenta in njegov datum*: Zapisnik 3. redne seje, z dne 14. 2. 1907
 - oznaka arhivske enote (a.e.)*: 1567
 - oznaka tehnične enote*: škatla 15.]

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

Dve domovini • Two Homelands is a journal devoted to the publication of scholarly and specialist papers, reports, reflections and book reviews in the field of international migration, viewed from different angles of social sciences and humanities. The journal is multi-disciplinary and multi-lingual. Papers are published in Slovenian and English, and the editorial board may also decide to publish some of them in other languages. Articles undergo a review procedure. Manuscripts submitted to *Dve domovini • Two Homelands* cannot be submitted simultaneously to another publication.

Articles should not exceed 25 typed pages (45,000 characters, including spaces). Reviews of books and journals, as well as reports on scientific meetings and other subjects of interest to the journal, should occupy three to eight pages (5,400–14,400 characters, including spaces). Along with the paper a summary (2,700 characters, including spaces) should be submitted and an abstract with a note on the author (600 characters, including spaces). Manuscripts are not returned to authors.

Graphic material (graphs, illustrations, tables etc.) should be submitted (in black and white technique) in accordance with standard modes of computer design. Please save each table in a separate file! Insert a location note, e.g., »Table 3 about here«, at the appropriate place in the text. All tables are numbered and have their own titles. If such material is taken from other sources, the author is obliged to secure copyright permission.

We prefer to receive disks in Microsoft Word in a PC format, or by e-mail, and in two printed copies. On the first page of the paper the author should write only his or her name, surname, and the name and address of the institution in which he or she is employed. It is also necessary to give an e-mail address, fax and telephone number.

Footnotes and references.

1. Brief references can be given in brackets in the body of the text (surname of the author, year of publication, page number). (Puhar 1982: 325–371) If several works by the same author published in the same year are cited they should be marked in the following way (1998a, 1998b). In this case the list of references at the end of the article should contain the following information:
 - a. (for books) the author's name, (the year of publication), *the title of the book*, place of publication, publisher, pp. [Furlan, William P. (1952). *In Charity Unfeigned. The Life of Father Francis Xavier Pierz*. St. Cloud (Minn.): Diocese of St. Cloud, 270 pp.]
 - b. (for articles in collections of papers) the name of author, (the year of publication), the title of the article, *the title of the collection of papers*, the name of editor, the place of publication, (the publisher), pp. [Cohen, Robin (1999). *Shaping the Nation, Excluding the Other: The Deportation of Migrants from Britain. Migration, Migration History, History. Old Paradigms and New Perspectives*, (edited by Jan Lucassen and Leo Lucassen). Bern, Berlin; Frankfurt a. M.; New York; Paris; Wien: Lang, pp. 351–373.]
 - c. (for articles in periodicals) the name of the author, (the year of publication), the title of the article, *the title of the periodical*, volume, number, pp. [Westin, Charles (2003). *Young People of Migrant Origin in Sweden. International Migration Review*, Volume XXXVII, Number 4, pp. 987–1010.]–
2. Alternatively, references may be given in the form of footnotes. In this case the year of publication at the end of the reference is followed by the page number [William P. Furlan, *In Charity Unfeigned. The Life of Father Francis Xavier Pierz*, St. Cloud (Minn.): Diocese of St. Cloud, 1952, p. 88]
3. When quoting archive material the following information must be stated:
 - i. *the name of the archive*: [Archives of the Republic of Slovenia (short AS)]
 - ii. *the signature of archive group or collection*: AS 33
 - iii. *the name of the archive group or collection*: Provincial government in Ljubljana
 - iv. *the title and the date of the document*: The Minutes of the 3rd session on February 14, 1907
 - v. *the number of archive unit*: 1567
 - vi. *the number of the box and file*: box 15.]

Razprave in članki / Essays and Articles

Vzponi in padci teorije migracijskih sistemov (*Jure Gombač*)

Ali so stališča prebivalcev evropskih držav do priseljencev povezana s stališči, ki se nanašajo na odnose med spoloma, rodnostno vedenje in vrednotenje otrok?

*(Majda Černič Istenič, Duška Knežević Hočevar)*Spremembe rodnostnega obnašanja v Sloveniji pod vplivom priseljavanja v obdobju po drugi svetovni vojni (*Damir Josipovič*)Hrvatski iseljenici u Čileu i Južnoafričkoj Republici: komparativni prikaz dvaju empirijskih istraživanja (*Ante Laušić, Marina Perić*)Kulturni položaj priseljencev v Sloveniji: dejavniki in pokazatelji (*Janja Žitnik*)Nekateri vidiki odnosa slovenske javnosti do izseljenstva (*Marjan Drnovšek*)On the attitude of Slovene intellectuals in Bohemia and Croatia towards Jews (*Irena Gantar Godina*)Ivan Resman in izseljenska problematika (*Ivan Vogrič*)Slovenski izobraženci na Hrvaškem po letu 1868: Ivan Steklasa (1846–1921) (*Irena Gantar Godina*)»Ker če ne znaš slovenskega jezika, je kot da ne bi bil Slovenec«: vloga slovenskega jezika pri oblikovanju etnične identitete pri tretji in četrti generaciji slovenskih političnih emigrantov v Argentini (*Uroš Bonšek*)Nekateri vidiki življenja primorskih priseljencev v Prekmurje med svetovnjima vojnama (*Andrej Vovko*)Selitve žensk iz Gaberij v Vipavskih brdih med leti 1920–1954 (*Darja Gorup*)

Knjižne ocene / Book Reviews

Zofka Kveder: Zbrano delo, 1. knjiga (uredila in opombe napisala Katja Mihurko Poniž), Študentska založba Litera, Maribor, 2005, 560 str.

Paul Hockenos, *Homeland Calling, Exile Patriotism & the Balkan Wars*, Cornell University Press, Ithaca & London, 2003.Bogdan Kolar, *Slovenian Priests and Priests of Slovenian Descent in the Catholic Communities of California*, San Francisco: Educational and Dramatic Club, Ljubljana: Salve, 2004, 190 str.